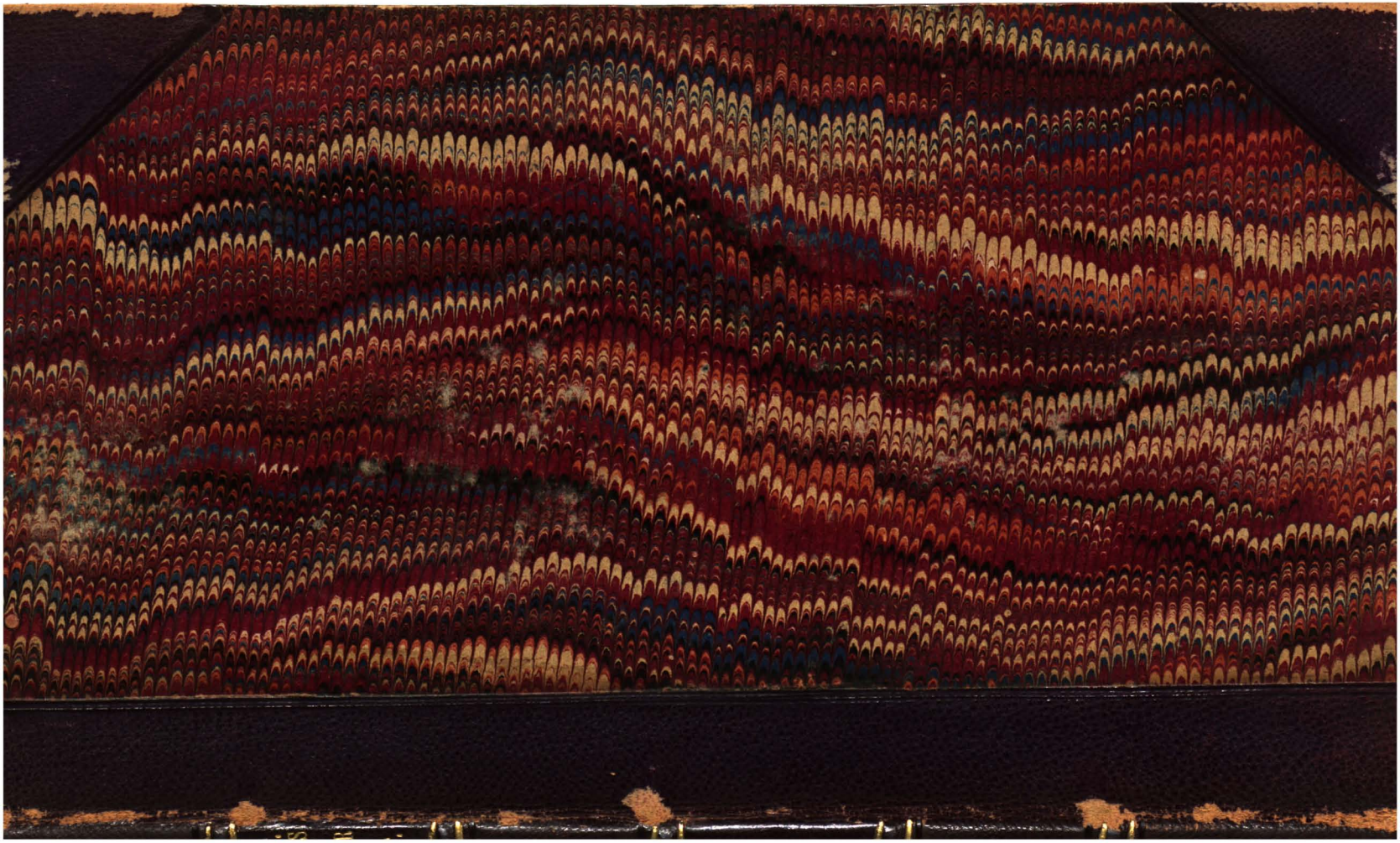

LIBRARY OF CONGRESS.

Chap. PT5131

Shelf .J6

UNITED STATES OF AMERICA.

GESCHIEDENIS

DER

MIDDENNEDERLANDSCHE DICHTKUNST.

II.

Gedrukt bij A. Ter Gunne & Comp. te Deventer.

GESCHIEDENIS

DER

MIDDENNEDERLANDSCHE DICHTKUNST,

DOOR

Dr. W. J. A. JONCKBLOET,

HOOGLEERAAR TE DEVENTER.

TWEEDE DEEL.

AMSTERDAM,
P. N. VAN KAMPEN.
1852.

PT 5131
.J6

DERDE BOEK,

BLOEI DER RIDDERPOËZIE.

1.

ROMAN DER LORREINEN.

Alle stoffelijke zaken doorloopen drie tijdperken: dat van wording, van hoogste ontwikkeling en verval. Zoo ook de kunsten. De geschiedenis leert het; maar ook zonder die ondervinding moet de noodzakelijkheid van dit verschijnsel op het gebied der æsthetica ieder in het oog springen, die over het wezen van de kunst heeft nagedacht. De kunst immers heeft twee bestanddeelen, twee van elkander onafscheidbare faktoren: de idee en den stoffelijken vorm die daarvan het voertuig is. De kunst is de praktijk van het volmaakt schoone naar in- en uitwendig gehalte. Zij is niet denkbaar zonder inspiratie, zonder gedachte die aan hare voortbrengselen ten grondslag ligt: naarmate deze juister en verhevener is, naarmate de subjektieve idee meer de objektiviteit nadert, naar die mate is zij meer æsthetisch. Maar ook de vorm waarin de gedachte wordt verzinnelijkt is geen geringer faktor der kunst, en waar deze verwaarloosd wordt kan er, ook bij de reinste æsthetische idee, geene sprake zijn van kunst of kunstwerk: hoe voortreffelijker en harmonischer met de idee de vorm is, des te reiner het kunstvoortbrengsel. — Kunstschoon is dus de volmaakte harmonie tusschen inhoud en vorm, de wederkeerige doordringing van idee en zinnelijke voorstelling.

Wat van de kunst in het algemeen geldt, blijft natuurlijk ook waar van elk harer uitingen: dus ook van de poëzie.

In de aanvangsperiode der ridderpoëzie was de harmonie tusschen inhoud en vorm naauwelijks merkbaar, of liever, de gedachte, de idee bruischte wild en toomeloos voort, en over den vorm bekommerde men zich ter naauwernood. Niet dat men het technische der verzenmakerij geheel verwaarloosde, hoewel ook dit nog niet zeer gepolijst was of aangenaam voor het oor; maar over de noodzakelijke grenzen die de æsthetica aan een kunstprodukt afbakent had men nog niet nagedacht: die kunstwet was nog niet gevonden, en de toestand der beschaving van dat tijdperk maakte er in allen gevalle de toepassing van onmogelijk (Verg. I Deel, bl. 390). Zoolang de adel in groote afzondering op zijne kasteelen leefde, was de grenzelooze uitgebreidheid van een gedicht, met zijne herhalingen, met zijne verschillende voorstellingen van hetzelfde feit of dezelfde gedachte, met zijne hypertrofie van epizoden, een noodzakelijk kwaad. Maar toen het maatschappelijk verkeer gemakkelijker werd en de adel meer gezellig, moest dit ophouden. Men leerde inzien dat eenheid in een dichtstuk een noodzakelijk vereischte is, om de æsthetische hoofdgedachte die er in verzinnelijkt wordt aanschouwelijk en zuiver voor te stellen, en de aandacht en belangstelling te kluisteren. De epische gedichten, meer en meer van hors-d'œuvres, herhalingen en overlading met vreemdsoortige elementen ontdaan, krompen tot gemakkelijker overzienbaren omvang in; de hooger eischen der kunst in verhevener zin openbaarden zich van lieverlede aan hare priesteren, en terwijl de opvatting en voorstelling der idee gelouterd werd, was ook de meer eigenlijk zinnelijke vorm verder beschaafd, toen het meer geoefend of fijngevoeliger oor kiescher werd op rijm en toonslag.

Aan de gedichten uit dat tijdperk is deze nieuwe afdeeling gewijd. Zij zal doen zien hoe opvatting en voorstelling al gaandeweg æsthetischer zijn geworden; maar

tevens ook hoe de algemeene hoofdidee die de richting der letterkunde bepaalt, en in haar zinnelijk veraanschouwelijkt wordt, veranderen, naarmate de maatschappij, waarvan die poëzie de trouwe spiegel is, zich minder exkluzief ontwikkelde.

Bij den aanvang van dit tijdperk staan wij nog geheel op dien wonderbaarlijken ridderlijken bodem der middeneeuwen, waarin wij ons naauwelijks kunnen voorstellen dat het gebouw onzer hedendaagsche beschaving wortelt; — uit de laatste voortbrengselen dierzelfde periode schitteren ons reeds de spranken in 't gemoet van den geest der nieuwe historie; een verschijnsel dat ons met verbazing doet zien welk een treffend langen weg de beschaving in minder dan eene eeuw had afgelegd.

Het gedicht aan het hoofd dezer paragraaf genoemd voert ons nog geheel terug in de donkerste dagen der feodaliteit: en geen wonder, want het fransche origineel, de *Chanson des Lorrains*, behoort tot de oudste voortbrengselen der epische muze in Frankrijk. Zoo de mnl. vertaling niet eene plaats bekleedt in het voorgaande boek, 't is omdat er gronden zijn die pleiten om haar iets jonger te stellen dan de dáár behandelde werken, terwijl buitendien de reinheid van vorm waardoor zich dit gedicht van de vorigen onderscheidt, daaraan noodzakelijk zijne plaats aanwijst aan het hoofd der voortbrengselen uit den bloeitijd der ridderlijke dichting.

De inhoud moge al een ruwer geest ademen dan dien wij in dit tijdperk zouden verwachten, de aanleg van het geheel moge al door de cyklische aaneenschakeling der gebeurtenissen aan de Lorreinen zoo min als aan den Lancelot of Willem van Oranje aanspraak geven op den naam van een eigenlijk kunst-epos, die inhoud zal ons dikwerf tafreelen en situatiën leeren kennen van de treffendste werking, en die ons de moeite der kennisneming ruimschoots zullen vergoeden. Wij volgen in ons overzicht eerst het fransche origineel voor zoover ons dat

toegankelijk is (1), omdat van de mnl. vertaling slechts enkele, hoewel dan ook breede, fragmenten gevonden zijn, die ons eerst in het laatste gedeelte van onze vluchtige analysis zullen te stade komen.

»De Wandalen (li Wandres) vallen in Frankrijk en worden door Karel Martel, die den titel van keizer en koning voert, rois de Saint-Denis, geslagen, vooral door de hulp van Hervis, hertog van Lotharingen (2). Karel zelf komt in een slag bij Troyes om het leven, en Hervis doet zijnen zoon Pepijn kroonen, hoewel

De mainte gent i ot grant contredit,
qui ne le volent otroier nè soffrir (I, 43).

Aan Hardré van Bordeaux beveelt hij de zorg voor den jongen koning, en troost de weduwe des verslagenen:

»En nom Dieu, dame, ce dit li dux Hervis,
»en grant duel faire onques gaigner ne vis;
»duel sor dolor, nè joie sor joïr,
»homme nè fame ne le doit maintenir" (I, 45).

»In zijn land teruggekeerd, draagt Hervis aan den abt van Gordes op hem eene vrouw te zoeken:

»Querrez-moi fame, mes cors mestier en a" (I, 47).

---

(1) De geheele Chanson des Lorrains is nog niet uitgegeven: Paulin Paris liet er een betrekkelijk klein gedeelte van drukken, onder den titel van: Li romans de Garin le Loherain, Paris, 1833—35, 2 vol. In 1846 voegde Édélestand du Méril daar een derde deel bij, getiteld: La Mort de Garin le Loherain, Paris, 1 vol. in 8°; en Mone gaf een zeer uitvoerig overzicht van een groot deel van het gedicht, naar een brusselsch handschrift, in zijne Untersuchungen zur Geschichte der teutschen Heldensage, s. 192—281.

(2) De geschiedenis van Hervis vormt de eerste, onuitgegeven, branche van het cyclische gedicht; zij is echter jonger dan de branche van Garin. Hervis is de zoon van een dorper, Thierry genaamd, wien evenwel de hertog van Metz zijne eigene dochter ten huwelijk geeft, waardoor hij in eene maatschappelijke betrekking komt die in harmonie is met zijn ridderlijken inborst, maar die hem machtige vijanden berokkent, waaronder Hardré van Bordeaux niet de minste is. Deze branche bevat ongeveer tienduizend verzen.

En deze duidt hem Aélis aan, de zuster van Gaudin (andere hss. noemen de dochter van Henry roi de Terescongne of Terascone). Zij wordt binnen eene maand zijne vrouw, en hij teelt bij haar twee zonen, Garin en Bègue, benevens zeven dochters.

»De Hongaren (Hongres) vielen hem, na verloop van tijd, in 't land en belegerden Metz. Hij riep nu de hulp van Pepijn, zijn leenheer, in; en de jonge koning (douze ans ot et demi, I, 53) toonde zich bereid, zeggende onder anderen:

»Cui que je faille, je ne dois vous faillir"

»Hij pleegt raad met de rijksgrooten, en Hardré weet hem over te halen om de gevraagde hulp te weigeren. Hervis zegt in verontwaardiging Pepijn de manschap op en huldigt Anséis, koning van Keulen. In het gevecht dat nu tegen de Heidenen geleverd wordt, sneuvelt Hervis; en als de Keulenaars zich van Metz meester maken vluchten Hervis' kinderen Garijn en Bègue naar Châlons tot hun oom bisschop Hendrik, dieze zeven jaar bij zich houdt. Dan brengt hij hen aan het hof van Pepijn, waar zij met de kinderen van Hardré worden opgevoed:

Compains Guillaumes fu Begon li petis,
Fromons ses frères refu compains Garin (I, 63).

Eindelijk wordt Bègue ridder geslagen en met het opengevallen leen van Gascogne beleend, tot groote ergernis van Hardré, die het voor zijn zoon Fromond eischt, wien de koning nu het eerstvolgend openvallend leen toezegt. Bij dezelfde gelegenheid verkreeg ook Garijn met de kinderen van Hardré de ridderlijke waardigheid.

»Een bode meldt daar dat de Normandiërs in het rijk zijn gevallen en geheel het land om Beauvais hadden platgebrand. Garijn en Bègue trekken hun te gemoet en brengen spoedig hertog Richard ten onder, die zich aan

Pepijn komt onderwerpen. Ook Vlaanderen, Gascogne en Poitou, die Pepijn niet wilden erkennen, brengen zij onder 's konings heerschappij, en daarop wordt Garijn in het bezit van zijn vaderlijk erfgoed, Metz, hersteld.

»De Saracenen waren inmiddels in Moriane (Savoie) gevallen en belegerden koning Diederijk (Thierri) in Val-parfonde. Deze roept de hulp van Pepijn in, maar wederom op raad van Hardré (N'ot si felon el roiaume Pepin! I, 76.) wordt hem die ontzegd. Garijn, die dit verneemt, verwijt den koning dat hij slechts raad vraagt aan oude lieden,

»Qui le séjour aiment et repouser,
»et au couchier le vin et le claré.
»Ja par tels gens en pris ne monterez." (I, 81).

Hij beduidt den koning, dat als Thierri aan zijn lot wordt overgelaten, weldra ook Bourgondië zal worden verheerd, en hij haalt hem over de gevraagde hulp toe te zeggen. Het leger wordt te Lyon bijeengebracht, en onder anderen

Normant, Breton i vinrent voirement,
et Avalois, Flamenc et Loherenc, (I, 83).

»Pepijn wordt ten gevolge der zuidelijke hitte ziek, en Hardré weet hem te bewegen met het leger terug te keeren. Garijn snelt naar den koning en haalt hem over met de ouden en grijzen daar te vertoeven (ò vous remaignent li viel et li flori, I, 89), terwijl hij met de jongeren den veldtocht zou ondernemen. Zij rukken op; maar als men de macht des vijands leert kennen trekt Fromond met de zijnen terug. Des ondanks levert Garijn slag: de belegerden doen te gelijker tijd een uitval, en de heidenen worden overwonnen. Maar koning Diederijk is doodelijk gewond. Als Garijn dan den gemaakten buit onder zijne ridders verdeelt, zonder iets voor zichzelf te houden, beklaagt Fromond zich, dat noch hem noch zijn broeder Guillaume de Monclin iets daar-

van werd toegelegd; maar zijn oom Bernard de Naisil zegt:

»Parlé en iert en autre lieu que ci," (I. 102).

»Op zijn sterfbed bestemt koning Thierry zijne dochter Blancheflor Garijn ter gemalin, en draagt hem daarbij zijn land over onder voorbehoud van de goedkeuring van Pepijn. De verlooving heeft plaats, waarna Garijn met de zijnen vandaar trekt en ieder der legerhoofden zich naar zijn land begeeft.

»De hertog van Lotharingen treft den koning in Laon aan, en verwerft zijne toestemming tot zijn huwelijk en de aanvaarding van het gebied van Moriane, waartegen Fromond zich wil verzetten, op grond dat Pepijn hem vroeger het eerst openvallend leen had toegezegd. En, voegt hij er bij:

»Ceste me siet, je la vuel voirement" (I, 123).

»Maar de koning wil de belofte des overleden vaders vervullen: zoo er een ander leen openkwam mocht Fromond er op rekenen. Deze zweert daarentegen zich binnen 't half jaar op Garijn te wreken, die hem daarover te lijf wil, zoodat de koning genoodzaakt is hem bij den mantel terug te trekken. Dit was het begin van de woedende veete die aan zoovele ridders het leven zou kosten!

»Garijn verwijt nu aan Fromond de wandaden van zijnen grootvader, die een verraderlijke moordenaar geweest was en wien hij niets wilde toegeven; hij duwt hem toe dat hij Soissons op onrechtmatige wijs in bezit houdt, dat hij zijnen neef Berangier heeft ontroofd (1). Hij

(1) »Garlain vostre aive ne volez forlignier,
»qui son parrain murdrit en un mostier;
»à son signor lige coupa le chief,
»et son cousin fit en un sac noier,

zweert hem als een verrader te dooden. Fromond springt op hem toe, en er heeft eene worsteling plaats, die weldra onder hunne aanhangers algemeen wordt, en waarbij de ridders elkander hoofdhaar en baard uitrukken. Hardré haalde onverhoeds een zwaard en hieuw daarmede om zich heen: de Lorreinen zochten te ontkomen, maar vonden de deuren gesloten. Toen plaatste Garijn zich in een hoek der zaal en verdedigde zich met een haardijzer. Lang had hij het niet kunnen harden, maar gelukkig kwam zijn neef Hernaïs van Orleans daar met een drom van gewapende ridders aan, en op het gerucht toeschietende liep hij de deur met een boom open, ontzette zijn oom en doodde Hardré. Fromond sprong uit een raam en vluchtte met weinige ridders naar Soissons. Pepijn en Garijn rukken op die stad aan, en nemen haar in, waarop Garijn, wiens voorouders daar gebied gevoerd hadden, den koning dwingt hem op nieuw met die stad te beleenen.

»Pepijn trekt nu in gezelschap van de Lorreinen naar Laon terug, en Fromond is inmiddels naar St. Quentin gevlucht, waar hij zijne magen om zich heen verzamelt, en hun verhaalt hoe hij zich verzet heeft tegen het huwelijk van Garijn, en wat er de gevolgen van geweest zijn. Zijne magen brengen hem onder het oog dat hij altijd wel eene vrouw zal kunnen krijgen, en zij bewegen hem in het huwelijk te treden met

Helisens, la dame de Pontis (*Ponthieu*),
Suer est germaine au Flamenc Bauduin (I, 150),

en in den kortst mogelijken tijd wordt die echt tot stand gebracht. Een zoon, Fromodijn, was de vrucht van dat bed.

»dont vous tenez les terres et les fiés,
»et l'héritage, à tort et à péchié:
»Sissons tollistes au cortois Berangier;
»mes cuisins fu, je la vueil chalangier" (I, 130).

»Als Boudewijn van Vlaanderen eindelijk Fromonds veete tegen Garijn, die men hem verborgen had gehouden, verneemt, is hij vertoornd; evenwel, overwegende dat

»Qui son né coupe il deserte son vis" (I, 160),

belooft hij zijnen nieuwen zwager zijne hulp. Er wordt nu tot den oorlog besloten, en men valt in het land van Huon van Cambrai, die zich manmoedig tegen de overmacht verweert. Eindelijk is hij genoodzaakt een bode om hulp te zenden aan Pepijn, die zich met de Lorreinen gereed maakt om hem bij te springen. Intusschen is Bernard de Naisil, Fromonds oom, in Lotharingen en Bourgondië gevallen, welke landen hij te vuur en te zwaard verwoest. Maar Bègue van Belin handelt met zijn land desgelijks, en noodzaakt hem het beleg van Dijon op te breken en de vlucht te nemen.

»Pepijn heeft inmiddels Fromond ingedaagd om zich te komen verantwoorden dat hij zonder zijne voorkennis gehuwd was en een leenman des rijks had aangevallen; maar deze voert den bode te gemoet dat Pepijn geen recht heeft op de koninklijke waardigheid. Ook aan Boudewijn van Vlaanderen wordt van 's konings wege de vrede opgezegd.

»De koning is nu met Garijn opgebroken om Huon van Cambrai te ondersteunen, en ook Wouter van Henegouwen, zijn broeder, snelt hem ter hulp met een leger van Brabanders, Rijnlanders en Nederlanders, waardoor Fromond genoodzaakt wordt af te trekken en zich in St. Quentin te werpen. De belegerden zetten nu gezamenlijk met de aanrukkende hulpbenden den aftrekkenden vijand na, en zij belegeren op hunne beurt St. Quentin. Heftig is de strijd, bij de herhaalde stoute uitvallen van Isoré van Boulogne, die den belegeraars groote schade berokkent. Fromond zendt om hulp naar Bordeaux, en over zee komen zijne magen opdagen.

»Bègue van Belin heeft middelerwijl zijns vijands land overheerd, en belegert het kasteel van Naisil. Bernard zelf wordt gevangen genomen, en als hij nu zijn zoon Fauconès wil belezen de burcht over te geven, weigert deze hem gehoor te leenen:

Dit Fauconès: »Por néant l'avez dit:
»se je tenoie l'ung pié en paradis,
»et l'autre avoie au chastel de Naisil,
»je retrairoie celui de paradis
»et le mettroie arrier dedans Naisil" (I, 233).

Nu dreigt men Bernard op te hangen, en hij haalt eindelijk zijn zoon over het kasteel te ontruimen. Faucon vlucht naar Verdun, en als weldra de overwinnaars ook die plaats bestoken, ijlt hij naar St. Quentin, waar Fromond tegelijk de boodschap krijgt dat hem een zoon is geboren. De moed wast hem en er wordt een nieuwe uitval gedaan, waarop de belegeraars een bode zenden aan Bègue, die al brandende en roovende nadert, zoodat

Le feu voit-on del borc de Saint-Quentin (I, 249).

»De strijd woedt daarop nog heviger: van beide zijden sneuvelen veel ridders, en Bègue zelf wordt ernstig gewond, en Aubri van Bourgondië, de neef en trouwste aanhanger der Lorreinen, valt den belegerden in handen. Eindelijk wordt hun alle toevoer afgesneden:

Léans ne vint nè pains nè cher nè vins,
ains lor convint à mangier lor roncins (I, 278).

Gelukkig weet de gevangen Bernard de Naisil den koning over te halen den oorlog te schorsen en het geschil in der minne bij te leggen, waartoe een rechtsdag bepaald wordt te Parijs, »à l'endemain la feste Saint-Denis." Het beleg wordt dien ten gevolge opgebroken, en elk trekt naar zijn land om dat in staat van tegenweer te brengen.

»Ten bepaalden tijde komt Garijn met al zijne bloedverwanten ten hove, en met hem ook »la pucelle Blancheflors au cler vis" (I, 293). Ook Fromond verschijnt met de zijnen, die hunnen intrek nemen bij den abt van St. Germain.

»De aartsbisschop van Reims raadt den koning de jonkvrouw, die de eerste aanleidende oorzaak tot den twist was, niet aan Garijn ter vrouw te geven; want, zegt hij,

»Se Garins l'a, France verras honnir;
»jamais Fromons ne te voura servir,
»nè ses parages nè tuit si bon ami;
»jamais la guerre nul jor ne penra fin" (II, 1).

Daarentegen raadt hij dat de koning zelf haar huwe: hij zou door twee monniken laten zweren dat zij Garijn te na in den bloede bestond om zijne vrouw te worden. Pepijn wordt door hare schoonheid verleid dit aanbod aan te nemen. Fromonds vrienden daarentegen dringen bij dezen aan, dat hij zijne aanspraak op de hand der schoone voor zijn broeder zal laten gelden; maar hij wil geen twist zoeken en verzet zich tegen hunnen wensch, tot groote ergernis van Bernard de Naisil.

»De zoen wordt getroffen, en schijnbaar geeft Pepijn Blanceflor aan den Lotharinger ten huwelijk; maar nu laat de aartsbisschop de twee valsche getuigen optreden. Bij het hooren hunner taal springt Bègue op en slaat den eenen monnik neêr: de koning komt tusschenbeiden, Bernard bevestigt het gezegde der getuigen, Blanceflor wordt van Garijn gescheiden, en Pepijn zelf neemt haar tot zijne gemalin, hetgeen Garijn zou belet hebben, wanneer zijn broeder hem niet had toegevoegd:

»Se vollez feme vous en averez dix!" (II, 14).

»Op het huwelijksfeest, dat zeer prachtig was, nam Bègue den eerepost waar van opperhofmeester, Garijn dien van opperschenker. Deze eer verdriet de magen van Fromond, en Bernard verwijt hem:

»Vous ressemblés, par mon chief, le mastin,
»dedans abaie et defors n'ose issir!" (II, 16).

Bernard zal het niet dulden, en hij wil Garijn den gouden beker, waarmede hij den koning bedient, uit de hand rukken, en grijpt dien zoo heftig aan, dat de wijn over zijn kleed spat. Garijn vraagt hem of hij wijn begeert? hij zal hem dien dan doen geven. Maar de ander vaart tegen hem uit en tracht hem den beker op nieuw te ontwringen, waarmede Garijn hem nu een zoo hevigen slag toebrengt, dat het bloed in 't ronde spat. Er ontstaat een algemeen gevecht. Bègue was juist in de keuken: hij ijlt op het gerucht met meer dan zestig koks de zaal binnen, waar de koning reeds bevel heeft gegeven de deuren te sluiten en de Bordeloozen te vatten. Bègue had een spit gegrepen waaraan nog verscheiden gebraden vogels zaten: daarmede sloeg hij Isoré neêr, en zijne koks verbrijzelden »mainte teste et maint pis." De onruststokers worden de zaal uitgedreven, en in 't afgaan der trappen slaat Fromond nog een keukenjongen de hersenen in. Hij wordt echter met zijne aanzienlijkste medestanders gevat en gevangen gelegd. Bernard de Naisil bedenkt eene verraderlijke list om te ontkomen. Hij doet Pepijn weten dat Garijn hem, wegens zijn huwelijk met Blanceflor, heeft willen vermoorden, en dat dit de reden is waarom hij, Bernard, hem had te lijf gewild. De gevangenen worden daarop uit den kerker ontslagen; en als Garijn natuurlijk de misdaad die hij nooit in 't zin gehad heeft ontkent, zal een kampstrijd beslissen. Van weêrszijden worden borgen gesteld, en Bègue zal tegen Isoré de valschheid der aanklacht bewijzen. De borgen worden in eene zaal nevens den tuin opgesloten, en de reliquiën voorgebracht, waarop beide partijen de waarheid hunner zaak bezweren. Na een ernstig gevecht doodt Bègue zijnen vijand, slaat hem het hoofd af en rukt hem het hart uit de borst, dat hij voor Guillaume de Monclin neêrsmakt onder den uitroep:

»Tenez, vassal, le cuer vostre cuisin,
»Or le povez et saller et rotir" (II, 38).

»Toen Bernard de Naisil dit vernam sneed hij zijnen mantel in reepen, die hij aan elkander bond, en waarmede hij zich liet neêrzakken uit het vertrek waar hij in gijzeling gehouden werd. Wraak ademend maakt hij zich voort naar Naisil, vanwaar hij terstond den verdelgingsoorlog aanvangt.

»Ten hove wordt intusschen, door bemiddeling van de geestelijkheid, de zoen getroffen, waarbij verscheiden magen van Fromond, Garijns en Bègues leenmannen worden. — Reeds was men op het punt van naar huis te keeren, toen er tijding kwam van de verwoestingen die Bernard de Naisil in de omstreken van Metz aanrichtte. Allen, ook Fromond, trekken tegen hem op, zoodat hij weldra in zijn kasteel was ingesloten.

Renart resemble qu'en la taisnière est mis (II, 53);

want er waren verscheiden onderaardsche sluipwegen aan het kasteel, waaruit hij gestadig uitvallen deed. — Fromond wenscht dat Bernard zich onderwerpe: hij zendt daarom zijn broeder Guillaume de Monclin tot hem; maar de grimmige ridder wil daar niets van weten en werpt den afgezant in den kerker, waar hij hem drie dagen zonder spijs of drank laat versmachten, waarna hij hem eindelijk den vierden dag buiten het kasteel doet zetten. Daar de moorddadige uitvallen worden voortgezet, laat Garijn al de uitgangen der sluipwegen toemetselen, en het gelukt dan Fromond zijn belegerden oom over te halen zich aan Pepijn te onderwerpen. Terwijl hij in het leger komt haalt Bègue in 't geheim de vestingwerken om: des ondanks komt de zoen tot stand, en het leger trekt af.

»Kort daarop doet Pepijn de beide Lotharingers in den echt treden met de twee dochters van Miles van Blaives: Garijn huwt Aélis en Bègue Beatrix, waarop

de vader monnik wordt in het klooster van St. Severijn te Bordeaux. De broeders deelen nu hunne bezittingen zoo, dat Garijn alleen geheel Lotharingen behoudt en Bègue bij zijn leen van Gascogne al de bezittingen van zijn schoonvader voegt. Uit het huwelijk van Garijn sproot een zoon Girbert: Bègue verwekte twee kinderen, Hernaut en Gerijn.

»Garijn en de koning waren naar hun land teruggekeerd, en ook Bègue wilde zich later met zijne zwangere echtgenoot naar Gascogne begeven. Thiebaut du Plaisséis, zijn leenman en Fromonds neef, die vroeger aanspraak had gemaakt op de hand van Beatrix, en die met zijne magen Bègue boven alles haat, overvalt hem onder weg op de heide in eene hinderlaag. Bègue wordt door een pelgrim gewaarschuwd, maar hij wil niet gelooven aan het verraad zijner vasallen. Er heeft een hevig gevecht plaats, en reeds lag Bègue gewond en was Beatrix gevangen genomen, toen er hulp uit Belin kwam opdagen, die hen ontzette. In den oorlog die van dezen aanslag het gevolg is, wordt Belin belegerd, en Bègue is genoodzaakt een bode naar Pepijn om hulp te zenden. Als die boodschapper de toedracht der zaak aan den koning verhaalt, heet Bernard de Naisil dit liegen en grijpt den bode bij de keel. Blanceflor springt voor hem in de bres, waardoor zij in een woesten woordenstrijd met Bernard gewikkeld wordt, dien zij onder anderen verwijt:

»De l'abaïe mauvais moines issis!" (II, 110).

Als Garijn de beleediging der koningin aangedaan verneemt, vat hij eene tafel,

vint à Bernart, s'en fiert enmi le vis:
quatre des dens li a brisié parmi;
prinst le au temples, si l'a à ses piés mis (II, 113).

De koning kwam tusschen beiden en hielp hem voort: hij vluchtte naar Lens tot Fromond. Garijn snelt nu zijnen broeder ter hulp, en het beleg van Belin wordt

opgebroken: Bordeaux wordt dan door de Lorreinen belegerd, en Pepijn verklaart dat hij niet zal aflaten aleer de stad is ingenomen.

»Intusschen is ook Fromond, hoewel verontwaardigd over de handelwijs zijner magen, de zijnen te hulp gekomen: de zeeweg stond hem open. — Hevig is de strijd die nu geleverd wordt, en waarin onder anderen Boudewijn van Vlaanderen omkomt. Bègue is de bestdoende van alle ridders. Fromonds zoon Fromondijn en andere jonge ridders worden door de belegeraars gevangen genomen, maar daarentegen valt Aubri de Bourgondiër den belegerden in handen. Als Bègue over de uitwisseling der gevangenen wil handelen, tracht Bernard de Naisil hem verraderlijk neêr te schieten: woedend loopen nu de belegeraars storm en vermeesteren de stad, die wordt verbrand. Fromond onderwerpt zich en de zoen wordt getroffen. Meer dan zeven jaren duurde nu de vrede.

»Eens zat Bègue nevens zijne gade en zag hoe zijne beide zonen — de een was twaalf, de andere tien jaar — aan hunne voeten speelden. De hertog zuchtte, en toen zijne vrouw hem naar de reden dier somberheid vroeg, terwijl hij machtig en rijk was, antwoordde hij haar: »Rijkdom steekt niet in have of goed, maar in »vrienden en bloedverwanten:

»li cuers d'un homme vaut tout l'or d'un païs" (II, 218).

Hij is ver van zijne magen verwijderd, en in zeven jaar heeft hij zijnen eenigen broeder niet gezien: dien wil hij een bezoek brengen, en tevens het genoegen der jacht gaan smaken in het woud van Vicoigne, in de omstreken van Valenciennes. Beatrix maakt hem opmerkzaam dat dat woud op het gebied ligt van den graaf van Vlaanderen, dien hij zelf heeft doen sneven; en, voegt zij er bij,

»l'on m'a conté que li cuens a un fil!" (II, 220).

Buitendien, 't is in de onmiddelijke nabijheid van Fromond, wien hij zooveel magen verslagen heeft: zij bezweert hem daarom van dien tocht af te zien, want

»Li cuers me dit, ne vous en quiers mentir,
»Se tu i vas, jà n'en revenras vis. (II, 220).

Hij spot met haar angstig voorgevoel, en tijgt weldra met een luisterrijk gevolg op weg:

à Deu commande la belle Biatrix,
ses deus afans, Hernaudet et Gerin.

»Na eene voorspoedige reis komt hij te Valenciennes, waar hij nogmaals gewaarschuwd wordt; maar hij wil den prachtigen ever jagen waarvan men hem gesproken heeft, om diens kop aan Garijn ten geschenke te brengen. In het bosch gekomen vindt hij weldra het spoor »dou pors qui a fumé" (II, 225): verscheiden ridders stijgen af,

por mesurer les ongles de ses piés:
de l'un à l'autre demi doi ot plainpié! (II, 226)

En kort daarop ziet hij het dier zelf, dat tusschen twee eiken waarnevens eene beek ontsprong rustte: het had slagtanden van meer dan een voet lengte. — In de hitte van de jacht raakt de hertog al zijne gezellen vooruit, die eindelijk naar Valenciennes terugkeeren na hem vruchteloos te hebben ingewacht. De ever doodt bijna al de hem najagende honden, maar wordt eindelijk door Bègue achterhaald en afgemaakt. Intusschen was het nacht geworden en de hertog hield onder een boom stil en blies tweemaal den horen om de zijnen te waarschuwen: dan zat hij af en ontstak een vuur. De opzichter van het woud, opmerkzaam gemaakt door het geschal des horens, kwam ter plaatse waar de vermoeide jager zich bevond; maar toen hij zag hoe rijk hij toegerust was, durfde hij hem niet toespreken en begaf zich naar Fro-

mond — op wiens gebied zij zich bevonden — om hem het gebeurde te melden. Hij sprak den graaf niet zelf, maar diens drossaat, die hem op eigen gezag beval den strooper te doden, waartoe hij hem eenige mannen meêgaf. Zij vinden Bègue met den eenen voet op het gedoode wild staan en willen hem gevangen naar Lens voeren: de forestier gaat op hem toe om hem zijn jachthoorn af te nemen, maar Bègue slaat hem met een vuistslag dood ter aarde, terwijl hij hem toevoegt:

»A col de conte ne penrez jamais cor!" (II, 237).

Nu wordt hij van alle kanten besprongen, en had reeds verscheiden hunner gedood, toen hij eindelijk met een pijl van verre doodelijk werd getroffen. Zijne laatste gedachten waren voor zijne echtgenoot, zijn broeder en zijne kinderen: hij nam eindelijk een grasscheut, zegende dien, at hem ter gedachtenis aan 's Heeren dood, en gaf den geest. Nu wierpen zich de knechten op het lijk en doorboorden het met hunne sprieten: voorts maakten zij eene draagbaar en voerden daarmede hunne doode makkers en den ever weg, Bègues lijk latende liggen, waarvan zich zijne drie honden niet wilden verwijderen.

»Te Lens aangekomen verhalen zij Fromond het gebeurde, en op het zien van den kostbaren jachthoren, waarvan zij zich hadden meester gemaakt, bevroedt hij dat deze aan geen gemeenen knecht heeft toebehoord. Hij beveelt het lijk uit het woud te halen, opdat het niet door de wolven verscheurd worde (»Jà est-il crestiens!" II, 243); den anderen morgen zou men het begraven. Het lijk werd binnen het slot gebracht en op eene tafel gelegd: de honden jankten en lekten de wonden. Allen die het schouwspel aanzagen waren er over getroffen, en zeiden:

»Gentis hons fu: moult l'amoient si chien."

Toen ook Fromond er bij kwam, herkende hij terstond

het lijk aan eene wonde aan het hoofd, die hij zelf den verslagene eenmaal had toegebracht: van schrik viel hij bewusteloos neêr. Weder tot zichzelven gekomen voer hij tegen de moordenaars uit, die hem een nieuwen, bloedigen oorlog hebben op den hals gehaald. Hij laat hen in de gevangenis werpen, omze aan Garijn uit te leveren, wien hij ook elke andere genoegdoening zal geven. Voorts deed hij het lijk balsemen en in de kerk van St. Bertin voor het altaar bijzetten, en zelf plaatste Fromond zich aan het hoofdeneind der lijkbaar en weeklaagde. Hij liet Liétri, abt van St. Amand en Puelle tot zich roepen en deelde hem het gebeurde mede. Deze, een bloedverwant van Bègue, beschuldigt hem van verraderlijken moord.

»Or me verrez de moniage issir,
»le blanc haubert endosser et vestir," (II, 250)

zegt hij, en dreigt al zijne magen op te roepen ter wraak.

»Op Fromonds verzoek voert hij in statigen optocht het lijk naar Garijn. Intusschen is ook Bègues gevolg uitgetogen om den verloren heer te zoeken: zij ontmoeten den lijkstoet en barsten in akelig weegeklag uit. Rigaut, de neef des verslagenen, ijlt terstond naar Parijs en deelt in 't geheim der koningin de noodlottige tijding mede: zij laat hem een versch paard geven en hij spoedt zich naar Bègues markgraafschap Gascogne en Blaives om alles in staat van tegenweer te brengen en de kasteelen tegen elke mogelijke verrassing te vrijwaren: dan vangt hij den oorlog der wrake aan, valt in het land der vijanden, doodt hun verscheiden ridders en rooft en brandt in den omtrek van Bordeaux.

»Garijn viert feest te Metz: op eens wordt het hem benaauwd om 't harte.

»Li cuers me faut, trestoz suis estordis,
»il m'est avis fouldre doive chaïr," (II, 261)

zegt hij, en weldra daagt de treurige stoet op. Als hij

de waarheid verneemt opent hij wanhopig de lijkkist, rukt de hertenhuid waarin het lijk genaaid is van een, en slaat een blik op het ontdaan gelaat des geliefden broeders. Hij valt in zwijm: en weêr tot zichzelven gekomen barst hij in weeklachten uit, en wenscht dat de aarde zich moge openen om hem te verzwelgen. Hij verneemt nu uit den brief dien Fromond den abt heeft meêgegeven, dat deze onschuldig is aan de misdaad en hem genoegdoening wil geven. Allen zwijgen, maar zijn zoon Girbert roept uit:

»L'on puet bien mettre mençonge en parchemin!" (II, 264)

Er wordt besloten de zaak te onderzoeken en intusschen Bègue naar zijne burcht te voeren: overal op hunnen weg komen hunne magen hun te gemoet, zelfs Pepijn en zijne gemalin doen hulde aan het lijk..... Eindelijk komen zij te Belin, waar nu Beatrix de treurige mare verneemt, die Rigaut haar verzwegen had. Roerend drukt zij hare smart uit, en Garijn belooft haar bescherming en wraak. De kleine Hernaut wordt zoo daardoor aangedaan, dat hij uitroept:

»Diex, que n'ai-jou un haubergeon petit!
»Je vos aidasse contre vos anemis!" (II, 268)

»Bègue wordt begraven: nu daagt Rigaut, geheel gewapend, op, door een trits van ridders vergezeld, en vuurt Garijn aan tot de bloedveete. Hij wil zijn heer nog eenmaal zien: de kist wordt opengemaakt en het weegeklag begint op nieuw. Rigaut bezwijmt en Beatrix wordt bewusteloos vandaar gedragen. Eindelijk wordt de held aan de aarde toevertrouwd, en op zijn grafsteen schreef men:

»Ce fu li mieuldres (*le meilleur*) qui sor destrier séist" (II, 272).

»Tusschen Garijn en Fromond zou de zoen zijn tot stand gekomen, indien de verrader Guillaume de Blan-

chefort dit niet had belet. Er heeft eene samenkomst plaats, en Garijn verklaart zich voldaan, wanneer Fromond, volgens zijne belofte, de moordenaars uitlevert, zweert geen deel aan den moord gehad te hebben, tienduizend zielmissen laat lezen, en zooveel goud en zilver tot weergeld geeft als vier lastpaarden kunnen dragen. Fromond, hoe willig ook, moet nu bekennen dat zijne magen weigeren toe te stemmen dat de gevangenen zouden worden uitgeleverd. Garijn verklaart in heftige taal zich zonder die uitlevering niet tevreden te stellen; maar Fromond haalt hem over om de uitspraak aan den koning over te laten. Naar huis teruggekeerd, verbrak nu Guillaume de Blancefort de boeien der gevangenen.

»Garijn roept zijne magen te samen, en zij besluiten om het gevaar van 't oogenblik Girbert naar het hof van Pepijn te zenden om hem ridder te doen slaan. Dit heeft plaats, en de jonge edelman wordt daarbij met de meeste onderscheiding behandeld, zoowel door Pepijn als door zijne gemalin Blanceflor.

»Bernard de Naisil en bisschop Lancelin van Verdun leggen den jongen ridder op zijne t'huisreis eene hinderlaag, waarvan hij echter kondschap krijgt, en die hij gelukkig ontwijkt.

»Intusschen breekt de bepaalde hofdag aan, en Garijn zoowel als Fromond verschijnen met hunne magen voor den koning. Guillaume de verrader doet de Bordeloozen wapenen onder hunne kleederen verbergen, met het doel om den jongen Girbert, Gerijn en Hernaut te vermoorden. Deze toeleg wordt aan Aubri den Bourgondiër verraden, en heimelijk laat ook hij zijne ridders zich van wapenen voorzien. Het pleit begint: de baronnen die het vonnis moeten vellen weifelen en zwijgen uit vrees voor beide de machtige partijen. Pepijn springt in verontwaardiging op de tafel en roept dat hijzelf het vonnis zal wijzen. Hij veroordeelt Fromond om de gevangen moordenaars uit te leveren. Willem van Mon-

clin antwoordt dat men zijne vrienden niet prijs geeft: die dat deed zou zich overal gehoond zien.

»Qui ce feroit jà seroit-il honis;
»si le diroient li grant et li petit:
»Vez-là celui qui son ami rendi
»Por la menace du Loheren Garin" (III, 37).

Als Garijn dit smadelijk beantwoordt, trekken de Bordeloozen hunne zwaarden, en ook Aubri doet zijne gewapenden vooruit treden en voorziet Garijn en Girbert van een zwaard. Het gevecht wordt algemeen. Pepijn is radeloos: zijne ridders gaan zich wapenen en voegen zich aan de zijde van Garijn. De koning grijpt Fromond bij de keel en wil hem in de gevangenis werpen om het gepleegde verraad. Hij laat de zwaarden ophalen en de deuren sluiten. De koningin bewerkt nu een wapenstilstand, en beide partijen stemmen er in toe, behalve Wouter van Henegouwen en Huon van Kamerrijk, die Parijs verlaten, en terstond in Fromonds land vallen met roof en brand.

»Intusschen zet ook Rigaut den oorlog om Bordeaux voort; maar zijn vader dwingt hem het gesloten bestand te eerbiedigen. Hij begeeft zich daarop naar Wouter van Henegouwen om dien te helpen: vele zijner magen, en ook de koningin, leveren hem in 't geheim hulptroepen en geld. Veertigduizend Avaloizen (*Nederlanders*) voegen zich bij hen, en de krijg, waaraan ook Aubri de Bourgondiër deel neemt, woedt heftig. Vier zonen van Fromond worden verslagen: Rigaut heeft de overhand.

»Aubri wordt bij den koning aangeklaagd van vredebreuk. Hij komt zich verantwoorden, en sterk door de voorspraak der koningin, die den vermoorden Bègue niet kan vergeten — »Mais le miens coers no puet metre en obli" (III, 78) zegt zij — biedt hij zijnen beschuldiger Anjorrant de Couci den tweekamp, dien deze evenwel niet durft aanvaarden. Guillaume de Monclin verwijt Pepijn dat de koningin de Lorreinen heeft aangemoedigd

tot den aanval, en hij dreigt haar dit betaald te zetten. Er heeft nu een woest tooneel plaats tusschen hem en Aubri, die het voor de koningin opneemt: de veete wordt daardoor op nieuw versterkt.

»Hernaut en Gerin worden door den koning tot ridder geslagen, en met rijke geschenken beladen zendt Blanceflor hen naar hunnen oom Garijn, terwijl zij hun de les meêgeeft:

»Amez les vos, haez vos anemis" (III, 84).

Pepijn schenkt hun de bezittingen huns vaders behalve Gironvile.

»De oorlog in den omtrek van Bordeaux wordt intusschen door Rigaut met de grootste heftigheid voortgezet. Guillaume de Blancefort begeeft zich nu tot Pepijn en biedt hem vier paarden met goud bevracht, om hem te bewegen om binnen het jaar niet tusschenbeide te treden in den strijd tusschen de Bordeloozen en Lorreinen; en hoe leed het ook der koningin was, Pepijn stemt er in toe. Blanceflor herinnert haren gemaal al de diensten die Bègue hem bewezen had, en zij vaart tegen Guillaume uit, dat hij den koning opzet tegen hen die hare bloedverwanten zijn. Zij hoopt echter dat God zijn toeleg zal beletten. Pepijn, in woede ontstoken, geeft haar een vuistslag dat het bloed haar uit den neus springt:

»A vos que tient," ce li a dit Pepins,
»se mi baron viénent parler à mi?" (III, 103)

en in alle onderdanigheid ontvangt zij die bestraffing. Zij zendt echter boden aan hare magen om hun kennis te geven van den toeleg, en voegt er de boodschap bij:

»S'or ne se poinent de gaitier les chemins,
»et il s'en va que il ne soit ocis,
»si m'aït Dex, je les pris molt petit" (III, 104).

De Lorreinen geven gehoor aan die inblazing, en onder dertig ridders maken zij zich op en leggen Guillaume

de Blancefort nabij Monleheri eene hinderlaag. Pepijn heeft hem een vrijgeleide gegeven, en de verzekering, dat wie hem aanrandde,

> N'i a si cointe, se main i avoit mis,
> »que il ne fust mes mortex anemis" (III, 108).

»Guillaume is desniettegenstaande op zijne hoede, en heeft onder zijn opperkleed eene wapenrusting aangegord. Als Garijn hem ziet naderen springt hij met de zijnen op, en ondanks de waarschuwing van 's konings geleider, vallen zij aan. Hernaut doodt Thiébaut du Plaisséis, die de moordenaren zijns vaders had aangevoerd: Guillaume zelf zou bijna aan hunne handen ontkomen zijn door de vlugheid van zijn paard, maar Garijn met drie anderen halen hem in, en onder hunne woedende slagen geeft ook hij weldra den geest. Nog na zijn dood houwt Girbert het lijk in stukken, zoodat de ingewanden over den grond rollen:

> »Ce fu eschanges de Begon de Belin!" (III, 112)

Slechts een enkele van het gevolg wordt gespaard, en deze moet zweren het lijk zijns meesters, dat men voor op zijn paard bindt, naar Fromond te brengen. Wat de overigen betreft,

> parmi les chamz gisoient li ociz,
> là les manjuent li lou et li mastin (III, 114).

Garijn maakte bij die gelegenheid grooten buit en zond vier van de schoonste paarden aan de koningin.

»Als de geleider van 's konings wege, die ter naauwernood ontkomen is, Pepijn de leede mare brengt, is deze ontsteld, maar Blanceflor juicht het gebeurde toe als rechtmatige vergelding. Pepijn zweert den Lorreinen die zijn vrijgeleide niet ontzien hebben wraak, en geeft last dat men zich van hunne kasteelen in Gascogne zal verzekeren. Er ontstaat een woeste twist tusschen de koninklijke echtelingen:

»Je sais de voir," la réine avoit dit,
»que vos avez félon cuer de mastin" (III, 114).

Garijn, zegt zij, »est loiax et chevaliers gentis", maar Fromond een verrader, wien het deert dat hij God zelf niet kan verkoopen.

»Garijn heeft zich inmiddels in staat van tegenweer gezet, en hij trekt naar Gascogne en verjaagt de officieren des konings die in zijn naam de kasteelen bezet hebben. Als Pepijn daarover verontwaardigd is,

»Voir, il a droit," ce dit l'empereris,
»de tex morsiax vos doit-an bien servir!" (III, 120).

»Met nieuwe grimmigheid zwaait Garijn de toorts des oorlogs:

»Ardent et proient et gastent le païz (III, 123);

en de meeste sterkten nam hij in.

»Op het vernemen van het ongeluk Guillaume de Blancefort overkomen, was de droefheid van Fromond en Fromondijn grenzeloos. Guillaume de Monclin raadt dat men vrede zal maken met Garijn:

»L'uns mors por l'autre soit en eschange mis" (III, 128).

Fromond ontbrandt bij die woorden in woede: hij wil wraak, en Fromondijn belooft hem binnen 't jaar den Lotharinger te leveren,

Mort o sanglant, o retenu, o priz.

»In den krijg die nu uitbreekt wordt eerst Huon de Cambrai in eene hinderlaag gelokt: door een val van zijn paard in handen geraakt van Fromondijn en den graaf van Monclin, houwt de eerste eerst zijn ros neêr, en nu moge God hem genadig zijn! Met beide handen greep hij het zwaard en hieuw dapper in het rond: in 't eind moest hij zich aan Fromond overgeven, die hem beloofde zijn leven te sparen. Hij reikt hem zijn zwaard en men gespt hem den helm af. Toen kwam Bernard

de Naisil aangereden, en verwonderde zich dat de Kamerrijker nog in leven was. Hij valt op den ontwapenden aan en houwt hem neêr. Fromond trekt nu in Henegouwen waar hij brandt en rooft, en valt dan in Lotharingen. Op het vernemen dier tijding rukt Garijn uit Gascogne op: het kasteel van Naisil wordt bestormd en verbrand, Verdun belegerd. Vele der aanvoerders sneuvelen: Faucon, de zoon van Bernard de Naisil, wordt door Girbert gedood, Bernard zelf door Garijn zwaar gewond. Op zijn schild wordt hij door eenige monniken naar het klooster van Saint-Vane gebracht, waar hij, denkende te zullen sterven, zich in de orde laat aannemen. Toen hij echter genezen was verliet hij het klooster weêr (1). Ook Guillaume de Monclin valt onder de slagen van Aubri den Bourgondiër. Zoo verwoed zijn de Lorreinen, dat zelfs de gevangen Antiaume de Chauni niet gespaard wordt:

> Desarmé l'ont, si en ont lo chief priz:
> puis l'envoièrent Fromont le postéif (III, 160).

Als Fromond een wapenstilstand vraagt om zijne dooden te begraven, weigert Garijn dit, zeggende:

> »S'en mangeront cornoilles et mastin
> »tot en despit Fromont lo postéif" (III, 161).

---

(1) Moine l'emportent, sor un escu l'ont mis,
jusqu'à Saint-Vane; en l'encloistre est assis,
dont il fu moines, mais li glos en r'issi.
Li moine dotent qu'il ne doie morir:
moine l'ont fait, les dras li ont vestis. III, 150.

Reeds vroeger was hij monnik geweest, zie boven, bl. 16. Zoo heet het ook later, III, 163, als Fromond naar zijn toestand vraagt:

Et dit uns moines: »Malement est baillis;
bien le sachiez que il est encor vis,
mais il sera à grant poine garis;
cui chalt de ce, les dras noirs a vestis;
il est tondus, s'a déables guerpis."
Et dit Fromons: »A son droit est vertis:
si fu il jà, mais je l'en vi partir."

Eindelijk wordt Verdun ingenomen, en nadat het kostbaarste geroofd is, in brand gestoken. Fromond was met de zijnen op het kasteel geweken, en bij het zien van zooveel ongeluks roept hij uit:

»Las, moi dolans que porrai devenir!" (III, 170)

»De belegeraars trekken verder en nemen weldra Monclin stormenderhand in. Wouter van Henegouwen valt in Vlaanderen, waar Fromond het onderspit delft: ook in Bourgondië wordt gestreden. Garijn rukt zegevierend tot Lyon en Mâcon voort, die beiden worden in brand gestoken. Dan keert hij terug: maar de soudenieren hebben hem zooveel gekost, dat hij genoodzaakt is Metz aan den koning te verpanden om hen te voldoen. Met een klein gevolg begeeft hij zich naar Châlons sur Saone, waar Pepijn hof hield. Deze ontvangt hem stuursch, maar Blanceflor heet hem welkom. Geheel gewapend verschijnt hij voor den koning: — »Heer, ik heb u al»tijd trouw gediend," zoo begint hij, en Pepijn valt hem in de rede: »Zeker, onder anderen toen gij mij Guil»laume hebt gedood, die in mijn vrijgeleide was! Ik ben »uw vriend niet." Garijn verdedigt zich, en hij stelt den koning voor hem Metz te verpanden, tevens verzoekende dat Gironvile aan zijn geslacht worde teruggegeven, dat de koning had laten bezetten. Pepijn weigert zoowel het een als het ander. Vertoornd scheidt Garijn vandaar, en verklaart zich evenwel in 't bezit te zullen stellen van het erfgoed, dat zijn geslacht onrechtmatig onthouden wordt.

— »Par Deu, dan rois," dit li dus Auberis,
»je cuit tu as tele verge coilli,
»dont tu seras et batus et laidis" (III, 199).

»Wederom tracht de koningin den vrede te bewerken, maar Pepijn wijst haar schamper af: zij geeft dan aan haren neef drie kostbare paarden en driehonderd mark zilvers ten geschenke. Hij keert naar Metz terug, en

op raad van Aubri draagt hij nu zijn leen op aan koning Anséis van Keulen; deze geeft hem de noodige penningen, waarmede hij zijne benden betaalt. Nu ontbrandt de oorlog op nieuw in Vlaanderen: Saint-Quentin, Peronne worden ingenomen, Vermandois geheel verbrand; Ponthieu, Boulogne, Abbeville, Amiens vallen Garijn in handen, benevens Boves, Montdidier, Roie en Clermont. Het land van Bauvais wordt platgebrand,

si que li rois vit lo feu de Paris (III, 209).

Pepijn wordt beducht dat het op Parijs gemunt is, en hij zendt de koningin in 't leger met de boodschap:

»Droit li fairai, se onques li mesfis" (III, 211).

Garijn begeeft zich naar den koning en verwerft de teruggave van Belin en de andere kasteelen. 's Anderen daags trok hij naar het Zuiden, wierp Bordeaux ter neder en bezette de sterkten die de koning hem had wedergegeven en droegze Hernaut en Gerijn over. Daarop keerde hij naar Metz terug.

»Drie jaar duurde daarop de vrede, toen eindelijk Garijn besloot voor goed zich met zijne vijanden te verzoenen en dan naar het Heilige Land te gaan om boete te doen voor zijne zonden. De erfvijanden houden eene samenkomst te Val-Gelin; maar de verraders hebben den Lotharinger eene hinderlaag gelegd: zijn ongewapend gezelschap wordt weldra gedood. Garijn zelf wordt het paard onder 't lijf neêrgeschoten, maar hoewel te voet, verweert hij zich manmoedig, en Hernaut, Gerijn en Gerbert staan hem trouw bij. Het baat niet, de overmacht is te groot; en dit ziende beveelt hij de jonge ridders hem te verlaten en hun leven te bergen. Hijzelf werpt zich in de kapel eener nabijzijnde kluis: Guillaume de Monclin volgt hem en velt hem voor het altaar. De gewonde springt weêr op en stelt nog veertien ridders buiten gevecht; maar nu werpen zich Fromond, Fromondijn en bisschop Lan-

celin van Verdun op hem en maken hem af. Hij lag tusschen de dooden als een eik te midden van het kleine hout!

»Zoo groot was te Metz de wanhoop over het gebeurde, dat Aélis en Beatrix, de twee gezusters, den moord slechts weinige dagen overleefden. Girbert vervolgt de moordenaars zijns vaders, die zich terstond verspreid hebben. Den bisschop van Verdun overvalt hij op de jacht, doodt hem en houwt het lijk in stukken. Guillaume de Monclin week met zijn zoon buiten 's lands.

»Girbert begeeft zich nu met zijne neven tot Pepijn om hunne leenen op te vorderen, maar de koning weigert aan hun verzoek te voldoen. Rigaut zet den oorlog tegen die van Bordeaux voort, en als Fromond verneemt dat zijn broeder Hayme verslagen is, ijlt hij de zijnen te hulp. Girbert valt, ondersteund door de koningin, in Vlaanderen. — Eindelijk gelukt het Blanceflor haren gemaal tot andere gedachten te brengen omtrent Fromond, en hij laat hem bevelen voor hem te verschijnen om zich over den moord van Bègue te verantwoorden. Fromond mishandelt 's konings bode en weigert te komen: hij zweert zich te wreken door de Lotharingers en Pepijn zelf te dooden, en de koningin door zijne knechten te doen schoffeeren.

Si honira la franche emperéis:
as escuiers fera son cors gesir
par ces fossés comme putain meautris;
puis sera rois, si tenra le païs (Mone, 247).

Hij trekt werkelijk naar Parijs en dringt verraderlijk het paleis binnen: de koning zat aan tafel toen men hem daarvan bericht bracht. De Lorreinen, die tegenwoordig zijn, wapenen zich. Fromond verschijnt, beschimpt de koningin en de drie neven, en eischt dat Pepijn hem die uitlevere. Hij beleedigt Blanceflor op de meest drieste wijze, en verwijt haar dat

»ele estençainte des trois germains cosins:
»si en est cos l'emperères Pepins" (M. 248).

Zij vliegt op en geeft hem een vuistslag in 't aangezicht. Nu werpen de Lorreinen hunne mantels terug en grijpen naar het zwaard. Reeds lagen eenige ridders geveld, toen Girbert op Fromond aanvloog; maar deze week terug,

desous la table l'emperéour se mist:
tel paour ot, quant il le vit venir (M. 249).

De koning doet hem ook nu weder ontkomen; maar na zich te hebben gewapend dringt hij met nieuwe manschap de zaal binnen. De verwarring wordt nu onbeschrijfelijk: de koningin gewond, Pepijn zelf door Fromond neêrgeworpen, en ter naauwernood door Hernaut en Gerijn ontzet. Eindelijk worden de Bordeloozen naar buiten gedreven: Fromond vlucht naar Bordeaux, en de Lorreinen krijgen nu Gironvile en de overige leenen terug, die Bègue bezeten had. Zij trekken op om er bezit van te nemen. In den oorlog die nu ontbrandt wordt Rigaut, de warmste kampgenoot der Lorreinen, door Guillaume de Monclin neêrgestoten. Fromond had de overhand: slechts Gironvile was nog niet onderworpen. De stad wordt verbrand, en de verdedigers nemen de wijk op het kasteel, dat heftig wordt aangegrepen. Fromond bewerkte bij Pepijn dat hij zich niet in den strijd zou mengen. Girbert, die dit vernomen had, beklaagt zich bij den koning, maar deze weigert hem genoegdoening, hoe dringend ook thans de koningin voor hare magen in de bres sprong. — Als er nu juist boden van Keulen aan het hof hulp komen vragen tegen de ongeloovigen,

ce sunt li Saisne, li Turc et li Persant,
et li Danois et li Outre-Conmant, (M. 253)

en als Pepijn hem die hulp niet kan verleenen, omdat hij den paus te Rome zijn bijstand heeft toegezegd, belooft Girbert op te trekken; en de koningin geeft hem duizend ridders mede. Ansèis ontvangt hem eervol, en zijne gemalin ontbrandt weldra in liefde tot den edelmoe-

digen helper. Zij zendt hem een valk ten geschenke, en hare dochter Beatrix een vaandel: ook de andere ridders worden met geschenken vereerd. De moeder wordt weldra ijverzuchtig op hare dochter, en zij raadt haar hem uit haar hart te bannen, die te gering een echtgenoot zou zijn:

»Poures hom est, n'a point de garantie:
»signor aurez, ou duc ou prince ou conte" (M. 256).

De dochter, die haar doorziet, voegt haar toe: »Gij hebt »wel een koning tot echtgenoot, en

»Un sodoier revolés estre amie!"

»Daarom zijt gij op mij gebeten, omdat gij hem voor »u begeert."

»De koningin weet zich in 't geheim een onderhoud met den geliefde te verschaffen: zij omhelst hem, en zegt:

»La vostre amor, sire dus, me donés:
»Je vos donrai la moie de mon gret,
»et de mon cors totes vos volentés" (M. 258).

Hij weigert, maar belooft haar geheimhouding. Intusschen lonkt zij hem zoo toe, dat hij begint te wankelen.

»Dist la roïne: »Une fois me baisiés."
Li dus la baise: ele l'a embraciet,
vers lui l'estraint par mult grant amiteit,
tot son coraige a fait le duc cangier,
quanqu'ele quist, éust tot otroié (M. 258).

Gelukkig viel zijn oog toen op de schoone Beatrix, die in den boogaard wandelde, en ook zij ziet wat er gaande is en herinnert hem aan den toorn haars vaders, waarop hij de zaal ijlings verlaat.

»Eene maand lang duurt de oorlog, en vooral door de hulp der Lorreinen gelukt het Anséis zijne vijanden te verslaan. Dan gewordt hun de tijding dat de Denen Keulen willen belegeren.

»Ja avés vos Alemans et Tyois,
»et j'ai tex mil de chevaliers françois,
»trestous li pires vaut prince ou conte ou roi," (M. 259)

zegt Girbert, en hij raadt den koning hen aan te vallen. In den strijd trekt het uitmuntende paard Flori van den heidenschen aanvoerder de aandacht van Girbert en Gerijn: beide willen er zich meester van maken, doch Girbert belooft het aan zijn neef over te laten op voorwaarde dat hij een eeuwigen haat zwere aan het geslacht van Fromond. De heidenen worden geslagen en verjaagd.

»Na afloop van den oorlog geeft de koning aan Girbert zijn erfgoed Metz weder in leen en biedt hem de hand zijner dochter. Girbert weigert omdat de bloedveete hem boven alles gaat: op aandrang van Gerijn geeft hij echter toe, maar het huwelijk wordt een jaar uitgesteld, en de Lorreinen gaan naar Frankrijk terug. Zij treffen den koning te Orleans aan, waar Fromond zich bij hem had vervoegd om hem door geschenken over te halen de Bordeloozen tegen Hernaut bij te staan.

»De koning tracht, op raad zijner gemalin, de vijanden tot een vergelijk te brengen. Fromond dringt er op aan dat men hem Gironvile afsta, en wederom heeft dit een twist en woeste handdadigheid ten gevolge. Het oude twistpunt wordt echter bepleit, en de aanwezige baronnen stellen Fromond in 't ongelijk over den moord van Bègue en Garijn: Guillaume de Monclin bood aan Fromonds onschuld door een Godsoordeel te bewijzen. De koningin mengt zich in de zaak, en wederom doet Fromond haar de schandelijkste verwijten, b.v. dat zij tot Girbert in eene ongeoorloofde betrekking staat. De koning hierover in toorn ontstoken ontzegt Fromond zijne vriendschap.

Girbers estoit droit devant l'emperère,
en sa main tint une verge pelée,
derier fu grosse et devant recopée:
il passe avant, le roi l'a presentée:
»Tenez mon gaige, sire drois emperére" (M. 267).

Hij zal voor de koningin in 't strijdperk treden, en Fromondijn neemt het voor zijnen vader op. 's Anderen daags heeft het gevecht plaats: Fromondijn wordt overwonnen, en als Girbert hem het hoofd wil afhouwen springt eene bende, door Fromond in hinderlaag gelegd, op hem toe om hem te vermoorden. Hij greep Fromondijns paard, en ook dat van Guillaume de Monclin, die hem het vluchten wilde beletten, maar dien hij uit den zadel stiet, en met de drie paarden sprong hij in de rivier en kwam gelukkig aan den overkant. Fromond nam nu de vlucht en zwoer Yon van Gascogne hulde en manschap, met wiens hulpbenden hij Gironvile op nieuw belegert. Hij trachtte Hernaut in eene hinderlaag te lokken, door hem een huwelijk voor te stellen met zijne dochter Ludie: de juffer doet Hernaut waarschuwen, en zoo ontkomt hij het gevaar. Bij een uitval wordt zij gevangen genomen en ook haar broeder Fromondijn valt in Hernauts handen. Nu komt ook het leger van Girbert en Pepijn opdagen, en Bordeaux wordt wederom ingenomen. Op nieuw wendt Fromond zich tot Pepijn om eene verzoening te bewerken: hij belooft Girbert genoegdoening te geven en biedt Ludie aan Hernaut ten huwelijk. Girbert zoowel als de koningin weêrspreken dit op grond van het herhaaldelijk gebleken verraad bij elke poging tot verzoening. De oorlog wordt hervat, en daarin komt Bernard de Naisil en Guillaume de Monclin om. Fromond wordt zoo in de engte gebracht, dat hij te scheep het land moet ontvluchten. Door storm wordt hij op de kust van Afrika geworpen en valt daar den Saracenen in handen. Fromondijn sluit vrede met de Lorreinen en Hernaut huwt Ludie: zoo verwerven de partijen eene rust, die echter niet lang daarna weêr zou verstoord worden.

»Op een feest dat Fromondijn op St. Severijnsdag te Bordeaux gaf, en waarbij Hernaut met zijne vrouw te-

genwoordig was, ontstond er twist tusschen eenige krijgslieden, en bij ongeluk werd een van Hernauts magen door een steenworp doodelijk getroffen. De Lorreinen, denkende aan verraad, werpen zich op de mannen van Fromondijn, en ter naauwernood gelukt het Hernaut er zich doorheen te slaan, en, met achterlating zijner gade, Gironvile te bereiken. Hij verlangt nu zijne vrouw terug, en eischt dat Fromondijn door een plechtigen eed zijne onschuld zal staven. Deze was daartoe bereid, maar de verrader Haguenon ried hem Ludie aan den machtigen graaf Raimond de St. Gille uit te huwelijken, en zelf de dochter van Yon van Gascogne tot vrouw te nemen, en met de groote overmacht die hij daardoor zou verwerven, Gironvile aan te tasten. Fromondijn luistert naar die inblazing, en weigert aan Hernauts eisch te voldoen. Nieuwe krijg is er het gevolg van, en Fromondijn wordt daarin zoo ten onder gedaan, dat hij belooft Ludie uit te leveren en zelf monnik te worden in St. Severijns abdij te Bordeaux, zoo als ook geschiedde.

»Intusschen wordt Anséis van Keulen wederom door de heidenen aangevallen, en op nieuw snellen hem de neven te hulp. Op die mare verlaat Fromondijn het klooster weder en ijlt Girbert met een leger achterna. In 't voorbijgaan wist hij Pepijn voor zich te winnen, die hem beleende met al wat de Lorreinen aan de Gironde bezeten hadden. De verrader was van meening Girbert in den rug te vallen als deze tegen de Saracenen streed, en zich zoo van hem te ontdoen. Als hij echter de ontelbare menigte der heidenen gewaar werd vreesde hij dat zij, overwinnende, ook geheel Frankrijk zouden overheeren. Hij vereenigt zich daarom met Girbert tegen hen, en het gevolg daarvan is, dat de heidenen verslagen, en hun aanvoerder Tempier gedood wordt. Nu eerst strijden de overwinnaars onderling: Fromondijn delft het onderspit en wordt gevangen genomen. Op nieuw dringt koning Anséis op een huwe-

lijk tusschen Girbert en zijne dochter aan; maar deze weigert ten tweedenmaal, voorwendende dat hij eerst zijne veete met Fromondijn aan Pepijns uitspraak moet onderwerpen. Als Gerijn hem verwijt dat hij de bezworen belofte verkracht, haalt hij dezen over om in zijne plaats met Beatrix te huwen; dit geschiedt, en Girbert doet tevens ten zijnen behoeve afstand van Metz:

par un baston qu'en sa destre main tint
toute s'onor rendi au duc Gerin (M. 275).

»Girbert begeeft zich met Fromondijn naar Pepijn, die uitspraak in hunne zaak zal doen, maar elk schoof de schuld op den anderen en men kwam tot geene eindbeslissing. Op eens weêrklinkt de mare dat de afrikaansche Saracenen, geleid door Fromond, die het Christendom verzaakt had, in Frankrijk zijn gevallen, en alles hebben verheerd behalve het kasteel van Gironvile, waar Hernaut nog stand houdt. Algemeen is nu de verbittering tegen den zoon des verraders, en er blijft hem niets anders over dan zich te onderwerpen, Girbert als zijn heer te huldigen en mede tegen de heidenen op te trekken. De Franken overwinnen in een eerste gevecht, en Fromondijn doodt den zoon des heidenschen ammiraals, die daarop in woede tegen Fromond ontbrandt, aan wiens verraad hij buitendien de verschijning van het frankische heir toeschrijft.

Devant lui garde, voit un baston gisant,
en son puing destre le saisi maintenant,
et fiert Fromont enmi le vis devant,
que la cervele par tere li espant.
L'arme s'en vait, as maufex la commant (M. 277).

Er wordt een algemeene slag geleverd, waarin de heidenen geheel vernield worden.

»Ook in Gascogne was een Saracenenleger gevallen, waar intusschen Yon overleden was en eene eenige dochter had nagelaten, die zeer in 't naauw gebracht werd

en Girbert te hulp roept. Hij redt haar en zij schenkt den overwinnaar hare hand.

»Ludie baarde tweelingzonen, die Fromondijn ter doop hield, en die Bègue en Fromond genaamd werden.

»Girbert liet — na een nieuwen oorlog tegen de heidenen, dien wij onvermeld laten, en die met een geduchten slag bij Terrascone beslist werd — eene kerk bouwen, waarin de oude Fromond prachtig begraven werd. Van Fromonds schedel liet hij een beker maken, en dien zoo met goud en edelgesteenten overdekken, dat hij onkenbaar was: slechts op eene enkele heimelijke plaats kon men het overtreksel wegschuiven en den schedel zien. — Bij een groot gastmaal diende Fromondijn als schenker zijn leenheer uit dien beker, ja dronk er zelf eenmaal uit. Als nu een ridder hem verried wat eigenlijk die beker was, ijlde hij naar Girbert om hem de waarheid te vragen. Deze verklaart dat hij daarmede eene hulde bedoeld heeft aan de nagedachtenis zijns vaders, die een vroom ridder was; maar Fromondijn vat het als eene beleediging op en verklaart hem den oorlog. Na een onstuimig tooneel vliedt hij en werpt zich in Gironvile. Girbert trok er met Hernaut voor, en er had buiten de muren een hevig gevecht plaats, waarin Fromondijn de onderhand had en genoodzaakt werd zich in de burcht terug te trekken. Ten tweedenmale biedt Girbert hem den zoen en wil hem den schedelbeker afstaan; maar Fromondijn dorst naar zijn bloed en slaat elken voorslag af. Een tweede uitval viel nog ongelukkiger uit dan de eerste. Uit wrevel nam de verwonnen woestaard wraak aan de kinderen zijner zuster, die met haar in Gironvile waren ingesloten. Toen hij hen zag spelen voer de booze geest in hem: hij greepze beiden en slingerde hen met het hoofd tegen een pijler, dat de hersenen in 't ronde spatteden, en wierpze toen uit het venster in de gracht van het kasteel.

»Nu zwoeren de Lorreinen niet te rusten voor zij Fromondijn het hoofd voor de voeten hadden gelegd. Toen hij een derden uitval deed werd hij van de burcht afgesneden, en moest met luttel gezellen in het woud vluchten, waar hij zich eenigen tijd schuil hield, en Gironvile ging nu aan de belegeraars over. Fromondijn vlood: 's nachts sloop hij verder en sliep over dag; zoo kwam hij te Pampelune. Daar ging hij eene kerk binnen en God gaf hem de gedachte in de wereld te begeven en zich bij een ouden vromen kluizenaar te voegen die in den omtrek woonde. Hij toog er heen, biechtte zijne zonden, over wier aantal de heilige man ontstelde, en bleef bij hem tot aan zijnen dood, waarna hij hem begroef en alleen de kluis bewoonde.

»Inmiddels was Girberts gemalin in 't kraambed gestorven: den zoon dien zij hem geschonken had noemde hij Yoen. — Toen zeven jaren later de Saracenen op nieuw in Frankrijk vielen en Aimeri van Narbonne versloegen, en deze mede eene eenige dochter naliet, bood Girbert ook haar hulp en versloeg de heidenen. Deze overwinning werd, even als eene vroegere, bekroond door het huwelijk van den verwinnaar met de geredde. Uit dien echt sproot een zoon die den naam van Garijn ontving.

»Girbert later eene bedevaart naar St. Jakob doende, ontdekt en herkent Fromondijn in zijne kluis en offert hem aan zijne wraakzucht op."

Hier eindigt het verslag van Mone, maar naauwelijks de helft van het epos is ten einde. Van dit eerste gedeelte is ons de mnl. vertaling niet bewaard gebleven, en slechts van eene latere branche bezitten wij uitgebreide fragmenten, die door den druk zijn bekend gemaakt (1).

(1) Zij zijn door mij uitgegeven in de werken der Vereeniging ter bevord. der O. N. Letterk., onder den minder passenden titel van: »Roman van Karel den Groote en zijne XII Pairs. Leiden, 1844."

Van het fransche origineel bestaat meer dan thans het licht heeft gezien, maar van het vervolg dat de mnl. vertaling bevat is in de fransche handschriften geen spoor meer, hoewel onze tekst stellig uit het fransch is vertaald, gelijk niet alleen de geheele aanleg toont, maar zoo als ook uitdrukkelijk verklaard wordt.

Tusschen de laatstverhaalde gebeurtenissen en die waarmede de fragmenten aanvangen is veel tijds verloopen (1). Pepijn, Girbert, Hernaut en Gerijn zijn van het wereldtooneel afgetreden, en de daden van hunne kinderen zullen ons thans bezig houden. Karel de Groote bekleedt den franschen troon: de zonen van Girbert zijn, gelijk wij reeds zagen, Yoen en Garijn; ook Gerijn heeft een zoon, Otte, nagelaten, die in het rijk zijns grootvaders Anséis te Keulen heerscht. De lijn van Fromond wordt voortgezet door Gelloen of Ganelon, den bekenden verrader uit andere gedichten: hij komt hier voor als de zoon van Hernaut en Ludie.

De volgende geslachtslijst zal de noodige opheldering geven onmisbaar tot begrip van den samenhang van 'tgeen volgt met hetgeen voorafging:

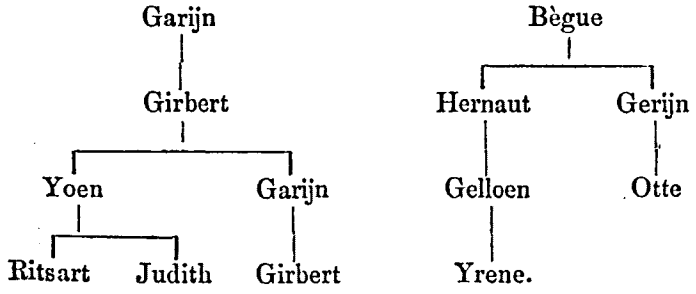

(1) Het brusselsche handschrift door Mone geanalyzeerd bevat ongeveer 32000 verzen: de eerste branche 10000, zoodat het medegedeelde verhaal nagenoeg 42000 verzen inhoudt. Eene pagineering in de mnl. fragmenten doet vermoeden dat er aan het eerste fragment ruim 100,000 verzen voorafgaan, zoodat er, de meerdere breedte der vertaling in aanmerking genomen, ongeveer nog even veel zou ont-

»Otte, »die coninc vanden Rine" bevond zich in zijne stad Keulen. Op zekeren dag zag hij Gelloen, die hem tegen zijne andere neven scheen te hebben ingenomen — onverzeld, te voet, in een pelgrimskleed vermomd, voor zich verschijnen. Hij had te Bordeaux eene groote nederlaag geleden van de Lorreinen — de erfelijke bloedveete was nog niet ten einde; — hij had twee zijner zonen verloren en vele zijner magen een smadelijken dood zien sterven: ter naauwernood was hij zelf het ontkomen. Hij beweerde intusschen dat Yoen en Garijn en Girbert te Gironvile door de zijnen belegerd werden en zeer in 't naauw gebracht waren. Hij had echter verstaan dat keizer Karel, uit Lombardije teruggekeerd, den koning Yoen te hulp kwam, omdat de dochter van dezen tot bruid bestemd was voor Karels zoon Lodewijk. Deze verbindtenis vreest hij, omdat zij zijner vijanden macht zal vermeerderen. Hij gaf dus voor dat hij naar Keulen gekomen was om Ottes raad in te nemen en zijne hulp te verzoeken.

»Om het plan te volvoeren waarvan hij zwanger ging, moest hij dezen tegen den koning Yoen opzetten, hetgeen hij deed, door hem onder eede te verzekeren, dat men zijne gade, Helena, in de armen van Yoen had zien rusten. Otte vraagt hem daarop om raad, hoe hij zich in deze zaak te gedragen hebbe, waarop Gelloen hem toevoegt: »Ik ben zelf gekomen om u te hel»pen; volg dus slechts in alles op, hetgeen ik u zal »zeggen. Wanneer Lodewijk de jonkvrouw huwt, zal »zulks onze schande en oneer na zich slepen; wij moe»ten zulks verhinderen, en onze vijanden op alle wij»zen trachten te benadeelen, zoo lang dit in onze macht »is. Yoens dochter verwijlt in uw huis; welnu, doe

---

breken als reeds door ons behandeld is. Het is intusschen niet bewezen dat er in het hs. niet nog een ander werk voorafging, hetgeen zelfs te waarschijnlijker wordt, daar wij later zullen zien dat de branche van Hervis misschien niet in de vertaling is opgenomen.

»haar fraai uitdossen en zend haar naar beneden in de »stad,

»ende doetse setten in bordele
»ende roepenre toe mannen vele;
»ende doet gebieden in die stat,
»wie begert te doene dat,
»hi ga ten bordele in dese wile
»daer inne sit die scone Basile,
»ende doere sinen wille met."

»Otte stemde er in toe, omdat hij begreep dat op die wijze een huwelijk tusschen haar en Karels zoon onmogelijk werd:

»Ende Lodewijc hi mach sien wale
om ene andre tesen male,
ochte hij sal ene pute
trecken tenen bordele ute.

En dat was niet te verwachten. — Ondanks hare tranen en gebeden, wordt de schoone maagd hare onteering te gemoet gevoerd, terwijl in de stad werd omgeroepen:

dat Yoens dochter, die scone Judit,
ware ten bordele gedaen,
ende wie woude mochter gaen
ende doere sinen wille mede.

»Geheel Keulen snelde aan om de jonkvrouw te bezien, en reeds verheugde zich Gelloen over het gelukken van zijnen schandelijken toeleg; maar hij verheugde zich te vroeg, want een ridder, Jan van Metz genaamd, die zeer veel aan Judiths geslacht verplicht, en met Girbert en Garijn bevriend was, besloot hare eer te redden, en haar aan het dreigende gevaar te onttrekken. Hij liet vier paarden zadelen, en die door twee zijner knapen buiten de poort gereed houden. Toen betrad hij bet huis der ontucht; onder voorwendsel dat hij het eerst een onderhoud met de schoone wenschte te hebben verwijderde hij de lieden die daar nog waren, benevens de vrouw des huizes. Naauwelijks hadden deze het vertrek verlaten, of hij sloot de deur, en maakte de maagd in

korte woorden bekend met zijn plan om haar te redden, al ware het ten koste van zijn leven. Zij was te zeer van aandoening overstelpt om hem meer dan een: »God loone u!" te kunnen toevoegen. De jonkvrouw vermomde zich, zoo goed zij kon, in een kleed van de vrouw van het huis, en de ridder vond middel, om aldus met haar het gebouw aan den achterkant uit te geraken, en langs een smal straatje de poort te bereiken, waarbuiten zijne rossen hem wachtten. Zij stegen te paard, en hij beval zijnen knapen hem naar Metz vooruit te snellen, waarheen hij hen op den voet volgen zou. Toen hij hen evenwel uit het oog verloren had, veranderde hij van weg en ijlde naar Aken. Men begrijpt licht, dat hij zich van zijne dienaars gescheiden had om zijne vervolgers het spoor bijster te doen worden. In Aken aangekomen, voerde ridder Jan zijne beschermelinge naar den burggraaf Ogier, die de stad voor den keizer bewaarde, en een bloedverwant der vluchtende was. Aan zijne zorg vertrouwde de wakkere ridder de geredde, en ijlde zelf naar Parijs, om haren vader van het gebeurde kennis te geven. Otte en Gelloen ondertusschen vernamen weldra de mare der ontvluchting, en deden hunne prooi overal zoeken, totdat zij vernamen dat zij in veiligheid was. Gelloen zag wel in, dat, zoo zij thans Lodewijk huwde, beide geslachten zijnen ondergang zouden bewerken. Tot elken prijs moest deze verbindtenis dus worden onmogelijk gemaakt. Naar zijnen raad, liet Otte van den burggraaf Ogier de maagd terug eischen die door haren vader aan zijne zorg was toevertrouwd, en hem met eenen ridder was ontvlucht. Dezen eisch zette hij kracht bij door een leger, dat hij spoedig had verzameld, en dat aan de poorten van Aken geschaard stond. Ogier weigerde moedig, en besloot de stad tot de komst des keizers te verdedigen. Terwijl Gelloen bezig is om de plaatsen uit te zoeken waar het belegeringsgeschut moest worden opgericht, komt er een

bode des keizers voor de stad aan, die zeer verwonderd is ; zoo veel krijgsvolk daarom gelegerd te vinden. Voor Otte gebracht, vroeg deze hem, van wien hij kwam; en toen hij vernam, dat het de keizer was die hem aan Ogier gezonden had, wilde hij weten waar Karel zich ophield. De bode verhaalde hem dat de keizer zegevierend uit het land van Bordeaux was teruggekeerd, waar hij Ganelons partij had ten onder gebracht, terwijl de verrader alleen ontsnapt was, en twee graven uit zijn geslacht »vor Bordeas op die heide" eenen onteerenden dood aan de galg hadden gevonden. Karel bevond zich denkelijk reeds te Parijs, omstuwd van al zijne ridders en bondgenoten. — Toen Otte dat hoorde, zag hij dat Ganelon hem schandelijk bedrogen had, en in zijn verderf medegesleept; maar hij zou zich op hem wreken, zoodra hij hem binnen Keulen had. Een ridder bracht deze woorden aan Gelloen over, die zich haastte zich door de vlucht te redden en zich

tsinen landewaert van Sweden

te begeven, waar hij in zekerheid was, en weldra zijne dochter Yrene aan Leo, zoon van keizer Konstantijn van Konstantinopel, uithuwelijkte, door welk aanzienlijk huwelijk Gelloen meer dan ooit in staat en geneigd werd de oude veete voort te zetten. — Middelerwijl had Otte, op raad zijner genoten, het beleg van Aken opgeheven en kwam weder te Keulen. In een onderhoud met zijne gemalin verweet hij haar, dat zij, door hare schandelijke liefde tot Yoen, hem in deze benarde omstandigheden gebracht had. Zij ontkende alle schuld, hoewel zij toestemde, dat na haren echtgenoot en zoon er geen man was dien zij zoo beminde.

Otte zeide: »Godweet,
»vrouwe, dats mi van herten leet,
»want twaren gi seles begeven
»ocht het sal u costen tleven."

Daar hij echter vreesde dat zij zich over deze bedreiging mocht wreken, pleegde hij raad met zekeren graaf Coenraad, die nimmer goeds gedaan had; en de uitslag van hun onderhoud was, dat de koningin voor eenigen tijd in de stad Berine, in Noorwegen, strengelijk zou worden bewaakt, hetgeen geschiedde.

»Thans gaan wij met onzen dichter een weinig terug. Garijn en zijn neef Ritsart, Yoens zoon, waren na de overwinning te Bordeaux te samen op weg naar Keulen, en ontmoetten tusschen Metz en Trier de knapen, die ridder Jan van Metz vooruit had gezonden, en die hier hunnen heer opwachtten. Toen zij den hertog Garijn herkenden, verhaalden zij hem het gebeurde te Keulen, de komst van Ganelon, zijne leugens, en hoe hij uit wraak koning Otte bewogen had om in zijn schandelijk plan van schennis toe te stemmen; hoe hun heer dit plan verijdeld had, en hoe zij te Trier vernomen hadden dat de vluchtenden in Aken in veiligheid waren. Beide helden trokken terstond naar deze stad, waar zij weldra de volgende gebeurtenissen vernamen, en zich gelukkig rekenden dat Gelloens plan zou worden verijdeld, en de geredde, ondanks zijne lagen, keizerin van Frankrijk worden. Roerend wordt daarop door den dichter de ontmoeting geschilderd van de maagd en haren broeder en oom. Weldra trekken allen gezamenlijk naar Parijs, om het hooge huwelijk te voltrekken. Voor den keizer toegelaten, haast Judith zich het gebeurde sedert Gelloens komst te Keulen te verhalen, en Otte aan te klagen, betuigende:

»Ende nemmermeer en nemic man,
»ic en sire (d. i. *zij er*) gewroken an."

»De keizer brengt haar evenwel van deze laatste gedachte terug, en zweert haar wraak en voldoening te verschaffen, waarop zij door den bisschop Tulpijn met 's keizers zoon in den echt verbonden wordt, wien zij

als bruidschat Vlaanderen, Riemen en een gedeelte van Gascogne aanbracht. — Beide partijen hadden zich dus door een huwelijk machtiger gemaakt dan vroeger, en stonden gereed den kamp met vernieuwden ijver te hervatten. Terstond dan ook na de huwelijksfeesten, die zeven dagen duurden, riep Yoen al zijne mannen en bondgenoten op, om hem te helpen Otte te kastijden, die wegens Lotharingen zijn leenman was, en zich dus te deerlijker tegen hem vergrepen en zijn land verbeurd had. Tegen Paschen beloofden allen, en ook de keizer, gereed te zijn, en men besloot Otte in Aken voor den rechterstoel zijns leenheers ter verantwoording te dagen. Terwijl Yoen zich voor den aanstaanden tocht bereidde, en zijne kasteelen en steden in staat van verdediging bracht, vertrok de keizer naar Italië, om den paus, die door »Astolf der Lombarden here" in Rome belegerd werd, bij te staan. Nog was de keizer in Italië, toen Yoen met zijne vrienden en magen naar Aken trok, en daar Otte voor de vierschaar zijner genoten daagde. Deze liet echter antwoorden, dat Yoen, zoo hij hem spreken wilde, slechts naar Keulen had te komen; dat zij elkander anders niet zouden ontmoeten. Yoen besloot daarop den ontrouwen vasal met kracht van wapenen van zijn leen te ontzetten, en hem zooveel afbreuk mogelijk te doen. Hij belegerde en veroverde daarop Metz, trok voorts de Moezel af, en nam Coblentz en Andernach in, en was juist voornemens het beleg voor Bonn te slaan, toen hij hoorde dat de keizer van zijnen tocht terug was, en hem te Aken verbeidde. Karel besloot Otte voor zich te dagen, op straffe van elk leen dat hij van het keizerrijk hield te verbeuren. Al zijne baronnen rieden Otte dit uiterste niet af te wachten, maar voor den keizer te verschijnen, waar de sluwe graaf Coenraad zijne zaak zou bepleiten. 's Anderendaags trok hij naar Aken, en verscheen, omstuwd van een aantal vrienden en magen, voor den keizer, waar

Coenraad het woord nam, en verklaarde dat zij bereid waren zich van elke beschuldiging die tegen hen mocht worden ingebracht te zuiveren. Toen stond Yoen op, en bracht dus zijne aanklacht uit: »Gerechte keizer! »toen ik, tot mijne smart, mijne gade verloor, bleef mij »alleen mijne dochter over. Daar ik nu dikwijls van »huis en in het veld was, zond ik haar naar Garijn, »om door zijne echtgenoot te worden opgevoed; ik kon »haar immers niemand beter toevertrouwen dan mijnen »broeder. Toen nu de hertogin ook stierf, dacht ik »dat mijne dochter nergens beter kon zijn dan bij mijn »neef Otte, en ik schonk hem mijn geheel vertrouwen. »En hoe heeft hij dat vertrouwen beloond!" Hier volgt eene uiteenzetting van het gebeurde te Keulen, dat wij reeds weten, en van Ottes weigering om voor zijnen leenheer te verschijnen, waarop de spreker vergoeding van den geleden hoon en schade eischte. — Onder de fransche ridders ging reeds een afkeurend gemompel tegen den gedaagde op, toen de sluwe Coenraad oprees en zijnen meester verdedigde. Hij grondde die verdediging vooral daarop, dat Yoen zijne dochter alleen aan het hof van Otte gebracht had omdat hij eene onedele liefde voor diens gemalin voedde; dat Otte, hoewel zulks wetende, uit vriendschap voor Yoen, niets liet blijken, totdat hij door Gelloen vernam dat Yoen en vrouw Helena door graaf Alein in overspel betrapt waren, en dat Yoen zich daarop openlijk, ter gelegenheid van een gastmaal, beroemd had. Gelloen had nog een aantal redenen aangevoerd om Otte tegen zijnen neef op te zetten, als dat deze hem uit zijn erf wilde verdrijven, en dergelijke meer. Toen »wart (hem) die huut van scaemten heet," en hij zocht naar middelen om zich op zijnen vijand te wreken. De valsche Gelloen ried hem dit in diens dochter te doen. Otte was zwak en gaf toe; doch naauwelijks was zulks gebeurd, of hij had berouw, en zond den ridder Jan van Metz om de

jonkvrouw uit de klaauwen der ontucht te redden. Deze deed het en voerde haar naar Aken, uit vrees voor Gelloen. Otte was echter zoo bezorgd voor de maagd die van kindsbeen af bij hem gewoond had, dat hij haar te Aken opeischte, om haar weder in handen te stellen van haren vader. Gelloen vernam zoodra niet dat Otte weder tot zichzelven kwam, of hij verliet hem heimelijk. »Ziedaar de geheele schuld van mijnen heer!" vervolgde zijn taalman: »en zoo hij niet verscheen toen hij ge»daagd was, het geschiedde omdat hij wist dat een »machtig heir Yoen verzelde, en dat hij voor zijn leven »vreesde; maar zoodra hij zich door uwe tegenwoordig»heid, groote keizer! veilig achtte, heeft hij geen »oogenblik meer geaarzeld. Yoen daarentegen heeft »mijns heeren land verwoest; en hoewel deze zich wel »had kunnen verdedigen, hij deed zulks niet, uit besef »dat hij zeer tegen Yoen misdaan had, en deze boven»dien zijn leenheer was. Mijn heer is dus niet zoo mis»dadig als men hem heeft afgeschilderd; maar hij erkent »zich schuldig, en wil daarvoor aan Yoen de stad Metz »en al het land dat zijnen vader, Girbert, toebehoorde, »afstaan. Daarentegen bezweert mijn heer den koning »Yoen, de minne te laten varen die hij jegens vrouw »Helena voedt, en haar gezelschap te ontwijken." — Door deze rede was de toorn van Karel en zijne baronnen merkelijk bedaard, en na eenige woordenwisseling werd de zoen getroffen, onder bepaling dat Yoen Ottes gade niet zou zoeken te spreken. Deze had hiertegen wel veel in te brengen, doch het werd door de wederzijdsche magen bezworen. Daarop keerden alle ridders naar hunne woonsteden terug, en Yoen, die Gelloen steeds vreesde, vooral na diens toegenomen macht door het huwelijk zijner dochter, besteedde zijnen tijd met sterke kasteelen in zijn land op te richten en zich in staat van tegenweer te stellen. Aan de heide Meotides bouwde hij vooral een sterk kasteel, dat hij, wijl het op

de grenzen zijns lands lag, Gardeterre noemde. De stad had tien mijlen in omvang en de burcht was onwinbaar. — Ook Gelloen was bedacht op tegenweer, en voedde steeds de wraakzucht zijner magen en herinnerde hun wat al schade de Lorreinen hun gedaan hadden, hen vermanende:

dat sijt niet en laten gaen
entie kindren die van hem quamen;
hi en woude niet dat inde namen
die grote veede entie sware,
die geduurt hebben vele jare.

Daarop vangt eene nieuwe afdeeling aan (de tweede van het tweede boek). Uit de eerste regels blijkt, dat Gelloen vroeger Doön, des graven Manosijns zoon, had gedood; en om dien moord te boeten had hij moeten zweren

dat hi in heidenesse soude varen,

en niet terugkeeren tenzij Girbert of de vader des verslagenen hem daartoe verlof gaf.

»Hij was bij den saraceenschen koning Agulant gekomen, waar hij het Christelijk geloof verzaakte en zijn nieuwen meester hulp verleende tegen koning Desrames. Om den geduchten krijger van Agulants partij af te trekken bood Desrames hem zijne dochter ten huwelijk, bij welke hij twee zonen, Beligant en Marcilijs, teelde. Door list gelukte het den verrader zich van Agulant meester te maken, dien hij aan Desrames overleverde. Maar de heidensche vorsten verzoenden zich, en de verrader moest ook daar met schande het land ruimen. Hij keerde naar zijn vaderland terug.

»Agulant had sedert vernomen dat Gelloen een rijk en voornaam man was in het Christenland. Hij besloot den geleden hoon op zijns vijands land te wreken, en zich meester te maken van Frankrijk. Met behulp zijner vasallen verzamelde hij een groot leger en viel in Spanje.

Alle die steden so wan hi,
die hi vant verre ende bi;
te cleinen cameren ende te stallen
so maecti die kerken alle;

in één woord, hij plunderde en brandde in het geheele land, en stond weldra voor de poorten van Bayonne. Toen zonden de inwoners des lands boden aan keizer Karel, om hulp te smeeken; en deze verzamelde weldra een groot heir. Die van Bayonne zonden eenen bode aan hunnen heer Gelloen, die in Zweden lag, en terstond tienduizend ridders op de been bracht, die hij over zee naar het bedreigde punt voerde. Karel was met zijn leger weldra te Bayonne aangekomen. Op het vernemen van deze mare stelde Agulant hem voor, het pleit door twaalf ridders van beide zijden te laten beslechten; Karel stemde er in toe, en de fransche ridders overwonnen. Dit had nog eens met honderd, en ten derdenmale met duizend ridders plaats, en al deze gevechten worden kort, krachtig en levendig beschreven. Eindelijk komt het toch tot een hoofdtreffen der beide legers, waarin alle ridders, en ook Karel zelf met zijn zwaard *Joieuse*, wonderen van kracht en dapperheid verrichten. Het gevecht duurde tot aan den invallenden nacht, en nog was niets beslist, hoewel van beide zijden veel bloeds gestroomd had, en van 's keizers leger alleen veertigduizend strijders gevallen waren. Karel zag den volgenden dag bezorgd te gemoet, daar hij voor den uitslag vreesde; maar Garijn boezemde hem vertrouwen in, zeggende:

»Laet ons sijn blide ende in hogen:
»wi hebben noch, dats goet tsiene,
»wel enen man jegen tiene.
»Wi en dorven ons ontsien niet,
»want hier niemen es die vliet.

Onder dit gesprek kwam er een bode van Gelloen, die om vrijgeleide verzocht, ten einde den keizer met de ridders die hij aanvoerde te kunnen bijstaan; later zou

men er over kunnen spreken om eenen zoen te treffen. Dit werd aangenomen. Toen Gelloen echter van zijnen terugkeerenden kondschapper vernam dat de Franschen mismoedig waren en de Heidenen sterk in aantal, besloot hij zich met deze laatsten te vereenigen, en aldus allen die hij haatte te dooden. Hij liet dus aan Agulant voorstellen zich met hem te verzoenen, en dan gezamenlijk de Christenen ten onder te brengen. Agulant had echter den verrader leeren kennen, en zag in zijn voorstel niets anders dan eene list, die hem moest ten onder brengen; hij durfde het leger, dat hij dus versterkt waande, niet afwachten, maar trok af, nadat hij Gelloens bode had doen verdrinken. Men kan zich de vreugde van het Christenheir voorstellen, toen de vijand het veld had verloopen. Gelloen deed alsof er niets gebeurd was, en vereenigde zijne benden met die van Karel, terwijl hij dezen smeekte hem toe te staan de Heidenen te vervolgen; hetgeen hij deed, maar zonder gevolg. Weldra wist hij echter, door het vroeger met Yoens dochter gebeurde te verdraaien, en door den keizer te vleien, dezen gunstiger voor zich te stemmen, en bad hem eenen zoen met Garijn en Yoen tot stand te brengen. Garijn en zijn zoon Girbert weigerden echter volstandig zich met den verrader in te laten, en na eene mannelijke redevoering van Girbert, waarin hij den keizer onder het oog bracht hoe gevaarlijk het was zich met Gelloen te verzoenen, besloten zij liever het hof te verlaten, dan 's keizers gunst met den onverlaat te deelen. Karel hield Gelloen bij zich,

> ende sijn raet so wart doen
> altemale die grave Gelloen,
> ende meester van sinen heere,
> dies hi hadde groten gere.

Ja, zóóver ging Karels verblindheid, dat hij hem zijne zuster, de weduwe van den in den laatsten slag gesneu-

velden Milo en moeder van den beroemden Roelant, tot vrouw gaf. —

»Wij moeten thans terugkeeren tot den koning Yoen, die aan al deze krijgsbedrijven geen deel had genomen, maar treurde om Ottes vrouw, Helena, die om zijnentwil te Berine in eene smadelijke gevangenschap gehouden werd.

Ende om die minne pensedi sere:
hi en pensde om veede noch ere,
dan hoe hi hebben mochten allene
die scone coninginne Helene.

»Hij besloot eindelijk alles te wagen om haar te zien, en verbreidde het gerucht dat hij ter bedevaart toog. Toen maakte hij zich met zijnen getrouwen knaap Ollijn op weg, en het gelukte hem zijne geliefde te spreken. Dit gedeelte van het gedicht is een der fraaiste stukken, en door den dichter con amore behandeld. Daar evenwel mijn bestek mij geene uitweidingen meer toelaat, zal ik er vluchtiger over moeten heenloopen dan ik wel gewenscht had. — De koning weet zijne beminde, die in eenen toren ligt opgesloten en streng bewaakt wordt, te overreden met hem te ontvluchten. Na tallooze hinderpalen te boven gekomen te zijn, na zelfs een knaap en eene dienstmaagd te hebben gedood, weet zij ook te ontsnappen, en snelt met haren minnaar voort. Zoo had de harde gestrengheid haars echtgenoots haar tot eenen misstap gebracht, dien zij anders nimmer had begaan! Zij ijlden naar Yoens stad Gardeterre, waar hij zijne schatten op een schip deed laden, en waarmede hij zijn koninkrijk heimelijk verliet. Na langer dan een jaar op zee gezworven te hebben, vestigde hij zich eindelijk in het land der Gothen, »bi den berge Caucasus," waar hij eene stad liet bouwen die hij Aix noemde, naar de stad van dien naam in zijn vaderland, en waar hij weldra een nieuw rijk stichtte.

»Middelerwijl waren Yoens magen, bijzonder zijn broe-

der Garijn en zijn zoon Ritsart, in groote verslagenheid om 's konings verdwijnen. Zij begrijpen dat de veete er nieuwe kracht door zou verkrijgen: zij rekenen echter op de hulp hunner magen, en Garijn voegt Ritsart onder anderen toe:

»Ons sal ooc emmer hulpen mede
»uwe suster die coninginne,
»gelijc dat Blanchefloer dede
»Beggen ende ooc Garine,
»Girbeerte ende Gerine."

Otte, door Coenraad aangezet, trachtte op alle wijzen hen te benadeelen en partij te trekken van het breken van den zoen. Hij liet dus aan Garijn en Ogier, die als borgen bij den zoen waren tegenwoordig geweest, aanzeggen, dat zij het gebeurde moesten vergoeden en hem al het land terugverschaffen dat hij toen had afgestaan, bij gebreke waarvan hij het zelf zou terugnemen met geweld van wapenen. Garijn stelde voor de zaak aan den keizer te onderwerpen, waarin Ogier toestemde en waartoe ook Otte zich liet bewegen, vooral omdat Gelloen ten hove in aanzien was en hij dus vermeende zijne zaak te zullen winnen. Gelloen was zeer verheugd over den misstap van Yoen, daar hij hoopte dat dit diens geheele geslacht zou ten val brengen, waarom hij al zijne magen uitnoodigde om bij het pleit tegenwoordig te zijn. — Tegen Paschen verschenen beide partijen, door eenen machtigen sleep van vrienden en magen geruggesteund, ten hove, waar Gelloen het woord voor Otte voerde, terwijl de hertog Garijn de zaak zijns broeders bepleitte. Ik zal hunne pleidooien niet afschrijven, daar men de zaak kent. Eindelijk riep Gelloen uit dat Garijn zijne zaak met leugens verdedigde. Dit kon de vurige Girbert, Garijns zoon, niet dulden, en hij voer in eene hartstochtelijke rede hevig tegen Gelloen uit, en noemde hem een verrader. Toen mengden zich van Gelloens kant Gyoet van Cremone en de reus Pyroet

van Toulouse in den twist, die op zijn hevigst was, toen op eenmaal Ritsart, Yoens zoon, kwam aangereden, vergezeld van duizend ruiters. Hij stortte met zijne ridders de zaal binnen en joeg Gelloen zoodanigen schrik aan, dat hij zich achter den keizer plaatste. Ritsart groette den keizer en zijne magen, en wierp eenen woedenden blik op Gelloen en de zijnen, die hij verklaarde enkel niet neder te vellen omdat zij in 's keizers geleide waren, maar die hij anders nergens zou sparen. Ja, »God geve," sprak hij,

»dat iese met minen tanden
»etten moete, ocht met handen
»jammerlike verslaen moete!"

Hij verweet den keizer dat hij eenen verrader met zijne gunst overlaadde, dieze niet verdiende. Hij somde al de gruwelen en schanddaden van dezen op, en verklaarde bereid te zijn hem tot de bekentenis te dwingen. Pyroet van Toulouse, de sterkste ridder van het hof, die met ééne hand eenen gewapenden krijger boven zijn hoofd uitstak, stelde zich als kemper voor Gelloen, en nam aan te bewijzen dat Ritsart gelogen had, en noemde Yoen en Garijn verraders. Er werden dus twee gerechtelijke kampen bepaald. Maar Ritsart had zijne vijanden nog niet genoeg gehoond, en toen hij Berengier, den zoon van Reinout, gewaar werd, moest hij hem nog toeduwen dat ook hij een aterling was, die zijn eigen vader had vermoord, en dat hij hem in eenen kampstrijd daarvoor wilde straffen. — De baronnen bepaalden, dat den eerstkomenden dag Gyoet met Girbert en Ritsart met Berengier zouden strijden, en den daaraanvolgenden Ritsart wederom tegen Pyroet. Daar men het hierover niet eens konde worden, nam Ritsart aan zijne beide vijanden gelijktijdig te bestrijden. Daarop volgt de uitvoerige beschrijving van den strijd, die des anderen daags plaats greep. Van beide zijden werd ridderlijk gekampt, en de koning verklaarde

dat hi nie haers gelike
gesien hadde teneger tijt,
sonder allene in dien strijt,
daer Olivier ende Roelant
streden te Vianen int sant.

Gyoet werd door Girbert overwonnen. Weldra viel ook Berengier onder Ritsarts slagen, en zelfs de reus Pyroet begon te deinzen. Gelloen, die daarop het ergste begon te vreezen, bewoog den keizer den strijd te doen eindigen om op nieuw een zoen te beproeven. De voogd van Parijs trok met duizend man in het krijt, hieuw de koorden die het omgaven door,

ende riep van skeysers wege vrede
ende pais ende soene mede.

Toen Ritsart dit hoorde werd hij verwoed, en vreezende dat zijne prooi hem mocht ontsnappen, snelde hij op Pyroet aan, en bracht hem met zijn zwaard eenen slag toe, die hem den schedel kloofde. De keizer, vertoornd dat men zijnen vrede geschonden had, gaf last Ritsart gevangen te nemen; maar de voogd van Parijs, die zich met die taak belast had, moest dit met den dood bekoopen, daar Ritsart zich niet wilde onderwerpen en zich woedend verdedigde. Toen Ritsarts ridders hun dapperen aanvoerder in zoo groot gevaar zagen, snelden zij hem ter hulp. Toen wilde Ritsart zijne wraak botvieren en zich voor immer van Gelloen ontdoen. Hoewel deze bij den keizer stond, snelde hij op hem toe, en had hem geveld, zoo een ridder zich niet had opgeofferd en den slag opgevangen. Zelfs de keizer werd vervaard en riep:

»Vaet ten wapen alle gemene
»ende vaet mi deso Lorreine."

Maar Ritsart bekreunt zich daarom niet, verklarende luide dat hij Gelloen en zijne magen nergens zou sparen, en duwt den keizer toe:

»Wie dat slaept, ic sal waken,
»ende in onraste altoes maken

»mine viande daer icse vinde;
»want ics begert hebbe van kinde.
»Dor u en salics laten niet,
»noch dor geleide noch gebiet."

Daarop snelde hij voort; maar in zijne vaart stuitte hij op Lacelijn van Clermont, die zeer na aan Gelloen was vermaagschapt, en deze moest er zijn leven nog bij inboeten.

»Karel trachtte Garijn en Olivier over te halen eenen zoen met Gelloen te treffen en zich van de veete van Ritsart af te scheiden; maar zij verklaarden, liever 's keizers hof te verlaten, dan zich in eenigen zoen in te laten. »Neen!" zegt Olivier, — en dit rezumeert als het ware den geest van dezen roman der bloedveete, — neen,

»Dat en mach niet wale sijn.
»Hoe salic den neve mijn
»ave gaen in siere noot?
»Ic bleve mi eer met hem doot.
»Des en legt ons, here, niet an:
»wi selen Ritsarde den stouten man
»hulpen dragen lief ende leet,
»waer dat mens te doene weet;
»want onse lijf ende onse goet,
»dat weet wel, her keyser vroet,
»dats onse niet, maer het si
»onser mage, geloves mi.
»Ic mochte gerusten qualike
»daer ic wiste, sekerlike,
»dat mijn maech in tweste lage."

Daarmede is het tweede fragment ten einde: nog drie anderen zijn er bekend; maar te klein in omvang om iets tot nadere waardeering bij te dragen; 't schijnt daarom onnoodig er hier langer bij stil te staan. Wij hebben overigens gegevens genoeg om het geheel te beoordeelen.

Wat ons in de eerste plaats moet treffen, is het doorloopende karakter, de geheele toon van het stuk; de lokale kleur, die zoo duidelijk wijst op het tijdperk der

vervaardiging. Geen onzer lezers zal wel ongeloovig meesmuilen als wij daarin de onmiskenbare trekken zien eener hooge oudheid. De woestheid der zeden, waarvan hier allerwege blijken zijn; die bloedveete als de heiligste zaak van vader op zoon overgebracht, zijn er de duidelijkste merkteekenen van. Wil men intusschen nadere bewijzen voor die oudheid, ik herinner hoe hier de ridderlijke beschaving nog nergens een koesterenden straal werpt: de krijgers schroomen hier nog niet de vlucht te nemen als zij niet de sterkste zijn, meerderen vereenigen zich om een enkelen tegenstander te vellen; zelfs ontwapende en overwonnen vijanden vinden geene genade maar worden onmeedoogend afgemaakt en in stukken gehouwen, en met barbaarsche vreugd hun afgehouwen hoofd aan hunne magen gezonden. In hunne onderlinge twisten laten zich de ruwe baronnen elk oogenblik door de meest woeste hartstochten meêslepen: bij elke gelegenheid slaan zij elkander met de vuist ter aarde, en rukken den onderliggenden baard en hoofdhaar uit. De behandeling der vrouwen is ook alles behalve hoofsch: de grofste beleedigingen worden haar, ook aan de hoogste in rang, in 't openbaar aangedaan; zelfs haar echtgenoot vergeet zich zoover van de koningin ten aanzien der rijksbaronnen een vuistslag in het aangezicht te geven, en zijzelf is zoo weinig ingetogen dat zij op hare beurt zich niet ontziet hare vijanden te lijf te gaan. Ook de dichter is nog niet beschaafder dan zijne helden: als deze immers te midden van den wapenstilstand een hunner vijanden verraderlijk hebben vermoord en zijn lijk aan stukken gehouwen, geeft hij daarvoor geen afkeer te kennen, maar koelweg voegt hij er bij:

Ce fu eschanges de Begon de Belin!

Blijkbaar wijst dit alles op een maatschappelijken toestand waarin men in het laatst der twaalfde eeuw niet meer

verkeerde; en om die zeden in de werkelijkheid terug te vinden moet men tot de elfde eeuw opklimmen.

Zoo oud is intusschen de vorm niet waarin het gedicht tot ons is gekomen. Herhaaldelijk beroept de dichter, of de dichters, zich op eene oudere bron, die in den aanhef zelfs genoemd wordt *vielle chanson*. Het is niet uitgemaakt of daaronder een enkel stuk te verstaan zij, want nu eens wordt op een geschreven tekst verwezen (si com dit li escris, II, 75; si com la bible dit, I, 51; ce dit la lettre, I, 43; II, 117); dan weder de mondelijke overlevering aangehaald (si com j'oï conter, I, 11,58); dan weder zijn er onbestemde uitdrukkingen gebezigd (si com la chanson dit, I, 1,10,51; III, 155: come l'histoire dit, I, 9). Het laat zich intusschen aanzien, dat, zoo als Mone vermoedt, het geheel op verschillende oude liederen berust, die eenmaal door het volk gezongen zijn en later door de jongleurs werden bijeengevoegd en tot een geheel verwerkt. Van enkele deelen kan dit worden bewezen, daar zij slechts in enkele handschriften voorkomen (¹). Het is niet mogelijk tot den oudsten vorm op te klimmen; maar blijkbaar kan men toch twee oorspronkelijk op zichzelven staande overleveringen aanwijzen die de volkspoëzie heeft in een gesmolten, ondanks de kloove van tijd en plaats dieze scheidt. Fromond is te gelijk graaf van Bordeaux en heer van Lens in Fransch-Vlaanderen (Artois). Garijn noemt hem ergens (I, 124):

»Sire Fromons de Bordelle la grant",

en hij antwoordt daarop:

»De Bordelois fui-je nés voirement:
»en ceste terre sunt mi millor parent."

Overal elders heet hij Fromons de Lens (I, 182, 222, 280, 283; II, 33, 152, 154, 183, 253; III, 7, 10, 34, 74, 247), en op ééne plaats zelfs wordt hij als heer

(¹) Zie Du Méril, La Mort de Garin, pag. LXXXIV.

van geheel Vlaanderen voorgesteld (1). Vandaar dat de veete tegen zijn geslacht nu eens in het Noorden, dan weder in het Zuiden woedt. Dit wijst op vermenging van sagen, en de zienswijs van Du Méril schijnt wel de ware te zijn, als hij aanneemt dat de eene overlevering handelde over de persoonlijke veete van een frankisch opperhoofd, Werijn genaamd, en een krijgsman die waarschijnlijk Vlaanderen vertegenwoordigt, daar toch in eene oude kronijk de Vlamingen de Fromonds worden genoemd (2). Toen echter de troonsbestijging van het geslacht van Pepijn die lange reeks van oorlogen tusschen het Zuiden en Noorden van Frankrijk had in het leven geroepen, die eerst onder de regering van Karel den Kale werden ten einde gebracht, wanneer Garijn graaf van Mâcon eindelijk den tegenstand van Aquitanië bedwong, toen vermengden zich de herinneringen aan beide worstelingen: de heldendaden der beide Garijns zoowel als de feiten der twee Fromonds werden op één persoon overgebracht, gelijk wij dat gedurig in de volksoverlevering zien geschieden; en naarmate de dichters zich als Franschen meer van de Vlamingen ver-

---

(1) Tom. III, 203 wordt van Garijn gezegd:

En Flandres torne desor ses anemis.
. . . . . .
Et quant Fromons vit *sa terre* laidir
et la fumée de *sa contrée* issir,
ne sait que faire.

(2) By Warnkönig, Histoire de la Flandre, Tom. I, pag. 149, leest men: »Dans le débat entre le comte Franc Eudes, fils de Robert-le-Fort, et Charles-le-Simple, Baudouin II (hij regeerde van 879 tot 918) prit le parti du roi. Il y perdit son frère le comte de Cambray dans une bataille contre le comte de Vermandois."

Het is misschien eene gewaagde gissing den historischen grondslag der sage in dit tijdperk te zoeken, dat boven anderen duister is; maar de aangetogen woorden geven er grond toe: vooral als men in aanmerking neemt dat de vlaamsche graaf nu eens voor, dan tegen den koning streed, even als in het gedicht. Verg. Sismondi, Hist. des Français, Ed. de Brux. Tom. II, pag. 220.

vreemdden (1); en naarmate de politieke gebeurtenissen van den dag de aandacht meer deden vestigen op, en de sympathie wekten voor een verhaal dat het mislukte verzet tegen een ingedrongen koningshuis bezong, raakte de oorspronkelijke vlaamsche sage meer op den achtergrond, en verkreeg de aanvoerder, die zich tegen het fransche koningsgeslacht verzet had, eene ongunstiger rol in het gedicht. Dat ook een Fromond in het Zuiden bekend was is blijkbaar, daar hij in de Romans d'Amilles et Amis en van Jourdan de Blaives alleen bekend is als Fromond de Bordeaux, terwijl de zeer oude roman van Ogier hem tweemaal in éénen adem noemt met dien Waifari (de Bordele Gaifier, vs. 131, 339), die de driftigste verdediger bleef van de rechten van het Merowingische huis; en wij zagen dan ook dat in het gedicht Fromond weigert de rechten van Pepijn te erkennen (boven, bl. 11).

De sage van den vlaamschen Fromond en den frankischen Werijn is, zoo al niet de oudste, toch voor ons de belangrijkste; en het tooneel waar de meeste feiten van het gedicht voorvallen leert ons, dat die sage er de grootste plaats in beslaat. Dat die overlevering in haren oorspronkelijksten vorm in duitsche verzen vervat was, lijdt wel geen twijfel, daar volgens het eenparig getuigenis van duitsche en fransche geleerden, alle eigennamen die in het gedicht voorkomen oorspronkelijk duitsch zijn (2). De tijd der ineensmelting van de beide verhalen kan men niet zonder eenigen grond in de eerste helft der elfde eeuw stellen, daar immers de politieke gebeur-

---

(1) Dit blijkt, daar zij de Lotharingers steeds *de onzen* (les nos) noemen, b.v. I, 15, 27, 200, 258, 271; II, 141, 164, 166, 193; III, 54, 154, 246. Merkwaardig is het daarom, dat men eens vindt (III, 155):

Gerins li preus nos abat Fromondin.

(2) Herwijn, Hartraet, Werijn, Bicke, Wouter, Diederic, Arnout, Wernher, Bernhart, Alberik.

tenissen in Vlaanderen omstreeks en even vóór dien tijd eene gereede aanleiding schijnen om de poëtische herinnering aan oude feiten, die men op nieuw scheen te beleven, wederom voor den geest te roepen en die op nieuw te bearbeiden; een verschijnsel dat gedurig op het gebied der volkspoëzie kan worden waargenomen. Men herinnere zich nu slechts, dat gedurende de minderjarigheid van den vlaamschen graaf Arnoud II, Frankrijk zich meester maakte van een gedeelte van het graafschap; dat genoemde graaf in 987 weigerde Hugo Capet als koning te erkennen, hetgeen hem wederom in een bloedigen oorlog wikkelde; dat zijn opvolger, Boudewijn met den baard, oorlog voerde tegen Godfried, graaf van de Ardennen en hertog van Neder-Lotharingen (1004—7), terwijl hij ook later in een oorlog tegen de Lotharingers gemengd was (1033); dat Boudewijn V Lotharingen tot Trier en Verdun toe hielp verheeren (1); — en men zal het niet onnatuurlijk vinden, dat wij niet aarzelen dit tijdperk als het gunstigste aan te merken voor de herleving der sage van de tiende eeuw en harer samensmelling met de zuidelijke overlevering; en dit is ook het tijdperk dat Paulin Paris op andere gronden houdt voor dat der vervaardiging van het tegenwoordige stuk in zijnen oudsten vorm (2). Daarom namen wij dan ook vroeger (I Deel, bl. 126) reeds aan, dat de sage in de tiende en elfde eeuw hier te lande bekend en geliefd was.

Wij willen daarmede intusschen niet beweren, dat de tegenwoordige vorm van het fransche gedicht zoo hoog kan worden opgevoerd. Wij moeten vooreerst opmerken dat alle deelen daarvan niet even oud zijn; het oudste evenwel, dat de heldendaden van Garijn en Bègue bevat, en zekeren Jean de Flagy tot dichter heeft, moet nog

(1) Warnkönig, Histoire de la Flandre, Tom. I, pag. 152 suiv.

(2) Dit wordt wellicht ook gewettigd door de vermelding van den hollandschen graaf Diederik (d'Avalois Thieris, II, 163).

in de eerste helft der twaalfde zijn ontstaan. Wij vinden daar nog melding gemaakt van de hoofdkerk van St. Pieter te Troyes (I, 42), die in 1188 afbrandde, terwijl er daarentegen, als er gesproken wordt van het bosch van Vicoigne (II, 49), geen woord gerept wordt van de abdij van dien naam, die aldaar omstreeks 1125 werd gesticht, waaruit men mag afleiden, dat zij toen dat geschreven werd nog niet bestond. De zilvermijnen van Saint-Diez worden herdacht (II, 72), en Paris teekent aan, dat er na 1120 in geen authentiek stuk meer van die mijnen wordt gewaagd. Eindelijk vermeldt de dichter de kapel van Saint-Magloire te Parijs (II, 5), die in 1138 herdoopt werd en den naam ontving van Chapelle Saint-Barthélemy. Dit alles, gevoegd bij den ruwen geest der helden, bij de oudheidkundige bewijzen in zeden en gebruiken, bij het aanwezen van verscheiden handschriften uit de twaalfde eeuw, dit alles schijnt de jaren 1120—1130 als die der vervaardiging van de ons bekende redaktie aan te wijzen (1).

---

(1) Ten bewijze van de oudheid van het oorspronkelijke stuk heeft Paris (Préface, pag. XVII) opgemerkt, dat er nergens in verwezen wordt op andere, dus ouder, romans, waardoor dit gedicht de eersteling der fransche epische muze zou worden. Die stelling is niet wel te houden; want het ontging den verdienstelijken geleerde dat men in het werk, III, 172, leest:

De cest lignaje, seignor, que je vos di,
li cuens Raous de Cambrai en-issi,
qui guerroia les quatres Herbert fils,
cil que Berniers ocist et l'enor prist.

Niemand zal daarin eene toespeling op den roman van Raoul de Cambrai (uitgegeven door Le Glai) kunnen miskennen.

Bij de belegering van Gironvile door Fromond (boven, bl. 31) wordt verhaald hoe deze een ingenieur liet komen die het kasteel door een groot belegeringswerktuig in de engte bracht, hetwelk echter door de belegerden werd verbrand. De verzen waarin dit verhaald wordt, die Mone, Untersuch. s. 250—251, aanhaalt, komen letterlijk voor in den Ogier, Tom. II, pag. 272, hetgeen wellicht echter eene interpolatie is van het ietwat jongere handschrift dat Mone gebruikte, dat ook van de sage van Artur gewaagt.

Wij hebben vroeger reeds herhaaldelijk gezien hoe een geliefkoosd onderwerp door de jongleurs werd aangevuld en vervolgd: nergens was daartoe gereeder aanleiding dan hier, waar de aard van het onderwerp, de verplichte bloedwraak, den draad des verhaals van geslacht tot geslacht moest doen voortspinnen. Dat denkbeeld wordt in het oudste gedeelte herhaaldelijk geopperd (1), en tot onbescheiden-wordens toe hebben vervolgdichters die woorden in praktijk gebracht. Tot de

---

De minnenijd van de echtgenoot en dochter des keulschen konings, die beide op Girbert verliefd raken, herinnert aan een dergelijk geval in den roman van Aubri le Bourgoing. Tarbé heeft ongelukkig die plaats niet medegedeeld in zijne uitgave (zie pag. 24); maar Keller geeft er een gedeelte van in zijn Romvart, s. 240—243.

Bij Mone leest men nog (s. 260):

Au port de Tongres desous Saint-Valentin
là où li Saisne prisent as François fin,
quant Chalemagne desconfi Guitecin,
la nuit s'en vinrent.

De uitgever verstond die plaats niet, als zijne noot leert. Trouwens op zijne citaten is ook vrij wat aan te merken: een enkel staaltje van de aangetogen bladzijde:

Li rois Loï tostains de mal talent, Gerbert apele,

leest hij, terwijl er staat: *li rois l'oï* (de koning hoorde het); waardoor natuurlijk de geheele aanteekening op die plaats wegvalt. Maar om op de bedoelde regels terug te komen: zij zijn blijkbaar eene toespeling op een gedicht dat den Saksenkrijg bezong, misschien dat van Jan Bodel, misschien het oudere, door ons I Dl., bl. 306 vlgg. herdacht.

Het vluchten van Girbert met de drie paarden over de rivier (boven, bl. 34) is een trek die ons gedicht met den Ogier gemeen heeft.

Of de uitdrukking (II, 53):

Renart resemble qu'en la taisniere est mis,

mag beschouwd worden als eene toespeling op den roman van Reinaert, zou ik betwijfelen, daar er op geen bepaald geval gedoeld wordt, en die naam reeds in de twaalfde eeuw voor den vos gebruikt wordt. Wij komen op die uitdrukking later terug.

(1) B.v. III, 146:

Grans est la guerre qui onques ne prist fin,
Sainte Marie! mervoille est à oïr,
qu'après les pères la reprenent li fil.

Zie ook de plaatsen aangehaald Kar. Gr., Inleid. bl. XVII—XVIII.

jongste vervolgen behoort blijkbaar dat gedeelte waartoe onze mnl. fragmenten behooren. Dat het werkelijk een vervolg is, dat ten naauwste samenhangt met het oudere gedicht, leert ons reeds de plaats die wij boven (bl. 52) hebben aangehaald, en onwedersprekelijk wordt het bewezen door de verzen die wij in het begin van het tweede fragment lezen:

Ic wille vort beseriven
van desen boeke dander pertie,
derre boeke es altemale drie.
Deerste boec die geet an
daer dese veede eerst began,
ende hint (*eindigt*) daer Fromondijn
bleef doot in die cluse sijn.
Dese andre sal inden, dat es waer,
noch harde lange hier naer,
op Ritsarts boec (l. doot), Yoens sone,
die harde stout was ende coene.
Dan sal dat derde overliden
tote des keysers Vrederijes tiden,
dat seecht die jeeste, diet heeft besereven:
nochtan es haer vele ontbleven,
dat hemelye, getrouwie, was
in die stat van Bordeas.
In Sente Severijns abbie
heeft men gesereven oyt ende ye
dese veede altemale;
ende dat na dien rechte wale.
In tween boeken leget daer,
die harde groot sijn ende swaer,
daer dat walsee ute es genomen,
daer dit mede ute es comen:
daer so leget in latine.
Noch so doense grote pine,
dat si noch tallen tiden
seriven die orlogen entie striden
die si iegerines vernemen connen,
die iersten daer af begonnen.

Hieruit blijkt ons: vooreerst, dat onze fragmenten stellig behooren tot de Chanson des Lorrains, en dat zij behooren tot het tweede boek, dat besloten wordt met den

dood van Garijns achterkleinzoon Ritsart. Het geheel zou loopen tot op des keizers Frederiks leeftijd; maar dit schijnt niet voltooid te zijn, want aan het origineel, die jeeste, ontbrak veel, waarvan men te Bordeaux, waar, naar de voorstelling des vertalers, het stuk oorspronkelijk opgesteld was, geen kennis droeg (1).

De duitsche keizer hier genoemd zou kunnen leiden tot de bepaling van den tijd der vervaardiging van dit gedeelte. Die naam komt mij evenwel in den tekst verdacht voor. Wie kan er meê bedoeld zijn? Frederik III kan niet in aanmerking komen, daar de sprong van Karel den Groote tot 1314 te groot is. Frederik I regeerde van 1152 tot 1190, en de tweede van dien naam van 1218—1250. Maar ook tot op hun leeftijd is de tijdsruimte voor de gebeurtenissen in het derde boek veel te groot; en buitendien, hoe kunnen deze met de helden des gedichts in betrekking gebracht worden? De zaak wordt veel eenvoudiger en natuurlijker, als men voor Vrederijk leest Hendrik. Met Hendrik II toch begint, even na 1007, het leenverband tusschen Vlaanderen en het Duitsche Rijk (2), en deze vorst voerde met den franschen koning Robert tegen Vlaanderen een krijg, die mede behoort tot de gebeurtenissen die, als wij ons voorstellen, aanleiding gaven tot de verlevendiging der sage, welke voorstelling door die naamsverandering niet weinig versterkt wordt. De inhoud van het tweede boek van het gedicht zal dan waarschijnlijk niet veel jonger zijn dan die van het eerste, en mede reeds omstreeks de helft der elfde eeuw vervaardigd; en de fransche tekst waarnaar onze vertaling werd bewerkt, zal wel omstreeks gelijktijdig vallen met het werk van Jean de Flagy: Paris toch erkent zelf, dat verscheiden handschriften

(1) Men zal zien dat ik hier, bij nadere overweging, anders interpungeer dan in mijne uitgave: dit leidde noodzakelijk tot eene andere opvatting.

(2) Warnkönig, Tom. II, pag. 79.

der twaalfde eeuw veel meer bevatten dan de geschiedenis der twee lotharingsche gebroeders.

Maar van wanneer dagteekent de vertaling? Niet weinig loopt er samen om daaraan een vrij hoogen ouderdom toe te kennen.

In de eerste plaats komt die naam van keizer Frederik in aanmerking. Voor de verschrijving dient eene aanleiding te zijn: ik vind die in de veronderstelling dat de schrijver den naam des keizers die regeerde toen hij schreef, of kort te voren, heeft gesteld in de plaats van dien Hendrik, dien hij in zijn origineel vond. En waarschijnlijk was dat Frederik I, die van 1152—90 op den troon zat, daar het ontbreken der nadere bepaling bij dien naam bewijst, dat er nog slechts een keizer Frederik bekend was. Uiterlijk kan dan de vertaling tusschen 1190 en 1218 vallen, in welk laatste jaar de tweede Frederik aan de regering kwam. Wanneer wij in die vertaling (bl. 75) lezen:

Noch so doense grote pine
dat si noch tallen tiden
scriven die orlogen entie stride
die si iegerines vernemen connen,
die iersten daeraf begonnen,

dan moet die plaats, die bij den eersten opslag wat duister is, niet zoo worden opgevat alsof het fransche gedicht nog niet voltooid was; maar waarschijnlijk zien die regels op de branche van Hervis, die van later dagteekening schijnt, en die wellicht eerst het licht zag toen de vertaler reeds zoover met zijnen arbeid gevorderd was. Ware die gissing juist, dan had men in die regels eene kostbare bijdrage tot de tijdsbepaling van die branche.

Hoe het ook zij, de hooge oudheid van onze vertaling wordt van den anderen kant bevestigd door de oude gebruiken die er nog in worden bekend gesteld, zoowel als de oude taalwendingen en woorden die er in voorko-

men. Van het eerste slechts een enkel voorbeeld. Om zich met Judith te verzoenen zegt Gelloen (bl. 120):

»Dies willic wllen ende barevoet,
»om te hebbene haren goeden moet,
»dragen haren sadel fetijs
»van Montmarters te Parijs,
»ende wederbringen daer."

Dit teeken van ootmoed en onderdanigheid moet niet alleen al vroeg in onbruik zijn geraakt, maar zelfs vergat men vrij spoedig zijne beteekenis. In de elfde eeuw was het gebruikelijk, daar men verhaalt dat Willem de Veroveraar de koningin Mathilde door de straten van Caen heeft laten rondleiden met een zadel op den rug (1): in de twaalfde eeuw en het begin der dertiende kon het ook nog bekend zijn; maar jonger schrijvers hadden er waarschijnlijk iets anders voor in de plaats gesteld.

Niet minder schijnen mij enkele uitdrukkingen voor de hooge oudheid te pleiten: zoo heet het (bl. 48):

In Doringen voer Garijn.

Hier is blijkbaar dat gedeelte van België gemeend, dat ook Gregorius van Tours (II, 9) »Thoringia" noemt, en waaromtrent de oude frankische zetelplaats Dispargum gevonden wordt. Dat die naam op een hoogen ouderdom wijst zal wel niemand betwisten, en Grimm brengt er nog slechts één voorbeeld van bij uit een gedicht der twaalfde eeuw, den koning Rother (2), waar het heet:

Dorringen unde Brâbant,
Vriesen unde Hollant
gaf he vier hêren.

Van taal en woordvoeging brengen wij geene voorbeelden bij: hier moge de verzekering volstaan dat de indruk daarvan pleit voor hooger oudheid dan de laatste helft

(1) Du Méril, La Mort de Garin, Préface, pag. LXXXIII.
(2) Geschichte der Deutschen Sprache, s. 601.

der dertiende, laat staan der veertiende eeuw, die sommigen er aan hebben willen toekennen.

Het is intusschen meer dan tijd om wat nader stil te staan bij de æsthetische waarde van het stuk: en ook hier zal onze beschouwing tweeledig moeten zijn, daar wij eerst over het oudste gedeelte, dan over het vervolg moeten handelen.

Allen die zich met het eerste boek hebben bezig gehouden zijn er door getroffen geworden: Mone noemt dit het hoofdwerk der oud-fransche poëzie, wegens den rijkdom en het indrukwekkende van den inhoud zoowel als om de historische elementen die er aan ten grondslag liggen; Paris noemde dit gedicht »cette grande et belle épopée des Lohérens", en hij laat er op volgen: »si j'ose même exprimer toute ma pensée, je ne connais rien de plus beau dans la poésie épique que les derniers instants de Begon et le récit des vengeances que sa mort occasionne." Ontegenzeggelijk komen er grootsche en hoogstdichterlijke situatiën in voor, die niet zonder talent zijn opgevat en met treffenden eenvoud en waardigheid geschilderd; de karakters zijn krachtig gepenseeld en van eene aangename verscheidenheid en nuanceering; en door dat alles zou dit gedicht met de beste epische voortbrengselen der oudheid de vergelijking kunnen doorstaan, ware de kunsteenheid niet verbroken door opeenhooping van gelijksoortige feiten ter plastische voorstelling van dezelfde idée, en vooral door den cyclischen omvang, die reeds in het eerste gedeelte de epische werking verzwakt. Dubbel is dit te betreuren, daar het allerwege blijkt, dat de dichter met bewustheid naar kunstmatige voorstelling streefde. Du Méril heeft reeds opgemerkt dat hij de gebeurtenissen niet louter boekte zoo als de overlevering hem die toevoerde, maar dat hij in détails schikte en veranderde om de belangstelling voor zijne helden te winnen en hunnen toestand meer dramatisch te maken. En wat den vorm van het werk aangaat, die sleept ons

mede door de breede, plastische, echt epische schildering, waarbij de persoonlijkheid van den dichter steeds op den achtergrond blijft, die slechts eene enkele maal zich niet kon weêrhouden van zijn oordeel meê te deelen en uit te roepen (II, 114):

Ainsi va d'homme qui mauvès plaist bastit!

Zijne taal is statig en dikwijls harmonieus: ook aan dichterlijke uitdrukkingen ontbreekt het niet. Zoo zegt hij b. v., om een enkel staaltje bij te brengen, als Gironvile den Bordeloozen ontnomen is:

Dont fu dolans Fromons li posteis,
car cil chastiax li est enmi le pix (*poitrine*).

En ook vergelijkingen worden niet te vergeefs gezocht: zij zijn altijd natuurlijk en wel ter sneede aangebracht, en kort genoeg om de aandacht niet van de omschreven zaak op het beeld af te leiden. Tot de eenvoudigste behooren die, waarbij het aantal pijlen dat de lucht verduistert eene voorjaars-regenbui in de gedachten roept:

I, 230. Vollent quarrel parmi le plesséis
aussi menu come pluie en Avril.
III, 94. Volent sajetes come pluie en Avril.

Zoo omschrijft hij een snellen aanval met de steile vlucht van valk óf sperwer:

II, 66. Ausi va drois com faucon enpené.
III, 53. Qui plus fort cort qu'espreviers a volée.

Ook andere beelden zijn aan het ridderlijk jachtvermaak ontleend. Zoo doet de vluchtende Fromond hem denken aan den haas, die door de honden wordt nagezet:

II, 104. Plus tost s'en va, quant il fu au chemin,
que ne fait lièvres quant li chiens le choisi.

Het dagelijksch leven levert hem beelden op. Bernard verwijt Fromond, die in 't bijzijn zijner vijanden zijn overmoed verliest:

II, 16. Vous ressemblés, par mon chief, le mastin:
dedans abaie et defors n'ose issir.

De dooden in hunne witte schitterende rustingen worden vergeleken bij eene kudde schapen die op het veld liggen:

I, 16. Plus de trois mil lor en i ont ocis:
parmi les chans gisent come berbis.

Vooral de overwinnende helden brengen zijne verbeelding in beweging. Nu eens heet het van Bègue die op de vijanden inhouwt:

I, 264. Ensement va com loutre par vivier
quant les poissons fait en le dois mucier;

of zijne fiere houding doet hem aan een leeuw denken:

II, 95. Lion ressemble qui de gaut (*woud*) soit partis.

Herhaaldelijk vergelijkt hij de doodverspreidende krijgers bij houthakkers die een bosch vellen: II, 121, 204; III, 151:

De rustes cous commencent à férir,
charpentier senblent qui en gau soient mis.

Maar vooral worden zij geschilderd als wolven, die op eene schaapskooi aanvallen:

I, 15. Parmi les chans les deschasse Hervis
come li lous qui chasse les berbis.
II, 95. Sore lor court com fait lous à berbis:
par troupeaus les meine desconfis.
III, 62. Com fait li lox qu'est es berbis entrés:
qui il ataint malement est menés.

Zie ook II, 208; III, 67. Hierbij voegen wij nog de aanmerking die betrekkelijk Bernard Naisil gemaakt wordt, als hij van rondsom is ingesloten in zijn kasteel met vele onderaardsche sluipwegen:

II, 53. Renart resenble qu'en la taisnière est mis.

Terwijl eindelijk aan dat alles de voorstelling van den vermoorden Garijn, die daar lag als een eik te midden van het kleiner geboomte, de kroon opzet:

III. 219. Autresi gist Garins entr'ax ocis,
com fait li chasnes entre les bois petis.

Alvorens tot de beoordeeling der mnl. vertaling over te gaan, dienen wij nog bij een punt stil te staan. Mone beweert, en Reiffenberg schreef het hem na, dat de Chanson des Lorrains oorspronkelijk dezelfde sage behandelde die in het Nevelingenlied wordt gevierd, hoewel dan ook de bewerking door historischen invloed aanmerkelijke veranderingen heeft ondergaan. Hij grondt dit beweren op de overeenkomst van sommige karakters in beide gedichten zoowel als op de overeenstemming van enkele trekken der feiten. De betrekking der Lorreinen tot de koningin, zegt hij, die op geen geschiedkundigen grond berust, wordt slechts verstaanbaar door de duitsche heldensage en de betrekking van Siegfried tot Grimhilde en Brunehilde. Er behoort echter veel goeden wil toe om de overeenkomst te ontwaren. Pepijn en zijne gemalin komen voorts overeen met Ettel en Grimhilde, Garijn en Bègue kunnen met Siegfried vergeleken worden, Fromond met Hagen; men houde daarbij slechts in het oog, dat één persoon of karakter door meerderen in het fransche gedicht zijn vertegenwoordigd. Ook dit kan ik niet aannemen, daar slechts het eerste gedeelte der Nevelingen, de Siegfried-sage, in Austrasië in de gedachtenis kon zijn, terwijl de wraak van Grimhilde waarschijnlijk op overrijnsche sagen berust. Bègues vermoording op de jacht heeft zeker in het algemeen eenige overeenkomst met Siegfrieds uiteinde; maar men bedenke hoe dikwerf zich in die dagen een dergelijk voorval moest opdoen, gelijk wij er dan ook in het fransche gedicht zelf eene nieuwe proeve van zien in het omkomen van bisschop Lacelijn; terwijl, gelijk wij (I Deel, bl. 53) zagen, Siegfrieds vermoording *op de jacht* niet hier, maar aan den Neder-Rijn in de sage gebracht werd. — Dat wij hier herhaaldelijk gevechten ontmoeten in de feesthal, zal wel evenmin navolging zijn van den noodlottigen strijd waarin

de Nevelingen omkwamen, als dat de kindermoord dien Fromond tweemaal pleegt, mag vergeleken worden met den grimmigen moord door Hagen aan Ettels zoontje begaan, gelijk Mone het wil doen voorkomen (S. 216, 248, 280). Wanneer echter de geleerde Duitscher aanmerkt, dat de ijverzucht der echtgenoot en dochter van koning Anségis van Keulen wegens Girbert, nog eene herinnering is aan eene sage van den Neder-Rijn, waarin twee vrouwen om den geliefde twistten (S. 259), dan is dat minder onwaarschijnlijk, omdat dit gedeelte van het gedicht, van eene andere hand dan het vorige, zoo blijkbaar naar den Rijn verwijst. En dit vermoeden wordt nog versterkt, als men zich herinnert dat Girbert met duizend ridders aan het keulsche hof komt, even als Siegfried met de duizend Nevelingen te Worms verscheen. Ook de arglistige raadgever Haguenons, die in dit latere deel voorkomt, doet, zoowel door naam als karakter, aan Hagen denken (Mone, S. 62—63). Intusschen is de kennis der duitsche sage ook aan de vorige deelen van het gedicht niet vreemd, als de vermelding van den smid Wielant (Galans) leert, (die echter ook in andere gedichten voorkomt, verg. I Deel, bl. 288), en de aanhaling van den boozen Werlant (Garlain) op de bl. 9 in de noot aangetogen plaats. Bij de overweging van dat alles komt het mij voor, dat, ondanks de onloochenbare bekendheid met enkele duitsche overleveringen, de Nevelingensage slechts eene zeer ondergeschikte rol in dit gedicht speelt, en dat dus Reiffenberg wat al te voorbarig was, toen hij daarin »un remaniement des Nibelungen par un poëte austrasiën"(1) meende te zien.

Zoo ons daarentegen eene gissing geoorloofd is, dan zouden wij het gedicht der Lorreinen met een ander beroemd epos in verband willen brengen: met den Reinaert namelijk, of liever met het oude verloren fransche stuk

(1) Chronique de Phil. Mouskès, Tom. II, Introd. pag. CCLXXX.

van het midden der twaalfde eeuw, dat ten grondslag van dat gedicht lag (verg. I Deel, bl. 191).

De eerste gedachte die het oudste gedeelte van de Chanson des Lorrains doet opwellen, is die van verontwaardiging over de zwakheid des konings, die de speelbal is van alle partijen. Maar niet minder moest het de aandacht trekken dat de eerlijke ridders in den regel het slachtoffer worden der verraders. Wien de politieke strekking ontging, die aan dit epos zoo groote sympathie verzekerde bij den adel, of wie voor die strekking zin noch medegevoel had, zoo als bij het volk wel het geval mocht zijn, moest wel den mond tot een glimlach plooien bij de beschouwing van den opgang dien dit en andere stukken van dezelfde soort bij den adel maakten, ondanks deze onnatuurlijke en voor het zedelijk gevoel des volks stuitende strekking. Geen wonder dan ook, dat men tegen die richting opkwam, en »dat de dichtkunst als de stem des volks een protest daartegen inleverde". Want bij nader overweging schijnt mij de parodie dier richting, die in vele der oudste Karel-romans in meerdere of mindere mate heerscht, veeleer de grondslag van den Reinaert te zijn, dan, gelijk ik vroeger (I Deel, bl. 167), op voorgang van Gervinus, aannam, eene reaktie tegen »de overdreven denkbeelden van eer »en hoffelijkheid en vrouwendienst", die de adel begon te koesteren en die »een te ver gedreven idealisme" in de letterkunde te voorschijn riepen, gelijk de Artur-romans bewijzen. Ook de chronologie staaft blijkbaar dit gevoelen. En hoe veel te meer zal men daarin versterkt worden, als men de feiten die in beide gedichten overeenkomen met den vinger kan aanwijzen! Reinaert vertegenwoordigt het geslacht van Fromond: in de eerste plaats Bernard de Naisil, den listigen verrader bij uitnemendheid. De laatste komt, even als de vos, als *raadgever* voor; en de koning zoowel als Fromond zijn herhaaldelijk de slachtoffers zijner inblazingen; en alle verraders

dragen dat karakter (1). Garijn en Bègue worden oogenschijnlijk door Bruin (die heer is in Ardennenland, Rein. 2255, hetgeen de overeenkomst nog duidelijker maakt) en Isengrim geparodiëerd, wier krijgsmansmoed en opbruisend karakter, niet bestand is tegen de listige treken van Bernard-Reinaert. De wolf en de beer, die als reusachtige vraten worden voorgesteld, doen ook denken aan die woeste paladijnen, die meer aten dan vijf gewone ridders (zie I Deel, bl. 301), zoo als ook letterlijk van Isengrim getuigd wordt:

Hem ne conste niet genoegen
daer ses monke hem bi bedroegen (Rein. 2714).

De overeenkomst van Reinaert met Bernard de Naisil is vooral in het oog vallend. Beide zijn verraders, beide koopen den koning door geschenken om; Reinaert beschuldigt beer en wolf van een toeleg om den koning te hebben willen vermoorden, en hij maakt zelfs zijn vader tot hun medeplichtige: Bernard tijgt den Lorreinen het voornemen aan om Pepijn te vermoorden, en hij verklaart dat zijn naaste bloedverwant, Fromond, daartoe de hand zou leenen en voor zestig mark gouds Garijn daartoe omgekocht had (2). Reinaert wordt ten hove gedaagd om zich te verantwoorden: hij mishandelt de boden, zelfs zijn eigen neef Tibert; Bernard doet letterlijk hetzelfde, en ook Fromond mishandelt 's konings bode die hem ter verantwoording daagt. Reinaert wordt als een weggeloopen monnik voorgesteld: herhaaldelijk wordt Bernard het verwijt toegevoegd:

»De l'abaïe mauvais moines issis."

---

(1) Verg. de plaatsen b.v. die Mone, t. a pl. s. 62—63 heeft bijgebracht.

(2) Hij zegt tot den koning (II, 23):

»Mancça toi li Lohérens chétis,
»que te feroit de male mort morir;
»li quens Fromons qui est et fous et bris
»l'en a donné soissante marc d'or fin."

Als kluizenaar komt zoowel Reinaert als Fromondijn voor; en gelijk de vos door eene bedevaart zich van alle zonden wil reinigen, hebben ook de paladijnen die gewoonte, b. v. zoo Garijn, zoo Ogier in den roman van dien naam (vs. 6439). Zoowel Reinaert als Bernard heeft een kasteel met vele onderaardsche sluipwegen, en dit deed zelfs den dichter der Lorreinen reeds den listigen krijgsman vergelijken bij den vos die in zijn hol bestookt wordt; en die regel was misschien de naaste aanleiding tot de meesterlijke parodie.

Dat de koningin in den Reinaert steeds de zijde kiest van den slimmen bedrieger, en niet van de eerlijker rijksgrooten; dat zij meer invloed uitoefent op Nobel dan Blanceflor op Pepijn vermocht, dit bewijst niet tegen de overeenkomst: integendeel vindt men daarin eene bewuste uiting zoowel van den volksgeest als van de satyre.

De fransche geleerden hebben zich verwonderd, dat, ondanks de tijdelijke populariteit van de Chanson des Lorrains, blijkbaar uit de vele handschriften in verschillende dialekten, latere of ongeveer gelijktijdige dichters bijna allen zich onthouden van dit epos te noemen. Is het onnatuurlijk dit zoo te verklaren, dat zij, bewust van de parodie, bij den opgang dien de Reinaert-gedichten maakten, geene sympathie durfden toonen voor de richting die er in bespot werd? Heeft niet evenzeer de Don Quichotte denzelfden invloed op de Amadis-romans geoefend? —

Thans kunnen wij eindelijk spreken over de waarde der mnl. fragmenten, zoowel wat den inhoud als wat den vorm betreft. Het ligt in den aard der zaak, dat een vervolg op een gedicht allicht ook eene navolging wordt, en dus dat waas van oorspronkelijkheid mist, dat de waarde van het vroegere gedeelte verhoogde. Te gereeder zal dat moeten plaats hebben wanneer de aard van het onderwerp zelf, zoo als hier, aanleiding gaf tot navolging of kopij. In dichterlijke vinding staat dan ook

de verzamelaar van dit laatste gedeelte verre beneden zijn voorganger: niet de poëtische overlevering heeft hem bezield, maar de zucht om oudere en nieuwere verhalen in een te smelten. De voortgezette bloedveete kon wel niet anders dan het gevolg zijn van gelijksoortigheid van karakter der naneven met hunne voorouders: dit deed dezelfde persoonlijkheid later weêr optreden, slechts met een nieuwen naam bekleed; maar met de overname van karakters gingen ook gelijksoortige feiten in het vervolg over, of enkele trekken van het origineel werden breeder uitgewerkt. Zoo hernieuwt b. v. Gelloen Fromonds verblijf bij de Saracenen, en de bedreiging die deze der koningin doet om haar op de laagste wijs te onteeren (boven, bl. 30) wordt hier door zijn neef aan Yoens dochter ten uitvoer gelegd. Zelfs enkele trekken komen tot in de geringste bijzonderheid overeen, gelijk b. v. de houding van Fromond en Gelloen leert, als beiden in het aangezicht des konings worden bedreigd, boven bl. 31 en 53. — Daar onder de regering van Pepijns zoon een verrader zich nog meer berucht had gemaakt dan het geslacht van Hardré, lag het voor de hand, om dien in het vervolg eene rol te doen spelen: daartoe behoefde dan slechts de zedelijke verwantschap door meer dadelijke maagschap te worden uitgedrukt, en de genealogie van den Maintzer te worden veranderd. Maar dat moest noodzakelijk de aandacht doen vestigen op die verhalen die de trouwelooze feiten van Ganelon voor de nakomelingschap hadden geboekstaafd: en wat kon den opvolger eene beter bron toeschijnen dan de kronijk van den Pseudo-Turpijn, die daarenboven nog voor een authentiek gedenkstuk gold? Daaruit putte hij de hoofdtrekken aangaande Agulants inval in Frankrijk; want het komt mij niet waarschijnlijk voor dat hij den roman van dien naam gebruikt heeft (1),

(1) Zelfs de episode waarin verhaald wordt hoe zekere ridder Reimarijc, ter dood toe gewond, zich tot zijnen neef wendde,

waarin de feiten op een geheel ander tooneel zijn overgebracht. En dat hij enkele bijzonderheden die ook in de Chanson de Rollant voorkomen niet uit dat fransche gedicht putte, maar uit de latijnsche kronijk, leert het karakter van Gelloen, dat hier lang niet die oorspronkelijkheid heeft als in het gedicht van Turold, waarin hij niet dat algemeene, oppervlakkige verraders-voorkomen heeft dat de kronijk hem toelegt, en dat wij ook hier terugvinden (1).

Wat den vertaler aangaat, daarvan valt als dichter niet veel te zeggen: hij dacht er niet aan dat hij eene poëtische sage behandelde; hij verbeeldt zich ware historische gebeurtenissen te boeken; en hij is er dan ook niet zoozeer op uit om te treffen en het gemoed aan te doen, dan wel om zijne hoorders te stichten en hun een aangenaam tijdverdrijf te bezorgen (2). Geen wonder

---

ende bad hem wat hi mochte,
dat hi sijn ors vercochte,
ende dat hi daer af die have
vor sine siele dor Gode gave, (bl. 105)

is ook uit Turpijns werk overgenomen. Men leest daar, evenzeer als in ons gedicht, hoe na 's ridders dood de trouwelooze makker het paard verkoopt en de penningen voor zich houdt, en hoe hij weinig tijds daarna voor zijne hebzucht gestraft werd, daar een »grote oude duvel" hem den hals brak. Zie het VIIe hoofdstuk van Turpijn, in de Appendices op Mouskès, Tom. I, pag. 492. In de genoemde fransche kronijk ging dat verhaal met meer andere uit het latijnsche werk over, zie Tom. I, pag. 245.

(1) Ik meende vroeger, bij de uitgave van het gedicht (Inleiding, bl. XVI), dat de verzen boven, bl. 54, aangehaald, eene herinnering behelsden aan den roman van Garijn van Montglavie: later heb ik gezien dat dit niet het geval is, daar ook een gevecht van Roelant en Olivier te Vianen in den ouden roman d'Aspremont voorkomt: daaruit ging het over in de Chron. de Phil. Mouskès, Tom. I, pag. 182.

(2) Zoo begint hij het tweede deel des tweeden boeks aldus:

Ware ystorien machmen horen
gerne, seg ic u te voren;
want grote dachcortinge si
in waren ystorien, geloves mi.
Dat dese ystorien sijn waer,

dan ook, dat hij den epischen toon laat varen en herhaaldelijk zijne eigene moralizatiën of opmerkingen tusschen zijn verhaal invlecht. Zoo b. v., om met eene enkele proeve te volstaan, als hij verhaalt heeft dat Gelloen den keizer een geschenk doet dat deze gereedelijk aanneemt, voegt hij er bij (bl. 246):

Al was Karle harde rike,
nochtan ontfinc hi willichlike
dit prosent dat men hem dede.
Ende noch heden eest sede
dat die liede gerne nemen,
dat nochtan niet soude getemen
genen princen, want an hen
soude liggen altoos ghewen:
dat ware an hen te prisen sere,
alse Alexander dede, die here.

Ik moet echter bekennen, dat de stijl dier uitweidingen mij doet vermoeden, dat het inlapsels zijn van een afschrijver; want overigens heeft hij altijd getoond een goed vertaler te zijn. De oorspronkelijkheid der opvatting er af gerekend, dan heeft ook dit gedeelte veel schoonheden van détail. Wij treffen er even veel gang in aan als in de beste deelen van het eerste stuk: de feiten zijn soms verrassend en treffend, de beschrijvingen vol gloed en leven, hetzij het ons tegenwoordig doet zijn bij het Godsgericht waarin Ritsaert en Girbert de eer van hun geslacht ophouden, hetzij het ons de liefde en de avonturen schildert van Yoen en Helene. Spreek-

---

dat so tonen ons openbaer
walsce boeke ende latine:
dies so doe icker seer toe pine
om in dietsce te bringen vort.

't Is als of wij Maerlant van zijnen Spiegel Historiael hooren verklaren:

Hier vint men al besonder
waerheit ende menech wonder,
wijsheit ende scone leringhe,
ende reine dachcortinghe (I, 3).

woorden geven ook hier, even als aan het voorgaande, eene populaire levendigheid (¹); en zoo de vergelijkingen en poëtische figuren al dunner gezaaid zijn dan in het werk van Jean de Flagy, een enkel voorbeeld moge doen zien dat zij schilderachtig en juist zijn. Zoo heet het b.v. van Girberts paard (bl. 97), dat het de dichte drommen der vijanden doorreed

gelijc ochti hadde gereden
dor coren, geloves mi,
dat noch ongehaert si;
want hem weec in elke side
daer hi dor reet in den stride.

De taal is uitnemend zuiver en cierlijk, en het rhythmus heeft eene vloeiendheid en regelmaat die van bijzondere zorg getuigen. De taal is brabantsch: en het was ook natuurlijk dat dit gedicht vertaald werd in dat gewest, welks heerschers ook den titel van hertogen van Lotharingen hebben gevoerd. Dat het dietsche stuk oorspronkelijk in Vlaanderen zou zijn overgebracht laat zich uit niets bewijzen, want uit de vermelding van den vlaamschen forestier Liederijk (bl. 167) is daarvoor geen schijn

(¹) Zoo b.v. bl. 125. Noch mochte comen wel die vaert
dat die catte, op dat God woude,
noch haers sterts behoeven soude.
172. tKint segt wale dat ment sleet,
maer en segt niet gereet
wat dat weder heeft mesdaen.
199. Wetet wale,
dat men die wilé heeft gecalt
dat selve bloet selve walt.
229. Maer hets lange genoech becant,
dat men also diepe telker stont
siet enen mensce in den mont
om loghene alse om waerheit.

Dit geeft eene eigenaardige kleur aan het gedicht, die zou kunnen doen vermoeden dat het voor het volk was opgesteld; maar steeds spreekt de dichter zijn gehoor aan met den titel van *ghi heren*, even als het Fransch: *signor*. Eene enkele maal slechts (bl. 49) lees ik: *gi goede liede*.

te putten; dat de parodie daarvan in dat graafschap ontstond, had misschien zoowel eene politieke als zedelijke oorzaak.

En nu ten besluite kunnen wij herhalen wat wij in den aanvang van onze beschouwing reeds zeiden: dat, zoo de roman der Lorreinen om zijnen inhoud en geest en cyclische uitbreiding al behoort tot het tijdperk van aanvang der ridderpoëzie, zoowel de dichterlijke waarde van de enkele deelen als de kunstrijke voorstelling, de beschaafde taal en vloeiende versbouw er eene rechtmatige plaats aan verzekeren aan het hoofd der voortbrengselen uit het bloeitijdperk van onze middeneeuwsche kunst.

2.

ROMAN VAN WALEWEIN.

Terwijl het naastvoorgaande werk als de natuurlijke schakel uitmaakt tusschen de voortbrengselen der ruwer aanvangsperiode van de ridderlijke dichtkunst en die waarin zij hare hoogste volkomenheid bereikt, zullen wij ons niet verwonderen wanneer wij terstond daarop de aandacht te vestigen hebben op een kunstwerk, dat niet alleen het laatst bedoelde tijdperk volmaakt karakterizeert, maar dat in elk opzicht als een meesterstuk van het genre mag gelden. Uit de jaartallen waarin de gedichten van Chrestien de Troie vervaardigd werden weten wij, dat in de dertig jaren die naauwelijks sedert de in het licht verschijning van den Lancelot verloopen waren, de kunst ten tijde, en waarschijnlijk onder den invloed, van den vlaamschen graaf Philips van den Elzas reuzenschreden gedaan had; want de geheele inrichting der gedichten

die aan het kunstminnende hof van dien vorst gevierd werden doet ons zien, dat, nu men door de bemachtiging eener nieuwe aantrekkelijke stof zich kon ontwringen aan den historischen en daarom cyclischen inhoud der eerste periode, de goede smaak, ook onder den invloed van andere gelukkige omstandigheden, weldra de meer gedrongen kunsteenheid gebiedend vorderde. Maar bovendien zal het gedicht waarvan wij eene vluchtige inhoudsopgave vooropzenden, doen zien, dat men ook in de kunstmatige aaneenschakeling der gebeurtenissen, om de belangstelling klimmend gaande te houden, groote vorderingen gemaakt had. Ziehier dien inhoud.

»Koning Artur hield te Kaerlioen een luisterrijken hofdag: terwijl hij na den maaltijd zich met de aanzienlijksten zijner ridders onderhield, had er iets zeer vreemds plaats. Door een venster zweefde een schaakbord de zaal binnen, dat uit goud, zilver en elpenbeen was vervaardigd, en welks stukken Arturs rijk in waarde schenen te overtreffen. Terwijl allen het met verbazing aanstaarden verhief het zich weder in de lucht en zweefde weg. De koning is door die gebeurtenis zoo getroffen, dat hij de aanlokkendste beloften doet aan dengeen die het hem terug zal brengen. Walewein, zijn neef, alleen heeft er moeds genoeg toe. Ondanks den spot van Keye maakt hij zich op weg. Het schaak, dat hij weldra in 't gezicht krijgt, zweeft eene spelonk in een berg binnen, die zich, als Walewein mede daarhenen tijgt, achter hem sluit. Na lang omdoolen in de duisternis ontwaarde hij eindelijk een uitgang, maar die hem versperd werd door het nest van een draak waarin vier jongen lagen te slapen. Het gelukt hem die te dooden, maar nu daagt het moedermonster op, waarmede hij een schrikbarenden kamp heeft te kampen. Ook dien komt hij te boven, en doodt den draak. Gewond en half verschroeid door het vuur dat zijn tegenstander op hem had uitge-

braakt, kwam hij buiten de krocht, en hij zag nu hoe aan zijne voeten een afgrond gaapte, waarin eene snelvlietende rivier bruischte. Hij stort zich evenwel met zijn paard in den vloed en zwemt naar de overzijde, waar hij in eene groene weide aanlangt, aan wier uiteinde hij eindelijk eene burcht ontwaart, die hem van louter goud scheen. Zij behoorde aan den koning Wonder, die aldus genaamd was omdat hij naar verkiezing elke gedaante die hem goed dacht kon aannemen. De doolende ridder wordt daar vriendelijk ontvangen, en door de tooverkracht van een kostbaar bed waarop hij zich te ruste vlijt, van zijne wonden genezen. Koning Wonder is bezitter van het zeldzame schaakspel dat Walewein naspoort, en hij belooft het hem te zullen schenken als de ridder hem daarvoor het *zwaard met de vreemde ringen* verschaft, dat de zeldzaamste eigenschappen heeft; vs. 1277:

Hem ne mach gheen man comen voren,
es hi daertoe niet vercoren,
ende treet hi ute tgoede swaert,
het slatene in die middewaert.
Daer'n dar niemen omme vraghen
dat het iemen ye sal draghen,
hine si van duechden uut vercoren
van al den gonen die sijn gheboren,
ende van rudderscepe mede.

Bovendien wordt het door den koning Amoraen (of Amorijs) in eene onwinbare burcht bewaard. Walewein neemt aan het wonderzwaard voor hem te bemachtigen.

»Hij komt nu in een foreest, waar hij een knaap hoort jammeren. Op zijne vraag naar de reden dier smart verhaalt deze hem hoe hij door een ridder, die zijn broeder vermoord had en hem steeds genoegdoening had geweigerd, dagelijks beschimpt werd: hij had hem eindelijk gedwongen om een kampstrijd te aanvaarden; maar daar geen schildknaap tegen een ridder mocht strijden was hij op weg getogen om zich door koning

Artur ridder te laten slaan. Hij was straks eene plaats langs gekomen, waar een kasteel stond, dat »de felle toolne" genoemd werd omdat de bezitter alle voorbijgangers uitschudde: daar had men hem paard en wapenrusting genomen en hem met het kranke onbruikbare paard weggezonden dat hij nu bereed en dat naauwelijks voort kon, zoodat hij vreesde niet ten bestemden dage ter plaatse van den kamp te zullen zijn en deshalven zijne eer te verliezen. Daarom weeklaagde hij. Walewein leent hem nu zijn eigen uitmuntend strijdros en tijgt te voet verder. Onze ridder komt weldra aan het kasteel van »de felle toolne." De burchtheer wil ook hem berooven maar delft het onderspit en wordt met zijne medestanders door den held gedood, die het kasteel sluit en de sleutels in de gracht werpt: dan trekt hij op des roovers paard verder. Hij komt na eenig zwerven ter plaatse aan waar de kampstrijd moet gevochten worden: nog ter goeder ure komt de knaap, die inmiddels tot ridder is geslagen, gelijk in een tusschenverhaal wordt geschilderd, opdagen, die zijnen tegenstander ter aarde velt, maar daarop door al diens vrienden verraderlijk wordt aangevallen. Walewein en ook koning Amadijs, op wiens gebied zij zich bevinden, mengen zich nu in den strijd, die met den ondergang der verraders eindigt.

»Nadat Walewein feestelijk onthaald is vervolgt hij zijnen tocht. Na lang doolen kwam hij aan den Ravensteen, het kasteel van koning Amorijs. Deze ontvangt den hem bekenden ridder hartelijk, daar hij hem alleen in staat acht een einde te maken aan het verdriet dat hem kwelt. Hij bemint de schoone Ysabele, die door haren vader wordt bewaakt in een ver afgelegen kasteel, omgeven met twaalf muren elk voorzien van tachtig torens: voor elke muur loopt eene rivier, en elke der twaalf metalen poorten wordt door tachtig gewapenden verdedigd. De schoone maagd verlaat dat kasteel nooit: alles is er tot haar genoegen ingericht, onder anderen

een lusthof, die met de weelderigste verwen beschreven wordt, en waarvan het pronkstuk een gouden kunstboom is, op elke van wiens takken een gouden vogeltje zit, terwijl aan ieder blad een gouden schelletje hangt: op kunstmatige wijs in beweging gebracht, zingen de vogels en klinken de bellen met het zoetste geluid, dat een kranke zou doen herleven. Bovendien bevindt zich daar eene bron, welks wateren uit het paradijs afkomstig waren, en die de eigenschap had, dat (vs. 3586)

Al ware een out vijfhondert jaer,
ende nutte hi vanden borne een traen (*droppel*),
sonder twifel ende waen,
hi worde alse staerc ende also jonc
als hi was upten selven sprone
als hi was doe te waren
doe hi was van dertich jaren.

Wanneer Walewein zich wil verbinden hem die jonkvrouw te leveren, dan zal de koning hem het wonderzwaard schenken, dat den bezitter altijd de overwinning verzekert. De moedige ridder belooft de voorwaarde te vervullen, en als de koning hem het wapen overgeeft springt dat vanzelf uit de schede en buigt zich voor Walewein als om hem tot heer en meester te erkennen. Den anderen morgen vroeg besteeg de ridder zijn goed paard Gringolet, kruiste zich en begaf zich op weg om de gevaarlijke onderneming te beproeven.

»Hij komt aan eene rivier, aan welker overzijde hij een ridder ontwaart in eene roode wapenrusting gedost, die eene jonkvrouw, welke hij met zich voerde, deerlijk mishandelde. Walewein snelt haar te hulp en velt den schaker, die bevorens den geest te geven biecht, en den overwinnaar smeekt hem eene eerlijke begrafenis te geven. Walewein nam nu wat aarde en diende dit den berouwhebbenden bij wijze van *corpus Domini* toe, en daarop stierf de gewonde. Intusschen verschijnen drie zijner makkers die hem willen wreken. Walewein doodt er twee van en

zendt den derden heen met de jonkvrouwen die ook zij geschaakt hadden, om haar weêr aan hare verwanten terug te brengen. Hijzelf brengt de door hem geredde naar het nabijliggend kasteel van haren oom: dan keert hij even vóór middernacht naar de kampplaats terug, waar hij ziet hoe de duivelen de twee ridders, die zonder biecht zijn gestorven, mishandelen en wegvoeren: om zich tegen den booze te vrijwaren, had hij met zijn zwaard een kring om zich getrokken; nu laadt hij het lijk van den rooden ridder op zijn paard en brengt het naar eene kapel, waar het met kerkelijke plechtigheid begraven wordt; dan vervolgt hij zijnen tocht.

»Op nieuw stuit hij op eene rivier, aan welker overkant een schoon kasteel staat: over het water lag eene brug, zoo smal, dat een scheermes niet scherper kon zijn. Hij durft er niet overgaan, en als hij nu met zijne speer het water wil peilen om eene doorwaadbare plaats te zoeken, (4909)

so verbernt hi ende verblaect
algader tere (*tot eene*) couder cole.

Ten uiterste verbaasd spreekt de ridder eene Ave Maria en zet zich dan onder eene linde neder waar hij al mijmerende in slaap valt. Terwijl hij sliep kwam daar de vos Roges en beroofde hem van zijn zwaard en paard, die hij beiden in eene krocht verborg: als hij ook zijne overige wapenen wilde vernielen, ontwaakte de ridder en sloeg den dief met een vuistslag op den grond en greep hem bij de keel. Nu begon de vos tot 's ridders verbazing te spreken en bad genade. Als Walewein hem, op belofte van wapens en paard terug te erlangen, vergeeft, verhaalt de vos hem zijne geschiedenis: Hij is de eenige zoon van koning Roges van Ysike: zijne stiefmoeder had hem willen verleiden, en toen hij hare stem weêrstond, had zij hem bij haren gemaal aangeklaagd, dat hij gepoogd had haar te verkrachten. De koning had bevolen hem

aanstonds te dooden; maar de verwanten zijner moeder hadden hem willen wegvoeren, en daarop had zijne stiefmoeder hem verwenscht dat hij in een vos mocht veranderen en in die gedaante zoolang blijven, tot dat hij den ridder Walewein, koning Wonder en Ysabele van Indië bijeen zou zien. Zijne zuster had haar daarop in eene padde verwenscht, en zij zou zoo lang onder den dorpel der poort blijven, tot dat hij zijne vorige gedaante weêr erlangd had. Beide gedaanteverwisselingen hadden terstond plaats, en de vos was vandaar gevlucht. Walewein vraagt hem wat die brandende rivier beduidt, en hij verneemt dat het het vagevuur is, waarin de zielen blank gewasschen worden; en als hij zulks niet gelooven wil, wijst de vos hem op een aantal vogels die zwart in 't water doken, en er wit weder uit kwamen: dat zijn zielen van afgestorvenen. — Walewein maakt zich eindelijk aan hem bekend, en de verheugde vos, die nu aan zijne verlossing begint te gelooven, belooft hem zijne wapenen terug te geven, en verhaalt hem dat in het kasteel aan de overzijde der rivier Ysabele zich bevindt. Walewein wil er heen, ofschoon de vos hem voorhoudt, dat (vs. 5978)

»al wilden si ju in hulpe staen
»alle die in die werelt sijn,
»al sulc es dat ghelove mijn,
»so en mochti niet ghewinnen
»die ene porte, noch daer binnen
»comen, here, des sijt ghewes,
»alsulc alser twalef es."

Daar Walewein zich door niets laat afschrikken, leidt Roges hem langs een verborgen weg onder de rivier door tot voor het kasteel: terwijl een sluippoortje toevallig openstond, trad de ridder er binnen en de vos keerde terug.

»Met het ontbloote zwaard in de hand trad Walewein voort: de wacht, verschrikt opgeschoten, wil hem noodzaken terug te keeren, maar hij voegt hun toe, dat het

nacht wordt en dat hij anders geene herberge weet. Het komt tot een gevecht, waarin Walewein met zijn tooverzwaard eene vreeselijke slachting onder hen aanricht, zoodat zij vluchten en aan de tweede poort smeeken binnengelaten te worden. Met hen dringt de stoutmoedige aanvaller er binnen. Van poort tot poort joeg hij de wachters als eene kudde schapen voor zich uit, tot dat zij binnen de vijfde omheining geraakten. De maan, die de vorige gevechten beschenen had, gaat nu onder, en er wordt dan gestreden bij het licht dat het slaan der zwaarden voortbrengt. Die van de zesde poort willen niet opendoen, en Walewein verslaat nu allen die zich daarvoor bevinden of jaagtze in de gracht. De overwinnaar doet een gebed voor hunne zielen en trekt dan naar de vijfde poort terug, waar hij zich binnen den toren verschanst, zich door spijs en drank versterkt en vervolgens inslaapt.

»Met het aanbreken van den dag rukken die van binnen uit om den vijand op te zoeken: zij vinden eene groote verwoesting maar geen belegeraars. Walewein is intusschen ontwaakt en maakt van de gelegenheid gebruik dat de zesde poort openstaat, geraakt er binnen en sluit de bezetting buiten. Hij dringt tot binnen den tienden muur, en de bezetting, die 't niet tegen hem kan harden, zendt tot den koning om hulp.

»Binnen het kasteel intusschen verhaalde de jonkvrouw Ysabele haren vader, hoe zij een droom gehad had, waarin haar een ridder verschenen was met het hoofd eener maagd, bekleed met eene leeuwenhuid, en die een vuurspuwend serpent met zich voerde, dat eene groote slachting onder 's konings lieden maakte. De vader begrijpt dat dit een ridder beteekent die hem zal komen aanvallen; maar vertrouwend op zijne sterke burcht, is hij gerust en gaat met zijne baronnen aan tafel. Weldra brengt een bode hem de tijding van het gebeurde. De koning, die een reus was en ruim de kracht van tien mannen

bezat, wapende zich ijlings en snelde naar de plaats des gevechts. Hij rent met zulke drift op Walewein aan, dat dezen het zwaard uit de hand schiet: hij grijpt een ander en slaat daarmede den koning zoo op 't hoofd, dat hij bedwelmd nedervalt. Maar ook het zwaard was in stukken gevlogen en nu wordt de held overmand, gevangen genomen en naar het kasteel gevoerd. Een van 's konings mannen wilde Waleweins zwaard opnemen, maar het sloeg hem neêr, en zoo een iegelijk die het wilde beproeven. — Ysabele herkent in den gevangene terstond den ridder uit haren droom, en plotselings wordt zij met eene brandende liefde tot hem bevangen. Zij houdt zich intusschen als of zij zeer op hem verbitterd is en verwerft van haren vader, dat hij haar dien nacht overgelaten worde, opdat zij haar moed aan hem koelen mocht. De ridders die hem zullen bewaken verwijdert zij onder voorwendsel van hem in 't geheim te willen pijnigen. Terwijl zij den ridder doet wegvoeren, gaat de koning de aangerichte schade opnemen, de gekwetsten verzorgen en de dooden begraven. Ter plaatse gekomen waar Waleweins zwaard lag, verneemt hij wat daarmeê is voorgevallen, en dit niet geloovende, wil hij het zelf opnemen, maar ontvangt er zulk een houw van, dat ook hij genoodzaakt is het te laten liggen. Hij laat zich dan de geheele toedracht der overrompeling verhalen, en verbaast zich over Waleweins dapperheid. Deze lag in de gevangenis en weeklaagde. Ysabele, die hem beluistert, verneemt nu hoe hij in eene roerende alleenspraak bekent, in haar het ideaal gevonden te hebben waarvan hij steeds heeft gedroomd: om harentwil heeft hij zijne gevaarlijke onderneming bestaan; en ware het nog te doen, hij zou op nieuw alles wagen om tot haar door te dringen, want hij bemint haar onuitsprekelijk. Haar hartstocht verdubbelt daardoor, en zij doet hem 's nachts heimelijk in haar vertrek brengen, waar zij elkander wederkeerig hunne liefde belijden. Een verrader heeft

dit echter ontdekt, die het den koning boodschapt en hem alles door eene geheime opening doet zien. Deze overvalt nu de gelieven: Ysabele wil den ridder door een verborgen gang doen vlieden, maar hij antwoordt (8112):

»So waric dan een groot vilein,
»soudic mi selven daertoe gheven
»te vliene daer ghi verlort ju leven.
»Het ware mi lachter al te groot:
»eer sal ic bi ju bliven doot!"

In der ijl gewapend, verdedigt hij zich woedend en kwetst den koning op nieuw; maar eindelijk wordt hij door de overmacht geveld, gebonden en mishandeld. Ysabele had kunnen ontvluchten, maar zij verkoos met hem te sterven. Beide worden geboeid in eenen akeligen kerker geworpen, waar zij elkander troosten en liefkoozen. Te middernacht verschijnt hun de geest van den rooden ridder, die uit dankbaarheid voor zijne beaardiging hunne boeien slaakt, den kerker ontsluit en hen buiten het kasteel voert, en daarop verdwijnt. De gelukkige ridder vindt zijn goed zwaard terug en gemoet weldra den vos, die zeer verheugd is als hij verneemt wie de jonkvrouw is, daar dit zijne hoop aanwakkert eindelijk ook koning Wonder te zullen ontmoeten en zijne oorspronkelijke gedaante terug te krijgen.

»Gezamenlijk trokken zij den volgenden morgen vandaar om den koning Wonder op te zoeken (8521):

Tweder was soete ende scone,
die sonne verbaerde an den trone (*hemel*)
joliselike ane die marghenstonde:
menich voghelijn dat begonde
daer singhen met wel soeten lude;
bedauwet waren bome ende crude
tot dien dat die sonne upquam.

Tot den avond hadden zij geen aventuur; maar toen kwam een driest jong ridder hun te gemoet, die Walewein dwingen wil hem de schoone juffer af te staan. Zij kampen en Walewein wil hem eerst sparen, maar is

eindelijk genoodzaakt om zelfbehoud hem het leven te nemen. Toen het geheel nacht was geworden vonden zij eene tent waarin een hertog met een aantal ridders aan den maaltijd zat. Daar Ysabele uitgeput was van honger en vermoeienis stegen zij af en traden binnen. Gastvrij ontvangen zitten zij mede aan..... maar weldra krijgt men bericht dat des hertogen zoon dood gevonden is op de heide. Als het lijk kort daarop binnengedragen wordt, beginnen de wonden op nieuw te bloeden: dit is een teeken dat de moordenaar nabij is, en Walewein wordt daarvoor gehouden. 't Baatte niet dat hij de geheele toedracht der zaak verhaalde: hij werd aangevallen; en na een hevigen kamp, waarin de vos hem dapper bijstond, die met pooten en tanden de vijanden besprong, wordt de ridder overmand en met Ysabele wederom in eenen kerker geworpen van 's hertogen kasteel. Terwijl deze zint op middelen om den moordenaar te pijnigen, mishandelde de stokbewaarder zijne gevangenen op gruwzame wijze, tot dat Walewein, dit niet langer kunnende verdragen, in vertwijfeling zijne uiterste krachten inspant, zijne boeien verbreekt, den stokbewaarder de hersenen inslaat, en met de sleutels die hij hem ontneemt eerst de ketenen zijner geliefde slaakt, en dan 's nachts de deuren ontsluit en de vlucht neemt. In den stal vond hij den vos en zijn paard Gringolet — zijne wapenen had hij reeds in het kasteel terug bekomen — en nu snellen zij voort..... naar koning Amorijs, wien hij op zijne riddereer had gezworen dat hij de schoone tot hem zou brengen. Ysabele verschrikt op die mededeeling en verklaart liever te willen sterven dan eenen vreemden koning toebehooren. Hij belooft haar niet te verlaten. Al voortgaande kwamen zij ter plaatse waar Walewein door des hertogen lieden overmand was: toen hij daar het ridderzwaard terugvond (9448),

sijn herte verlichte als die dach;

want, zegt hij,

»met desen pande
»maghic ju lossen sonder scande
»jeghen den coninc Amorise."

Als zij eindelijk den Ravensteen bereiken, vernemen zij de mare dat Amorijs van deze wereld verscheiden is, tot groot genoegen der jonkvrouw, die nogmaals verklaart, dat zij den dood zou gekozen hebben boven de scheiding van den geliefde.

»Op hunnen tocht naar koning Wonder gebeurde het eens, dat zij rust hielden bij eene bron, die door een olijfboom werd overschaduwd. Walewein, door de hitte overmand, viel in slaap, en terwijl zij hem zachtkens liefkoosde, verscheen daar plotselings met de snelheid van den stormwind een zwarte ridder op een ravenzwart ros: de jonkvrouw werd van angst machteloos. Hij naderde haar (9709):

een lettel buckedi nederwaert
ende ghegreepse metter vaert,
ende swanese up sijn paert voren,

en ijlde vandaar. Walewein, door den vos wakker gemaakt, snelt hem na en eischt de geroofde jonkvrouw terug. Op de bitse weigering van den schaker volgt een hardnekkig gevecht, waarin Walewein gewond wordt, maar de zwarte eindelijk het onderspit delft. Ysabele smeekt den overwinnaar nu dat hij den zwarte het hoofd zal afhouwen, maar hij is niet te bewegen zoo dapper een ridder af te maken; integendeel, hij haalt zelfs water om den gewonde te laven: en als hij hem den helm losbindt, ontdekt hij dat het Estor is, de broeder van zijnen vriend Lancelot. Met een talisman dien hij bij zich draagt bestrijkt hij nu diens wonden, die zich sluiten; en gelukkig kwam daar een edelman voorbij die in de nabijheid woonde, en aan wiens verpleging hij hem kon aanbevelen.

»De reis vervolgende, komt Walewein nu aan het kasteel van den jonkman, dien hij vroeger zoo grooten dienst had bewezen: met de gulste vreugde worden zij daar ontvangen. Maar 's anderen daags is het kasteel van gewapenden omringd: het is de hertog wiens kerker Walewein ontvlucht is, en die nu zijne uitlevering eischt, dat natuurlijk geweigerd wordt. Die van binnen doen een woedenden uitval, waarin, na een hardnekkig gevecht, de hertog in handen van de belegerden valt: het beleg wordt nu opgebroken, en op belofte van schadevergoeding krijgt de gevangene zijne vrijheid weder. Na een vertoef van nog weinige dagen zet Walewein met de zijnen den tocht voort, en zij langen eindelijk bij Wonders kasteel aan, waar deze juist bezig was zich met zijne edelen buiten de poort met allerlei spelen te vermaken. Zoodra Walewein, de koning en de jonkvrouw bijeen waren, en de vos hen in de oogen zag, schudde hij de vossenhuid af en veranderde in een schoonen jongeling. Walewein wisselde dan het kostbare schaak tegen het wonderzwaard in, en trok daarmede naar Kardoel, waar koning Artur zich bevond. Groot was de vreugde des konings, en in een feestelijken hofdag, die dertig dagen duurde, gaf hij daaraan lucht. Daar verscheen ook Ysabeles vader en de oude koning Roges, die uit de gedaanteverwisseling zijner gemalin had opgemaakt, dat ook zijn zoon de vorige gestalte weêr had gekregen, en hem nu hier kwam zoeken. Er heeft eene algemeene verzoening plaats, en het huwelijk van Walewein en Ysabele besluit het geheele verhaal."

Geeft nu die inhoud, in verband met de uitvoering der détails en de eigenaardigheden van den vorm, ons recht tot het gunstig oordeel dat wij daarover in den beginne uitspraken? Eene nadere beschouwing zal, dunkt mij, deze vraag bevestigend doen beantwoorden, en wij zullen erkennen dat dit gedicht aan alle eischen

der kunst voldoet: dat er eenheid van gedachte in heerscht en afronding van vorm; terwijl de belangstelling klimmend wordt gewekt door het verhaal van steeds gewaagder aventuren die den held tot zijn doel moeten brengen, en eindelijk door het konflikt van hartstochten, dat hem boven de meeste kunstfiguren der middeneeuwen verheft. De middelen die hier gebezigd worden mogen ons ook soms een medelijdenden glimlach afpersen, wij zullenze niet mogen veroordeelen als zij slechts in 's dichters tijd den gewenschten indruk konden te weeg brengen. Een groot feit te schilderen, eene treffende heldenfiguur ons handelend tot een bepaald doel voor te stellen, en dit te doen in een edelen vorm waarin de hoofdgedachte immer duidelijk uitblinkt, zonder daarom de aanwijzing van allerlei bijzonderheden die tot de lokale kleur behooren te versmaden, terwijl met kieschen takt de aandacht en de belangstelling tevens wordt geschraagd door de invlechting van afwisselende epizoden, ziedaar de taak der epische kunst. Aan die voorwaarde moet zij ten allen tijde en op iedere plaats voldoen om het recht op haren eernaam te behouden. Maar het gevoel dat aan eenig bepaald feit de ware epische waardij geeft, dat smaak vindt in de middelen gebezigd ter plastische voorstelling van de ontwikkeling van dat feit; het oordeel dat deze geschikt acht om de bedoelde uitwerking te weeg te brengen, dat alles is wisselbaar en afhankelijk van plaats en tijd. Bij de beoordeeling van een gedicht uit vroeger eeuw moet men zich dus in den tijd des dichters verplaatsen: dit vereischt te veel voorbereidende studie, dan dat men in het algemeen, vooral voor de middeneeuwsche dichters, rekening zou mogen maken op eene juiste en onbevooroordeelde beschouwing; en daarom zullen die gedichten bij het gros ook van beschaafde lezers zoo luttel sympathie wekken; te minder, als er, zoo als in den Walewein, zoo weinig algemeen menschelijks, dat niet verandert en

van ieder eeuw is, in geschilderd wordt. Om onzen dichter recht te laten varen kunnen wij niet genoeg aandringen op den eisch om toch de gewrochten van vroeger eeuw niet te beoordeelen naar onze hedendaagsche begrippen ([1]).

Als koning Artur met zijne helden in de feesthal zat, »hebbensi wonder groot vernomen": een kostbaar schaakbord namelijk, dat zich plotselings aan hun oog vertoont en even plotselings weder verdwijnt. De koning begreep dat dit schaakspel wonderbaarlijke eigenschappen moest hebben en was buitengemeen verlangend het te bezitten: niemand zijner ridders durfde het aventuur ondernemen, tot dat zijner zuster zoon Walewein zich daartoe bereid verklaart. — Is nu dat bord interessant genoeg om den aventuurlijken tocht te rechtvaardigen dien Walewein daarvoor bestaat? Voor ons moge die vraag ontkennend te beantwoorden schijnen, maar in de middeneeuwen liep er veel samen om door die verschijning de aandacht ten hoogste te spannen. Men bedenke slechts dat het schaakspel de lievelingsuitspanning van den adel was, onder de zeven ridderlijke deugden geteld werd, den heul en troost uitmaakte in de eenzaamheid op de kasteelen, en dat de zucht daarvoor zoo sterk was, dat zij den naam van *scachorum furiae* wettigde. Geen wonder dan ook, dat men schaakspelen van de kostbaarste metalen bezat. Maar er was meer: men geloofde aan zoodanige spelen die door kunst of tooverij bijzondere eigenschappen hadden die hen dubbel kostbaar maakten; zoo vindt men b.v. in verschillende gedichten melding gemaakt van schaakspelen die vanzelf tegenspeelden als iemand een der stukken van plaats deed veranderen: en daar komt dan gewoonlijk bij dat alleen de voortreffelijkste aller ridders daarop zijne partij kan winnen.

Hieruit laat zich 's konings onweêrstaanbare begeerte naar zoodanig tooverschaak begrijpen, en het klinkt ons

---

([1]) Verg. vooral hierover ons I Deel, bl. 237 volgg.

nu al minder vreemd wanneer wij Walewein de ongehoordste aventuren zien trotseeren om zich in het bezit te stellen van zoo prachtig een kunstgewrocht. Maar bovendien zullen wij, met de tijdgenoten des dichters, sympathie voor den held ontwaren, als wij inzien dat in die tochten tevens een hooger beginsel is gesymboliseerd. Plichtbesef voert Walewein in den zadel: den innigen wensch van zijnen koning en leenheer te bevredigen, zich op te offeren voor zijn weldoener en heer, voor het hoofd van zijn geslacht, ziedaar wat in zijne borst opwelt. Naar het ridderlijk begrip van eer, volgens de leenwet, hadden alle aanwezigen om strijd zich moeten opmaken; maar zij zwegen op 's konings roepstem. De edelste hunner (108)

hi scaemde hem als hi dit hoort,
datter niemen was soghedaen
die dat belof durste anevaen
van sinen here den coninc;

en daarom zweert hij zich van de plichtmatige maar gevaarlijke taak te kwijten.

Alvorens verder te gaan, een enkel woord over de andere toovermiddelen in den roman gebezigd. Zoo de middeneeuwen in het algemeen geloof hechten aan tooverij, ook in de letterkunde, vooral in de Artursage, speelt zij eene groote rol. De fantazie werd daar in de hand gewerkt door de keltische mythologie en de druïdische symboliek, gelijk wij reeds in den Graal en Lancelot zagen. De herschepping van Roges in een vos, vindt in de keltische overleveringen menigen tegenhanger, en hoe men nog zeer laat aan weerwolven en dergelijken geloofde is bekend. De gloeiende rivier die zich in de Leverzee uitstort en waarin de zielen zich van hunne zonden reinigen, herinnert aan dezelfde bron waaruit ook de Brandaan geput is, en hetzelfde feit wordt nog in Maerlants Spiegel Historiael (II, 217) herdacht.

De wonderboom in Ysabeles hof en de fontaine de jouvence aldaar zijn blijkbaar van oosterschen of byzantijnschen oorsprong (1), en waarschijnlijk door de kruistochten aan het westerstrand overgeplant; even zoo het wonderbed waarop men binnen weinige uren genezen wordt, en dat zoowel in den Perceval van Chrestien de Troies als in den roman de Troye van Benoît de Sainte-Maure (beiden uit de twaalfde eeuw) voorkomt. Wat het wonderzwaard aangaat, dat hier zulk eene groote rol speelt, dit was uit den Graal-roman en den Perceval overbekend, en ook in andere fransche gedichten, als de *Chevalier aux deux épées* en de *Chevalier à l'épée*, komt het voor, zoowel als in den Lancelot. Het was een kostbaar stuk, dat in de letterkunde zeer beroemd was, en welks bezit Walewein tot den volmaaksten van alle ridders stempelde, en dat uitmuntend geëigend was om de aventuren te wettigen die daar om en daarmede werden volbracht.

Thans, nu wij hebben doen zien dat de middelen die de dichter bezigt om op de verbeelding zijner hoorders te werken, daartoe bij uitnemendheid geschikt waren, kunnen wij de stelling betoogen dat dit gedicht werkelijk door zijne kunstwaarde uitmunt en den naam van epos verdient.

---

(1) Le grand d'Aussy zegt in zijne Fabliaux ou Contes, Tom. I, pag. 229: »Les Orientaux, dans leurs romans, ont une île merveilleuse, dont le séjour est si delicieux qu'on ne veut plus en sortir quand une fois on y est entré (D'Herbelot, Bibl. Orient., pag. 738). Ils supposent aussi dans le paradis terrestre une fontaine et un arbre, qu'ils appellent *de vie;* cette fiction introduite en Europe est devenue chez nos romanciers la fontaine de *jovent* ou *jovence,* c'est-à-dire de jeunesse."

De beschrijving van dien wonderboom in onzen roman, vs. 3505 vlgg., doet ons zien hoever men het toen reeds in de mechaniek gebracht had. Dit leert men ook nog uit de dikwerf in oude romans beschreven metalen authomaten b.v. Ferguut vs. 1628, Lanc. 3 B., vs. 26607 en elders.

Onze beknopte inhoudsopgave moet, dunkt mij, eene eigenschap in het oog doen springen die wij tot nochtoe slechts eene enkele maal, in den Brandaan, hebben ontmoet, de eenheid van gedachte namelijk. Alle aventuren hebben hier een eenig doel en vloeien geleidelijk uit elkander voort: het schaakbord dat gezocht wordt is de alpha en omega des verhaals, en als het Walewein gelukt dit zijnen oom te kunnen aanbieden is de roman ten einde. Er komen episoden in voor, die eene aangename afwisseling geven zonder de eenheid te verstoren, en die in harmonie zijn met de geheele strekking des werks, daar zij dienen om het karakter des helds met scherper trekken te malen. Want niet alleen is in Walewein het ideaal van den ridder geteekent, die door moed en trouw aan zijn leenheer uitmunt, maar ook de mensch is in zijne figuur niet uit het oog verloren, en dit stempelt Walewein juist tot een karakter, dit heeft hem juist die levendiger individualiteit geschonken waardoor hij, even als Keye, in al de Artur-romans, boven de andere ridders uitmunt, die iets eenvormigs, houterigs hebben, dat hun meer het voorkomen geeft van marionetten dan van helden van vleesch en been. Terecht teekende dan ook een duitsch geleerde onzen Walelein als eene figuur waarin »das thätige Leben eines für die Welt und in der Welt handelnden bis zur idealen Vollendung gesteigert ist." Hij heeft ridderlijke eigenschappen waarin hij uitmunt, en menschelijke deugden en zwakheden: de bedoelde episoden nu, als van het geleende paard, het gevecht met Estor, de bevrijding der jonkvrouw uit de handen des roofridders, stellen alle de verschillende nuances in het licht van die edelmoedigheid, die Walewein boven allen den eernaam van *de hoofsche* heeft doen verwerven.

De episode van het gevecht met den lintworm in den aanvang des gedichts zou men misschien voor een hors-d'œuvre aanmerken; want als in andere verhalen een

ridder zulk een ondier bestrijdt, dan is het gewoonlijk om de verwoestingen tegen te gaan die het aanricht: hier heeft dat geen plaats, en dat aventuur schijnt doelloos daarheen geworpen. En toch is het zoo niet. De duistere krocht waarin het schaak verdwijnt, en die zich achter den ridder sluit die zich daar binnen waagt, is als het ware de ingang tot eene andere, eene wonderwereld, die voor den gewonen mensch gesloten blijft, maar die zich voor den vasten wil des helds opent. Hij staat hier op de grens van werkelijkheid en fantazie, die niet wordt overschreden zonder dat men met hinderpalen te kampen heeft. Iedere tooverwereld wordt door een draak bewaakt; en zoo de dichter het monster al niet aanduidt als den wachter van den drempel, blijkbaar was dit toch zijn doel; en juist daardoor neemt hij een hooger standpunt in de kunst in. De gewone wereld wordt achter Walewein gesloten, en als hij met zijn paard in de onbekende diepte springt, belanden zij in het wonderland. Deze episode bereidt ons dus voor op hetgeen wij te wachten hebben.

Behalve door de eenheid van het gedicht, wordt de aandacht klimmend gaande gehouden door de trapswijs toenemende moeielijkheden die den held in den weg staan; en als hij ook de schier onoverkomelijke hinderpalen heeft overwonnen, komt een nieuw element de belangstelling prikkelen, het konflikt namelijk van neiging en plicht.

Plichtbesef heeft Walewein het aventuur doen ondernemen: als nu de laatste hinderpaal schier is uit den weg geruimd, als hij is doorgedrongen tot de maagd die het middel moet worden om het schaakspel te verwerven en daarmeê zijne gelofte gestand te doen — ontstaat in zijne borst een hevige kamp. De bekoorlijkheden van Ysabele betooveren hem, en hij wordt van eene innige liefde tot haar ontgloeid, terwijl zij wederkeerig de levendigste neiging voor hem opvat. En geen wonder, want

het lot schijnt hen voor elkander bestemd te hebben: in een droom is zijn beeld haar verschenen, en als hij haar voor het eerst ontmoet, ziet hij in haar het ideaal verwezenlijkt dat hem steeds voor de ziel gezweefd heeft (¹). En haar moest hij in de armen eens anders voeren!

Men stelle zich echter niet voor dat de dichter op zoo hoog een standpunt stond, dat hij van het dramatische van dien toestand zoodanig partij getrokken heeft als wij zouden wenschen. Zijne voorstelling heeft echter iets bijzonder eigenaardigs en drukt geheel de zedelijke ontwikkeling van zijnen tijd uit.

In Waleweins alleenspraak in de gevangenis, die vol leven en vuur is, drukt ieder vers de gloeiende liefde uit die hij voor Ysabele heeft opgevat; maar nergens schemert de gedachte door dat hij haar aan koning Amorijs zal moeten uitleveren. Trouwens, dat denkbeeld kon ook niet in zijne ziel oprijzen, daar hij zich voorstelde dat alleen een smadelijke dood hem weldra uit den kerker zou verlossen; buitendien, zóó sleept de hartstocht hem meê, dat hij Amorijs en Artur te gader vergeet, en zich voorstelt dat hij alleen ter liefde van Ysabele den tocht heeft ondernomen. Als zij hem nu weldra verklaart dat zij zijn dood niet zoekt, maar dat zij hem wil doen ontvluchten; en als zij hem daarbij ondubbelzinnige blijken van de onweêrstaanbare liefde geeft die haar tot hem trekt, die haar de vrijheid met hem doet stellen boven de weelde van het ouderlijke huis, die haar haren vader doet vergeten, dan spreekt alleen de hartstocht in zijne borst, en hij vergeet in hare armen de gelofte die hem bindt. Die zwakheid is zoo natuurlijk, zoo menschelijk, zij ligt zoo geheel in zijn karakter, dat wij hem die

---

(¹) Dit blijkt b.v. uit vs. 7729, waar hij uitroept:
»Haddicse also wel bekint
»vander tijt dat icse hebbe ghemint,
»ic ware dor hare bleven doot."

gaarne vergeven, althans er hem niet onvoorwaardelijk om veroordeelen.

't Is opmerkenswaard hoe de dichter daarbij de jonkvrouw schildert. Wat wij vroeger (I Deel, bl. 399) van de vrouwen in de middeneeuwsche letterkunde zeiden, is geheel op haar toepasselijk. Zij laat zich geheel leiden door de eischen der zinnen. Zij doet bij Walewein den eersten stap zonder de minste ingetogenheid.

Wet wel, dat die scone maghet
el en ghene dinc en jaghet
dan te drivene hare jolijt
met Waleweine te deser tijt (vs. 7853—6).

Zoo de kieschheid haar al belet zich terstond in zijne armen te werpen ([1]), zij zet zich daar al spoedig over heen: zij belijdt hem hare liefde, en weldra blijft hem niets meer te wenschen over. — Dat is de algemeene vrouwentype der Artur-romans, zonder ziel of eigen karakter, en die ondanks dat gemis aan vrouwelijke kieschheid toch geroemd wordt als die eener hoofsche juffer. 't Is intusschen of ook hier de dichter, schoon niet vermogend zich te verheffen boven zijne kunstbroeders, zijne afkeuring niet heeft kunnen bedwingen; want als hij verhaalt hoe de schoone een verborgen gang had laten maken, voegt hij er bij dat den meester, om het geheim te bewaren, zijn »payment" op bijzondere wijs gegeven werd, want (7920)

die joncfrouwe dedene doe,
Ysabele, *die goedertiere*,
stappans werpen in die riviere,
daer hi verdranc, ende sijns daer nare
nemmermeer ne wart niemare.

([1]) Vs. 7861. Newaer dat hare die scamelhede
een wedertrecken gaf tier stede,
soe hadde thant den ridder van prise
ghehelst, ghecust in menigher wise:
dit hevet soe hare ten selven stonden,
onthouden met pine.

En wie voelt niet dat de appozitie hier bitteren spot verraadt en afkeuring van haar geheele wezen? —

Wij keeren tot den held des stuks terug. Als hij met de schoone het dreigend gevaar ontkomen is, wil hij zich naar koning Wonder begeven; maar het schaakspel komt hem daarbij niet in de gedachte, 't is slechts om Roges zijne vorige gestalte terug te doen geven. Eerst later, toen hij den kerker des hertogs ontkomen was, schijnt hij tot bezinning te komen: hij staat in twijfel werwaarts zijne schreden te richten, en eerst dan rijst het schrikbeeld van koning Amorijs voor zijne ziel op:

daer so moet hi emmer varen,

want door een duren eed heeft hij zich verbonden er Ysabele heen te brengen: op die voorwaarde had hij hem het wonderzwaard gegeven, — en dat had hij verloren.

De strenge zedemeester moge hem al verwijten, dat de plicht eerst begint te spreken als de eerste drift van den hartstocht bekoeld is — dat blijkt uit vs. 9384 — de schildering wordt er slechts te natuurlijker om voor wie den tijd der vervaardiging van het stuk in het oog houdt; en bovendien wordt de gemoedsstrijd van den ridder er niet minder dramatisch door. Hoe te handelen? zijne geliefde opgeven of zijn woord breken? De dichter heeft dat blijkbaar wel gevoeld, maar ter naauwernood heeft hij het aangewezen: hij schildert niet in dramatische diepte den innerlijken tweestrijd des helds, maar uit zijne epische voorstelling blijkt toch duidelijk dat hij des bewust is. Voor ons, die zoo door bespiegeling verwend zijn, moge dat den toestand minder levendig schetsen, ik moet daartegen inbrengen, dat wij maar al te dikwerf geneigd zijn dramatische en epische voorstelling met elkander te verwarren, en dat in zeker opzicht de opvatting van onzen dichter, mits duidelijk uitgedrukt, de voorkeur verdient. Heeft hij nu aan dien *mits* voldaan?

Als Walewein zich de gelofte herinnert aan koning

Amorijs gedaan, staat ook zijn besluit vast om zijn woord te gaan inlossen: dat hij daar echter niet zonder tweestrijd toe komt blijkt ons, daar hij zoowel zichzelven als Ysabele moet herinneren dat een plechtige eed hem bond, dat hij zijne riddereer en zijne mannelijke trouw verpand had; 't blijkt ons uit de klacht over het jammerlijk verlies van het zwaard dat hij had kunnen teruggeven om haar te behouden; 't blijkt ons omdat hij op hare verklaring van eer den dood te kiezen alvorens in eens anders armen te rusten, zich tot andere gedachten laat brengen en haar gerust stelt met de woorden:

»Also ghi wilt also saelt wesen;
»in beswike ju niet" (9435).

Vandaar dan ook, dat toen hij dat zwaard terugvond,

sijn herte verlichte als die dach (9448);

want nu schoot de hoop er hare koesterende stralen in:

Hoe blide hi was
dat hijt also hadde vonden!
Ende hi sprac ten selven stonden:
»Siet joncfrouwe, met desen pande
»maghic ju lossen sonder scande
»jeghen den coninc Amorise" (9450—55).

Als hij nu bij den Ravensteen komt verneemt hij 's konings dood — moeten wij dien Deus ex machina den dichter tot eene misdaad aanrekenen? — en het verwondert ons misschien dat hij niet in luide jubeltoonen losbarst, maar alleen der geliefde toevoegt: »Amorijs is dood, hij »die uw minnaar zou geweest zijn waar 't naar zijnen »wil gegaan." Maar zoowel in de drift (»al te hant") waarmede hij zich tot de jonkvrouw wendt, als juist in die weinige woorden ligt het bewijs van hoe zwaren last hij zich ontslagen rekende. Wel had hij het zwaard dat hij kon teruggeven en zoo de geliefde voor zich behouden; maar Amorijs was een machtig koning (»die rike coninc") en hij minde haar zoo vurig (9462)! . . . Zou

hij haar hebben afgestaan? Ging de eerlijke held, die zijn woord kwam inwisselen, misschien niet eene smadelijke gevangenis te gemoet, te smartelijker als zij die hij boven alles beminde de prooi zou worden van een medeminnaar? . . . . . Die martelende onzekerheid, dien strijd, dien angst was hij te boven, want Amorijs was dood. Dat enkele woord zeî meer dan luide jubeltoonen: 't was de eerste, de eenig mogelijke kreet van het losgebarsten gevoel. Zoo vatte ook Ysabele zijne woorden op, en met gelijke hartstochtelijkheid antwoordt zij hem (9569):

»God hevet mi wel vorsien; bedi (*want*)
»ic segghe u wel, al hadde hi mi
»gehad, hen waerre niet toe comen!"

Uit al het bijgebrachte zal men kunnen zien, in hoeverre de dichter den zielestrijd zijns helds heeft uitgedrukt. Meent men dat hij daarvan wat al te zwakke wenken heeft gegeven, ik zal zulks niet ontkennen. Meent men zich te moeten beklagen over de zwakheid des ridders, wien de hartstocht den plicht doet uit het oog verliezen, ik herinner vooreerst dat toen de liefde alles rechtvaardigde, gelijk wij duidelijk geformuleerd vinden in Chestien de Troies Roman de la Charrette, vs. 4356:

An ne porroit dire de boche
rien qui de par amor venist
que à reproche apartenist;
einz est amors et corteisie
quanqu'an puet faire por s'amie.
. . . . . .
Car sanz faille molt en amande
qui fet ce qu'amors li comande,
et tot est pardonable chose;
s'est failliz qui feire ne l'ose.

Daarenboven vergete men niet, dat de dichter hem daarvoor ook boeten laat: Ysabele wordt hem ontroofd, en eerst ten koste van zijn bloed krijgt hij haar terug; eene

zware belegering heeft hij door te staan, en eerst na herhaalden kamp komt hij dien laatsten hinderpaal te boven.

Maar dan is ook de taak die de held zich gesteld heeft volbracht, en het epos loopt ten einde.

Is de konceptie van het gedicht een bewijs dat hooger kunstideaal zich aan den dichter had geopenbaard, ook in de behandeling der deelen toont hij zich een man van smaak en gevoel. Hoe plastisch hij weet te schilderen zagen wij reeds uit enkele aanhalingen; naast de korte maar krachtige beschrijving van den morgenstond (boven, bl. 88), mogen de volgende verzen eene proeve geven van zijn talent in het schetsen van liefelijke situatiën. Op hunne vlucht uit des hertogen kerker snellen de gelieven zonder zich rust te gunnen voort (9615):

Die sonne sceen utermaten hete,
so dat si temoyert van swete
waren. Het waser woeste ooc mede,
dat si nieuwer, te ghere (*geener*) stede
teneghen bome mochten comen,
ende voeren, alsic hebbe vernomen,
also vermoyt tot over noene.
Daert sere scone was ende groene
quamen si, tere (*te eener*) joliser stede,
daer ene fonteine sprane mede,
verse ende claer, cout als een ijs.
Hem dochte si waren int paradijs
als si daer gereden quamen.
Boven der fonteine si vernamen
enen olivier, jolijs ende groene,
jeughedelijc naden saisoene.
Daer beette in dat groene plein
die stoute here Walewein,
ende halp die joncfrouwe vanden paerde.
Hi liet trosside up die waerde
gaen peinstren ende sijn Gringolet:
het waser scone, hem waest te bet.
Die vos ghinc ten selven tiden
int gras ligghen daer besiden.
Nu es der (*de heer*) Walewein die vrie
gheseten bi siere amie
up die fonteine bi lievereladen,

die dolivier met sinen bladen
hadde bedect joliseleke.
Si saten amorouseleke
bede te gader, doe ic ju verstaen.
Den helm haddi of ghedaen,
ende hi sciep, die ridder vaeliant,
vander fonteine metter hant,
ende drancker of, die scone was,
soete ende coel, sijt seker das:
dat selve dede ooc Ysabele.
Dus saten si met groten spele
een lanc stic onder hem tween.
Ic weet wel daerne was haerre gheen,
sine hadden ele andren dare
meer jonsten ghetoghet openbare
dan si daden; maer si uphilden
hem om datsi niet en wilden
dat die vos saghe hare jolijt.
Ende alsi also een langhen tijt
hadden gheseten up die fonteine,
begonste mijn here Waleweine
vaken utermaten sere.
Hi sprac: »Joncfrouwe, bi onsen here,
»in (*ic en*) mach niet letten ic en moet
»slapen stappans metter spoet."
Soe seide: »Here, doet dat ghi wilt."
Hi leide sijn hooft up sinen scilt:
hine wilde niet slapen in haren scoot
om dat hem haerre pine verdroot.
Hem vakede so sere, dat hi thant
slapende wart, die stoute wigant,
utermaten vaste. Entie joncfrouwe,
diene sere minde ende getrouwe,
ne conste hare onthouden niet,
soene custe den ridder; nodan dat siet
die vos al toe ter selver wile.
Men soude ene grote halve mile
hebben ghegaen, dat wetic wel,
eer soe noit begaf haer spel
jeghen den riddre te drivene daer:
die minne gaf hare ghenen vaer.
An oghen, an mont ende an kinne
custe soene: het riet hare die minne.

Hoe gaarne zouden wij daar de plastische beschrijving bijvoegen van het armzalige paard, waarmeê de beroofde

edelknaap vreesde Arturs hof niet te zullen bereiken (vs. 1367—1397), of de tintelende voorstelling van het levendige tooneel, waarin Roges' stiefmoeder hem tracht te verleiden (5398—5574); hoe gaarne zouden wij hier een van die alleen- of tweespraken inlasschen, waarin ook dit gedicht, als menig middeneeuwsch kunstvoortbrengsel, uitmunt; — maar er zijn grenzen die ook de hoogste ingenomenheid met een onderwerp niet mag overschrijden!

De stijl is eenvoudig en naief; dat er intusschen bijzondere zorg aan besteed is, leeren plaatsen als vs. 3228:

»Lieve waert,
»so sect mi danne in Gods namen,
»oft ghijt ghebiet, uwe mesquame:
»sijnt saken die mi staen te doene,
»ende ict mach doen, bi mire ere,
»ic helpe ju gherne, coninc here."

Daarbij denkt men onwillekeurig aan het beleefde antwoord dat Homerus aan Venus ergens in den mond legt (Iliad. XIV, 159). — De cierlijkheid en levendigheid tevens wordt niet weinig bevorderd door de vergelijkingen die ook hier, zoo al niet met kwistige hand gestrooid, dan toch van pas zijn aangebracht.

Herhaaldelijk wordt Waleweins stoutheid bij die eens liebaerts vergeleken (2127, 6375, 6513); dan weder heet het (2467):

Hi quam ghereden in gont hare
ghelijc oft een valke ware
die vloghe onder wilde ganse.

Elders zegt de dichter van een driftigen aanval (2126):

Hi quam in gont crijt ghereden
recht ghelijc een wilden lewen:
gine saecht noyt stuven een trop sprewen
als si stoven die gonder waren.

Of vs. 6442:

Walewein brochte gone scare
vor heme ghedreven metten swerde:
als een trop scaep vor enen herde
also liepen si vor Waleweine.

En wederom vs. 7314:

> Als een mayere teoren doet,
> also velletse Walewein metten scachte.

Moet de snelheid geschilderd worden waarmeê twee ridders op elkander aansnellen, hij vergelijktze bij pijlen, vliegende van den boog (3850); en de strijders zelf doen hem aan roofvogels denken (2483):

> Si verdroughen hare swaerden wedere
> ghelijc dat vogle doen hare vedere.

En hoe juist is niet het beeld, als Walewein in de verte de zon ziet flikkeren op de schilden van drie ridders, vs. 3749:

> Jeghen die sonne, die so clare
> seeen, sach hi blecken van verren
> drie scilde of waren sterren,
> claer van selvere ende van goude.

Maar vooral wordt die levendigheid van den stijl verhoogd door de invlechting van spreuken en spreekwoorden, door dat waas van vrolijke spotternij, soms van ironie, dat hier al het dorre en kronijkmatige wegneemt, dat anders de lezing van sommige mnl. gedichten veronaangenaamt. Die eigenschap is intusschen niet het gevolg van de inmenging van 's dichters persoonlijkheid in het verhaal, want in echt-epischen geest heeft deze zich steeds in de schaduw gehouden en streeft naar objektieve schildering.

Slechts eenmaal stoot men op eene moralizatie in den tekst, vs. 4838; zij is echter zoo nuchter, zoo misplaatst, en staat zoo eenzaam in het geheele stuk, in welks stijl zij een vlek maakt, dat men haar gerust als het inlapsel van den afschrijver mag beschouwen.

Tegen het aangevoerde betrekkelijk de epische objektiviteit zou men de stoplappen, die soms in het laatste gedeelte voorkomen, kunnen overstellen; maar bij eenige overweging zal men inzien, hoe weinig zij des dichters persoonlijkheid op den voorgrond plaatsen.

De vraag naar den oorsprong en den ouderdom van zoo voortreffelijk een gedicht is natuurlijk niet van belang ontbloot. Men heeft er over in twijfel gestaan of het vertaald was ja dan neen: de mnl. dichter doet het in den aanvang voorkomen als of hij alleen door de overlevering bezield is, zonder uit een vreemd origineel te putten; maar in den loop des verhaals beroept hij zich herhaaldelijk op een *gedicht* (10885, 10829, 11052), en dat dit in het Fransch geschreven was leert ons eene andere plaats, (11141); daarbij komt, dat een fransch geleerde gewaagt van een *romans de Gauvain*, welk stuk wel niet is wedergevonden, maar waarvan de enkele citaten die bekend zijn (1) volmaakt passen in het mnl. gedicht. Bedenkt men nu daarbij dat de geheele tekst doorloopend de sporen draagt van uit het Fransch te zijn vertaald, dan mag men veilig opmaken, dat de ontkentenis in de eerste regels, die altijd nog wat duister blijven (2), slechts het gevolg is van litterarische ijdelheid.

Betrekkelijk den oorsprong van het fransche origineel van ons gedicht valt het moeielijk eene bepaalde aanwijzing te geven. Vergelijkt men het intusschen met de fransche gedichten die aan het vlaamsche hof tegen het eind der twaalfde eeuw ontstonden, dan komt men allicht tot de overtuiging, dat het niet als deze eene omwerking en uitbreiding is van één enkel ouder verhaal. Oogenschijnlijk mag de dichter van den Walewein op meer

(1) In Roqueforts Glossaire de la Langue Romane: zie de plaatsen medegedeeld in het tweede deel mijner uitgaaf van den Walewein, bl. 33—34, noot 1, in verband met bl. 129, noot 2.

(2) Vs. 1—7:

Vanden coninc Arture
es bleven menighe avonture,
die nemmermeer ne wert bescreven:
nu hebbic ene scone upheven;
consticse wel in tWalsce vinden,
ic soutse jou in Dietsce ontbinden:
soe es utermaten scone.

oorspronkelijkheid aanspraak maken. Ik durf zelfs vermoeden dat de konceptie van het geheel eene schepping is zijner eigene verbeelding; maar zeer stellig heeft hij daarbij van bekende overleveringen voor zijn verhaal partij getrokken, daar men ook in andere gedichten geheele gelijkluidende partijen vindt, en sommige trekken ook elders, hoewel minder uitgewerkt, voorkomen.

Dat de dichter veel lektuur had, en dat zijne herinneringen hem dikwijls te stade kwamen, blijkt allerwege: de episode van het geleende paard komt ook in den Lancelot voor; en uit den Ogier heeft hij misschien het denkbeeld geput der jonkvrouw, die plotselings op den gevangene haars vaders verlieft, zoowel als van den ridder, die alleen zich van een sterk kasteel meester maakt (verg. ons I Deel, bl. 290 en 296); en ook de liefelijke schildering van Waleweins paard Gringolet herinnert te dikwerf aan Ogiers Broiefort, om niet te vermoeden, dat ook dit aan de gemelde Chanson de Geste werd ontleend. Dat het tooverzwaard in verschillende gedichten gevierd werd is reeds aangemerkt: andere trekken vindt men in andere romans weder, waarin zij waarschijnlijk even als in den onzen uit de volkstraditie overgingen. Als de episode van de verloste jonkvrouw en van den gesneuvelden hertogszoon nagenoeg eensluidend in den roman van Moriaan terugkomen, dan mag men vermoeden dat zij in beide gedichten uit een ouder werk zijn overgenomen, hoewel men om de woordelijke overeenkomst van vele plaatsen recht zou hebben te gissen, dat de laatste roman die aan ons gedicht heeft ontleend, waarvoor, gelijk wij weldra zien zullen, nog andere gronden pleiten ([1]).

Twee zaken zullen ons bij die opmerking in 't oog vallen: vooreerst dat de meeste situatiën van elders over-

([1]) Nader bewijs voor die overeenkomst vindt men in het tweede deel mijner uitgave van den roman van Walewein, waar de meeste gelijkluidende plaatsen zijn opgegeven.

genomen hier breeder zijn uitgewerkt; maar ten anderen, en daarop drukken wij vooral, dat de dichter bij het invlechten of aaneenschakelen daarvan takt en talent getoond heeft: de overgenomen situatiën toch zijn tot één ondeelbaar, boeiend geheel verwerkt, welks deelen niet onharmonisch tegen elkander afsteken, als in latere kompilatiën (de Limborch b. v.) het geval is; en waar zij als episoden zijn ingelascht, breken zij de eenheid van het verhaal niet, maar blijven steeds vercierselen die het hoofdwerk niet overladen of drukken, noch als hors-d'œuvres smakeloos zijn aangebracht.

Hoewel de dichter van het origineel niet bij name bekend is, kan echter zijn leeftijd met tamelijke juistheid worden aangegeven. Dat het Chrestiens de Troies niet is, blijkt uit het gedicht *Do chevalier à l'espée*, waarin deze dichter, die van Arturs hof en ridders wist te verhalen, berispt wordt dat hij Walewein vergat,

»et onques de lui ne tient conte."

Daaruit volgt echter nog niet, dat de romans de Gauvain jonger moet zijn; want de schrijver van het aangehaalde stuk zegt niet, dat er geen gedicht over Walewein bestond, maar alleen dat Chrestiens er geen geschreven had.

Ook de vergelijking van den stijl van dit werk met Chrestiens' gedichten toont duidelijk dat hij er de vervaardiger niet van is. In den Chevalier au lion, in de Charrette, staat de persoonlijkheid des dichters altijd op den voorgrond: hij redeneert en deelt ieder oogenblik zijne eigene zienswijze mede. De toon is daarin niet zoo streng-episch als in den Walewein; zij hebben er noch den ernst noch den eenvoud van, en de spreuken en vergelijkingen, waarmede zij verlevendigd zijn, dragen een geheel ander karakter. Zoo het onderwerp den Walewein al onder de voortbrengselen der moderner romantische school rangschikt, in toon en behandeling is er nog verwantschap met de traditie der Chansons de

Geste, terwijl ons gedicht zich door geslotener eenheid van gedachte als kunstprodukt gunstig van beide genres onderscheidt.

Het fransche gedicht is daarom eer ouder dan jonger dan Chrestiens' werken. Zoowel sommige oude gebruiken en voorstellingen komen met de oudste Chansons de Geste overeen, en wijzen op een veel eenvoudiger tijdperk terug dan de grens der XIIe en XIIIe eeuwen; en ook de vergelijkingen zijn dezelfde als die in den Garijn, Aubri of Ogier, terwijl het daarmede een aantal spreekwoordelijke gezegden gemeen heeft; waarbij niet over het hoofd te zien is dat het bijna tweemaal zoo uitgebreid is als de gewone gedichten van Chrestiens. Dit alles zal ons minstens tot de helft der twaalfde eeuw doen opklimmen. Daar Tristans liefde herdacht wordt, en een geval wordt verhaald dat bijna evenzoo in den Lancelot voorkomt, zou men allicht besluiten tot het vroeger bestaan van die werken: het zou echter niet onmogelijk zijn dat alleen de traditie werd bedoeld, of de oudere stukken, waarnaar de Lancelot, b.v. bewerkt werd. Zoo wordt ook de Reinaert-sage aangehaald (vs. 8588), zonder dat waarschijnlijk daar een bepaald gedicht bedoeld wordt (¹).

De vertaling, die ruim 11000 verzen bevat, is het werk van twee dichters, Penninc en Pieter Vostaert, van welke wij alleen weten, dat Penninc het eerste en grootste gedeelte, Vostaert slechts de 3300 laatste regels vervaardigd heeft. Hun leeftijd aan te geven is niet wel doenlijk; maar om het jaar 1350, waarin het leidsche handschrift (²), dat onzen roman bevat, geschreven werd,

---

(¹) Letterlijk eensluidend bijna leest men in den Aubri le Bourgoing, p. 4:

L'aignel resemble qui joe à Isangrin.

(²) In het vorige jaar (1850) werden te Oudenaarde twee fragmenten, te samen bijna 400 verzen, van een tweede hs. ontdekt, waarvan Prof. Serrure verslag gaf in de gentsche *Eendragt* van 11 Aug. 1850, zonder evenwel te vermoeden dat zij tot ons gedicht behoorden.

voor het jaartal der vertaling te houden, moest men of luttel kennis van onze oude taal bezitten, of door partijgeest geheel verblind zijn. Woorden die reeds op het eind der dertiende eeuw verouderd waren, zinswendingen die bij Maerlant en zijne school niet voorkomen, de veelvuldige assonances in het rijm, wijzen er blijkbaar een hooger ouderdom aan toe: dit en eene sterke overeenkomst in enkele uitdrukkingen met het voorgaande gedicht doen ons werk minstens in hetzelfde tijdperk, in de eerste jaren van de dertiende eeuw, stellen.

Wat wij straks over de levendigheid van voorstelling en stijl zeiden komt gedeeltelijk ook den oorspronkelijken dichter te goed; de vertalers waren intusschen waardig zijn werk in andere klanken over te gieten: hun stijl is zuiver, hun versbouw regelmatig, hunne perioden klaar en harmonisch, vooral bij Penninc, die blijkbaar met meer gemak arbeidde dan zijn opvolger, die nu en dan wel eens zijne toevlucht moest nemen tot stoplappen om aan het rijm te gemoet te komen.

Van het gedicht is door mij eene uitgave bezorgd in twee deelen, waarvan het eerste den tekst, het tweede verklarende en kritische aanteekeningen bevat (1).

---

(1) Lang schijnt onze roman de belangstelling gewekt te hebben. Volgens eene wet die wij later eerst kunnen ontwikkelen, geraakte hij eindelijk, na van lieverlede in vorm en aanleg de ergste verbastering te hebben ondergaan, in de zoogenaamde blaauwe bibliotheek, om, al lager dalende, eindelijk in de kinderkamer verbannen te worden, waar men, toen er nog kinderen waren, in de nieuwe Moeder de Gans onder den titel van »De Getrouwe Vos" een verhaal vond, waarin de hoofdtrekken van den roman, ondanks de gruwzaamste misvorming, nog duidelijk uitkomen.

3.

ROMAN VAN MORIAAN.

Herhaaldelijk reeds hebben wij ter loops melding gemaakt van de fransche dichters aan het hof van den vlaamschen graaf Philips van den Elzas; het is hier de plaats om wat meer te zeggen van den voornaamsten hunner, die de talrijkste werken heeft nagelaten en den meesten invloed heeft uitgeoefend op de letterkunde van geheel Europa: Chrestiens de Troies. Van de levensbijzonderheden van dezen dichter is nagenoeg niets bekend: dat hij eene geletterde opvoeding genoten had blijkt allerwege uit zijne schriften: dat hij door den vlaamschen graaf zoowel als door het hof van Champagne beschermd werd lijdt geen twijfel; een zijner gedichten droeg hij op »au cuen Philippe de Flandres", een ander aan »madame de Champagne", waaronder kwalijk iemand anders kan verstaan worden dan Maria, de dochter van Hendrik den edelmoedige, graaf van Champagne, die in 1185 in het huwelijk trad met Boudewijn van Konstantinopel, graaf van Henegouwen, en in 1204 overleed, en die de zucht voor letteren en poëzie van haren vader had geërfd, van wien wij weten dat hij Wouter Map met de meeste gastvrijheid aan zijn hof onthaalde.

Chrestiens voerde zijn toenaam waarschijnlijk naar de stad zijner geboorte: hij verliet, naar men vermoeden mag, het gewest zijner inwoning in het gevolg van 's graven dochter, toen zij in 1185 met den schoonbroeder van graaf Philips in den echt trad, aan het hof van welken laatsten de poëzie een toevluchtsoord vond, sedert in 1181 Philips Augustus de menestrelen en jongleurs

van zijn hof had doen verdrijven. Hij is omtrent het jaar 1200 gestorven.

Hij schreef verscheiden groote Artur-romans en eenige gedichten die waarschijnlijk van korter omvang waren, doch die, zoo ver ik weet, niet meer dan bij name bekend zijn. Zijne Artur-romans zijn, in de rangorde hunner vervaardiging, de volgende: Erec et Enide, Cligès, Le Chevalier de la Charrette (Lancelot), Le Chevalier au lion (Yvain), Le conte du Saint-Graal (Parceval). Het derde dezer stukken is niet door hemzelf, maar door Godefroi de Leigny voltooid; terwijl het laatste, waarschijnlijk door 's dichters dood onafgewerkt gebleven, door verschillende vervolgers (Gautier de Denet, Gerbert en Manessier) is voortgezet (1). Al die werken zijn in korte achtvoetige verzen geschreven.

Uit die reeks van romans ziet men duidelijk den smaak des tijds, en bij de aanmoediging die den dichter ten deel viel zal men het niet vreemd vinden dat ook anderen hetzelfde spoor betraden, zoo als Raoul de Houdanc, die in zijn Méraugis de Portleguez zich binnen denzelfden sagenkring bewoog, en in den Roman de Guillaume de Dole, zoo al niet dezelfde helden, dan toch denzelfden geest huldigde (2); zoo ook Guillaume de Normandie, die den Roman de Fréjus schreef. Maar niet binnen de grenzen van de romaansche taal beperkte zich die invloed, daar hunne werken weldra in de meeste

(1) De niet tot ons gekomen stukken worden vermeld in de inleiding tot den Cligès, waar het heet, dat de schrijver van dat werk was,

Cil qui fist *d'Erec et d'Enide*,
et les *Comandemens Ovide*,
et l'*Art d'amors* an romans mist,
et le *Mors de l'espaule* fist,
del' *roi Marc et d'Isalt la blonde*,
et de *la Hupe* et de *l'Aronde*,
et del' *rossignol la muance*.

(2) Hij schreef ook enkele kleiner stukken als de *Songe d'Enfer*, en *La Voie de Paradis*.

talen van Europa werden overgebracht, en onder de handen van een Hartman von Aue, Gotfried von Strassburg en Wolfram von Eschenbach b. v. aanleiding gaven tot de beste voortbrengselen der middenhoogduitsche kunst; gelijk ook de mhl. letterkunde van dat tijdperk bestaat uit eene aaneenschakeling van Artur-romans, die uit het Fransch zijn vertaald.

Hoewel wij reeds herhaaldelijk over de waarde der kunstrichting die zij vertegenwoordigen gesproken hebben, mogen wij over die invloedrijke stof, die tot zoo verschillende beschouwingen aanleiding gegeven heeft, en die den geest van het bloeiendste tijdperk der mnl. poëzie rezumeert, niet heenglijden; en het is hier de plaats om haar wezen nog wat dieper te peilen.

De invloed dien het maatschappelijk aanzien van den kunstenaar op de kunst zelve uitoefent is onloochenbaar; en wie dit wilde betwijfelen zouden wij wijzen op de dramatische kunst in ons vaderland, om er het treurige maar onomstootelijke bewijs voor onze stelling uit te trekken. Naarmate de dichters meer geacht en geëerd werden, naarmate aanzienlijke vorsten hen beschermden en aanmoedigden, moesten zij hunner roeping meer bewust worden. Hadden zij vroeger tot louter tijdverdrijf, tot »dachcortinghe" hunner tijdgenoten geschreven (boven, bl. 76), allengs begonnen beginsels en kunstwetten hunne pogingen te regelen en te veredelen; en zoo de smaak des tijds hun al de stof hunner zangen aan de hand gaf of opdrong, zij begrepen dat die stof moest worden gevormd en gekneed om hun kunstideaal uit te drukken en de wereld te dwingen om te hangen aan hun mond.

Zij voelden zich werkelijk boven hunne tijdgenoten verheven, en waren doordrongen van den invloed dien zij op de ontwikkeling hunner eeuw konden oefenen. Gelijk Geoffry de Vinesauf in zijne beschrijving der ontvangst van Richart-Leeuwenhart in het leger voor Pto-

lemais zeî: »Antiquorum praeclara gesta priorum exembla recitabantur *in incitamenta modernorum*", zoo heet het ook op het eind van den roman de Guillaume de Dole:

Bien le devroient en mémoire
avoir et li roi et li conte
cil prodome dont on lor conte,
por avoir de bien fère envie;

en in het begin van den Chevalier au lion zegt Chrestiens de Troies:

Artus li bons rois de Breteigne,
la cui proesce nos enseigne
que nos soiom preu et cortois . . .
. . . . . .
Mès por parler de cils qui furent
lessons cils qui en vie durent,
qu'encor vaut meuz, ce m'est aviz,
uns cortoiz morz c'uns mauvès vis.

Vandaar dan ook, bij Chrestiens b. v., die doorgaande inmenging van zijne persoonlijke opmerkingen en redeneeringen, die uitweidingen soms niet van gezochtheid en affektatie vrij te pleiten, die didaktische trant nu en dan; in welk alles de echt-epische toon wel niet is getroffen, maar dat toch leven en aktualiteit aan het gedicht geeft en in allen gevalle toont dat den dichter zijne eigen subjektiviteit niet weinig gold. Vandaar die ingenomenheid met eigen werk, die in den proloog van den Erec den dichter deed zeggen:

Dès or comancerai l'estoire
qui toz jorz mès iert en mémoire
tant com durra Chrestiantez:
de ce s'est Crestiens vantez;

die Raoul de Houdanc in den Méraugis deed uitroepen:

Pur ce Raoul de Houdenc dit
qu'il veult de son sens, qu'est petit,
un novel conte comencier,
qui sera bons à anouncier
touz jours, nè jamès ne morra;

mès tant com li siècles durra
durra cis contes en grant pris.
. . . . . .
Pour ce me plest que ge en face
de si beles descriptions.

Zoo in Guillaume de Dole:

Cestui romans
qui est une novele chose
et s'est des autres si divers,
et brodez par lieus de biaus vers
que vilains nel' porront savoir;
ce sachiez de fi et de voir,
bien a cist les autres passez,
car s'en meult l'en i chante et lit,
et s'est fez par si grant delit
que tuit cil s'en esjoïront
qui chanter et lire l'orront;
qu'il lor sera nouviaus toz jors.
il conte d'armes et d'amors,
et chante d'ambedeus ensamble.

Dat nu bij voorkeur door de dichters de Artur-sage tot onderwerp hunner zangen gekozen werd, mag, bij den invloed van buiten, deels toegeschreven worden aan den inhoud der stof zelve, die vol van bonte verschijningen en wonderbaarlijke, de fantazie en nieuwsgierigheid prikkelende aventuren, het werk van vinding en kompozitie gemakkelijk maakte en den arbeid bepaalde tot de kunst van verhalen; maar men mag toch ook niet over 't hoofd zien, dat juist te dier tijde de Artur-sage in aller mond was, gelijk aanhalingen uit ieder gedicht konden bewijzen, waarin den jongleurs verweten wordt dat zij de overlevering misvormden, terwijl bovendien de nationale traditie op het gebied der poëzie in vorm en voorstelling een weg had ingeslagen, te zeer uiteenloopende met de nieuwe richting van den smaak, om der jonge dichterschool bruikbare stoffe op te leveren (1). Die weelderige beschrijvingen immers, die geëischt wer-

(1) Vergelijk I Deel, bl. 230—231.

den om den meer verfijnden zin te streelen, hadden kwalijk gepast bij den ernstiger en ruwer inhoud der Karel-gedichten; en in de vaderlandsche historische overlevering vond men geene elementen ter viering van het met de beschaving meer op den voorgrond tredend individualisme, dat slechts in aventuurlijke tochten van enkele helden voedsel kon vinden; het toenemend spiritualisme in het begrip der ridderlijke eer, zoowel als de tot in het uiterste gedreven hoffelijkheid en galanterie, die in het leven meer op den voorgrond traden, staken te veel af bij den geest der Chansons de Geste, om niet naar een ander terrein te doen omzien, waar de fantazie ruimer spel vond om die begrippen in hunne volste ontwikkeling voor te stellen en aan te prijzen.

De fransche dichters waren daarom bijna noodwendig op de vreemde stof gewezen, en grepen die gretig aan om haar tot voertuig te maken van hunne idealen. Wie zich eer wilde verwerven in het werkelijke leven, mocht niet stil zitten, maar moest zich opmaken tot ridderlijke heldendaden; want, gelijk de duitsche Wirnt von Gravenberg het uitdrukt:

Wan mit gemache niemen mac
grôze êre erwerben;
von rehte sol er verderben,
der dâ heime sich verlît,
und sich flîzet zaller zît,
daz sînem lîbe sanfte sî;
wan bœzer gmach ist êren frî.

Op een aventuurlijken tocht, in die stemming ondernomen, moesten de ridders, die het levende geslacht ten voorbeeld zouden strekken, wel wonderbaarlijke heldenfeiten volbrengen; en als nu het traditionele onderwerp daarbij gewaagde van ongewone natuurverschijnselen en wonderen, de dichter, die, zoo als Wace b. v., voelde dat het was

Nè tot mençonge, nè tot voir (*vrai*),

maakte er gebruik van om zoowel de verbeelding van zijn licht ontvlambaar gehoor te prikkelen, als den eerbied en de sympathie voor zijnen held te vermeerderen.

Gervinus vooral heeft die invlechting van wonderen gelaakt: »Zoowel de poëzie als de geschiedenis, roept hij uit, duldtze slechts daar, waar zijzelf niet weet wat poëzie en geschiedenis is; en zelfs het wonderbare is naauwelijks uit te staan, waar het uit fabelachtige en onbegrijpelijke krachten geput wordt, die niet erkend worden door geheel de daardoor aangetrokken menschheid." Na al hetgeen wij daaromtrent hierboven (bl. 92—95) gezegd hebben, zullen wij hier niet veel bijvoegen om de waarde dier stelling te toetsen: wij herhalen slechts, dat die epische middelen vol kracht waren in den tijd toen en voor de hoorders ten wier behoeve de dichters die bezigden. Wij mogen het nu al betreuren, dat deze kunstprodukten voor eene afgesloten klasse van menschen en in een eenzijdig beperkten tijd vervaardigd zijn, en dat zij daardoor in algemeene waarde en in aantrekkelijkheid voor latere geslachten veel verliezen; de liberale en ontwikkelde beschaving van onzen tijd tot het standpunt van onze kritiek te kiezen, zou aanleiding geven tot eene beschouwing ten minste even eenzijdig als haar onderwerp. Wel zal het ons meerder studie en dieper indringen in den geest der oudheid kosten, maar de onpartijdige beoordeelaar is daartoe verplicht. Al werd de ridderpoëzie voor ridders geschreven, het waren toch ook menschen: zoo zij dit slechts niet uit het oog heeft verloren, en zoo, bij al het exceptionele van tijd en stand van helden en hoorders, ook het zuiver-menschelijke in den ridder zijne plaats heeft gevonden in het verhaal van den trouvère, dan zal er ook voor de latere geslachten nog aantrekkelijks genoeg overblijven. Maar dit is juist de klip waarop bijna alle middeneeuwsche dichters gestrand zijn. — Het ligt in het wezen elker ware kunst de idee die zij tot haar onderwerp kiest zooveel

mogelijk vrij te maken van al het toevallige dat er aan kleeft, en haar op te vatten in hare oorspronkelijkste, algemeenste, meest natuurlijke uiting. Naarmate de idee zelf op die wijze verzinnelijkt objektiever is, naar die mate zal het kunstprodukt meer waarborgen in zich bevatten om bij voortduring genot te kunnen schenken en bewondering op te wekken; maar die volstrekte objektiviteit is in de kunst onbereikbaar om de elementen die haar wezen uitmaken, en de ondervinding leert ons dan ook, dat wij ons met een mezzo termine moeten vergenoegen: dat der reinste idee slechts gloed en leven wordt ingeblazen door de hoogste subjektiviteit, als in lierdicht en dithyrambe, terwijl een konkreet denkbeeld slechts daardoor op den duur æsthetische waarde behoudt, wanneer het, als in de epische kunst, met de meeste objektiviteit wordt voorgesteld. Waar het epos zich ten taak nam alleen den abstrakten mensch te schilderen, zou het bloot een metafyzisch betoog leveren, en zich daardoor buiten de grenzen van het kunstgebied plaatsen; maar ook waar het slechts den mensch schilderde in zijne uiterlijke vormen en handelingen, waar het hem enkel liet beheerschen door toevallige, van tijd en plaats afhankelijke omstandigheden, zou het alle diepte opgeven en geen aanspraak meer hebben op den naam eener kunst, die ons slechts belang inboezemt voor feiten die met zelfbewustzijn werden volvoerd. Waar dus het reinmenschelijke element wordt verwaarloosd, waar aan de schildering der inwendige menschelijke natuur, van menschelijke hartstochten en aandoeningen geen enkele toets werd besteed, daar kan naauwelijks van epische kunst sprake zijn; waar de menschelijke natuur ter naauwernood hare rechten doet gelden, omdat toevallige omstandigheden van buiten, vooroordeelen van stand of leeftijd hare uiting wijzigen of vermommen of geheel terugdringen, zoo als dat in middeneeuwsch ridderdicht of martelaarslegende vaak het geval is, daar zal zoodanig

kunstprodukt den archæologischen zin van het nageslacht wel in hooge mate kunnen aandoen, maar weinig kans hebben om het æsthetisch gevoel der menigte op te wekken.

In den regel verkeert nu de ridderpoëzie grootendeels in het laatste geval, en maar al te dikwerf duikt de mensch onder den maliënkolder of het bliaut van den ridder weg: maar al te dikwerf hebben de zangers der twaalfde en dertiende eeuw hunne helden te naauw in 't gareel geperst der algemeene denkbeelden en vooroordeelen van hunnen tijd, om plaats te laten aan de richting van een individueel karakter, aan het eigenlijk algemeen menschelijke in hunne dapperen, dat allerwege en ten allen tijde de sympathie van het menschelijk hart kan opwekken. Vandaar dat zoovele hunner gedichten wel onschatbare bijdragen zijn voor de kennis der ontwikkeling van de beschaving en der middeneeuwsche oudheid, maar veel minder æsthetisch genot kunnen schenken. Het geeft zeker reeds eene betrekkelijk hooge waarde aan die letterkunde, dat men van hare edelste voortbrengselen getuigen kan wat Gervinus van de uitmuntendste mhd. Artur-gedichten zegt, dat zij ons »die höfische Kunst auf ihrer höchsten Spitze, die Richtungen der Zeit in ihrer grössten Schärfe, die Ideen, die sie bewegten, in ihren reinsten Entfaltungen zeigen"; maar dit is niet genoeg om er die objektieve waarde aan te schenken die het moderne geslacht smaak doet vinden in wat den kunstzin van den voortijd streelde. Twee bedenkingen loopt men gevaar bij die algemeene beoordeeling intusschen over het hoofd te zien: vooreerst, dat de voortreffelijkste dichters, en deze hebben natuurlijk eigenlijk alleen waarde op het æsthetische gebied, daarin zich loffelijk onderscheiden van den grooten hoop, zoo als wij in den Walewein konden opmerken; in de tweede plaats, dat van lieverlede de uitsluitende geest in de ridderpoëzie vermindert, en dat een streven naar

schildering van meer zuiver menschelijke zielstoestanden onmiskenbaar daarin is waar te nemen. Wij zullen dat nog in het bloeitijdperk dier kunst kunnen aanwijzen; en zonder de rezultaten die wij uit eene aandachtige beschouwing der feiten eerst mogen putten, vooruit te loopen, kunnen wij hier reeds aanstippen dat dit onwederlegbaar bewezen wordt door de rol, die de verschillende kenmerkende eigenschappen van het ridderlijke voorgeslacht in de letterkunde spelen: eerst is het de *moed* van den *krijgsman* die de zangers begeestert, dan wordt de *eer* van den *ridder* het hoofdelement hunner verhalen, en eindelijk wordt aan de schildering der *liefde* van den *mensch* alle inspanning van hunne krachten, de schitterendste verwen van hun palet gewijd. Eerst dus materiële kracht, die door zedelijken invloed, door beginsels, gewijzigd wordt, terwijl eindelijk hoofdzakelijk zielsaandoeningen de aandacht trekken. Pleit dit voor de toenemende beschaving der maatschappij, waarvan die poëzie het beeld afspiegelt, wij zien er tevens het bewijs in voor de minder exkluzieve richting van letterkunde en maatschappij, die het noodzakelijk gevolg moest zijn der meer algemeen verspreide beschaving.

Zoo in dit opzicht nu de veroordeeling niet algemeen mag zijn, men heeft ook, met het oog op andere eischen der kunst, over de Artur-romans in 't algemeen een vonnis gestreken, dat, hoe streng ook, lichtelijk door de huidige kritiek wordt bekrachtigd. Elke groote daad, elke krachtige uitdrukking, elke verheven gemoedsstemming is in dezen cyclus buitengesloten, zegt Gervinus, want nergens treft men hier eenig ingrijpen van het noodlot, eenig huiveringwekkend ongeluk, noch iets wat groote situatiën, belangwekkende keerpunten, treffende karakters, opmerkelijke konflikten zoowel in de poëzie als in het leven te weeg brengt.

Wat de karakters aangaat, moet men toestemmen dat zij eentoonig zijn, en slechts bij uitzondering met heldere

kleuren geschilderd, zoo als die van Walewein en Keye; ook de liefdesintrigue is gewoonlijk zoo licht gesponnen, dat zij ons koud laat ondanks alle breede aanprijzing en loftuitende tirades van Chrestiens de Troies over dien machtigen hartstocht; integendeel is de houding der vrouwen daarbij veeleer geschikt om tegenzin bij ons op te wekken. Voegt men daarbij dat al de romans uit dezen kring op denzelfden leest geschoeid zijn, dat in ieder afzonderlijk gedicht elk gelijksoortig aventuur op dezelfde wijs eindigt; dat elk schijnbaar ongeluk zich in geluk oplost, dat elk gevaar overwonnen wordt, dan is dit natuurlijk weinig geschikt om de belangstelling gaande te houden, en men neemt noch in het geluk noch in de ongevallen der helden deel.

Bedenkt men daarbij intusschen dat die eentoonige overeenkomst minder schadelijk werkte toen slechts nu en dan een roman werd voorgelezen, in plaats van zoo als thans in eene opvolgende reeks zich aan ons oog te vertoonen; herinnert men zich dat veel wat ons mat voorkomt omdat wij er niet meer aan gelooven, eenmaal veel treffender werking deed; dat het tijdperk waarin de maatschappij een meer geregeld en bedaard aanzien begon te krijgen, waarin de uitsluitende oppermacht der materie begon gefnuikt te worden, evenmin als het geweldige feiten, verrassende of gruwzame botsingen, of krachtige, bijzonder uitmuntende karakters vormde, ook op letterkundig gebied niet kon streven naar wat de werkelijkheid niet in beweging bracht; en voegt men dat alles bijeen, dan zal men begrijpen hoe die gedichten, ondanks de groote gebreken die hun aankleven, toch zoo grooten opgang konden maken in een tijd van ontluikende beschaving. Maar tevens zal men daardoor ontwaren, dat ons ongunstig oordeel gedeeltelijk het gevolg is van het bijzonder standpunt waarop wij ons bevinden, dat ons noopt de enkele voortbrengselen te beoordeelen naar den indruk dien de geheele reeks op ons gemaakt heeft, ter-

wijl het omgekeerde minder bevangenheid, althans minder strengheid, zou te weeg brengen.

Zoo wij jegens de Artur-gedichten in het algemeen al niet te gunstig gestemd zijn, zoo wij niet blind zijn voor wat hun wezenlijk als gebrek moet worden toegerekend, ondanks de circonstances atténuantes waarop de eerlijkheid ons opmerkzaam maakte, — wij moeten ook ten opzichte van de kompozitie en het koloriet der epische kunstprodukten herinneren, dat de Artur-romans alleen niet onze poëtische letterkunde uitmaken, en dat zij in haar bloeitijdperk werken heeft aan te wijzen, die het middeneeuwsche stof als het ware hebben afgeschud, en, van de meeste aangewezen gebreken vrij, gunstiger werking niet missen.

Geldt dit in het algemeen van de epische kunst in de middeneeuwen, bij de beschouwing onzer vaderlandsche lettervruchten in het bijzonder hebben wij nog eene andere vraag te beantwoorden; namelijk die: welke de invloed is geweest der vertalers op de originelen die zij in Nederland nationalizeerden?

Men heeft in Duitschland geklaagd over den al te grooten eerbied dien de vertalers voor hunne stof hadden. In zekeren zin kan dat verwijt ook onze dichters treffen: naarmate intusschen het karakter des volks dat vertaalde meer overeenkomst had met dat uit welks taal men de kunstprodukten overnam, zal het verwijt minder scherp moeten worden. Wij hebben hier niet te doen met eene zelfstandige behandeling van een reeds bezongen onderwerp, maar met eene vertaling: wij mogen het nu al beklagen dat het niet anders is, dat de gekozen stof niet genialer is opgevat, niet æsthetischer is behandeld, willen wij eerlijk zijn in onze beoordeeling, dan dienen wij ons, in dit opzicht althans, op het standpunt der schrijvers zelf te plaatsen, en wij mogen het hun, die wilden vertalen en niets meer, niet tot een verwijt maken dat zij niet gedaan hebben wat ons aangenamer zou

geweest zijn. Van eerbiediging der stof sprekende, hebben wij dan ook minder den geheelen aanleg op het oog dan wel enkele détails, die, wanneer de vertalers hun voorbeeld werkelijk wilden nationalizeeren, mochten of moesten veranderd of gewijzigd worden. In dit opzicht behoefde men zich natuurlijk hier minder te veroorlooven dan in Duitschland. In Noord-Frankrijk of in Vlaanderen zelf waren de oorspronkelijke stukken vervaardigd, geen wonder dus, dat dezelfde geest die daar in doorblonk ook die was der Dietsch sprekende vlaamsche baronnen, die het werk liever hoorden in de landstaal (1). In geheel Nederland had de beschaving des adels veel eer eene fransche dan eene duitsche richting, en hier was een veel lichter prikkel noodig om te treffen dan aan de overzijde des Rijns, waar men meer moest afdalen in de diepte des gemoeds om de ziel te schokken. Wanneer dus de mnl. dichters zich vergenoegen met het verhaal getrouw weêr te geven, alleen strevende naar eene vloeiende overzetting, in wat Gottfried noemde »kristallîniu wörtelîn", zonder dat men bepaaldelijk van hen kan getuigen dat zij, zoo als Hartman, hunne ziel overgoten in het verhaal, dan vloeit daar niet uit voort dat er geene ziel in leefde, maar alleen dat zij het zieleleven huns origineels in de volste mate deelden. Dit maakt nu onze epische ridderpoëzie wel minder oorspronkelijk, maar van den anderen kant blijft de voorstelling er des te epischer door, zonder die veelvuldige inmenging van aanmerkingen en redeneeringen over de behandelde stof, die juist de originaliteit der beste hoogduitsche dichters uitmaakt. Eerst bij het verval der ridderpoëzie doet zich dat ver-

(1) Hieruit blijkt dan ook dat onze oude mnl. romans waren geschreven voor den *adel* en niet, zoo als ergens beweerd wordt, voor de burgerij, die natuurlijk andere denkbeelden koesterde, gelijk wij later zullen uit een zetten. Daarom behoeft men dan ook den bloei der mnl. poëzie niet eerst gelijktijdig met de ontwikkeling der steden te doen aanvangen.

schijnsel vaker op, gelijk de Trojaansche Oorlog van Maerlant ons zal doen zien; maar toch in enkele gedichten van vroeger tijd vindt men sporen van meerder zelfstandigheid bij onze vertalers. Zoo verhaalde b. v. de romans de Gauvain het huwelijk des helds met Ysabele, maar de vertaler, die waarschijnlijk Waleweins onstandvastigheid kende, die zich herinnerde van hoevele jonkvrouwen die hij nog bemind had andere gedichten gewaagden, kon de huwelijkstrouw niet met die nieuwe aventuren rijmen, en schreef daarom:

Sulke willen segghen hier
dat Walewein, die ridder fier,
trouwede Ysabele die scone;
. . . . . .
maer in gheloofs clene no groot;

en nogmaals brengt hij later denzelfden twijfel te berde. Zoo verbetert ook in het gedicht dat wij weldra behandelen zullen de vertaler zijn origineel, dat den ridder Moriaan tot zoon maakte van Perchevaal, die als maagd gestorven was, gelijk de Graal-roman leerde. Men ziet, die terechtwijzingen bepalen zich tot kleine uiterlijkheden, die zoowel den inhoud als den geest der verhalen onaangetast laten.

Na die beschouwingen in het algemeen wordt het plicht haar te toetsen aan de enkele gedichten die in dit tijdperk vallen, en het eerst doet zich aan ons onderzoek het gedicht van Moriaan op, dat door inhoud en geest beide zich naauw aan het voorgaande aansluit.

»Ten hove van koning Artur meldde zich eens een ridder aan, die, gewond en overwonnen, daarheen was gezonden door Percheval van Wallis, die hem gestraft had voor den overmoed waarmede hij gewoon was geweest pelgrims en reizigers uit te schudden. Percheval was sints lang van het hof afwezig, en nu men levendiger dan ooit aan zijne ridderdeugd herinnerd werd,

beklaagde de koning zich over zijn verlies. Keye de drossaat biedt zich daarop aan den afwezige te gaan opzoeken, en snoeft er op dat hij hem, »wedert Perchevale si lief oft leet", terug zal brengen:

»Al ware hi gegoten van metale,
»ic bringene levende ofte doot,"

pocht hij; maar dit brengt slechts een glimlach op Arturs lippen, die hem herinnert hoe hij vroeger al eens had getracht Percheval tegen zijn zin terug te brengen naar het hof, en hoe hij daar slechts schande en een gebroken »canefbeen" meê gewonnen had: hij had dus beter te zwijgen, want

»Idel beroem es scande groot!"

Daar intusschen de koning niet afliet te klagen, namen Walewein en Lancelot het besluit den dapperen gezel te gaan zoeken, en hoewel de koning er zich tegen verzet dat de beste ridders zijn hof zullen verlaten, maken zij zich terstond op weg.

»Na lang vergeefs zwerven zien zij op zekeren morgen een ridder opdagen:

Hi was al swart, ic seege u hoe;
sijn hooft, lichame ende hande,
was al swart, sonder die tande;
ende wapine ende scilt, sekerlijc,
was al enen moor gelijc,
ende alse swart als een raven.

Toen hij de ridders gewaar werd snelde hij op hen toe, en Lancelot aansprekende eischt hij op hoogen toon dat deze hem naar waarheid antwoorde op hetgeen hij hem zal vragen. Deze wil zich niet laten dwingen, en er ontstaat een gevecht, dat wegens beider kracht en behendigheid hevig was en lang duurde, zonder dat een hunner de overhand behield. Eindelijk kwam Walewein tusschenbeide en bracht den zwarte onder 't oog, hoe onheusch hij gesproken had; dat men hem anders zou

hebben te woord gestaan. Maar de vreemde wil met beiden strijden:

»Al ware die een her Lanceloot
»ende dander Arturs suster sone;
»dese twee die sijn ghewone
»te hebbene prijs ende lof
»boven alle die sijn in Arturs hof."

Hoewel Lancelot den strijd wilde voortzetten, begreep Walewein dat het dwaas zou zijn iemand die zooveel goeds van hen zeî verder te lijf te gaan: hij vraagt den zwarte nu hem zijne begeerte bloot te leggen, en deze verhaalt hem dan, dat hij Agglaval, Perchevals broeder, zoekt. Deze was op zekeren tocht, waarop hij Lancelot opspoorde, in »Moriane" gekomen, waar hij eene minnarij had aangeknoopt met eene jonkvrouw: na eenig verblijf was hij weg getogen onder belofte van terug te komen zoodra hij het doel van zijnen tocht zou bereikt hebben. Hij daagde echter niet weêr op, en intusschen was de jonkvrouw moeder geworden van een zoon, de vrucht hunner minnarij. Toen later haar vader stierf had men haar haar erfdeel onthouden »bider wet vanden lande", en de knaap had veel schande moeten doorstaan omdat hij zijnen vader niet kon aanwijzen. De zoon — dit was de zwarte — was nu uitgetogen om kondschap van zijn vader in te winnen, en hij had eenen eed gezworen, dat hij iederen ridder zou bestrijden, die mocht weigeren op zijne vraag om inlichting te antwoorden. Des wil hij op nieuw den strijd beginnen.

»De beide ridders waren aangedaan op dat verhaal: zij zeggen hem nu dat zij van Arturs hof zijn en uitgetogen om zijn oom en vader te zoeken; en als zij hem eindelijk hunne namen ontdekken vraagt de zwarte hen verschooning en besluit met hen mede te rijden, hetgeen hem wordt toegestaan, nadat Walewein hem heeft voorgeschreven hoe hij zich in 't vervolg als een hoofsch ridder te gedragen hebbe.

»Zij kwamen aan een kruisweg op de grenzen van Arturs land, waar een kruis stond nevens eene kluis: zij vervoegden zich bij den kluizenaar, die hun verhaalde dat het kruis hier werd opgericht ter gedachtenis van een vroom ridder, die hier met zijne vrouw van eene bedevaart terugkeerende, door roovers was gedood: het had wonderdadige kracht; en, vervolgde hij:

»Sulke liede comen hier naect
»in haren broec, sonder scoen,
»die hare pelegrimage doen,
»die met evele sijn bevaen;
ende die hier riden ende gaen
»hebben daer menge bate bejaget."

Hij deelt hun tevens mede, dat de drie wegen die zich voor hem uitstrekken, hoogstgevaarlijk te betreden zijn. Daar intusschen daags te voren twee ridders daarlangs waren getrokken, waaronder misschien de gezochte, besluiten de drie gezellen elk een van deze wegen in te slaan: men zou daar ter plaatse terugkomen. en den kluizenaar verslag geven van wat hun ontmoet was.

»Wij volgen Walewein op zijnen tocht. Hij kwam weldra aan den oever eener rivier en zag hoe aan de overzijde een ridder eene jonkvrouw met geweld met zich voerde en haar grovelijk mishandelde. Walewein zwemt met zijn paard over de rivier en snelt haar te hulp: als de gruwzame ridder op zijn vermaan niet af wil laten haar te kwellen, bestrijdt hij hem en doet hem den zadel ruimen. De overwinnaar eischt nu dat hij de geroofde maagd vrij zal laten, en op het weigerend antwoord wordt de strijd met het zwaard voortgezet. Met zulke hevigheid sloegen zij op elkander in, dat de vonken uit de helmen sloegen als van ijzer dat gesmeed wordt; doch eindelijk gaf Walewein den schaker een slag in den hals dat het hoofd hem bijna van den romp vloog en hij bewusteloos nederstortte. Nu komt eene bende volgelingen van den verslagene opdagen, en valt

den overwinnaar aan. Terwijl deze in een hevigen kamp tegen die overmacht zich verweerde, kwamen de vrienden der jonkvrouw, die haar hadden nagezet, ook daar; maar zij waagden het niet zich te mengen in een strijd tegen de wapenknechten van den heer des lands, en zij trokken in stilte met de maagd weg. Walewein ging middelerwijl voort met zich te verdedigen, en hieuw zoo om zich, dat een groot aantal zijner belagers sneuvelde en de overigen op de vlucht sloegen, zoodat hem het veld verbleef. Hij had een strijd gestreden, waarvan men wel mag gewagen tot op den dag des oordeels: na zijne overwinning dankte hij God die hem het leven gespaard had.

Het werd avond, en Walewein had den ganschen dag niets genuttigd: gekweld door honger en dorst toog hij verder, en kwam eindelijk aan een kasteel, waar hij hoopte den nacht te kunnen doorbrengen. De burchtheer vermeidde zich juist buiten zijne veste, en noodigde hem binnen, met de verzekering, dat al wie zijn gast was op zijn geleide kon vertrouwen, al was het ook tegen zijn eigen zoon: wie zijnen gast iets misdeed zou het met zijn leven boeten. Hij nam den varenden-ridder bij de hand en leidde hem naar binnen. Men ontwapende hem, en zijne wapens werden weggeborgen, hetgeen hij later anders zou gewenscht hebben, al had het hem eene burcht van louter goud moeten kosten. Terwijl zij aan tafel zaten en zich te goed deden aan al wat de aarde voortbracht, werd de vreugde plotselings gestoord door een akelig weegeklag voor de poort. Op het herhaald geroep van

»Owi, laesse, ontoet, laet in!"

verdween Waleweins welgemoedheid: hij werd beurtelings rood en bleek en begreep dat hem leed en verdriet te wachten stond. Weenende en handenwringende dragen nu de dienaars het lijk binnen van des burchtheers zoon.

De vader, hoezeer diep bedrukt, ziet terstond de waarschijnlijkheid in, dat de verslagene zich zelf zijn lot heeft op den hals gehaald; want, zegt hij,

»Ic bekint selve wel,
»dat hi was van herten fel,
»hine sparde viant no vrient;
»ic vruchte hi heeft der doot verdient."

Nu verhaalt men hem hoe een vreemd ridder, »der bester een die hadde lijf," zijn zoon had gedood en daarna de meesten van zijn gevolg verslagen en de overigen op de vlucht gedreven. Eensklaps openen zich des dooden wonden en het bloed begint op nieuw te vloeien, en nu begrepen allen dat de vreemdeling die zich in de zaal bevond degeen was die den jongen ridder had gedood. Allen sloegen nu vonkelende blikken op Walewein, »der aventuren vader", en vroegen den burchtheer hoe en vanwaar hij gekomen was. De oude zegt hun dat de vreemdeling zijn gast is, en dat hij hem bescherming en vrijgeleide heeft toegezegd. Ten einde de waarheid te onderzoeken, neemt hij eene list te baat: zich verontschuldigende wegens den rouw waarin zijn huis gedompeld werd, zegt hij hem dat hij hem naar zijne slaapkamer zal geleiden. Walewein, die ongewapend was en zag hoe de drom der omstanders — er waren er meer dan vijfhonderd — te hemwaart gezind was, volgde gewillig zijnen gastheer, die hem in een toren leidde waar hij hem wijn deed voorzetten en een bed opslaan: de noodige dienaars bij hem achterlatende keerde hij naar de ridderzaal terug. Terstond bij Waleweins vertrek hadden de wonden opgehouden te bloeden, en dit was bewijs genoeg tegen hem. De burchtheer keerde nu tot Walewein terug en sloot ongemerkt den toren, meer uit vrees dat hem eenig leed mocht overkomen dan om hem te schaden; deze, die in ongerustheid verkeerde over het lot dat hem wachtte,

die nacht dochte hem lanc:
heme ne vaecte niet vele.

»Die van het kasteel brachten den nacht weeklagende door, en toen de morgen begon aan te breken pleegde men raad hoe zich best op den moordenaar, zoo als hij genoemd werd, te wreken. De burchtheer was met zichzelven in tweestrijd: liet hij Walewein vertrekken, men zou hem van blooheid beschuldigen, en liet hij hem dooden, heinde en ver zou men het hem tot oneer rekenen. Eindelijk besluit hij hem ongedeerd tot buiten de palen zijner »warande" te geleiden: dáár mochten dan de wraakgierigen hem opwachten en bespringen en hem des noods verbranden of radbraken, naar hun goedvinden:

»Dus soo stel ict al van mi,
»datmens mi verre nochte bi
»ne spreke negenen lachter."

De zijnen namen daar genoegen mede en wapenden zich en snelden voort om zich in hinderlaag te leggen; en de burchtheer gelastte daarop zijnen drossaat, »die fel was ende ongemate," de wapenen van zijnen gast te halen en hem die voor zijn vertrek terug te geven. Deze verruilde Waleweins goed zwaard tegen een dat geen twee penningen waard was: dan sneed hij de riemen der stijgbeugels van des ridders paard half door en bedierf ook den buikriem die den zadel bevestigde, welk alles door het groote »covertuur" voor het oog bedekt werd. Als Walewein nu langs den torentrap afdaalt, gaat de burchtheer hem beleefd te gemoet en noodigt hem nog wat te toeven en de mis te hooren en te ontbijten. De ridder betuigt zijn leedwezen over zijns gastheers rouw, maar hij verklaart plechtig, wie het hem ook misduiden mocht, dat de doode zijn lot had verdiend. De oude zegt hem nu dat velen hem daar vijandig zijn, en dat hij, uit vrees dat zijn vrede mocht verbroken worden, hem zelf zal geleiden tot zoover dat hij niets meer zou te vreezen hebben van de achterblijvenden; want,

»mi ware leet gesciede u lachter,"

voegt hij er valschelijk bij. Walewein betuigde hem daarover zijne dankbaarheid: dan nam hij den breidel in de hand, en beiden wandelden zij vandaar, al koutende

van mengher sticken, mengher saken,

tot zij ter plaatse kwamen waar de hinderlaag toefde, alwaar de burchtheer afscheid nam en naar zijn kasteel terugkeerde.

»Toen Walewein nu te paard wilde stijgen en zijn voet in den stegereep zette brak de buikriem:

over den luchteren stegebant
die sadel onder dors want,
ende hi bleef staende aldaer.

Te gelijker tijd zag de bedrogen ridder zich van alle zijden besprongen door gewapenden, die uit greppels en hagen plotselings opdoken.

»Verradren moete God verwaten,
»die hen beteren niene willen!"

roept de dichter daarbij uit, en dan verhaalt hij hoe Walewein onvervaard zijn zwaard trok en hen daarmede te keer ging; maar eer hij drie slagen had geslagen, brak het als of het van tin ware geweest. Walewein werd van schrik bevangen, want hij zag dat hij verraden was! Met groote scharen vielen zij nu op hem aan:

daer was groot gheclanc van swerden:
si staken op hem met speren,

en zijn zwaard — »diet hem gaf, God geve hem wee!" — brak in stukken en viel in 't zand. Ofschoon hij »al idelre hande" bleef staan, verweerde hij zich echter als een ever tegen de honden; maar het mocht niet baten, en ofschoon het ook menigeen het leven kostte, hij werd neêrgeveld. Nu bonden zij hem de handen en zetten hem op een krank paard en voerden hem zoo meê, ter-

wijl zij zijn goed ros Gringalet voor hem uit deden leiden om hem te tergen,

> ende dats sire herten soude sijn wors
> alse hi sage op sijn ors.

De verraders die den dood huns jongen meesters wilden wreken dachten hem te verbranden of te radbraken, en voerden hem op de grenzen van Arturs rijk aan den kruisweg en wilden daar hun opzet volvoeren, opdat het den koning en zijnen ridders mocht ter oore komen, en zij dan het land zouden schuwen waar men zulke wraak nam op elken ridder die er aventuren kwam zoeken. Er werd dan ook een rad gebouwd waarop de gevangene een schandelijken dood zou sterven.

»Het verhaal wendt zich nu tot Moriaan. Toen deze zich van zijne gezellen gescheiden had was hij voortgereden en had de hoefslagen van paarden in het zand gevolgd. Wien hij ook aansprak, niemand antwoordde hem, want een ieder was vervaard voor den zwarte. Zoo kwam hij eindelijk aan den oever der zee, waar hij eenige schippers in hunne vaartuigen vond, die gewoonlijk de reizigers naar Ierland overvoerden: overigens werd hij geene levende ziel gewaar, want het land was door roovers geplunderd en verwoest. De doolende ridder vroeg den veerlieden of daar ook voor korten tijd eenig ridder was overgezet; maar toen zij zijn gelaat zagen (hij had den helm afgezet) waren zij zoo verschrikt dat zij hem niet konden antwoorden, en staken met hunne schepen van wal: zij dachten dat het de duivel was, die hen kwam kwellen. Moriaan was dus genoodzaakt te leur gesteld terug te keeren, en koortsig van drift en van gebrek aan voedsel kwam hij weder bij den kluizenaar aan den kruisweg. Daar zag hij hoe men een rad had gemaakt en hoe daar een ridder naakt en bebloed neêrlag, die op 't punt stond ter dood gebracht te worden door een menigte gewapenden die hem omgaven en waarvan velen

zelf gewond waren en de sporen droegen van een doorgestaan gevecht. De gevangen ridder had naauwelijks Moriaan herkend, of hij riep hem toe: »Lieve gezel, wees »welkom! Godlof dat gij hier gekomen zijt: ik ben »Walewein uw gezel." Bij het hooren dezer woorden wierp Moriaan zich woedend op de gewapenden met zoo vreesselijke slagen, dat

> en horde noit man lesen no singen
> datse ieman mochte volbringen,
> die slage die Moriaen sloech.

Bij elken slag viel een der verraders in het zand, en zoo groot was zijne kracht, dat

> ware die duvel vor hem comen,
> hi mochte hem dleven hebben ghenomen
> gelijc enen man, als hem dochte:
> indien dat hi sterven mochte
> so haddi sijn lijf daer ghelaten.

Langsamerhand werd de kring rondom Walewein minder dicht, en na een gevecht, dat met gloeiende verwen wordt gemaald, was Moriaan in staat af te stijgen, zijnen gewonden vriend in de armen te sluiten en de banden te slaken die hem beletten zich te bewegen. Men overtuigde zich dat Waleweins wonden niet gevaarlijk waren en de verloste dankte zijnen bevrijder voor de tijdige hulp. Toen ontwaarde hij zijn goed paard, dat daar met anderen op het veld was gebleven: die het daar gebracht had, had den weg duur betaald; hij lag dood in 't groene gras. Ook Gringalet herkende zijnen meester: toen deze er op toetrad,

> dat paert namere biden ghere (*slip van 't kleed*)
> (van vrinscepen) metten monde.

Zij begaven zich nu naar de kluis, welks bewoner den gewonde verweet dat hij ondanks zijne waarschuwing den weg ondernomen had, en dat hij nu de straf leed zijner eigenzinnigheid:

»Die gerne werken buten rade,
»dicwile hebben sijs scade."

Na deze ongepaste predikatie begrijpt hij echter nog tijdig dat

»lange tale dat es pine."

en verzorgt de ridders en hunne paarden. Walewein, die een meester in de heelkunst was, gelijk ons ook andere gedichten leeren, verbond nu zijne wonden, en de beide ridders vertelden elkander hun wedervaren. Den volgenden morgen waren zij gaarne vandaar getogen, want

sine hadden wijn, vleese no broot;

maar Waleweins toestand gedoogde zulks nog niet. Terwijl zij daar toefden kwam er Waleweins broeder Gariët, die hun verhaalde hoe de Sassen in het land waren gevallen en Artur op eene jachtpartij hadden opgelicht; hoe tevens de koning van Ierland een inval had gedaan en de eene stad na de andere verheerde. De koningin Ginevra had hem uitgezonden om Walewein, Lancelot en Perchevaal op te sporen, wier hulp alleen redding kon aanbrengen. Gelukkig bracht hij spijs met zich, bestaande in »credemicken wit alse een snee," en »een harts onderregen;"

ende colen claren wijn
in tween butselen,

die aan zijn gereide hingen. Dit was hun bijzonder aangenaam, en geen wonder, zegt de dichter meer plat dan naïef, want

»Die iet heeft hets altoos ghename."

Gretig maken de beide ridders daarvan gebruik, en onder den maaltijd verhaalt Gariët hun dat er ten hove tijding gekomen was dat Perchevaal om zijne zonden te boeten kluizenaar was geworden, en dat Agglavaal gewond in dezelfde kluis neêrlag, die juist aan de overzijde

van den zeearm dien Moriaan niet had kunnen overtrekken, in een dicht bosch gelegen was. De zwarte wilde er terstond heen, maar men besloot hier gezamentlijk te toeven tot 's anderen daags om Waleweins wille. Toen trokken zij alle vandaar: Walewein besloot Lancelot op te sporen, en de beide anderen gingen Perchevaal te gemoet om hem te bewegen koning Artur te hulp te ijlen.

»Aan de zee gekomen gaat Gariët vooruit en huurt een schip om hem over te voeren: als zijn paard is ingescheept vertoont Moriaan zich eerst. Toen de veerman hem gewaar werd wilde hij vlieden, maar Gariët dwong hem den zwarten ridder in te nemen, en stelde hem zooveel mogelijk gerust. Gedurende den overtocht was de schipper steeds in angst,

alse die waende sijn verbeten;

maar aan de overzij geland wees hij hun den weg naar de hermitage. Daar worden zij welwillend ontvangen. Moriaan maakt zich aan zijnen vader bekend; hij meldt hem hoe zijne moeder, door hem verlaten, ontërfd was,

(»Nochtan was haer meer die scande
»dan die scade die si coos,
»dat haer sone hiet vaderloos")

en hij vraagt hem of hij geneigd is zijne belofte gestand te doen en alles weder goed te maken? Agglavaal belooft zulks zoodra zijne wonden zullen genezen zijn, en Perchevaal verbindt zich om Ginevra in haar ongeval bij te gaan staan; en weldra maken allen met uitzondering van Agglavaal zich op weg.

»Lancelot, tot wien het verhaal zich nu wendt, was, na van zijne beide gezellen gescheiden te zijn, den weg ingeslagen die leidde naar eene landstreek die, gelijk de kluizenaar hem verhaald had, geheel door een monsterdraak verwoest en ontvolkt was. Daarbinnen woonde eene overschoone jonkvrouw, die had doen

bekend maken dat zij den overwinnaar van het gedrocht hare hand zou schenken, en tevens de heerschappij over het gewest, dat haar toebehoorde. — Weldra herkende Lancelot de krocht des monsters aan de beenderen en de gebroken wapens die er om heen verspreid lagen, en terstond schoot het ondier ook op hem toe. Lang duurde de strijd: des ridders slagen stuitten alle op de schubben des draaks af, en deze had zijn bestrijder reeds een aantal zware wonden toegebracht; doch toen hij weêr met geopenden muil op hem toesprong stiet de dappere ridder hem het zwaard door de keel tot in het hart. Het ondier kreet zoo vreeselijk dat men het twee mijlen ver hoorde. Die kreet was gehoord door een ridder die gaarne de hand der jonkvrouw zou verworven hebben, maar den moed niet had om zich des kamps te onderwinden: hij was er daarom op uit om den dappere die zulks waagde en overwon, als hij wellicht gewond en zwak neêrlag, om te brengen en zichzelf den roem en het loon der overwinning toe te eigenen. Zoodra die verrader het doodsgebriesch had vernomen maakte hij zich op en vond Lancelot zeer gewond: hij ontnam hem eerst zijn zwaard, viel dan op hem aan en gaf hem, gelijk hij waande, den genadeslag. Toen sneed hij het monster den rechter klaauw af, en waande zich daarmede, op Lancelots paard gezeten, naar de jonkvrouw te spoeden om den uitgeloofden prijs te eischen. Maar Walewein kwam daar juist aangereden, en de toedracht der zaak vermoedende, trad hij den eerlooze in den weg en leî hem weldra het hoofd voor de voeten. Lancelot was intusschen van zijne onmacht bekomen: terwijl zijn vriend hem het gebeurde verhaalt, verbindt Walewein zijne wonden, neemt hem daarna bij zich op 't paard en keert met hem terug naar den kluizenaar aan den kruisweg, om hem daar verder te verplegen. Dáár voegde zich Moriaan met zijn gezelschap weldra bij hen, en toen Lancelot van dezen den nood der koningin vernam,

wilde hij niet langer dralen: hij voelde zijne wonden niet meer, en allen trokken op naar Arturs land.

»Ginevra werd door den koning van Ierland belegerd, en deze dreigde alles te vuur en te zwaard te verwoesten. De dappere ridders die hunne gebiedster ter hulp kwamen overvielen den overweldiger 's nachts in zijne legerplaats, richtten een groot bloedbad onder de zijnen aan en maakten hemzelf gevangen. Nu drongen zij op de uitwisseling van Artur aan, en toen deze hun was toegevoerd om in zijn bijzijn de voorwaarden te zien regelen, werd hij door zijne toedringende landzaten ontzet: de iersche koning, die nu in de hand zijns vijands was, onderwierp zich, werd zijn leenman en trok, na een bepaald losgeld te hebben uitgekeerd, met zijne benden af. Artur gaf in zijne vreugde een luisterrijk feest, waarop vooral Perchevaal en Moriaan, de bestdoende ridders in den jongsten strijd, gevierd werden: de laatste trok bijzonder de aandacht, vooral toen Walewein, ten aanhooren van een iegelijk, zijne geschiedenis verhaald had, en de aventuren die hun sedert hunne eerste ontmoeting waren wedervaren.

»Toen Arturs land bevredigd was, trok Moriaan met zijn oom Perchevaal, Lancelot en Walewein naar zijnen vader, die inmiddels geheel van zijne wonden genezen was. Hij betoonde zich gereed om nu zijne vroeger gegeven trouwgelofte gestand te doen, en weldra togen zij gezamenlijk naar het land van Moriane. Als de heeren des lands vernamen dat Moriaan hun zijn vader toevoerde, waren er onder hen sommigen die hem uit baatzucht,

omt goet te behoudene, wet vorwaer,

niet wilden erkennen: maar de verbolgen zoon wierp zich met het zwaard in de hand midden in den hoop, en toen hij er vijftien had neêrgehouwen erkenden de overigen zijne rechten en huldigden zijne moeder. Toen

zij als vrouwe des lands erkend was voltrok men de bruiloft, waarbij gedurende veertien dagen een ieder den toegang vrijstond. De vreugde was groot: rijk voorziene tafels toefden de gasten, en rijke geschenken, paarden, kleederen met bont omzoomd, goud en kleinoodiën, werden onder hen uitgedeeld, en niet minder ontvingen de menestrelen en herauten rijke gaven, »want daer was goets genoech." Eindelijk vertrokken de gasten, en de ridders van Arturs hof, naar de hunnen teruggekeerd, deden er het verhaal van al hetgeen zij gezien hadden en weidden uit in den lof van Moriaans moed en ridderdeugd, tot groot vermaak van Artur en Ginevra."

Het gedicht, welks inhoud wij beknoptelijk hebben medegedeeld, werd door een afschrijver ingelascht achter het tweede boek van den roman van Lancelot. Die interpolator was met dit verhaal niet weinig ingenomen; want, zegt hij,

»Ic wane die Lancelote maecte,
dat hem in sijn dichten vaecte,
dat hi vergat ende achterliet
van Moriane dat scone bediet.
Mi wondert wies si hen onderwinden
die dichten wilt ende rime vinden,
sine volbrachten daeraf die tale."

En op eene andere plaats wordt gewaagd van de

utenemende aventuren,
some soete ende some sure,

die hier verhaald worden. Hoewel wij niet behooren tot hen die der middeneeuwsche poëzie alle verdienste ontzeggen, wij wenschen ook niet gerangschikt te worden onder de dweepers die alles vergoden omdat het oud is; en daarom kunnen wij niet instemmen met het oordeel van den tijdgenoot. Was het ons alleen te doen om eene oudheidkundige bijdrage, wij zouden hoog ingenomen zijn met een verhaal, dat ons zoo menigen spre-

kenden trek bewaard heeft van ridderlijke zeden, dat ons zoo vrij een blik laat slaan in de ontwikkeling van het voorgeslacht; waarin wij de germaansche gastvrijheid zien schitteren op eene wijze die de ten spreekwoord geworden arabische deugd evenaart; waarin wij tevens ontwaren hoe de wraakzucht die deugd verlaagt tot eene ijdele plichtpleging, en hoe de bloedveete voor geen middel terugdeinst om den vijand met woeker zelfs den onwillekeurigen, ter eigen verdediging gepleegden, manslag betaald te zettten. Mocht enkel een aangename vorm of aantrekkelijke détails een gunstig oordeel wettigen over het geheel, wij zouden den palm reiken aan een gedicht, dat doorgaans in vloeiende, welluidende of krachtige verzen geschreven is, en waarin enkele tafreelen ons boeien door levendigheid van voorstelling zoowel als door het treffende der situatie. Maar wanneer wij bedenken dat wij te doen hebben met een episch verhaal, dat als geheel moet voldoen aan de eischen der kunst, dan daalt die ingenomenheid merkelijk, en ons oordeel wordt eer afkeurend dan prijzend.

Zoo al den zangers de poëtische eenheid zich meer begon te openbaren, hier kan daarvan ter naauwernood sprake zijn: geen hoofdfeit dat bezongen wordt, geen hoofdpersoon die allerwege de aandacht trekt, geen doel dat den dichter helder voor oogen stond, geene eenheid van gedachte stempelt den Moriaan tot een wezenlijk kunstepos. En zoo wij al aan deze reeks van verhalen den naam gegeven hebben van een der personen die er in voorkomen, 't was hoofdzakelijk omdat, blijkens de zoo even aangehaalde verzen, de tijdgenoten het gedicht met dien naam bestempelden; want zoo de zwarte ridder al min of meer den band uitmaakt waardoor de verschillende aventuren aan een gehecht zijn, die band is zoo zwak, zijne daden staan zoo weinig op den voorgrond, zijn karakter rezumeert zoo weinig den geest van het gedicht, dat hij maar zeer oneigenlijk als »des maeres

hêrre", gelijk Wolfram het noemde, kan beschouwd worden, terwijl Walewein veeleer de uitstekendste, zoo al niet de hoofd-figuur van deze kompilatie mag heeten.

De inleiding geeft ons, door hare breede uiteenzetting, recht te verwachten, dat de »*queste*" *van Perchevaal*, van wien wij alleen vernemen dat hij, de dapperste der dapperen, was uitgetogen om

te sokene tgraal enten spere,

het hoofdonderwerp des gedichts zal uitmaken, waarin de ridders die hem zoeken, de hindernissen die hun daarbij in den weg gelegd worden, de gevaren die zij doorstaan, zullen worden bezongen; maar naauwelijks zijn zij op weg, of het hoofddoel des dichters schijnt een ander te zijn. De zwarte ridder die zijn vader zoekt om de eer zijner moeder te herstellen, daagt op: ook hij zoekt een afwezige, maar tot een veel bepaalder doel dan de paladijnen die hij ontmoet. Dat stempelt hem reeds veel meer tot eene epische kunstfiguur. Herinnert men zich nu hoe de dichter de aandacht bijzonder op hem wil vestigen door zijne hooge gestalte,

(hi was langer eenen halven voet
dan eenig ridder),

door de kleur zijner wapenen zoowel als van zijn gelaat, dat alles ravenzwart was; bedenkt men dat het menschelijk element dat hem bezielt, de stem der natuur die tot zijn hart spreekt, hem eene nieuwe aantrekkelijkheid, eene bekoorlijke frischheid geeft boven de ridderlijke authomaten, dan zal het niet verwonderen dat bij zijn eerste optreden die zwarte gestalte de beide helden van Arturs hof in de schaduw stelt. Blijkbaar is hij bestemd om de hoofdpersoon des gedichts te worden, gelijk die bedoeling ons uit den titel ook onloochenbaar blijkt; en onze sympathie had hem er gaarne toe verheven, — maar dan moeten wij bekennen, dat al wat vooraf gaat ver-

keerde vermoedens bij ons gewekt had door het lang en breed verwijlen bij personen en omstandigheden, wier omtrekken slechts vluchtig ter inleiding hadden behooren te worden geschetst. En in het voorbijgaan stippen wij hier aan, dat dit het gevolg is van een gebrek aan takt, waarvan ter naauwernood een der middeneeuwsche dichters vrij is, waardoor zij op alles, zelfs op de geringste kleinigheden, gelijken klem leggen, aan alles denzelfden graad van aandacht, dezelfde uitvoerigheid van beschrijving wijden, waardoor evenmaat en afwisseling te loor gaat, eene smakelooze eentoonigheid geboren wordt, en in zekeren zin alle perspektief wordt opgegeven, als in de schilderijen der sinesche kunstenaars.

Wij keeren na deze algemeene opmerking tot ons verhaal terug; en als wij ons afvragen of nu werkelijk in het vervolg Moriaan door zijne daden steeds hoofdpersoon blijft, dan moeten wij zulks ontkennend beantwoorden. Nergens handelt hij, overal is hij nevenpersoon, die door allen, in de eerste plaats door Walewein, wordt overschaduwd: slechts een enkel maal *zien* wij hem eene groote daad verrichten, als hij Arturs neef voor een smadelijken dood behoedt; maar wij mogen niet ontveinzen dat die heldendaad ons meer aandoet uit sympathie voor Walewein dan voor zijnen redder, en de gewonde, gekluisterde, niet handelende held is zelfs in dat eenige tooneel waar Moriaan werkelijk handelt meer hoofdpersoon dan de zwarte. In het vervolg wordt wel *verhaald* dat hij in den strijd tegen den ierschen koning eene eerste rol speelde, maar nergens worden die heldendaden ons zichtbaar voorgesteld.

De kern des werks is het aventuur van Walewein, dat bijna een derde van het geheele gedicht inneemt en door zijne treffende situaties het gemoed in beweging brengt, terwijl, gelijk wij straks zullen zien, de gedachte die er aan ten grondslag schijnt te liggen, daaraan eene dieper beteekenis geeft. Dit aventuur is blijkbaar eene navolging

en ineensmelting van twee voorvallen uit den roman van Walewein (boven bl. 83 en 89), die de dichter nu eens letterlijk heeft afgeschreven, dan weêr vrijer bewerkt en tot zijn doel veranderd. Als wij de beide teksten vergelijken dan zien wij, dat de Moriaan bij zijn origineel achterstaat: er is hier, als in alle jonger gedichten, overdrijving, en langwijliger, minder kunstmatige voorstelling. Van beiden één voorbeeld: In den Walewein wordt de schaker slechts gevolgd door drie ridders: in den Moriaan is dit drietal aangegroeid tot eene geheele bende van »volc bi groten scaren", die evenwel niet minder worden overwonnen. Als in den oudsten roman Walewein des ouden gastvrijheid aanneemt, heet het daar alleen:

Der Walewein deet, dat hem te leide
comen sal in corter ure,
hine hebbe meer dan aventure (8792);

hier daarentegen wordt men bij herhaling en uitdrukkelijk voorbereid op 't geen volgen zal. Eerst belooft de burchtheer hem vast geleide jegen een ieder,

»al waert jeghen mijn lieve kint;"

dan heet het dat Walewein »was comen int stric", en wederom wordt er eene toespeling gemaakt op hetgeen hem te wachten staat, als hij zijn zwaard aflegt. Zoo wordt later herhaaldelijk betreurd dat Waleweins zwaard verwisseld is en zijn gereide onbruikbaar gemaakt, hetgeen alle effekt bederft als dit ongeval plaats heeft. Vergelijkt men in beide werken het tooneel waar het lijk des zoons voor den vader gebracht wordt, dan kan ook hier het oordeel niet weifelend zijn. In den Moriaan heet het:

Die borch verstormde algader,
ende die ward, des ridders vader
die daer lach optie bare doot,
sijn herte in sinen buuc verscoot.
Hi mochte met pinen te worde comen
ende seide: »Wie heeft hem dlijf ghenomen

»minen alte lieven kinde,
»dat ic vor al die werelt minde?
»Was hem dus sine doot gehouden,
»ic vruchte het quam bi sinen scouden:
»ic bekint selve dat wel,
»dat hi was van herten fel,
»hine spaerde viant no vrient,
»ic vruchte hi heeft der doot verdient."

En als hij dan door het bloeden der wonden de zekerheid verwerft dat zijn gast de moordenaar is, en als zijne lieden dien te lijf willen om den dood van hunnen jongen meester te wreken, van wien zij ten minste

sine wouden niet bekinnen wel
dat hi was ondadech ende fel,

dan redeneert de oude koudweg:

»Lietic minen gast gaen,
»dien ic hier binnen hebbe ghevaen,
»ende minen sone sloech te doot,
»men soude seegen ic ware bloot,
»ende ict niet dorste wreken:
»men souts mi groten lachter spreken.
. . . . . .
»ende soudic minen gast ontliven,
»men souts mi spreken grote scande."

En dan beraamt hij de list om hem eerst te laten vermoorden als hij »buten sire warande" zou zijn. — Geen zweem van natuurlijk gevoel, geen zweem van billijkheid, geen oogenblik strijd tusschen de verbittering, opgewekt door den dood zijns lievelings, en den plicht om zijn gast te beschutten. Hij erkent de schuld zijns zoons, en toch laat hij zich door valsche schaamte bewegen zijn gast te vermoorden: zoo hij tegen dezen slechts beleefd blijft, zoo de schanddaad maar niet binnen de grenzen van zijn gebied gepleegd wordt, wanneer slechts tegen de uiterlijke vormen — daarin bestond dus bij sommigen, bij velen misschien, de middeneeuwsche beschaving! — niet gezondigd worde!

Hoe geheel anders in den Walewein!

Also houde als die hertoghe sach
doot sinen sone riep hi: »Owach!"
ende: »Wacharmen!" utermaten,
ende begonste hem sere meslaten.
Hi wrane sine hande, hi trac sijn haer
bi groten scerven uut aldaer.
Hi riep: »Wie heeft mi minen sone
»gherooft, die mi was ghewone
»te vertroostene in allen sere?
»Ic bem verscroven vortwertmere;
»in mach niet meer blide wesen."
Ende hi sach neder met desen
up den lichame van sinen kinde
met harde groter ellinde.
Hi begreep thooft ende dwanct an hem.
Ic weet wel dat, ende seker bem,
dat noit man in al erderike
so sere ende so hertelike
ne mesbaerde so hi dede tiere stont.
Hi custe die oghen ende den mont,
die valu waren ende onghedaen,
also hem tbloet was ontgaen.
Hi viel sevenwarf achter een
in ommacht eer hi ghefeen;
ende en haddemenne niet daer of verdreven
bi crachte, hi waerre doot up bleven.

Daar spreekt het vaderlijk gevoel luid en alleen; en als hij weet wie de moordenaar zijns zoons is, zweert hij zich te wreken,

so wel, men souder af spreken
van nu tote ane den domesdach!

Hoewel dan ook deze episode uit den Moriaan de vergelijking niet kan doorstaan met de overeenkomstige deelen uit den Walewein, blijft het toch nog een aantrekkelijk verhaal door de volheid van handeling, al is deze niet immer goed gemotiveerd, en door de levendigheid der voorstelling. Veel minder afgewerkt is het aventuur van Lancelot; blijkbaar is de dichter er over heen geloopen, of moest al wat eenige waarde of beteekenis aan

dit verhaal gaf, achterwege laten, omdat het in zijn grooter geheel niet paste. De edelvrouw die den overwinnaar hare hand had toegezegd, komt hier in 't geheel niet ten tooneele, en Lancelot is zelfs zoo beleefd niet van haar den voet des monsters ter harer geruststelling toe te zenden. De verrader wordt door Walewein op een bloot vermoeden aangevallen: hij had eerst zijn verraad behooren te volbrengen door zich bij de schoone als de verlosser des lands aan te melden, waar Walewein hem dan later mocht straffen. Dat dit werkelijk de gang des verhaals was vóór dat het werd verknipt, leert ons eene afzonderlijke redaktie daarvan, die mede in den Lancelot is geïnterpoleerd (1): de vergelijking van dat stuk met onze epizode geeft ons de maat aan van den kunstzin en der æsthetische ontwikkeling van onzen verzamelaar. Trouwens er zijn, naar onze overtuiging, in zijn werk maar al te veel bewijzen dat hij wellicht verzen samenlijmde en ridderromans schreef meer als handwerk dan uit ingenomenheid met het onderwerp of innerlijken aandrang. Men neme dit evenwel niet in al te strengen zin; want zoo wij al het miskennen van de kunstregels niet mogen vergoêlijken, het onderzoek naar de oorzaak dier miskenning zal ons doen zien, dat zij bijna niet te vermijden was. Alleen innerlijke overtuiging schept een groot kunstwerk: waar deze ontbreekt, waar de gemoedsstemming des dichters niet in harmonie is met de stof die hij moet behandelen, omdat uiterlijke omstandigheden wellicht hem dwingen den tijdgeest te huldigen, daar zal het kunstgewrocht mislukken. Waar die tweespalt den dichter bewust is, mag hij, zoo hij

(1) Het maakt de hoofdstukken 54—56 van het derde boek uit der mnl. vertaling van dezen roman (2 D., bl. 151—157 mijner uitgave), ongeveer 850 verzen bevattende, die in het origineel niet gevonden worden, maar de grootste overeenkomst hebben met het fabliau *De la mule sans frein*, dat Le Grand d'Aussy geanalizeerd heeft in zijne *Fabl. et Contes*, I, 13.

zich niet tot handwerksman wil verlagen, zijne overtuiging niet onderwerpen aan den tijdgeest; slechts waar dit gebrek aan overeenstemming niet tot klaar bewustzijn is gekomen, bestaan er redenen van verontschuldiging. En zoo meenen wij hier te moeten oordeelen. Althans wanneer wij meer den geest dan den inhoud van zijn werk in het oog houden, dan rijst het vermoeden dat de konceptie minder bij hem woog omdat de feiten zelf hem niet warm maakten; dat eenheid in zijn werk onmogelijk werd gemaakt door eigen innerlijken tweespalt des gemoeds. Blijkbaar toch had hij geen zin voor het ridderwezen der romans, en hij laat geene gelegenheid voorbijgaan om de aventuurlijke tochten die hij zelf bezingt te veroordeelen. Zelfs Walewein laat hij de zucht naar aventuren afkeuren, als hij Moriaan toevoegt:

»Diegene die ember wilt striden
»ende heme dies niet vermiden,
»selen sijs langen tijt plegen,
»bi wilen selen si ontwegen,
»ende ooc haren meester vinden
»die hem dies willen bewinden."

Hijzelf vindt het evenzeer onnatuurlijk dat helden altijd overwinnen, in tegenstelling met de meeste romanschrijvers van zijnen tijd. Als dan ook de ridderlijk volmaakte Walewein ten onder gedaan wordt, roept de beschrijver zijner lotgevallen uit:

»Dat en donct mi gheen wonder:
»en es ooc so staerc man negheen
»onder goede nember een,
»men mochten dicwile met scampe
»verwinnen wel, ende bi campe."

Zoo daaruit zijn verstandiger, praktischer blik blijkt, het verraadt van den anderen kant meer reaktie tegen dan ingenomenheid met het genre dat hij behandelt; en wanneer wij uit dat oogpunt Waleweins aventuur beschouwen, dan hebben wij zeker recht daaraan een dieper

beteekenis te geven. Alleen eene uiterlijke beweegreden doet den ridder de mishandelde jonkvrouw te hulp snellen:

> het docht hem *scande*,
> hine wrake haren toren;

niet uit innerlijken aandrang, zoo als in den roman van Walewein (vs. 3730):

> der joncfrouwen mesbare
> dede den here Waleweine so wee,
> dat hijs ne mochte nemmee
> ghedoghen dat hi dit sach
> dat men hare gaf so menighen slach (1).

Die richting veroordeelt de dichter, en hij laat er den held voor boeten, die zich, door zijne eigene les te vergeten, een ongeval op den hals haalde, waaruit hij slechts door een toeval gered werd. Buitendien, hij had niet geluisterd naar de raadgeving der Kerk: de heilige kluizenaar had hem voorspeld wat hij op dien tocht te wachten had, maar te vergeefs! Hieruit, zoowel als uit de moralizatiën, die of de dichter zelf in het verhaal vlecht of zijnen helden, vooral Walewein, in den mond legt, bevroedt men dat hij geen ridderlijke zanger was, maar blijkbaar een klerk of geestelijke; en het verwondert ons

---

(1) In den Moriaan is het eerst later dat onzen ridder, als hij de bittere weeklacht der jonkvrouw hoort,

> docht ... dat sijn herte scorde
> van jammerheden ende van sere.

Dit is echter misschien niets meer dan een weêrklank der aangetogen regels uit den Walewein. — Zij is op haar beurt niets gevoeliger, want als hare vrienden opdagen zet zij deze niet aan om haren redder in den strijd tegen de groote overmacht bij te staan, maar maakt zich ten spoedigste met hen vandaar,

> ende lieten Waleweine op dat velt,
> daer hi sere was verladen.

En de dichter heeft daar vrede meê, want tegen de lieden huns landheers durfden zij zich niet verzetten; ook hier was hij tevreden als de uiterlijke vorm maar gered was.

dan ook niet, dat wij het geheele stuk door, zelfs te midden van het wapengekletter, het cedant arma togae zien doorschemeren, en redenering en overreding meerder invloed oefenen dan zwaard of speer.

Voor wie niet aan de schors blijft hangen, wie door de traditionele vormen van het verhaal heen de meening des dichters bespiedt, gelijk die sparkelt in zijne moralizatiën en aforismen, in de opvatting en voorstelling en tegenstelling van de karakters van sommigen zijner helden, — voor hem zal dan ook de roman van Moriaan een merkwaardig verschijnsel zijn, niet zonder beteekenis. Hij zal er eene blijkbaar maar half bewuste, maar toch onloochenbare reaktie in zien tegen eene richting, waartegen het nuchter gezond verstand met even veel grond opkwam als tegen den geest die de Karel-romans bezielde. Zoo hier het protest niet zoo krachtig, niet zoo geestig geleverd werd als in den Reinaert, de oorzaak daarvan mag wel liggen in de halfslachtigheid des geleerden dichters, die tegen hetgeen hij wraakte niet de frissche levendige volksverbeelding had over te stellen, maar er tegen kampte met dien drooger, minder in rijke kunstvormen over te gieten geest van dogmatische didaktiek. Hij strijdt intusschen op zijne wijze tegen de eenzijdige richting zijner eeuw: nog tast hij de bestaande vormen niet aan, maar het oog waarmeê hij deze beschouwt verkondigt ons reeds uit de verte wat haar lot zal zijn na verloop van eene halve eeuw.

Dat de dichter niet zonder belezenheid was is ontwijfelbaar. Hij zinspeelt bij herhaling op Chrestiens' Percheval; dat de roman van Walewein gedeeltelijk door hem is nagevolgd zagen wij, en ook uit andere gegevens blijkt ons, dat hij met dat werk vertrouwd was. Zoo bij voorbeeld noemt hij, zonder nadere verklaring, den held even als in den genoemden roman »der aventuren vader", zoo gewaagt hij met gelijke ingenomenheid van het paard Gringalet, en drukt evenzeer op andere kleine omstan-

digheden, die de verwantschap van zijn gedicht met het in de vorige paragraaf behandelde doen in het oog springen. Gelijk met andere gedichten (¹) zoo was hij bekend met den Lancelot, waarop verscheiden toespelingen gevonden worden, hoewel het niet is uitgemaakt of die niet zijn geïnterpoleerd door hem die dit gedicht als een toevoegsel achter een der boeken van dien grooten roman wilde doen beschouwen. — Maar ook zijne gekuischte taal, zijn vloeiende stijl, het gevoel van eigenwaarde, dat in zijne sententieuse redeneringen zoowel als in zijn eigen oordeel over enkele deelen van zijn werk zich kond doet, dit alles schijnt het vermoeden niet onaanneemlijk te maken, dat hijzelf hier niet voor de eerste maal de pen hanteerde, en dit doet het ons betreuren dat wij omtrent zijn persoon niets kunnen mededeelen.

Hoewel hij in de manier schreef van Chrestiens de Troies, en met de fransche letterkunde bekend was, laat het zich niet aanzien dat zijn Moriaan naar een fransch voorbeeld bewerkt zou zijn; wat althans merkwaardig is en dit werk gunstig van anderen onderscheidt, is dat er niet een enkel bastaardwoord in voorkomt, hetgeen, gevoegd bij de onbekendheid van een roman van dien naam in de fransche letterkunde, de veronderstelling wettigt dat wij hier een van de weinige oorspronkelijke gedichten voor ons hebben, waarop wij mogen bogen. Juist die zuiverheid van taal nu, gevoegd bij den geest van de bewerking, waaruit blijkt dat de reaktie tegen het ridderwezen nog eerst in hare geboorte was, doet ons dat gedicht in het eerste vierendeel der dertiende eeuw stellen; en wij gelooven niet dat men uit de taal of andere algemeene merkteekens licht een bewijs voor de onwaarheid dier stelling zal kunnen putten.

Trekken wij nu ons oordeel samen, dan mogen wij

(¹) Misschien ook met den Karel en Elegast, waaraan enkele trekken uit het eerste optreden van den zwarten ridder doen denken.

vaststellen dat, zoo de roman van Moriaan in poëtische verdienste al bij dien van Walewein verre terugstaat, wat de konceptie en hier en daar de uitvoering betreft, zoo hij op den naam van epos niet het minste recht heeft, dit werk evenwel om de levendige schildering, om de zuiverheid van taal, om den klaren, nergens gezwollen, dikwerf dichterlijken stijl, als aangenaam verhaal toch zijne plaats verdient onder de voortbrengselen van den bloeitijd der mnl. poëzie; terwijl het dubbel merkwaardig wordt voor onze letterkundige geschiedenis, omdat de bijzondere richting van den dichter ons een gewenschten blik laat slaan in dien oorspronkelijken vaderlandschen geest, die het didaktisch element zelfs in zijne epische voortbrengselen niet verloochent.

4.

ROMAN VAN FERGUUT.

Onder de romans van Chrestiens de Troies noemden wij ook Le Conte du Saint-Graal, meer bekend onder den naam van Roman de Perceval, een werk dat onder 's dichters voornaamste voortbrengselen behoort, en herhaaldelijk werd vertaald of nagevolgd. In het gedicht dat wij zoo even behandelden, treft men talrijke toespelingen op dat werk aan, en in den roman waarover wij thans te spreken hebben vinden wij op menige plaats de sporen van blijkbare navolging: reden te over om hier met een enkel woord over den Percheval te spreken. Met een enkel woord, omdat wij slechts een klein gedeelte van eene mnl. vertaling van dat werk bezitten, en dan nog wel eene uit het laatste vierendeel der dertiende eeuw; omdat het origineel nooit is uitgegeven, terwijl de mhd. vertaling van Wolfram een te eigenaardig karakter heeft om bij onze behandeling te worden gebruikt.

In den Spieghel Historiael gewaagt Maerlant van »die loghene van Perchevale" blijkbaar als van een op zichzelven staand werk, en in de kronijk van den pastoor van Velthem heet het (2 B., cap. 19) ter gelegenheid van een vrouwelijk gedrocht,

> Die joncfrouwe diemen in Perchevael vint
> en gelcec derre (*deser*) niet een twint.

Blijkbaar bestond er dus op het eind der dertiende eeuw eene mnl. vertaling van dezen roman. Ruim vijfduizend verzen daarvan zijn door een afschrijver geïnterpoleerd in den mnl. Lancelot, en de vergelijking der taal van dit gedeelte met die van den geheelen eigenlijken Lancelot leert: 1° dat wij hier niet het werk van den vertaler van dat gedicht voor ons hebben, 2° dat het jonger is dan de roman waaraan het werd toegevoegd. De mnl. Percheval kan daarom niet veel ouder zijn dan Maerlants leeftijd, hetgeen wordt bevestigd door de vergelijking van de vertaling met het origineel, die ons leert dat den mnl. dichter een handschrift moet hebben ten dienst gestaan, dat eene jonger, ietwat omgewerkte redaktie bevatte. De tekst van het gedicht, zoo als men dien in goede fransche handschriften leest, is hier en daar merkelijk bekort, terwijl er daarentegen een aantal breede toevoegsels in voorkomen die in het origineel niet gevonden worden (1).

De inhoud van dezen schier eindeloozen cyclischen rijmroman komt hoofdzakelijk hierop neêr: Eene edelvrouw die haar echtgenoot en verscheiden zonen het slachtoffer heeft zien worden van hunne zucht naar ridderlijke aventuren, voedt haren jongsten spruit in afzondering op. De knaap, Perchevaal geheeten, ziet eens eenige ridders van Arturs hof door het bosch rijden: in zijnen eenvoud houdt hij den schitterenden stoet voor eene verschijning van engelen. Als hij beter omtrent de waarheid onderricht

(1) Zie mijne kollatie in de inleiding op het tweede deel van den Roman van Lancelot, bl. CCX—CCXII.

is, ontwaakt bij hem de begeerte om ook door ridderlijke daden beroemd te worden. Hij trekt heimelijk op weg en stort zich in eene onafzienbare reeks van aventuren. Eerst is hij een ruw natuurkind, dat door allerlei hartstochten her- en derwaarts geslingerd wordt, en door zijne onbeschaafdheid zich tot allerlei woeste daden laat verleiden. Eindelijk komt hij ten hove van Artur, verneemt daar het bestaan van den heiligen graal, en trekt uit om dat kostbare stuk op te sporen. Gedurende zijne lange omdooling vormt hij zich langsamerhand tot een volmaakt ridder niet alleen, maar tevens tot een zedelijk ontwikkeld mensch en een vroom christen. Het gelukt hem eindelijk als hij de grootste volmaaktheid bereikt heeft, den graal meester te worden, die tot aan zijnen dood in zijne hoede blijft, om dan in den hemel te worden opgenomen. Het breedvoerig verhaal der aventuren die hem daarbij gemoeten, en dat aan allerlei mystieke denkbeelden ten voertuig strekt, is doorweven met epizoden waarin verschillende ridders der Ronde-Tafel eene rol spelen: in de eerste plaats held Walewein; en het zijn enkele zijner feiten die in het haagsche handschrift van Lancelot zijn opgenomen.

In de school van Chrestiens de Troies vormden zich een aantal dichters, die of zijne manier navolgden of bij het bewerken hunner gedichten zich een of ander zijner voortbrengselen voor den geest stelden waarvan zij de treffendste stukken overnamen. Het een zoowel als het ander zal ons nader blijken bij eene beschouwing van den inhoud van den roman van Ferguut.

»Koning Artur had te Caradigaen hof gehouden, en vele dappere ridders bevonden zich daar bij hem. Toen zij 's middags zich in de ridderzaal vermaakten met het spel of het verhaal hunner aventuren, noodde de koning hen ter jacht op een wit hert in 't foreest van Gloriende. Men maakte zich op, en zoodra men het hert op 't

spoor was werden de honden ontkoppeld. Het wild snelde voort langs eene rivier, de honden met geweldig gedruisch er achter, tot groot vermaak der jagers. Zoo ging het drie mijlen ver: nu sprong het gejaagde dier in het water en bergde zich in de biezen:

> die honde maecten groot gelunt:
> die ridders bliesen, diere na quamen,

en nu vlood het weder het bosch in, waar het hun ontkwam. Nu zwoer de koning een eed, dat hij dag en nacht zou voortjagen tot hij het hert gevangen had, en hij beloofde een grooten gouden beker aan wie de jacht deed eindigen. Toen begon de vervolging op nieuw: Perchevaal was weldra de eenige die het spoor hield, en al voortjagende van woud tot woud, kwam hij eindelijk in 't land van Indegale,

> daar men Gode niet en kent,

waar eindelijk het hert in een moeras gejaagd verdronk. Nu zette Perchevaal,

> die wiste meer ane dat geblas
> dan enech ridder diere was,

den horen aan den mond en deed den koning kond dat de jacht voleind was, waarop zich de geheele stoet weder vereenigde. Artur schonk Perchevaal den beker, dien deze terstond weder vereerde aan Gawein (gelijk in dit werk Walewein steeds met den franschen naam genoemd wordt). Men bracht den nacht in het bosch door, en den anderen morgen maakten zij zich weder op weg naar Cardoel. Door een dal rijdende zagen zij daar een kasteel op eene rots staan, rondom door breed paalwerk omgeven en door een sterken toren verdedigd: de eigenaar daarvan was een onadelijke dorper, Somilet geheeten, die uitgestrekte goederen van zijne voorouders geërfd had. Zijne vrouw was van edele geboorte: om zijnen grooten rijkdom had zij hem gehuwd. Drie zonen spro-

ten uit hunnen echt, die de vader dwong het vee te weiden of het land te ploegen. Toen de koning langs het kasteel trok,

> sere besach hi die tornele,
> dat hordijs, die hoghe sale
> die bequam hem herde wale;
> hine voer niet sere, waer den telt
> quam hi ghereden [1].

»Als zij langs het veld kwam en waar des dorpers jongste zoon in een schamel kleed gehuld den ploeg dreef, verschrikte de knaap en dorst geen lid verroeren voordat het gezelschap voorbij was. Achteraan dreef een dienaar een pakpaard, dat niet voort wilde; op dezen sprong de jonkman toe, gewapend met zijn grooten kolf, en sloeg de hand aan zijnen teugel en vroeg hem wie die heeren waren? Hij vernam nu dat het de koning was met zijne baronnen die hem met raad en daad ten dienst staan. De knaap, die zooveel goeds van Artur en zijne ridders heeft hooren verhalen, wil zich opmaken en naar het hof gaan om 's konings raadsman te worden en de boozen van hem te jagen.

»Hij ontspande de paarden van den ploeg en snelde naar het kasteel, waar hij zijn ploegijzer verachtelijk neêrwierp, en van zijnen vader wapenen eischte om naar het hof te gaan. De vader, in toorn ontstoken, greep naar een knuppel, en ware hem daarmeê te lijf gegaan, zoo de moeder niet tusschenbeide gekomen was. Op haar voorspraak wordt de knaap gewapend; en al is de halsberg roestig, hij is stevig. Als hij geheel gereed is brengt men hem een paard, en graaf noch koning had er ooit een beter gezien. De jongeling sprong in den zadel zonder den stegereep te gebruiken, en nadat zijne moeder hem weenende gekust had nam hij oorlof:

---

[1] Die regel beteekent: Hij reed niet zeer hard, maar met den telgang kwam hij gereden; de uitgave heeft hier:

> hine voer, met siere werden telt.

wat si weenden, hi hads spel;
harde saen was hi te dale
alle trappen vander sale.

»Hij hoopte nu de ridders die hij gezien had te volgen, maar weldra werd hij het spoor bijster en verdwaalde in een bosch, waar vier roovers hem paard en wapenen willen ontnemen. De knaap is echter onvervaard, en als de eerste roover hem toeroept dat hij zal afstijgen, vraagt hij hem koelweg naar den weg te Cardoelwaarts. Zij raken handgemeen, en toen twee der roovers waren neêrgeveld namen de beide overigen de vlucht. De overwinnaar hieuw den dooden de hoofden af en hingze aan zijnen zadel. Eindelijk kwam hij te Cardoel en reed tot midden in de ridderzaal, waar de koning met zijne ridders zat; en hij verzocht Artur hem bij zich te willen houden, onder belofte dat hij hem met raad en daad zou bijstaan. Keye kon zich niet bedwingen, maar begon hem te bespotten over zijn gezegde zoowel als over zijn geheele voorkomen. Eindelijk roept hij uit dat deze zeker de ridder moet wezen die naar de zwarte rots zou trekken in het woud, waar Merlijn gewoond had, om daar den sluier en den hoorn te vermeesteren, die reeds zoo menigen ridder ongeluk hebben berokkend; en dat de koning hem maar onder de zijnen moest opnemen. Gawein verwijt Keye zijne kwaadaardige spotternij, en de knaap zelf ontsteekt in toorn, en zweert dat hij Keye voor zijn ongepasten toon zou straffen, indien de tegenwoordigheid des konings hem niet weêrhield. Op 's konings vraag verhaalt hij nu vanwaar hij de hoofden heeft die aan zijn gereide hangen, en hij verklaart zich bereid om het gevaarlijke aventuur te ondernemen waarvan Keye gesproken heeft; en ofschoon de koning er hem al de gevaren van voor oogen houdt, hij wil zich door niets van zijn voornemen laten afbrengen.

»De knaap ging vandaar om in de stad herberg te zoeken, maar te vergeefs wachtte hij dat iemand hem

zijn huis bood, terwijl het regende dat hij doornat werd. Hij schuilde onder eenen boom, en door vaak vermoeid begon hij het hoofd te laten hangen. Toen eene jonkvrouw die hem in dien toestand zag, hem vroeg, waarom hij daar toefde, bad hij haar hem te herbergen, en zij, de dochter van 's konings kamerling, stond hem toe bij haar in huis te komen, onder voorwaarde dat haar vader dit bij zijne terugkomst niet zou wraken. Weldra zat de knaap, wiens naam Ferguut was, op zijn gemak bij een groot vuur en gedoken in een kostbaren mantel: hij zag er uit als de schoonste ridder, had hij zich slechts naar ridderwijze weten te gedragen. De maaltijd was naauwelijks opgezet, of de kamerling kwam t'huis, die den vreemdeling met beleefde woorden noodigde in zijne woning te vertoeven. Hem herkennende, vraagt hij of hij niet de knaap is dien hij ten hove gezien heeft? Ferguut beantwoordt dit toestemmend en voegt er bij, dat de ridder die hem bespot had zijn loon nog wel zou ontvangen van 's dorpers zoon. Al voortkoutende na den eten bemerkt de edelman al spoedig, dat Ferguut »dom van sinne" was, en hij raadt hem in gemoede niet naar het hof terug te keeren; maar deze laat zich niet van zijn voornemen afbrengen, en de gastheer belooft hem nu dat hij hem 's anderen daags door den koning ridder zou laten slaan, waartegen Ferguut zich eerst verzet, daar hij meent dat zijn vader hem reeds ridder gemaakt heeft door hem te wapenen. Ferguut werd eindelijk in een vertrek gebracht,

daer si vernamen
ghescreven menigherande dier,

en weldra sliep hij op zijn »bedde pellorijn", tusschen twee ragfijne lakens in. Den anderen morgen voorzag zijn gastheer hem van andere kostbare kleederen, en daarop zetten zij zich te paard en trokken naar het hof. De koning had juist de mis gehoord en nam plaats aan t schaakbord, toen zij binnen traden: Ferguut, die door

zijn waard onderricht was, deed zijn mantel beleefdheidshalve af en boog voor den koning, voor wien hij dan neêrknielde en bad dat hij hem ridder mocht maken. Heer Gawein deed zijne voorspraak bij zijn oom gelden, waardoor hij de vriendschap van den jongeling verwierf, die hem terstond toevoegde:

»Uwen name
»en wetic niet, maer goedertiere
»sidi, ende van goeden manieren."

»Ferguut wordt nu door den koning ridder geslagen, en toen hij zich te paard geworpen had gaf hij zulke blijken van zijne bedrevenheid en kracht, dat de koning luide zijne spijt te kennen gaf dat Keye door zijn bitteren spot zoo'n uitmuntend ridder verdreven had. Maar de nar die aan het vuur zat voorspelde den koning, dat de jonge ridder meer eer zou verwerven dan eenig ander, en dat door zijn toedoen de zwarte ridder weldra ten hove zou verschijnen om hem sluier en horen te brengen. Dit gezegde deed Keye bijna van toorn barsten, en hij zou den nar in 't vuur geworpen hebben als hij had gedurfd. De nieuwe ridder maakte zich nu, fier als een liebaard, op weg om het aventuur te ondernemen. 's Avonds kwam hij aan een kasteel, langs welks grachten een ridder met eene jonkvrouw,

(hen was so scone onder den trone),

zich vermeidden. De jonge edelvrouw, wier naam Galiëne was,

si heeft grauwe oghen ende clare,
brune wintbrauwen, gheoget reine,
niet te groot, te maten cleine;
tforhooft upheven ende slecht,
haer ansichte lanc ende recht,
wit alse een snee, te pointe root,
(een mochter hem in besien ter noot),
die lippen root, den mond nauwe,
vele soeter dan enech dauwe;
haer tande clene, wit, naghestaen;

haer adem rooc als galigaen.
Over die scouderen was si smal,
ende wel ghescepen over al:
haer aerme lanc, cleine witte hande;
scoonre wijf noit man becande.

Ferguut verzocht hun om herberg, en dit werd hem gewillig toegestaan. De jonge ridder had van Arturs kamerling menige les van hoofschheid zich ten nutte gemaakt: hij steeg van 't paard en bood der jonkvrouw de hand om naar binnen te gaan. Toen hij ontwapend was zag zij hoe welgevormd hij was van leest, en

wel bequam hare sijn gelaet.

»De min zag dat het tijd was haar onder zijn gebied te brengen, en zette eene pijl op den boog en schoot dien door haar oog in 't harte, zoo diep, dat geen meester er dien ooit uit vermocht weg te nemen. Galiëne verborg hare ontluikende neiging uit vrees voor den ouden ridder, haren oom. Toen zij nederzaten durfde zij den jonkman niet toespreken, en ook hij zweeg:

soe en dorste no hi en conste mede,
daer omme die tale bleef tier stede.

Gelukkig maakte het avondmaal een einde aan dien gedwongen toestand, en toen de tafel weêr was weggenomen begon de oude Ferguut te ondervragen naar het doel van zijnen tocht. Deze verhaalde hem zijn wedervaren en leî hem zijn voornemen bloot om den zwarten ridder te gaan bevechten. De oude schetst hem de gevaren dier onderneming, die dikwerf te vergeefs was bestaan, en tracht hem te bewegen haar op te geven. Maar Ferguut was »blide ende onvervaert", en wil tegen de kracht des zwarten zijn eigen moed overstellen. Hij wil niet dat Keye het recht verwerve om hem te bespotten. Het was intusschen nacht geworden en men ging ter ruste. Der jonkvrouw ontvlood echter de slaap:

si keerde hare hier ende gheins,

zij verschoot herhaaldelijk van kleur en zuchtte. Zij trachtte zich te overreden dat het dwaasheid was een jonkman dien zij voor 't eerst zag te beminnen: en van hem kon zij toch ook niet vergen dat hij overal op de eerste maagd de beste verliefde . . . Maar toch, wist hij hoe diep haar zijne onverschilligheid zou aandoen,

»hine dade nemmer die dorperheide
»dat hi mi sine minne ontseide."

Maar hoe zou hij het weten?.. het hem zelf zeggen?... Zij wil hem nooit weêr zien en bij een ander schooner vorst of koning haar leed vergeten... Een schooner?... Maar die was nergens te vinden. Zij gevoelt wel dat hij niet in hoofsche manieren uitmunt, maar het baat niet, de liefde is sterker dan de rede. — Eindelijk kan zij zich niet langer bedwingen: zij begeeft zich naar den slapenden ridder, en na eene poos weifelens en weenens waagt zij het uiterste:

op sine herte tintelde hare hant.

Ferguut ontwaakte, en zag haar voor zijne sponde geknield weenen. Zij zegt hem dat zij haar hart verloren heeft en dat zij het bij hem komt zoeken. Maar in zijn dorperlijken eenvoud verstaat hij haar niet: »Ic en sag u herte nie", is zijn antwoord, en hij heet haar weg te gaan. Nu wordt zij duidelijker en eindigt zelfs met den uitroep:

»Ghi moghet met mi doen uwen wille!
»Ic en werde nemmer blide
»sonder u, in eneghen tide.
»Om u ben ic in groter noot:
»ghi hebt mijn leven ende mijn doot."

Maar hij slaat haar aanbod lagchend af; tot een ander doel is hij uitgetogen: overwint hij op zijnen tocht, dan wil hij wel wederkeeren, en dan moge zij hem leeren minnen. Op dat antwoord snelt zij vol schaamte naar haar vertrek terug, en vol berouw over het gebeurde

wil zij zich van het leven berooven. Zij vermant zich echter en neemt het besluit den volgenden morgen naar haren vader te gaan en in een ander huwelijk deze liefde te vergeten.

»Den volgenden morgen bij het krieken van den dag wapende Ferguut zich, en na afscheid van den gastheer en diens treurende nicht genomen te hebben, maakte hij zich voort. De oude ridder wees hem den weg ter zwarte rots en verzocht hem daar terug te keeren als hij de overwinning mocht behalen. Al wie de dappere ridder onder weg ontmoette, waarschuwde hem voor het aventuur dat hij ging bestaan. Weldra ontwaarde hij de rots die zich steil in de wolken verhief, en tot wier top slechts een smal padelkijn toegang gaf. Hij bond zijn paard aan een boom, en begon toen met het bloote zwaard in de hand het steile pad te beklimmen; en met veel moeite raakte hij naar boven. Hij vond hier eene marmeren kapel staan, met eene yvoren poort met goud vercierd: daarvoor stond een dienstman met een zwaren stalen hamer in de hand en die er zeer grimmig uitzag. Daarbinnen bevonden zich de sluier en de horen die onze ridder zocht: hij wendde zich tot den wachter en vroeg dezen of hij hem daarvan ook eenig bericht kon geven; maar de dorper gaf hem geen antwoord. Toen hij ook ten tweeden male taal noch teeken ontving, werd Ferguut boos: daar hij niet in zijne nabijheid durfde komen, omdat hij zijn schild in de vlakte had moeten achterlaten, nam hij een steen en wierp dien op den reusachtigen dorper met zooveel kracht, dat hij hem den arm brak en de strijdhamer met groot gedruisch op de aarde viel. Toen liep Ferguut op hem toe, en zijn zwaard met twee handen grijpende hieuw hij op hem in: maar de man bewoog zich niet, want hij was van metaal; en de ridder schaamde zich dat hij een levenloozen molik was te lijf gegaan. Hij ging nu de kapel binnen en vond daar een liebaard van elpenbeen liggen, aan wiens hals de

gewenschte voorwerpen hingen: hij maakte zich daarvan meester en blies driewerf in den horen, dat men het vijf mijlen in 't ronde kon hooren. Daarop daalde hij naar beneden, zat weder te paard en riep nu in zijn overmoed den ridder op die hem het leven moest nemen. Naauwelijks had hij dit gedaan, of hij hoorde een geluid of al het wild van het bosch bijeen was, en kort daarop

doe sach hi blakende also een vier
den ridder: het sceen een viant (*duivel*),
hine hadde niets wit dan den tant,
het was al swert dat hi hadde ane,
(wel gheleec hi Baerbelane):
sijn ors was swert alse aterment.

Na op hoogen toon Ferguut en Artur en al zijne ridders beschimpt te hebben begint hij het gevecht, dat zoowel met speer en zwaard als met kwinkslagen wordt gevoerd.

Noit smet bet slach hilt
dan si twee, op een anebilt.

Eindelijk vliegt des zwarten zwaard in stukken, waardoor hem een steen op het harte wies: hij was nu in Ferguuts macht. Maar deze wilde hem niet dooden, mits hij zich naar Arturs hof mocht begeven en dien genade vragen. Na eenig tegenspartelen beloofde de verwonneling dit, en Ferguut gaf hem horen en sluier mede.

»De overwinnaar keerde naar zijn laatsten gastheer terug, gelijk hij beloofd had. Hij vond hem onder de poort van zijn kasteel, met een valk op de hand, maar met een bedrukt gelaat; en in het slot hoorde hij luide weeklagen. Op zijne vraag wat dat beteekende, krijgt hij ten antwoord dat Galiëne in 't geheim het kasteel verlaten heeft en nog niet is teruggekeerd. Als nu de oude hem naar de bijzonderheden van zijn gevecht vraagt, antwoordt Ferguut met de wedervraag:

»Waer es Galiene die scone,
»die nieman en mach volprisen?"

— »Ik weet niet waarheen zij getogen is, maar deel gij »mij uw eigen wedervaren meê." — »Ei heer, waarom is »zij heen? Hebt gij haar ook kwalijk toegesproken?" Zoo ging het langen tijd over en weêr. Ferguut luistert niet naar zijnen waard. De min heeft hem plotselings bevangen en zal hem nu betaald zetten dat hij der jonkvrouwe zoo wreed was. Nu rouwt het hem, maar 't is te spade. Hij barst in weegeklag uit. 't Is zijn dorpelijke natuur waaraan hij zijn ongeluk te wijten heeft: zijn vader Somilet was nooit hoofsch geweest met vrouwen, maar de zoon had hem in dorperheid overwonnen... Hoe komt het dat hij niet het verstand verliest na het ongeval dat hij zichzelven berokkend heeft!.. Wist hijze te vinden, hij zou haar zoeken, al waar 't ook midden in de zee of te midden van een woud vol draken... Hij zal haar opsporen, en om zich harer waardig te maken, zweert hij elk gevaarlijk aventuur dat hij hoort vermonden te bestaan. Of kwame er veel eer een ridder die hem 't leven nam, hem het hart uit de borst rukte en zoo een einde maakte aan zijne smart! Want juist nu, nu hij haar verloren heeft, brengt hij zich hare schoonheid, haar verstand, hare hoofschheid te binnen, en van droefheid vermand laat hij het hoofd op den zadelboog hangen. — De oude tracht hem op te beuren, maar Ferguut weigert zijne herberg aan te nemen, en rijdt, ofschoon de nacht valt, vandaar en het bosch in.

»De maan scheen helder toen hij aan eene opene plaats kwam, waar eene tent was opgeslagen. Ferguut reed er op toe. Voor den ingang stond een monsterachtige dwerg, die hem toeriep zijnen meester niet in zijnen slaap te storen zoo het leven hem lief was; tevens sloeg hij 's ridders paard zoo met een staf, dat het neêrstortte. De vertoornde ridder deed zijn ros opspringen en reed toen den dwerg neêr en sloeg en hortte hem zoo, dat het hem zijn leven lang zou heugen. Op dat gerucht ontwaakte de edelman van daar binnen: hij wierp alleen

een mantel om en snelde naar buiten, en weldra hadden de ridders elkander uitgedaagd. Des slapers lief, die bij hem in de tent was, haalde zijne rusting en gordde hem die aan, en spoedig zat hij in den zadel. De twee vijanden stoven nu als liebaarden op elkander in, met zulke kracht, dat hunne paarden de hamen moesten buigen. De hoogmoedige ridder uit de tent ruimde den zadel, waarover Ferguut hem niet weinig bespotte. Nu worden de zwaarden getrokken en ook daarbij blijft Ferguut overwinnaar en zendt den verslagen vijand met zijne geliefde en den dwerg naar Arturs hof.

»De bedroefde Ferguut zwierf door het bosch zonder te weten waarheen: zoo bracht het toeval hem op eene smalle strook lands, waar een roover een toren had gesticht waaruit hij de reizigers bestookte:

warent seriante ofte pelgrime,
ridders die aventuren sochten,
hi nam hem al dat si brochten,
wie daer leet, oft wie hem werde
sloech hi thooft af metten swerde.

Die roover wordt door Ferguut ten onder gebracht en mede naar Arturs hof gezonden, waarop de ridder mijmerende het bosch weêr indoolde. Zoowel hij als zijn paard waren uitgeput van honger en vermoeienis, toen hij op een gezelschap van vijftien ridders stiet, die aanzaten aan een welbereiden disch: zonder verlof te vragen en zonder de handen te wasschen ging hij op de beste plaats zitten en begon te eten. De aanwezigen begrepen dat hij niet behoorde tot de meest hoofschen in den lande, en dachten hem zijn gelag te doen betalen. Zij wilden zijn paard nemen en hem tot op de huid uitschudden. Toen de indringer zich verzette nam een hunner een brandend hout uit het vuur en sloeg hem daarmeê in 't aangezicht, waarop Ferguut hem bij de hairen vatte en in de vlam wierp. Nu werd het gevecht algemeen, waarvan de uitslag was dat hij allen neêrhieuw op twee na, die even

als de vroeger overwonnenen naar Arturs hof moesten gaan, zich gevangen geven en al des konings gezellen, met uitzondering van Keye, namens Ferguut groeten.

»De dolende ridder ging verder, door de liefde — over wier kracht de dichter breed uitweidt — nagenoeg buiten zinne:

hine weet wele tes, dach oft nacht,
ende heft verloren al sine cracht,
sine vroetscap ende sine virtuut.

»Intusschen komen de overwonnen ridders ten hove, waar zij den groet van Ferguut aan allen behalve aan Keye overbrachten: deze gaf daar niet om maar lachte, en zeî dat hij voor Ferguuts wraak niet beducht was. — Deze had twee jaren omgedoold, levende van wilde wortels en geheel buiten zichzelven van wanhoop en liefde: zoowel hij als zijn paard waren vermagerd en zwak. Eens had hij in twaalf dagen niet gedronken, toen hij eene bron ontwaarde, die met allerhande edele steenen, topazen, robijnen, smaragden en safieren, geplaveid was, die den omtrek verlichtten. Het water had de bijzondere kracht dat het iedere krankte, zoowel van ligchaam als van ziel, terstond genas; zoodat Ferguut en zijn paard, na er van gedronken te hebben, tot hunne vorige kracht terugkeerden. Terwijl de zon opging ontwaarde hij nu eene kapel waarvoor een dwerg zat, die hem toeriep dat hij Galiëne te vergeefs in dat bosch zocht, dat zij er niet was, en dat hij haar bovendien niet zou treffen alëer hij het *witte schild* had verworven, dat zijn bezitter bovennatuurlijke kracht geeft en onwinbaar maakt. Bovendien,

men mach die stat verhongeren niet
daer hi in es, hare es wel ghesciet,
noch sone mach niet sijn ghewonnen;
het nes man die soude connen
die doghet volprisen vandien scilde.
Den nodighen so maect hi milde,
ende den bloden maect hi stout;

die den scilt draghet, hine wert niet out,
hijs in den point van viertech jaren
talre stont; ooc secgic twaren,
hine mach sijn licht verliesen niet;
die den scilt heft, hem es wel ghesciet,
hi es savons ende betide
tallen stonden vro ende blide;
hi es gheert over al
ende met vrouwen liefghetal.
Ic en souden u niet volprisen moghen.

Onze ridder kon echter niet te weten komen waar hij dit kostbare stuk zou vinden: hij neemt zich evenwel voor het op aventuur te zoeken.

»Eens kwam hij aan een zeearm, en daar een schip ziende, verzocht hij den schepelingen hem naar de overzij te willen voeren. Deze namen hem in, maar 't waren dieven die zich van Ferguuts paard en rusting waanden meester te maken. Toen zij hem die nu wilden ontnemen, onder bedreiging van hem des noods over boord te werpen, verweert de ridder zich met zoodanig gevolg dat hij negen der schakers doodt en de tiende zich overgeeft, die mede naar Arturs hof wordt gezonden. — Ferguut doolde nog lang te vergeefs, tot hij eindelijk een herder ontmoette die kondschap van het schild wist. Nu viel hij op zijne kniën en dankte God, want hij had er al aan gewanhoopt den schat te vinden. De herder kan niet gelooven dat hij die zulk een feit wil bestaan bij zinne is.

— »Nuttet ghinebere, hets u goet,
»oft sedeware, oft ghingebraes,
»want ghi dinket mi al te dwaes;
»ofte ghi hout met mi u spel."

Maar Ferguuts eenig antwoord is: »Wijs mij den weg er heen!" — Een deel van den nacht reed hij voort, en bij zonnenopgang zag hij den toren waar het kostbare stuk bewaard werd. Eene uitermate leelijke reuzin, van achttien voet lang, zat op de brug en hield de wacht: eene zeis lag op hare kniën. Toen zij den ridder ontwaarde greep zij haar wapen en trad op hem toe dat de brug

er van kraakte. Ferguut rende met zijne speer op haar aan, maar dit deerde haar niet: zij zwaaide het geduchte wapen doch hij ontweek het, en de slag kwam op een pilaar neer, die aan stukken vloog, maar waardoor ook de zeis brak. Nu ging hij haar met zijn zwaard te lijf, maar ook dit hielp niet veel: zij beet hem door zijn maliënkolder heen in de schouders dat hij schier bezwijmde. Eindelijk nam hij het zwaard met beide handen en hieuw haar de rechterhand af: toen viel het hem licht haar af te maken. Nog werd de toegang bewaakt door een draak, maar die sliep, en onze held hing het wonderschild aan zijnen hals. Nu ging hij het monster wekken, dat vuurspuwende op hem toeschoot, en dat hij eerst na een allerhevigst gevecht vermocht te dooden. Vrolijk reed hij vandaar.

»Na nog eenige dagen dwalens kwam hij aan een kasteel, waarvoor hij een reus zag staan. Ferguut groette hem en dacht zijns weegs te gaan; maar toen de reus het witte schild ontwaarde stoof hij op, want daaruit bleek hem dat zijn serpent en zijne vrouw Pantasale dood waren. Hij wilde den aterling die zich daaraan schuldig had gemaakt straffen. De reus was twee-en-twintig voeten lang, en als wapen

ene wouteyke hi droech,
twee paerde souden hem wel recken
souden si dat boomkijn vertrekken:
het was ghebonden met yserinen banden.

Daarmeê sloeg hij naar Ferguut, die gelukkig den slag ontweek; en de »hameide" drong, na 's ridders paard vermorzeld te hebben, diep in den grond, waaruit de reus haar niet dan met veel moeite kon loswringen. Het gelukte Ferguut in 't eind zijn tegenstander te dooden: toen drong hij in het kasteel door, waar hij twee jonkvrouwen vond die door het monster waren gevangen gehouden. In der eenen schoot lag des gigants zoon.

Ferguut grepen biden voete
ende scoten vander bruegen onsoete
in een water, dat daer liep:
dat kint verdranc.

De jonkvrouwen verpleegden den overwinnaar en genazen zijne wonden.

»Toen hij genezen was vernam hij dat niet verre vandaar eene jonkvrouw belegerd werd door een koning, die haars ondanks naar hare hand dong en haar met kracht van wapenen wilde dwingen hem te huwen. Die jonkvrouw,

»soe es vrouwe vanden Rikenstene,
»geheten es soe Galiëne."

Op het vernemen dier mare is Ferguut niet te weêrhouden: hij wapent zich en zadelt het uitmuntende paard Pennevare, dat hij in 's reuzen stal gevonden heeft, en daarmede ijlt hij naar den Rikenstene.

Die milen haddi saen (*weldra*) ghemeten,
die ten Rikenstene laghen.

Hij vond de stad omgeven door een groot heir, en de vijand rukte juist tegen de muren op: die van binnen trokken hun te gemoet, maar delfden het onderspit, toen de ridder met het witte schild hunne benden weder vereenigde en de belegeraars terugwierp. Na de overwinnaars tot aan de poort te hebben teruggevoerd, snelde de vreemde ridder, dien niemand kende, weg, en keerde weder naar het kasteel in het bosch.

»Galiëne had den vreemden helper opgemerkt, maar niemand kon haar zeggen wie hij was of waarom hij zich verwijderd had. Toen hij zich den volgenden dag weêr voor de muren vertoonde juichten de belegerden, en op zijne stem deden zij een uitval. De witte ridder deed den aanvoerder der belegeraars door een welaangebrachten slag zelfs »nicken tote opt ghereide": nu wierpen die van buiten zich met alle kracht op hem, rukten hem van 't paard, en zouden hem gedood hebben, indien die

van de stad hem niet hadden ontzet en weder te paard geholpen. Nu zette hij den strijd met nieuwen moed voort:

»In (*ic en*) soude connen
sine doghet vertellen nieuwer naer:
al pijndics mi, ic hadt te swaer."

De overwinning werd ook wederom bevochten, en de witte ridder trok zich weêr in het kasteel in 't woud terug. Terwijl hij zich van zijne wonden liet genezen, deed koning Galarant de stad op nieuw bestormen, en hij was er bijna meester van geworden, toen Galiëne op de muren verscheen en den koning overhaalde om hun pleit op eene andere wijze te beslissen. Zij zou een kampvechter stellen, waartegen de koning met behulp van den besten ridder uit zijn leger mocht strijden. Dit wordt door hem aangenomen en veertig dagen haar toegestaan om zich van een kemper te voorzien.

»Galiëne zond nu hare dienstvrouw Lunette naar Arturs hof, ten einde een der ridders van de Ronde-Tafel uit te noodigen den kamp voor haar te onderstaan. Maar alle ridders van naam waren uitgetogen om een makker op te zoeken dien de koning gaarne weêr ten hove zou zien; Lunette moest dus onverrichter zake terugkeeren. Troosteloos weeklagende komt zij door het woud gereden waar Ferguut zich meidde in het gras. Als hij haar naar de oorzaak harer droefheid vraagt, geeft zij hem de noodige inlichting, en tevens ontsnapt haar de klacht, dat Galiëne zich zelf haar ongeval te wijten heeft, omdat zij den rijken koning verwerpt uit liefde tot

een bloden cnecht uut vremden lande,

dien zij daarenboven slechts eene enkele maal gezien heeft. Ferguut zendt haar naar hare meesteres met de geruststellende belofte, dat haar »lief" haar zal beschermen. Galiëne slaat daar geen geloof aan, want dien zij mint is onverschillig jegens haar: God blijft haar eenige toeverlaat,

»Onse Here si onse campioen!"

Haar vertrouwen wordt niet beschaamd: de witte ridder daagt op, en terwijl de geheele stad God en de heilige Maagd voor hem aanroept, doodt hij eerst Galarants kampgenoot en noodzaakt eindelijk den koning zelf genade te vragen, dien hij dan naar Arturs hof zendt met dezelfde boodschap die hij er vroeger had heen gezonden: dat Keye zich voor hem had te wachten. Ferguut rijdt daarop ijlings naar zijn kasteel terug.

»Na een tusschenverhaal, dat meldt hoe de ridders die Ferguut overwonnen had aan Arturs hof worden ontvangen, wendt de dichter zich weêr tot Galiëne. Toen zij zag dat haar treuren om den verloren geliefde niet baatte, nam zij een wanhopig besluit. En de dichter roept daarbij uit:

»Hen (*het en*) es gheen dinc het en vercout:
Ferguut mach wel so langhe merren,
dat sijn rapen selen berren (*aanbranden*);
wijfs herte en es niet van stale!"

Daar zij inziet dat zij zonder voogd haar land niet op den duur berechten kan, roept zij hare leenmannen bijeen en noodigt hen uit haar een ridder aan te wijzen dien zij waardig rekenden om hare hand te ontvangen. Zij denken terstond aan den witten ridder, maar daar niemand weet waar hij gestoven is, wordt er besloten naar Artur te gaan, en dien te vragen haar een echtgenoot te geven. Aan 's konings hof was maar één roep over hare schoonheid:

»Wel ware hi here dien soe mochte,
»ende dien soe dade in hare ghedochte!
»Hi mochts een jaer te langer leven,
»dien soe antworde wilde gheven!"
Dus spraken si alle mont ghemene.

De koning weet er niets beters op dan een tornooi te doen beroepen, waarin haar hand de prijs zou zijn voor den bestdoenden ridder. Nu werden er oost en west

boden uitgezonden om dit in allen lande bekend te maken. Zoo krijgt Ferguut er mede kennis van. Hij betreurt nu dat hij uit blooheid de gelegenheid heeft laten voorbijgaan om hare hand te verwerven:

»Blode man quam noit te hogher saken!"

en nu is het wisselvallig of hij haar zal erlangen. Hij maakt zich echter terstond op.

»Luisterrijk was de verzameling van hooge edelen en vrouwen die het tornooi kwamen bijwonen. Keye verzocht om de eer van den eersten strijd: de witte ridder reed tegen hem in 't krijt. Weldra wierp deze den praler uit den zadel, zoodat hij in eene beek neêrviel: Ferguut was daarmede genoegsaam gewroken. — Menig ridder toonde daarna zijne behendigheid;

maer dietre best dede, vorwaer,
dat was die voerde den witten scilt,

die dan ook aller aandacht trok. 's Avonds was hij echter te bedeesd om ten hove te verschijnen, en toen Artur hem zocht om hem den lof te geven die hem toekwam, was hij nergens te vinden. — Den anderen dag werd het tornooi voortgezet, en zoo ook den derden, en de witte ridder overwon alle ridders van het hof, zelfs Perchevaal. Eindelijk kwam Gawein in 't perk, »die beste die leeft;" maar tegen hem wilde de zegevierende held niet strijden: hij bood hem integendeel zijn paard aan ten teeken van onderwerping. Toen Gawein zich daarover verwonderde, wierp Ferguut zijnen helm af, en nu werd hij herkend, en een ieder was gelukkig wegens zijne terugkomst. Toen de koning hem aan Galiëne voorstelde als haar toekomstigen echtgenoot,

Galiëne hadde die scaemte groot:
soe wert valu, bleec ende root,
alsi den ridder sach in doghen.

Zij deed echter als of zij hem niet kende en sprak:

»Ic moet ghedoghen,
»her coninc: mi es lief u wille."

Zij huwden, en de bruiloft duurde veertig dagen, waarna zij, begeleid door de voornaamste ridders van het hof, naar Rikenstene voeren, waar Ferguut als koning gehuldigd werd."

De mnl. roman van Ferguut is, al wordt het niet uitdrukkelijk in den tekst vermeld, eene vertaling uit het Fransch. Het origineel was gedicht door Guillaume li Clers, zoo als hij zich zelf noemt, of gelijk hij naar zijn geboorteland heet: Guillaume de Normandie, een anglo-normandisch schrijver die ten tijde van koning Jan in Engeland leefde, en verscheiden werken heeft nagelaten. *Le Bestiaire divin* en *Le Besant de Dieu* zijn zijne voornaamste gedichten; het laatste schreef hij tegen het einde zijns levens, in of even na 1226, als men mag opmaken uit de woorden:

al contemple que fis ces vers,
avoit la mort jeté envers
le rei de France Loeis.

Beide bovengenoemde zijn didaktische werken, maar vroeger had hij verscheiden romantische gedichten geschreven, gelijk hij zelf getuigt:

Fables et contes soleit dire:
en fole et en vaine matire
pécha sovent.

Daaronder rekent men zijn *Roman de Fréjus*, de fabliaux *Du prestre et d'Alison* (ook wel *la file à la bourgeoise* genoemd, dat dus geen afzonderlijk werk is) en *La Male Honte*: beiden zijn door Barbazan en Méon uitgegeven. Misschien is ook de ten onrechte aan Marie de France toegeschreven *Lai de l'Espine* een voortbrengsel zijner pen. (1)

(1) Zie over hem Th. Wright, Biographia Britannica, Anglo-Norman Period, p. 426—433.

Onze roman moet dus in het oorspronkelijk het licht gezien hebben in de eerste twintig jaren der dertiende eeuw. De vertaling mag een twintig jaren later vallen, maar kan zeker niet na 1250 gesteld worden. Vooreerst laat het zich niet aanzien dat men een dichtwerk dat in den smaak viel niet terstond zou hebben overgebracht in de landstaal, tenzij overwegende redenen dit tegenhielden; maar ten anderen bestaan er hier gegevens waaruit men tot een meer stellig rezultaat geraakt. Volgens den uitgever van dit gedicht is het oudste afschrift daarvan »ontwijfelbaar uit het laatst der 13e of begin der 14e eeuw." Nemen wij het laatste, wat mij het waarschijnlijkst voorkomt, en zien wij nu dat gedacht handschrift eene redaktie bevat »ghecorrigeert... in rijm, in vers, in ward" — gelijk wij uit het naschrift van den leidschen codex leeren, — dan mag men veilig besluiten, dat een werk dat in de eerste jaren der veertiende eeuw korrektie noodig had zelfs van *woorden*, dit alleen kon behoeven omdat die woorden onverstaanbaar of verouderd waren, hetgeen niet kon vereischt worden voor een voortbrengsel der laatste halve eeuw; waarom ik niet aarzel het tijdvak tusschen 1220 en 1250 ongeveer als dat van het ontstaan onzer vertaling aan te nemen. De verbeteraar heeft intusschen geen uitmuntenden tekst geleverd; want behalve enkele slordigheden of schrijffouten, zijn er onder zijne hand verscheiden plaatsen verminkt, waarschijnlijk omdat hij den ouden tekst niet verstond, en er maar iets voor in de plaats stelde zonder zich veel om den zin te bekommeren: ook het metrum heeft bij zijne korrektie niet gewonnen. (1)

(1) Een paar plaatsen op het hs. gekollationneerd tot bewijs:

Vs. 67. Hi voer neven der coninginne fine,
die enen mantel van hermine
hadde omme hare.

Waarschijnlijk is *fine* een toevoegsel en had de oude tekst het min zuivere rijm *coninginne: hermine*.

Vs. 311. Hine voer met sere waerden telt
quam hi gereden.

Met dien omwerker hebben wij niets nader te doen: wenschelijk zou het zijn den vertaler te kennen, die geheel onbekend is. De taalvormen evenwel van zijn werk

---

Dit is blijkbaar te veranderen in:

Hine voer niet sere, waer (d. i. *maar*) den telt
quam hi ghereden.

Vs. 1450. Maer die minne *riet* hare in doren,

Stellig moet voor *riet* gelezen worden *ruunt*.

Vs. 1459. Hen es dorper negheen so fine,
hem en soude ontfarmen.

De eerste dezer regels is blijkbaar ontsteld; maar wat heeft er oorspronkelijk gestaan?

Vs. 1773. Ofte Sagremort, die sere es vernaemt.

Het rijmwoord *waent* bewijst al dat er is geknoeid: waarschijnlijk moet *vernaemt* veranderd worden in *verwaent;* in 't Fransch wordt die ridder bijgenaamd *le desréé*, waarvoor de mnl. Lancelot soms heeft *die wonderlike*.

Vs. 1945. Alse die swerte ridder verhoort
dat Ferguut te hove was voort,

is onzin: *voort* is in de plaats gekomen van *gehoort*, waarvan voorbeelden in Wal. II, 283.

Vs. 2283. Ende vor minen oghen also slaet:
ic segt u wel, hets mi leet, verstaet.

Het metrum leert dat *verstaet* moet worden weggeworpen en dat de oorspronkelijke lezing was *sleet: leet*.

Vs. 3615 moet *den sone sagiants* blijkbaar veranderd worden in: *den sone des gigants*.

Vs. 3806. doe liet hijt lopen *ende wert erre*.

Dit is onzin, want in stede van *erre* werd hij *blide* gelijk er vijf verzen later staat. Maar hoe is 't te verbeteren?

Vs. 4087. Doe versaghene
meer dan vijfhondert tenen jane.

Dit komt mij ook onverklaarbaar voor: ik weet echter niet wat er in schuilt.

Vs. 4662. Dit horde hi, al swijcht hi stille;

hier doelt *hi* op den ridder, wat geen zin oplevert: de vergelijking van vs. 4592 doet vermoeden dat men voor *hi* moet lezen *God*.

De vergelijking met het origineel zou hier en elders licht kunnen geven, maar hoewel uitgegeven, is het niet algemeen verkrijgbaar, daar het slechts voor de leden van den Abbotsfort-club gedrukt is.

zoowel als het noemen van Gent (vs. 2552) en Market niet verre van Rijssel (vs. 872) geeft ons recht hem voor een Vlaming te houden.

Vragen wij nu naar de kunstwaarde van het gedicht, dan mogen wij in den aanvang weifelen tusschen geheele afkeuring en voorwaardelijken lof; naauwkeurige toetsing zal ons de tweede uitspraak voor de billijkste doen houden. Ik zelf oordeelde vroeger over den Ferguut ongunstiger dan thans, toen ik schreef: »deze roman stelt zich geen hoofddoel: de held trekt uit om zeker aventuur te volbrengen, en op dien tocht maakt hij kennis met Galiëne: dat schijnt aanleiding te geven tot eene epizode, maar al voortlezende is men verbaasd die epizode tot hoofdtafereel van den roman te zien uitdijen." (1) Wanneer men echter bij nadere overweging den roman van Ferguut in verband beschouwt met de geheele litteratuur van dat tijdperk, dan wordt dat oordeel eenigsins gewijzigd, en men kan er »eene zekere eenheid van onderwerp" niet aan ontzeggen. Die eenheid intusschen ligt meer in de bedoeling van den dichter, dan in het werk dat hij geleverd heeft om ons die plastisch voor oogen te stellen.

De jonge Ferguut wordt ons voorgesteld als schoon, dapper, fier en edelmoedig; vol gevoel voor recht en billijkheid, bezield met een hoog gevoel van eer, dankbaar voor genoten welwillendheid of ondersteuning; in de volle kracht der jeugd, zich openbarend in het naïve vertrouwen in zichzelf, in de luchthartige vrolijkheid waarmede hij de gevaarlijkste aventuren bestaat. Zijn persoon bevat dus alle kiemen van een uitstekend ridder; maar ten gevolge van zijne verwaarloosde opvoeding ontbreken hem de vormen, wier inachtneming alleen hem aanspraak konde geven op den naam van volmaakt edelman: hij is eens dorpers zoon, van alle hoofschheid ver-

(1) Roman van Walewein, 2 Deel, bl. 158.

stoken. De dichter doet die plompheid uitkomen door enkele kleine trekken: maar wat haar, volgens zijn inzien, geheel en al in het licht stelt, is zijne aanvankelijke onvatbaarheid voor liefde, en de wijze waarop hij Galiëne zijne wedermin ontzegt.

Men leest in den Roman van Roos, vs. 1497:

Cupido
sayt dat soete saet van minnen,
dat gheen dorpere mach ghewinnen;

en op eene andere plaats (vs. 1404) wordt van Narcissus die der nimf Echo de »minne ontseide" geklaagd, dat hij

Daer ane dede dorperheide.

Bovendien: wij zagen reeds (boven, bl. 102) hoe Chrestiens de Troies getuigt:

Molt en amande
qui fet ce qu'amors li comande;

en onze Diederik van Assenede zegt uitdrukkelijk (1):

Des en quam mi niet te voren
van dommen lieden ende van doren,
dat si noit van herten minden:
wilden sijs hem ooc onderwinden,
si souden die minne verwerken sere;
si beghevens bat ende doen haer ere,
dat si die minne niet verwerken,
ende later pleghen hovescen clerken,
ende hovescen riddren ende vrouwen:
dat sijn, die minnen met rechter trouwen
ende emmer der minnen sijn onderdaen.

Men ziet uit die aanhalingen vooreerst, dat de »domme" dorper ongeschikt werd gerekend om te minnen; ten anderen, dat omgekeerd koelheid voor de liefde eener jonkvrouw een bewijs was van dorperheid; ten lesten, dat galanterie en vrouwendienst alleen beschouwd werden als kweeksters van beschaafde vormen en als recht gevende op den eernaam van hoofsch; en ik twijfel er niet

(1) Floris ende Blancefloer, vs. 65 vlgg.

aan, of de dichter heeft ons willen doen zien, hoe de liefde den dorper vormt tot een hoofsch, een volmaakt ridder in de praktische werkelijkheid, waarvan ook hij Walewein als het ideaal beschouwde (zie vs. 1092); en dat hij daarmede een tegenhanger heeft willen leveren van den Perchevaal, die door geestelijke liefde gevormd was tot een volmaakt »geestelic ridder."

De omgang met beschaafde edellieden, wier raadgevingen hij zich ten nutte heeft gemaakt, doen Ferguut de eerste schrede zetten op de baan zijner vorming; en als hij door het bestrijden en overwinnen van den zwarten ridder het bewijs heeft geleverd dat hij werkelijk de eerste vereischten voor een ridderlijken held, moed, behendigheid en volharding bezit, kan er een begin gemaakt worden met zijne hoogere opleiding. De liefde dringt tot zijn hart door: maar hij moet vooreerst door daden, bewijzen geven van die liefde en van standvastigheid tevens; en in de tweede plaats moet het heilig vuur meer en meer zijn geheele wezen doordringen. Die liefde zet hem aan tot groote daden: alles durft hij wagen om het voorwerp zijner min te verwerven, en na vele beproevingen is hij genoegsaam gelouterd om als held aan Arturs hof te schitteren, en zelfs de kroon in het rijk van Rikenstene te verwerven. Er heeft eene omkeering in zijn binnenste plaats gehad: heeft hij vroeger slechts aan dorperlijke, materiële minne gedacht, thans is die vlam gespiritualizeerd, en in stede van met zekere minachting der jonkvrouw toe te voegen:

»Ic en weet ghene keiserinne
»die ic orlovede mine minne,"

is hij schuchter en ingetogen geworden, en durft zich noch aan haar, noch aan het hof van Artur vertoonen; terwijl zijne ontmoeting met Walewein schijnt aan te wijzen, dat hij in hoffelijkheid van manieren voor niemand behoeft te wijken, en thans zich naar ridderswijze weet te gedragen.

Er behoort intusschen eenige goede wil toe om die bedoeling van den dichter te raden, want nergens wordt ons die strekking duidelijk voor oogen gesteld: slechts op eene enkele plaats kunnen wij haar aangewezen vinden, als wij de klacht van Ferguut bij het verlies der schoone (vs. 2075 vlgg.) in verband beschouwen met de straks aangetogen verzen. Zoo zegt hij:

»Bi Gode, en quam noit bi naturen
»iet els in mi dan dorperhede!
»noch so houdic wel dien sede:
»nature treet meer dan hondert stiere.....
»Waaromme doe ic mi so fiere?
»ic wille sijn der minnen smet. (??)
»Trouwen, mijn vader Somilet
»also lange alse hi leide sijn leven
»en wildi des werkes pleghen,
»ende die sone wils hem onderdoen!
»Ic mach wel heten daes caproen,
»dat ic metten ghenen wille gaen,
»die ter minnen dienste staen."

Dit is intusschen niets meer dan een wenk, en geene bepaalde aanwijzing; en evenzeer kunnen wij uit 's dichters woorden (vs. 2053):

»Wel staerc so sijn der minnen crachte,
dat si dus eens mans ghedachten
in corten stonden so ondergaen,"

wel ontwaren, dat de machtige invloed der liefde hem bij zijne schepping in de gedachten zweefde, maar 't is nog geene bepaalde verklaring aangaande de strekking van zijn verhaal. De aard der verschillende feiten geeft misschien nog minder licht; want de aventuren die de held onderneemt staan in 't geheel niet in verband met zijn zielstoestand, en nergens wordt ons zijne innerlijke ontwikkeling aanschouwelijk gemaakt. Wie daarom evenwel in dit gedicht eene bloote reeks van gevechten zou willen zien, alleen ondernomen om eene verloren juffer op te sporen, zonder eenige dieper beteekenis, zonder

zedelijken grond, of blootelijk eene aanschouwelijke beschrijving van het door Ferguut in zijne wanhoop aangehaalde spreekwoord,

> die werpet onder sinen voet
> dat hi mach houden in sijn hande,
> hets recht dat hire af hebbe scande,.....
> ende heeft sulc al dat hi ghert,
> ende bejaghet dat hem dert,

die zou daardoor alleen verraden weinig ingedrongen te zijn in den geest der middeneeuwsche beschaving en letterkunde; tot zoodanig oordeel kan alleen eene beschouwing van den roman buiten zijn verband met andere kunstwerken leiden: wie zich door studie en oefening een ruimeren blik heeft eigen gemaakt, zal gereedelijk tot de overtuiging komen, dat werkelijk een beginsel ten grondslag ligt van dit werk, hoewel dan de middelen om dat episch te ontwikkelen geheel mislukt zijn. Zoo daarom ons oordeel niet volstrekt afkeurend is, onze lof is echter zeer betrekkelijk.

Vestigt men nu het oog meer op de enkele deelen dan op het geheel, dan behoort die lof onvoorwaardelijk te zijn, want de meeste tooneelen op zichzelf beschouwd zijn meesterstukjes van voorstelling, uitmuntend door levendigheid en waarheid. Ik spreek niet van de jacht in den aanvang, omdat die min of meer een hors-d'œuvre is, en zelfs als tegenstelling van ridderlijke pracht tegen de boersche ruwheid van Somilets woning en vormen te breedvoerig geschilderd; maar ik wil op twee plaatsen de aandacht vestigen ten bewijze van het gestelde. Men zie b. v. het tooneel tusschen den dorper en zijne vrouw als hun zoon het boerenleven wil vaarwel zeggen. Eerst is de man, naar zijne dorpelijke natuur, ruw en onbeschoft: hij wil den zoon met een stok te lijf, en als zijne vrouw hem met hare armen omvangt om dit te beletten, geeft hij haar te kennen dat de ridderlijke zin des knaaps hem verdacht voorkomt, en hij scheldt hem

»quaet hoeren sone." Nu herleeft in haar het gevoel harer edele geboorte:

»Van hoerdome willic wesen quite:
»hens man negheen diet mi optien
»wilde, ic en sout hem doen lien
»dat loghen ware,"

zegt zij: en zoo haar zoon gedachte ten wapen heeft, het moet hem niet verbazen, want in haar geslacht

»es noch menech riddere goet."

Terstond buigt nu de dorper het hoofd voor den adelijken toorn: hij vraagt haar om verschooning en verontschuldigt zich:

»Ic seide als een die was sot:
»al uwen wille willic doen."

Hoe dit den geest des tijds uitdrukt en pleit voor de opmerkensgave en ware voorstelling van den dichter!

Niet minder goed gedacht is het tooneel tusschen Ferguut en Galiënes oom, bij hunne ontmoeting na hare vlucht, waarin bij den edelman het verdriet en de beleefdheid elkander bekampen, terwijl één alles overweldigend gevoel zich van den jonkman meester en hem doof maakt voor elke andere zaak. Als de oude ridder de oorzaak van zijnen kommer heeft verhaald, noodigt hij Ferguut uit bij hem te overnachten; en daar hij aan zijne gebroken wapenrusting bemerkt dat hij den zwarte ontmoet heeft verzoekt hij hem om het verhaal van zijn wedervaren. Maar

Ferguut peinsde om die joncfrouwe,
ende sprac: »Her waert, dat u Got lone!
»waer es Galiëne die scone,
»die nieman en mach volprisen?"
— »Ic en canre u niet gewisen:
»heden morghen si henen sciet,
»waerwaert si es dan wetic niet:
»bedi ben icker af in vare.....
»maer segt mi van ure (*uwer*) niemare."
— »Ai, lieve her waert, sprac Ferguut,

»om wat saken es si uut?
»hebdi hare iet messeit?"

Zoo ging het lang over en weêr:

die een vraghet den anderen om bataelgie,
minne dwinct den anderen sonder faelgie;
die waert vraghet om den ridder wreet:
Ferguut wat doen en weet
om dat hi heft sijn lief verloren.

De jonkman breekt nu in eene hevige klacht uit over zijn verlies, dat hij zelf zich berokkend heeft; en als hij in wanhoop den dood wenscht,

die goede man begrepen saen
biden halsberghe, ende seide: »Here,
»het dunct mi herde grote onnere,
»dat ghi u selven dus verslaet."

Hij zegt hem dat het geen ridder betaamt zoo om eene vrouw te treuren, en vermaant hem zijne droefheid te laten varen en zijn intrek bij hem te nemen:

»Om u salic te blider sijn
»ende blussen minen toren (*verdriet*)
»van mire nichten."....

maar in stede van »te blider" te zijn, overweldigt hem zijn gevoel, en bij het uitspreken van haren naam moet hij er bijvoegen:

»het was mine bliscap altemale!"

Er ware nog menig tooneel aan te halen als het ons alleen te doen was om een denkbeeld te geven van de levendige schildering des dichters: wij hebben ons tot een paar voorbeelden bepaald, waaruit men tevens zijne studie der menschelijke natuur kan leeren kennen, zoowel als zijne gave van voorstelling.

Het geheel herinnert zoo in ieder opzicht aan de manier van Chrestiens de Troies, dat het ons niet verwondert dat men dit stuk soms aan dezen meester heeft toe-

geschreven (1). Even als in diens meeste gedichten is hier de liefde de beweegoorzaak in het verhaal; maar bovenal wordt er hier, even als bij hem, over hare macht herhaaldelijk geredeneerd. Wij zullen geen dier plaatsen, die niet door poëzie uitmunten, mededeelen; slechts op eene enkele karakteristieke moeten wij de aandacht vestigen: die namelijk (vs. 1230) waar de dichter, na gezegd te hebben dat de min Galiëne een pijl in 't hart schoot, er zich over verontschuldigt dat hij durfde beweren

dat minne conste
sciehte scieten oft quarele.

Wij zien daaruit dat hij, zoowel als zijn leermeester, eene klassieke opvoeding genoten had, althans met de antieke mythologie bekend was. Zoo de studie der ouden enkele sporen in de litteratuur van den dag begint achter te laten, zij zijn van weinig beteekenis, en haar invloed was hier en gedurende geheel de middeleeuwen meer materiëel dan formeel. Nu wij weten dat onze dichter een geleerd man was, — hij noemt zich dan ook zelf *klerk*, — nu zal het ons niet verwonderen als wij in zijn werk de sporen vinden van eene belezenheid in de letterkunde van zijn tijd, die niet zonder invloed bleef op zijn gedicht. Dat de leerling van Chrestiens de Troies in de eerste plaats met de lettervruchten zijns meesters bekend was lag in den aard der zaak, en het blijkt ons ook allerwege. Ik weet wel dat niet alles wat in de verschillende Artur-romans op elkander gelijkt, een gevolg is van bloote kopie: Gervinus heeft zeer juist opgemerkt dat dit slechts voortvloeit uit de algemeen onder het volk verspreide en geliefde sagen en sprookjes, waarvan de dichters, als echte zonen van hunnen tijd, zich bedienden (2); maar waar vorm zoowel als inhoud

(1) B. v. Sir Fred. Madden in zijne Introduction to Syr Gawain, pag. xxx.

(2) Verg. Roman van Walewein, 2 D., bl. 153—154.

van twee verhalen over een komen, daar kan men niet aan de navolging twijfelen, vooral wanneer er, zoo als hier, nog andere redenen zijn die het aannemelijk maken; terwijl wij ook uit de romans van Raoul de Houdanc kunnen gewaar worden, hoe groot de invloed van Chrestiens op de letterkunde van zijnen tijd was, en hoe men allerwege trekken uit zijne werken terug vindt. Wat nu onzen roman betreft, de aanvang schijnt ontleend aan het begin van den Erec, gelijk reeds door San-Marte is opgemerkt(1); ook de Iwein was onzen dichter waarschijnlijk bekend: daaruit nam hij den wonderhoren dien Ferguut moest vermeesteren, en ook de persoon van Lunette, Galiënes vertrouwde, is daaraan ontleend, gelijk niet alleen de naam leert, maar vooral blijkt uit eene onloochenbare toespeling op een voorval in dien roman (Ferg. vs. 4548). Maar het meest van allen komt de Percheval in aanmerking, waaraan niet alleen een aantal plaatsen herinneren (b. v. vs. 631, 1031, 1138, 5334), maar waaraan blijkbaar de opwekking van den held des stuks om naar 't hof te trekken ontleend is, en waarop dit geheele gedicht oogenschijnlijk een tegenhanger moest zijn.

Ook andere gedichten waren den auteur bekend: vroeger (I. Dl., bl. 319) hebben wij reeds het vermoeden geopperd, dat de reus Lokefeer met zijn vervaarlijken knots aan den Willem van Oranje ontleend is: men zal dit te gereeder aannemen, als men ziet dat Paulin Paris dien Loquifer beschrijft als een: »géant-fée, qui n'avoit d'autre arme habituelle qu'un levier, dans le genre du tinel de Renouart, mais auquel il donnoit le nom de Loque"(2). Het denkbeeld van het laatste tornooi, waarin gestreden wordt om de hand van Galiëne, is wellicht

(1) Die Artur-sage, s. 300.

(2) Les manuscrits françois de la Bibl. du Roi, Tom. 3, pag. 158. Zie de beschrijving van den *tinel* aldaar pag. 154.

ontleend aan den Pathenopex de Blois, waaarover wij weldra zullen handelen; evenwel ook de roman van Iwein (le Chevalier au Lion) wordt op gelijke wijze besloten, en de overige toespelingen op dat gedicht die hier voorkomen, maken het waarschijnlijker dat ook tot dit tooneel de voorgang des meesters aanleiding gaf. —

De vertaling van den mnl. roman is vloeiend, hoewel zeker de oudere niet omgewerkte tekst regelmatiger in den versbouw is geweest dan het gekorrigeerde stuk dat wij bezitten. (1) De stijl is glad, zonder veel poëtische vergelijkingen of kunstige figuren, de taal tamelijk door bastaardwoorden ontcierd.

5.

PARTHENOPEUS EN MELIOR.

Het allerliefste verhaal dat thans onze aandacht zal bezig houden, is oorspronkelijk in het Fransch gedicht: wij bezaten daarvan eene mnl. vertaling, die, zoo als uit het aantal handschriften blijkt, even veel opgang maakte als het origineel, maar waarvan slechts een gedeelte tot ons is gekomen. Hoewel de bekend geworden fragmenten meer dan drieduizend verzen beslaan, maakt dit niet veel meer dan een vierde van het geheel uit, en het is daarom doelmatig het origineel, dat door den druk is

(1) Er is mij van dit werk slechts één oud hs. bekend, berustende in de bibliotheek der Maatschappij van Ned. Letterk. te Leiden. Prof. Visscher spreekt in de inleiding op zijne uitgave, bl. XI, nog van »twee handschriften in onze verzameling;" ik heb altijd vermoed dat dit slechts afschriften waren van later tijd, ik zie echter dat er t. a. pl. gesproken wordt van de »perkamenten hss." De tekst der uitgaaf leert evenwel dat die andere hss. nagenoeg niet afwijken van het ons bekende.

bekend gemaakt (¹), ten grondslag te leggen bij onze beknopte inhoudsopgave.

»God zij geloofd, dus vangt de dichter aan, voor al het goede dat hij mij geschonken heeft,

»de quanqne sai, n'en fais n'en dis,
de ma santé, de ma richece,
de quanqu'il m'a fait de larghece!

»De lente doet alles ontluiken en verjongt de geheele wereld, en dit wekt hem, die »jouenes et engignos" is, op om niet ledig te zitten, maar een gedicht te schrijven. Sommige *klerken* zullen 't hem ten kwade duiden dat hij de geschiedenis van den ouden tijd niet in 't Latijn beschrijft en dat hij met fransche verzen zijn tijd verbeuzelt; maar slechts zij die niets doen verliezen hun tijd, en uit elk boek — Paulus heeft het reeds gezegd, — is iets goeds te leeren.

»De fransche koningen stammen af van de Trojanen: hunne genealogie wordt beschreven tot op Cloevis (Chlodwig). Deze voer eens ter jacht in het Ardennenwoud, dat toen zeer groot was en tot aan de zee reikte, en waarin zich evers, draken, olijfanten en leeuwen ophielden. Op de jacht verzelde hem zijn neef, graaf Parthenopeus van Angiens en Blois, een jonkman dien hij boven alles beminde, en die uitmuntte door zijne schoonheid en ridderdeugd (bones mors). Deze verdwaalt op de jacht en komt eindelijk, na een geheelen dag dolens, aan den oever der zee, waar hij een schip vindt,

tant bele con se fust faée.

De brug waarmeê men naar binnen gaat was neêrgeslagen: hij begeeft zich met zijn paard op het dek en legt zich daar, toen hij er geene levende ziel ontwaarde, te slapen. Als hij ontwaakt bevindt hij zich midden in

(¹) Partonopeus de Blois, publié pour la première fois d'après le Manuscrit de l'Arsenal par G. A. Crapelet. Paris, 1834, 2 vol. in 8°.

zee: de wind die van de landzijde waait doet de zeilen zwellen:

or a Partonopeus péor.

Toen het dag werd kon hij het schip overzien, en stond weldra opgetogen over zijne kostbaarheid. Het vaartuig zeilde den ganschen nacht door

plus tòst que cers levriers ne fuit;

en eindelijk bereikt het een kasteel, waar de jongeling aan land gaat. Dit kasteel is van blinkend marmer gebouwd:

tant voit li enfès grans beautés
que cuide que soit faérie.

Hij gaat echter de poort in, en binnen de muren vindt hij heerlijke gebouwen van gekleurd marmer:

en paradis cuide estre enré;

doch zijne opgetogenheid is met vrees gemengeld, want hij hield dat alles »por fantome". Door de geopende deuren zag hij wel aangerichte tafels, van allerlei spijzen en gouden en zilveren schotels en bokalen ruim voorzien; maar geen levende ziel was daarbinnen:

N'i a empereors ne rois,
clers ne cevaliers ne borjois;
n'i a dame ne damoisele,
ne harpe oie ne viele,
nus n'i noise ne n'i tabore
com en tel liu et à tel ore.

Door honger gedreven trad hij een dier paleizen binnen, waar hij zich aan den disch zet en door onzichtbare handen bediend wordt. Na den eten verdwijnt de tafel, en de jonkman vreest dat de duivel zijn spel met hem speelt. Als hij vaak krijgt begeeft hij zich naar het aangrenzend slaapvertrek, waarheen twee fakkels voor hem uitzweven: onzichtbare handen helpen hem zich te ontkleeden, en als hij zich heeft neêrgevlijd wordt het geheel duister om hem heen. De ongerustheid hield hem wakker.

or crient moult que jà viegne l'ore
que vif maufé li corent sore.

Eensklaps beweegt er zich iets naar het bed toe,

pas por pas, petit et petit.

Het was eene jonkvrouw, die zich naast hem neêrvlijt zonder een woord te spreken. Hij houdt zich zoo stil mogelijk, zoodat zij hem niet eer bemerkt voor dat zij in aanraking komt met zijn voet. Nu schreeuwt zij het uit: »Wie zijt gij? Heilige Maagd! wie is hier? Ben ik »verraden? En gij, hoe hebt gij het durven wagen mijn »rijk te betreden zonder mijn verlof, en zelfs tot hier »door te dringen?" — De jongeling sidderde, maar toen hij den heiligen naam van Maria hoorde uitspreken, begreep hij dat hij met geen boozen geest te doen had. Hij verhaalt haar nu hoe hij daar gekomen is. Zij wil hem doen vertrekken, en dreigt hem zelfs door hare ridders te doen verdrijven; maar hij weet haar te verbidden. Als zij hem hoort zuchten, zucht zij mede. Een tranenvloed bevochtigt haar gelaat, en zij laat hem met rust. De jonge ridder strekt nu zijne hand naar haar uit: die aanraking brengt hem geheel van zijn stuk:

que tot en a le sens torblé.

Zij weert hem af, maar weldra vat hij weder moed, en

coardement r'a se main mise
vers la bele qui le justise.
La france l'a soufert en pais,
et il s'en traist un poi plus près;
et el li dist: »Laissiés, ostés!"
et il l'estrainst par les costés;
et ele ferm ses gambes lace,
et il estroit à soi l'enbrace.
— »Mar le faites, dist-ele, sire;"
et il vers soi le trait et tire.
— »Ne faites, sire," fait la bele,
et il vers li tot s'achantele.
— »Laissiés, sire, fait-ele, ester:"
il entent as genols sevrer (*séparer*).
— »Or est anuis, fait-ele, acertes:"
il li a les cuisses overtes,
et quant les soies i a mises,
les flors del pucelage a prises:
flors i dona et flors i prist.

Om zich over hare zwakheid te verontschuldigen, verhaalt hem nu de jonkvrouw dat zij rijk en machtig, en dat geheel Bysantium haar onderhoorig is. Hare vasallen hadden er op aangedrongen dat zij zou huwen, en zij had boden door de geheele wereld gezonden om een bekwamen echtgenoot voor haar op te zoeken: deze brachten kondschap van Clovis' neef, die

tant buenes mors tantes beautés

had, dat zij begeerig werd hem te zien, en zich heimelijk naar zijns ooms hof begaf. Toen zij hem daar had leeren kennen, had zij door tooverij bewerkt dat hij op de jacht verdwaalde en eindelijk in haar kasteel beland was. Nu zou zij hem dagelijks te wille zijn, onder voorwaarde dat hij haar niet zou trachten te zien tot dat het oogenblik gekomen was, waarop zij met goedvinden van hare leenmannen mocht huwen, en dat zou nog twee en een half jaar duren. Intusschen zou hij zich niet behoeven te vervelen: paarden en muilezels, honden en vogels zouden hem ten dienste staan, met volle bosschen en wel voorziene rivieren om te jagen met hair en veêr. Maar hij zou niemand zien en slechts haar alleen spreken tot op den dag dat hij haar gemaal zou worden. Mocht die tijd hem lang voorkomen, hij bedenke dat zij zelf dien termijn gesteld heeft, omdat hij dan eerst ridder zou kunnen worden, en dus ook dan eerst haar echtgenoot zijn en heer harer staten. Nogmaals dringt zij er op aan dat hij toch niet zou trachten haar te zien, want anders

»tornée seroie al plorer,
»et plus seroie mal baillie
»c'autre caitive, et plus honie."

Overigens behoeft hij niet te vreezen dat zij een booze geest is, want, zegt zij,

»Je croi en Deu le fil Marie;"

en dan volgt er eene tamelijk uitvoerige geloofsbelijdenis. Hij sluimert in, en als hij 's morgens ontwaakt is de jonkvrouw verdwenen.

»Den volgenden dag bezichtigt hij den omtrek, en 's avonds bij het tweede bezoek der schoone verhaalt zij hem dat het kasteel waar zij zich bevinden Chief-d'Oire geheeten is, naar de rivier de Oire, die hier in zee valt; zijzelf heet Melior. — Hij bleef daar een jaar, den dag doorbrengende met jagen en den nacht met zoet gekoos. Toen begon het verlangen naar zijn vaderlijk erf en zijn oom zich zoo sterk bij hem te doen gevoelen, dat hij zich niet kon weêrhouden van der geliefde oorlof te vragen om er heen te trekken. Zij staat hem zulks toe, te gereeder daar Frankrijk zijnen arm behoeft: Clovis en zijn vader zijn dood, zijn vaderland verheerd, en Blois rondom door vijanden ingesloten. Zij moedigt hem aan tot dapperheid, maar tevens tot trouw jegens haar: dit drukt zij hem bij vernieuwing op het hart, dat hij zich toch niet late verleiden om haar te willen zien. Na de overwinning wacht zij hem te Chief-d'Oire terug.

»Door het tooverschip gedragen stevent hij naar Frankrijk: in den omtrek van Blois toeven hem twaalf lastpaarden met goud en zilver beladen, een geschenk van Melior. Groot is in de stad de vreugde als men den verloren graaf herkent: inzonderheid bij zijne moeder, die hem sprakeloos van aandoening omhelst, en dan haar wedervaren sints zijn verdwijnen verhaalt. Met de meêgebrachte penningen worden ridders en soudenieren geworven, waarmeê Parthenopeus de om de stad liggende belagers verdrijft en dan den koning te hulp snelt, die werd bedreigd door eene groote overmacht van vijandelijke Noormannen, onder aanvoering van koning Sornegur, die gekomen was om Frankrijk te veroveren, en zich reeds in 't hart van het land bevond.

»Hoewel de heidenen over eene groote overmacht beschikken, begint Parthenopeus den strijd: menigen aanvoerder doodt hij met eigen hand, en nu stroomen hem van alle zijden hulpbenden toe, die zich eerst uit vrees hadden schuil gehouden. Nu zou er een algemeene slag

bij Chaars geleverd worden; maar Sornegur stelt den franschen koning voor om het pleit met een tweegevecht te beslissen, waarin hijzelf tegen een der fransche ridders het zwaard zou voeren: overwon hij, dan zou Frankrijk hem toebehooren, zoo niet, dan verbond hij zich met zijn leger af te trekken. Parthenopeus bidt om de eer van voor zijn koning te strijden, waarin na eenigen tegenstand wordt bewilligd. Den anderen morgen heeft de kampstrijd plaats: en weldra moeten de Deenen getuigen

que moult set d'armes cil de Blois.

Met afwisselend geluk wordt de strijd voortgezet tot aan den avond, maar van beide kempers

n'ot dit mot se mesuré non.

Het zwaard van Parthenopeus blijft bij een zwaren houw in 's vijands schild vastgeklemd en hij is genoodzaakt het te laten varen: gelukkig heeft hij aan den zadelboog een tweede zwaard, een geschenk van Melior; ook dit springt aldra op Sornegurs houwer aan stukken, maar als kort daarop den koning het zwaard uit de hand vliegt, maakt hij zich daarvan meester. Sornegur intusschen grijpt naar een der wapenen die op den grond liggen en de strijd is weêr gelijk. De gedachte aan zijne geliefde bezielt den christenheld met nieuwe kracht, en hij was op het punt om zijnen tegenstander ten onder te brengen, toen de heidensche verrader Mares, die in 't geheim een deel der zijnen had doen wapenen, daarmede op hen indringt, en ondanks het verbod van zijnen vorst Parthenopeus gevangen neemt. Sornegur is ontroostbaar over het verraad: hij begeeft zich naar het fransche leger en geeft zich den koning gevangen met de betuiging dat hij onschuldig is aan het verbreken der bezworen overeenkomst. De fransche koning antwoordt hem:

— »Jo n'en quier altre vengement
»fors que mes liges homs soiés,
»et de moi vos terres teigniés."

Dat geschiedt, en al de fransche ridders weiden uit in Sornegurs lof,

et prisent moult sa loiauté.

»Toen nu Sornegur in het vijandelijke leger vermist werd achtte men hem dood, en weet dit aan Mares, die nu door 's konings vrienden werd omgebracht. Een brief van Sornegur legt hun weldra het gebeurde bloot en beveelt hun den franschen vorst te komen huldigen. Parthenopeus keert met hen onder de zijnen terug, waarop

li rois françois vait à Paris,
et Sornegur vers son païs.

»Ook Parthenopeus keert naar Blois terug, maar hij is

mornes, tristes et pensis,

want hij denkt aan Melior en verlangt naar haar terug. Zijne moeder spreekt hem toe en smeekt hem haar zijn hart uit te storten. Hij bekent haar zijne liefde tot eene machtige en rijke jonkvrouw. Op de vraag of zij ook schoon is, moet hij het antwoord schuldig blijven. De moeder, over de zonderlinge bekentenis verbaasd, spoedt zich naar den koning van Frankrijk en klaagt dat haar zoon

est si traïs
et par diable escarnis.

Men besluit nu dat de koning Parthenopeus zijne beeldschoone nicht zal aanbieden, als het eenige middel om hem van den voorgenomen terugkeer tot Melior af te brengen: het meisje stemt er in toe. Parthenopeus wordt bij den koning genoodigd, en daar gaat, volgens afspraak, de beker lustig rond, waarbij de jonkvrouw, die zeer met den ridder ingenomen was, hem inschenkt. Spoedig had men zoo veel gedronken,

qu'il en cange tot son talant:
plus esbaudist, et plus favele.

Hij ziet de schoone aan en — Melior is vergeten! Hij spreekt haar van liefde, en, zegt de dichter,

»Et n'est mervelle, ce m'est vis;
bien soutils homs seroit sopris
en tel liu et de tel pucele!"

Maar zij wil niet naar hem hooren tenzij hij haar trouwbelofte geve

et il en est si alumés
que faire en violt ses volentés.

Nu mengen zich de koning en de gravin van Blois in het gesprek: de eene belooft hem rijkdom en burchten en steden, de tweede zet hem aan om dit niet te weigeren. Hij geeft zijne toestemming en de plechtige verlooving heeft plaats. Onder het gekoos laat zich nu de jonkvrouw ontvallen:

»Beaus dols amis,
»par grant sens nos avons conquis:
»jetés estes de la baillie
»la bele fée vostre amie!"

Op het hooren dier woorden komt hij weêr tot zichzelven: hij springt op en ijlt spoorslags vandaar terug naar Blois: hier sluit hij zich op,

le roi, sa mère, et lor mestrie
maudist et sa novele amie!

Hij begrijpt intusschen dat hij nog op vergiffenis bij Melior mag hopen: hij besluit tot haar terug te keeren en ijlt naar de zee, waar zijn wonderschip hem reeds toeft, waarmede hij naar Chief-d'Oire stevent. Berouwvol klaagt hij zichzelven bij Melior aan, die hem vergeeft onder de waarschuwing, dat ofschoon

»cis forfais est bien pardonables;"

hij zich te wachten hebbe dat men hem niet overhale

om haar te zien, want dat dan alles tusschen hen uit zou zijn. — Een half jaar blijven zij weêr bijeen.

»Na verloop van dien tijd bekruipt Parthenopeus op nieuw het heimwee; en als hij dit der geliefde bekent, weêrhoudt zij hem niet, maar waarschuwt hem op nieuw dringend zich toch niet te laten verleiden om haar verbod te overtreden. In Frankrijk teruggekeerd, wordt hij feestelijk ontvangen, en zijne moeder hoopt hem nu bij zich te houden. Zij ontbiedt den aartbisschop van Parijs, die een geleerd en welbespraakt man was, en verhaalt hem hoe haar zoon door een tooveres gekluisterd was; dat hij kwam en ging zonder dat iemand wist hoe, en dat zij hem verboden had haar te zien. Dien ten gevolge heeft de priester een onderhoud met Parthenopeus, waarin hij hem opwekt God in vreeze en liefde te dienen, en hiervan blijk te geven door te biechten. De jonge ridder deelt hem dan mede dat hij vreest slechts eene eenige zonde bedreven te hebben: hij bemint eene jonkvrouw, die hem verboden heeft haar te zien: en ofschoon zij van God en zijn gebod spreekt, maakt dit hem huiverig; hij roept daarom 's bisschops raad in en zal dien stiptelijk opvolgen. Deze beveelt hem nu alles aan te wenden om de jonkvrouw te zien, om zich te overtuigen of het de duivel was of niet. De moeder geeft hem om tot zijn doel te raken een lantaarn, welks licht door wind noch water te blusschen is. Daarmede voorzien keert hij op de gewone wijs naar Chief-d'Oire terug, en met den lantaarn onder zijn mantel komt hij op het kasteel, waar alles als immer gereed is ter zijner ontvangst. Hij laat de gerechten op de gouden en zilveren schotels onaangeroerd en gaat terstond te bed. Als de lichten zijn gedoofd komt de geliefde en vlijt zich aan zijne zijde.

Quant Partonopeus l'a sentue
et seit qu'ele est trestote nue,

toen wierp hij het dekkleed weg en hief zijn lantaarn in

de hoogte, en kon zich nu van hare uitstekende schoonheid overtuigen, want

ainc ne vit mais tant bele rien.

Zij bezwijmt, en hij voelt nu welke dwaasheid hij gepleegd heeft: hij werpt zijn lantaarn tegen den muur aan stukken, en het licht dooft uit. Als de jonkvrouw weêr tot zichzelven komt is zij wanhopig: schande en dood staan haar te wachten, en waarmeê heeft zij dat aan hem verdiend? Zij zal hem doen zien hoe verkeerd hij gehandeld heeft, door haar zoo dikwerf herhaald verzoek in den wind te slaan. Zij is de dochter des keizers van Konstantinopel, wien niemand weêrstaan durfde dan alleen de soudaan van Perzië: daar den keizer voorspeld was dat hij geen ander oir zou hebben dan haar, had hij haar eene uitmuntende opvoeding doen geven, en zij had de zeven vrije kunsten geleerd, de heel- en natuurkunde en godgeleerdheid, zoodat zij op haar vijftiende jaar hare leermeesters overtrof. Daarna hadze zich toegelegd op

nigromance et encantemens.

Weldra had zij het daarin zoover gebracht, dat zij allerlei wonderen kon verrichten: haar vader ten gevalle deed zij dan soms haar vertrek zoo groot schijnen als het geheele land; en ofschoon het middernacht was, zoo groote klaarheid hen verlichten dat het een schoone zomerdag scheen: dan deed zij honderden gewapende ridders verschijnen die elkander bekampten, en weder verdwenen; of zij riep olijfanten, leeuwen en andere dieren op, die zij liet spelen. Zij bezat de gave onzichtbaar te maken: en zoo had zij ook hem, den geliefde, aan aller oog onttrokken. Maar nu, ten gevolge zijner onvoorzichtigheid, heeft zij al hare wonderkrachten verloren. Dit doet haar intusschen minder aan, dan dat 's anderen daags hare baronnen zullen komen en hem zien, en gewaar worden dat zij zijne »amie" geweest is. Zij vervalt nu in de diepste wanhoop en rukt zich de hairen uit: Par-

thenopeus wenscht den dood en vervloekt zijne moeder, den bisschop en zijn eedbreuk.

»Toen de dag aanbrak kwamen de jonkvrouwen uit het gevolg der keizerin in het slaapvertrek. Zij betreuren het dat hare meesteres zich tot een onaanzienlijken knecht vernederd heeft; maar als zij naderbij komen en zijn gunstig voorkomen zien, veranderen zij van gedachte:

tele l'avoit maldit devant,
qui li fait ore bel sanblant.

Meliors zuster, Urake, wil haar troosten en overhalen Parthenopeus zijne misdaad te vergeven, omdat

quanqu'amis fait, est pardonable.

Zij raadt haar de rijksgrooten bijeen te roepen en hun haar minnaar als hun toekomstigen heer voor te stellen: wie hem zag zou zich daartegen niet verzetten. Maar Melior kan er niet in toestemmen den man die haar tweemaal verraden heeft tot haar echtgenoot te nemen. Urake voert hem nu buiten de zaal, waar de baronnen hem smadelijk bejegenen; maar zij leidt hem tot aan het strand, en hij scheept zich in stomme smart op het wonderschip in, dat hem naar zijn vaderland terugbrengt.

»In Blois sluit hij zich uit wanhoop in eenzaamheid op: zelfs zijne moeder laat hij niet tot zich naderen en roept haar toe:

»Or querrez autre filz que moi,
»quar nul amor ge ne vos doi."

Een geheel jaar brengt hij dus in vertwijfeling door: de troost van bisschoppen noch aartsbisschoppen baat hem: hij eet en drinkt ter naauwernood, waardoor hij mager en ongedaan wordt tot onkenbaar-wordens toe, en zoo zwak dat hij niet meer alleen kan gaan. Hij vat eindelijk het besluit zich te dooden: hij wil zich in de Ardennen van de wilde dieren laten verscheuren. Onder voorwendsel van zich aan het treurige leven dat hem doodt, te willen ontrukken, haalt hij den knaap die hem

diende over hem in 't geheim een paard te bezorgen, waarmeê hij zich op weg maakt. Die knaap, Guillemot geheeten, was hem vroeger toevertrouwd door Sornegur, wiens neef hij was: daar Parthenopeus hem zeer genegen was, deelde hij hem onderweg zijn plan mede om den dood te zoeken, en na den eersten schrik besluit de jonkman zich aan hetzelfde lot als zijn meester te onderwerpen. Als zij aan eene kerk komen doopt de ridder hem en geeft hem den naam van Ancelot. Later vindt hij middel om, terwijl de jonkman slaapt, zich in stilte alleen te verwijderen. Hij komt nu weldra in eene wildernis, waar hij van uitputting neêrvalt. Niet ver van daar voert het toeval Urake aan het strand: het bloedspoor volgende van een paard dat door een leeuw was verscheurd, komt zij ter plaatse waar de ridder ligt, dien zij niet herkent en dood waant. Hij komt langsamerhand tot zichzelven, en als zij hem de reden zijner wanhoop vraagt, zegt hij haar dat hij eene misdaad gepleegd heeft, waarvoor hij met den dood moet boeten. Zijn naam?

»Mes mioldres nons, et mes plus drois
»est traïtres provés, renois!"

Eindelijk herkennen zij elkander, en om hem in het leven te behouden neemt Urake hare toevlucht tot eene onwaarheid: zij verhaalt hem dat zij op last harer zuster, die hem de misdaad had vergeven, op weg was om hem terug te halen. Zij voert nu den overgelukkigen Parthenopeus naar haar schip, en zij stevenen naar Salence, een rijk eiland dat hare zuster haar geschonken had: hier verpleegt zij hem, in gezelschap harer jonge nicht Persewis, die, der liefde nog niet bewust,

encor est bele por nient.

»Nu begeeft Urake zich naar hare zuster en verhaalt haar dat Parthenopeus twee jaar lang zijn vergrijp in smart geboet heeft, en eindelijk waanzinnig is geworden.

Melior, die hem nog steeds bemint, barst in tranen uit. Zij heeft er reden toe, want, terwijl men het niet eens kon worden over een echtgenoot die haar voegde, hadden de rijksbaronnen besloten, dat men een tornooi zou beroepen, en dat hare hand de prijs zou zijn voor den overwinnaar. Urake geeft Parthenopeus daarvan kennis en doet hem heimelijk naar Chief-d'Oire overbrengen en prachtig wapenen: daar vindt hij gelegenheid om zich te mengen onder de jonge edellieden, die door Melior tot ridders zouden worden verheven, en zoo ontvangt hij van hare hand (gelijk zij in beter dagen gewenscht had) de ridderlijke waardigheid. Hij gaat naar Salence terug, om den dag van 't tornooi af te wachten. Toen hij zich weêr naar Chief-d'Oire zou begeven, werd hij door een storm op het eiland Tenedos geworpen, waar zekere Armant, een grimmige ridder,

uns diables, un fiers tirans,

hem gevangen neemt. Als de woestaard zelf ten tornooi is getogen, heeft zijne vrouw medelijden met den gevangene en laat hem gaan, op voorwaarde dat hij na het tornooi zou terugkeeren. Hij ijlt naar Chief-d'Oire, en maakt onderweg kennis met zekeren ridder Gaudins li blois, een Spanjaard van geboorte, die, omdat hij het Christendom had aangenomen, door zijne ouders verstoten, en dien ten gevolge verarmd was; weshalve hij naar het tornooi gelokt werd in de hoop van gewin. De beide ridders blijven bij elkander. Nimmer had er zoo luisterrijk eene vereeniging van hooge baronnen plaats gehad: de rijkste koningen en vorsten der Christenheid zoowel als van het Heidendom waren hier bijeen. In den prijskamp waren Parthenopeus en de soudaan van Perzië de bestdoenden, en de kamprechters kunnen het, nadat het wapenspel drie dagen geduurd had, ter naauwernood eens worden over den persoon des overwinnaars: eindelijk wordt op raad van Aernout van Marbreon aan den franschen rid-

der de prijs der viktorie toegekend. Als de twee mededingers ontwapend zijn, wordt Parthenopeus door den koning van Frankrijk herkend en hartelijk omarmd. Melior, die intusschen door Urake van alles onderricht is, ontvangt hem als gemaal. — De soudaan, over het vonnis der kamprechters vergramd, wil nu de uitvoering daarvan beletten en daagt Parthenopeus ten strijd; en hoezeer ook Melior zich daartegen verzet, neemt de dappere ridder zulks aan. Gedurende den kamp klopt Meliors hart als of het haren boezem wilde ontspringen, maar gelukkig wordt de soudaan door zijn bestrijder gedood, en een luid gejubel begroet den overwinnaar, die nu in feestelijken optocht naar het paleis gevoerd en daar gehuldigd wordt. De koning van Frankrijk kiest dan Urake tot zijne gemalin, en Gaudin, die door Parthenopeus met de graafschappen van Blois en Angers beleend wordt, krijgt Persewis tot vrouw. Eene driedubbele bruiloft besluit het geheel."

De in korte trekken medegedeelde inhoud geeft ons een overzicht van het gedicht, gelijk het in één der fransche handschriften, dat uit de boekerij van 't Arzenaal, voorkomt. Dit handschrift volgden Crapelet en Robert in hunne uitgave. In de beide codices der Nationale Bibliotheek te Parijs, is het slot eenigsins gewijzigd: na de uitspraak der kamprechters keert de soudaan mismoedig naar zijne staten terug; de bruiloft van Parthenopeus, die in het eerstgemelde handschrift breed is geschilderd, wordt hier slechts kort behandeld, en van het huwelijk van Urake en Persewis is geene sprake. Daarop volgt dan eene nieuwe uitbreiding van het verhaal, dat in alexandrijnsche monorimes geschreven is, terwijl het vroeger gedeelte in korte twee aan twee rijmende verzen gedicht was. De uitgevers van den franschen tekst hebben dit vervolg niet waard gerekend om er zich bij op te houden, daar zij het beschouwen als »une prolonga-

tion, qui offre peu d'intérêt, qui ne produit rien et qui ne se termine pas." Dit laatste is waar: het gedicht breekt midden in een verhaal af. Daar evenwel de mnl. vertaling dit gedeelte mede bevat, mogen wij het niet onvermeld laten, te meer daar het ons waarschijnlijk mede een criterium voor den ouderdom der vertaling zal aan de hand doen.

Wij herinneren ons dat in het eerste gedeelte Parthenopeus naar de Ardennen trekkende zijn schildknaap Ancelot heimelijk verlaat, terwijl de jonkman slaapt. De dichter deelt ons daar met een enkel woord zijne wanhoop meê: dan laat hij hem varen om zich met Parthenopeus bezig te houden, maar hij voegt er bij:

Ne dirai plus à ceste foiz
ne ses dolors, ne ses destroiz;
mais là avant, quant ge dirai
ses aventures et devrai.

Dit tweede gedeelte begint hij met de vervulling van die belofte.

»Parthenopeus had een jaar in rust en vrede bij zijne Melior doorleefd, toen de soudaan een groot heir bijeenbracht om zich daarmede op zijnen gelukkigen medeminnaar te wreken. Meliors echtgenoot deed niets dan

d'aler en rivière ou en bois
et de joer tot à son chois.

Eens op de jacht verneemt hij te midden van het woud eene klagende menschelijke stem, waar hij op toeijlt: hij vindt Ancelot, die hem was gaan zoeken. Hij brengt den trouwen knaap bij de keizerin, waar hij zijne geschiedenis verhaalt. Van stonden aan wordt hij door Parthenopeus met weldaden overladen.

»De soudaan is intusschen niet verre van de burcht van Arnout van Marbreon met zijn leger geland. Op het vernemen dier mare houdt Parthenopeus krijgsraad:

men besluit de vestingen te versterken en intusschen schijnbaar met den vijand te onderhandelen om tijd te winnen. Supplices, Aernouts zoon, wordt, in gezelschap van Ancelot, die der Saracenen taal verstond, naar den soudaan gezonden. Deze verklaart dat de kamprechters hem onrecht hebben gedaan: hij eischt dat Parthenopeus zich aan eene nieuwe uitspraak zal onderwerpen, zoo niet,

»se non, je prenrai tot, ne li lerai noient,
»ainz prenrai Melior la gaillarde au cors gent."

Met dit antwoord keeren de gezanten terug. Onderweg zien zij Ales, een jongen Turk, die door de Saracenen, onder aanvoering van Marcabers, werd mishandeld, en die bloedend in het woud vluchtte: zij ijlen hem te hulp, en al wijkende verdedigen zich de drie helden tegen de groote overmacht der vijanden: wie hen had zien strijden,

de trois bon jovenceaux péust conte tenir.

Als Ales Mahomet aanroept, berispen de beide anderen hem daarover met de verklaring dat Christus alleen de wereld regeert. — Eindelijk bereiken zij Marbreon, waaruit Aernout nu met zijne andere zonen een uitval doet om hen te beschermen. Als Ales hem ziet, roept hij uit dat deze de Turken overtreft als de valk de musschen. Er wordt een bloedige strijd gestreden. De vervolgers worden teruggeworpen. Aernout en de zijnen keeren terug, maar zijn zoon Gautier laat zich door zijne drift te midden van de vijanden vervoeren. Hij strijdt tegen Marcabers, werpt hem neêr en maakt zich van zijn paard Moreel meester. De ongeloovigen snellen hunnen aanvoerder te hulp, en Gautier springt met zijn buit in de rivier om hun te ontkomen:

estroite est et parfonde, la rive en est chevée:
l'ève reclost sor lui, le chief li a passée.

Koning Aupatris van Nubie snelt hem na, maar hij durft zich niet in de diepte storten: hij werpt den vluchtende

zijne speer na en doodt zijn paard. Maar Gautier vat Moreel bij de manen, springt in den zadel en bereikt den overkant. Aupatris en meer dan duizend der zijnen steken eindelijk ook den vloed over en zetten hem achterna. De koning die zijne mannen ver vooruitgesneld is, beweegt hem stand te houden om met hem te strijden, onder belofte dat als hij zelf hem niet overwon geen zijner volgelingen de hand aan hem zou slaan. Nu begint een nieuw tweegevecht, waarin beide gelijke kracht en moed betoonen en beide zwaar gewond worden. Intusschen naderen de overige Saracenen, en Gautier wil zich nu, om den dood te ontkomen, aan Aupatris overgeven; maar deze wil van de overmacht geen gebruik maken en antwoordt:

»Mes homs ne seras pas: ainz t'aurai à ami;"

en daar Moreel gewond is geeft hij hem zijn eigen paard Favele om te vluchten.

»Als Aernout zijn zoon Gautier vermist waant hij hem gesneuveld: hij keert naar het slagveld terug en keert alle dooden om, maar te vergeefs. De broeders weeklagen en de vader valt in onmacht:

sa barbe blanche tire et ses draz qu'ot vestuz.

Eindelijk daagt de verlorene op en verhaalt zijn wedervaren en Aupatris' edelmoedigheid. — In het vijandelijk leger is Marcabers zeer verstoord dat Aupatris den vluchteling heeft laten ontsnappen: hij zweert zich te zullen wreken; en Aupatris was wegens Gautier, die zwaar gewond moest zijn, niet gerust. Marcabers heeft inmiddels eene sterke bende verzameld waarmede hij op Marbreon aantrekt. Die van binnen besluiten de vrouwen naar Chief-d'Oire te zenden en den vijand weêrstand te bieden tot dat Parthenopeus hen zou komen helpen."

Hier eindigt de fransche tekst in het eene handschrift: het andere heeft ons reeds sedert ettelijke honderd ver-

zen begeven. Er bestaat nog een vierde handschrift van dit werk (1), dat voor eenige jaren in 't bezit was van den heer Libry te Parijs: ik weet niet of dit hs. ook het vervolg bevat, en of de tekst daarin verder gaat dan in de beide codices der Nationale Bibliotheek, want tijdens mijn verblijf te Parijs in 1847 deed ik vijfmaal te vergeefs de reis naar de Sorbonne. De kort daarop zoo beruchte professor wist onder allerlei voorwendsels mijn bezoek te ontgaan, en op een beleefd schriftelijk verzoek om bericht aangaande het slot van den roman verwaardigde hij zich even min te antwoorden. Ik konstateer zulks omdat die handeling dubbel kleingeestig werd door de uitnemende voorkomendheid der andere fransche geleerden met wie ik in aanraking kwam. — Hoe het ook zij, de mnl. vertaling leert ons dat de roman verder werd voortgezet, al werd hij ook niet voltooid.

»Eerst wordt ons de heftige strijd om Marbreon geschilderd, waarbij de oude Aernout den vijanden in handen valt. Dan wordt ons de soudaan voorgesteld 's nachts een brief aan Melior schrijvend, waarin hij haar onderhoudt over zijne liefde en haar tevens meldt dat hij hem, die het onrechtvaardige vonnis deed wijzen, in zijne macht heeft, en dat hij zich zal wreken.

»Wraak ademend toefde hem de dageraat te lang: eindelijk doet hij zijn raad vergaderen en Aernout voor zich brengen. Hij beklaagt zich nu over het onrechtvaardig oordeel waarvan hij het slachtoffer was geweest door Aernouts toedoen, die

bi sire groter reinardien
die coninge dede met heme lien.

Hij houdt zijnen baronnen voor hoe deze zoowel hun roem als den zijnen verkort heeft; en na hen door behendige

(1) Misschien is dit hetzelfde hs. waarvan Robert melding maakt in zijn Description des manuscrits de Partonopeus, pag. 25, als een »qui étoit dans la Bibliothéque de feu M. le marquis Garnier."

vleierij gunstig voor zijn voorstel gestemd te hebben, vraagt hij hen af hoe hij gestraft moet worden. Marcabers,

(hi was fel ende putertiere:
hi haete Arnoude ende Gautiere,
diene stac van sinen orse)

Marcabers stemt voor den dood: Aupatris pleit er tegen. Het geding ontaardt in een twist, en terwijl Aernout weêr naar zijne gevangenis gebracht wordt dagen de twee vorsten elkander uit. Als zij den raad verlaten hadden zou het doodvonnis zijn uitgesproken indien Lucius, »der minnen bode", zich niet daartegen verzet had, die den soudaan ried den man dien Melior boven anderen lief had aan haar terug te zenden »op gerechte minne." Soudaan Margaris volgde dien raad: hij schonk Aernout de vrijheid en deed hem naar Chief-d'Oire trekken, begeleid door Lucius, wien hij de noodige bevelen meêgaf hoe hij zich te gedragen had.

»Zij worden te Chief-d'Oire met vreugde ontvangen. Parthenopeus bidt Lucius dien nacht bij hen te vertoeven en hij beveelt Aernout de zorg voor hem aan, maar deze weigert dat, zeggende:

»Mijn spel es donker ende cout;
»van mire feesten was hi sat
»eer hi hier quam."

Hij raadt hem in het gezelschap der vrouwen te laten: »dat is meer naar zijn zin". Dit geschiedt, en Lucius maakt van die gelegenheid gebruik om Melior over des soudaans liefde te onderhouden, die hij haar welsprekend met gloeiende verwen maalt, zoowel als zijn troostelooze wanhoop. Melior antwoordt dat, al waren hem nagels en hair van verdriet uitgevallen, zoo zou zij toch haren gemaal niet ontrouw mogen zijn,

»die tweewerf mine minne wan."

Zij verwijt voorts den bode dat hij zijnen meester in zijne dwaze neiging sterkt om daardoor zich zijne gunst

te verwerven. Zoo zij den soudaan zelf sprak zou zij hem wel doen terugkomen van

den dullen hope dien hi draget.

Hij had zich maar aan te melden onder voorwendsel van een vredehandel te zoeken. — Met die boodschap keerde Lucius tot den soudaan terug. Deze laat in zijne vreugde over den uitslag der zending, Parthenopeus een wapenstilstand aanbieden, en daarop begeeft hij zich naar Chief-d'Oire. Als hij in het vrouwenvertrek wordt toegelaten houdt hij Urake voor hare afwezige zuster. De tranen schieten hem in de oogen en hij kan geen woord uitbrengen. Urake begreep wel dat hij haar voor Melior aanzag: zij glimlachte en vatte hem bij de hand, die ijskoud was, en leidde hem naar eene rustbank. Daar nam de soudaan hare hand in de zijne en bevochtigde die met zijne tranen, en stamelde onsamenhangende woorden, en viel eindelijk op de kniën neder, met het hoofd in haren schoot, en bezwijmde. Zij ondersteunde hem met haren arm en boog het hoofd tot op zijn aangezicht; maar de bevangen minnaar verroerde zich niet, hetgeen hem eene bitse aanmerking van den dichter op den hals haalt. — Toen hij eindelijk weêr tot zichzelven kwam gaf zij hem te kennen dat zij wel zag dat hij van liefde verkwijnde, maar niet wist voor wie. Hij bekent haar dat zij het voorwerp dier liefde is, en nu stroomt hem die bekentenis met gloeiende woorden van de lippen. Hij eindigt zelfs met zijne goden af te zweeren en Christus te verheerlijken, van wien hij getuigt:

»Hi es Got allene sonder genoot!"

En daarmede breekt het werk plotselings af, en de vertaler eindigt aldus:

Hier indet in Walsce: vondix mere,
ic dichtet in mijns lieves ere,
diet mi wel verghelden sal.

Got gheve hare ere ende goet gheval,
ende na dit leven hemelrike
ende mi met hare al die ghelike! Amen!"

Na de lezing dezer voortzetting doet zich terstond de vraag op: is dit het werk van een navolger die zijn taak niet heeft afgewerkt? Allen die zich met den Parthenopeus hebben bezig gehouden beantwoorden de vraag toestemmend: alleen Paulin Paris (1) is eene andere meening toegedaan, en men zal moeten toestemmen dat zijne zienswijs de waarschijnlijkste is. Hij redeneert aldus:

Dezelfde dichter schreef de twee deelen van het verhaal, dat hij eerst tot op des soudaans liefdesverklaring voortzette, maar welk laatste gedeelte hij later wegliet toen hij de laatste hand aan zijn werk leî. In al de bekende handschriften staan de boven (bl. 199) aangehaalde regels, waarin de dichter belooft later op de gevallen van Ancelot terug te komen: in het hs. van 't Arzenaal wordt aan die belofte niet voldaan, wél in de andere lezing, waar hetgeen er volgt op de ongedwongendste wijs met het voorgaande samenhangt. Bovendien: de dichter van den Parthenopeus schreef zijn werk ter liefde eener jonkvrouw, wier wedermin hij daardoor hoopte te verwerven. Na Parthenopeus' bruiloft zegt hij:

Jo en ceste aise le vos lais,
non por ce que n'en sache mais,
ains le fet cele que j'aim si
que tot m'estuet entendre à li.
Cest livre ai fait tot en joiant,
or en faz fin tot en plorant,
por celi enpris cel labor
qui mon ris m'a torné en plor:
mon travail en ai tot perdu
quant onques de mieux ne m'en fu,
n'en dit, n'en fait, n'en bel senblant;
tot ai perdu. Et non porquant

(1) Les Manuscrits françois de la Bibl. du Roi, Tom. 3, pag. 83 suiv.

tant la redot et tant la crieng,
. . . . . .
que s'el me guigne sol de l'ueil
que je die l'estoire avant,
faire m'estoura son comant.

Nog was hij dus niet van meening het werk voort te zetten; maar terstond daarop laat hij volgen:

Mes cuers, ma vie, mes tresors,
vielt que plus die en sa merci,
et j'en Deu me met et en li.
Onc de boche nel' fit savoir,
mais bien me fit son cuer véoir;
et quant li plet que die plus,
faire l'estuet, car à lui nus
n'i puet mès avoir trebuchaille,
voille ou non, vaille ou non vaille.

Hetgeen er volgt is wegens een nieuwen nuk der vrouwe in Alexandrijnen geschreven:

Or la vous traisrons par *lons vers:*
l'uevre en est costouse et plus fort,
mais en ce est ma vie et ma mort,
que je face tot le voloir
de qui je ai petit d'espoir.

Dat hij intusschen begreep dat de eenheid van zijn gedicht er onder leed, blijkt ons uit de vrees van te langwijlig te zijn, aldus in de vertaling van het tweede gedeelte uitgedrukt:

Ic wane u van derre jeesten
verlinghen mach. Conste ict gheleesten,
ic soude corten dese wort;
maer daerombe varic noch vort
suare d . . . . . te nu
ane die ge . . . . . dat secgic u.
Soe beghert mijn leven ende mine doot;
want ic doge pine groot
dore haren wille dach ende nacht,
daer ic ane hebbe cleine macht;
et ghevet hare pine dat si mi siet.

Hoezeer een gat in het hs. een gedeelte dier plaats on-

leesbaar maakt, blijft er genoeg van over om wegens den zin niet in twijfel te staan.

Het zij nu dat de dichter zag dat hij met voort te werken zijn doel toch niet bereikte, het zij dat het æsthetisch gevoel de overhand behaalde op zijne liefde, hij heeft dit tweede boek niet afgewerkt, en later zijn werk herziende dit tweede gedeelte, dat te veel tegen de eenheid zondigde, weggelaten, en de bruiloft van Parthenopeus breeder uitgewerkt als een waardig slot zijns werks. Hij deed daar wél aan; want ofschoon ik Robert niet kan toestemmen dat het tweede gedeelte zonder eenige waarde is; dat het, zoo als Paris zegt »est assez grossièrement ébauchée", zoo geeft het toch aan het verhaal eene al te cyklische richting om niet eene onæsthetische werking te doen.

Van de mnl. vertaling bezitten wij slechts fragmenten, maar die zeer uitgebreid zijn, en te belangrijker omdat zij ons het eind van het tweede gedeelte hebben behouden, dat in de fransche handschriften ontbreekt. Die stukken zijn in verschillende werken verspreid en tamelijk gebrekkig uitgegeven: eindelijk liet de berlijnsche hoogleeraar Massmann allen te samen met meer naauwkeurigheid drukken en voegde aan die uitgave belangrijke aanteekeningen toe (¹). Die stukken behoorden tot verschillende handschriften, en dit bewijst dat van de vertaling kon gelden wat van het oorspronkelijke getuigd wordt:

Les vers en sunt mult amés
et en ces riches curts loés.

Alvorens over de waarde van het gedicht te handelen moeten wij eerst bij zijn ouderdom stil staan.

(¹) Partonopeus und Melior. Altfranzösisches Gedicht des dreizehnten Jahrhunderts, in mnl. und mhd. Bruchstücken, nebst begleitenden Auszügen des französischen Gedichtes, geschichtlichen Nachweisungen und Wörterverzeichnissen, herausgegeben von H. F. Massmann. Berlin 1847.

Zie aldaar de beschrijving onzer fragmenten s. 127—128.

De dichter van het origineel bleef lang onbekend: eindelijk ontdekte Francisque Michel zijn naam in een gedicht dat hij op later leeftijd vervaardigde, bevattende de legende van St. Edmund. Hij heette Denys Piramus, en was, gelijk uit zijne werken blijkt, een tijdgenoot van Marie de France, die in de eerste jaren der dertiende eeuw leefde. Tot dien tijd moet ook de Parthenopeus gebracht worden: in het gedicht zelf vinden wij er buitendien de bewijzen voor. De lof van dápperheid en hoofschheid die den soudaan wordt toegezwaaid schijnt wel te steunen op den gunstigen indruk dien Saladijn allerwege had nagelaten; het eindtornooi zinspeelt volgens sommigen op den slag van Bouvines (1214); de verheffing van Parthenopeus tot het oostersche kiezerrijk roept die van Boudewijn van Vlaanderen in 1204 in het geheugen, en eene zinspeling op Gautier le Cornu, aartsbisschop van Sens, die vooral van zich deed hooren tijdens de minderjarigheid van den heiligen Lodewijk, brengt ons tot hetzelfde tijdperk. Trouwens, veel vroeger kan dit gedicht ook niet vervaardigd zijn. In 1188 schreef Aimé de Varennes zijn roman van Florimond, een werk waarmede ons gedicht veel overeenkomst heeft, zelfs zoo dat men mag opmaken dat eene epizode in den Florimond er aanleiding toe gaf (1); en Aimé verontschuldigt zich

(1) Wij zagen reeds dat Denys Piramus ter liefde van eene dame schreef: zoo ook Aimé, blijkens zijne eigene woorden:

Aimés de Varennes le dist,
qui l'istoire mist en escrist:
si com fine amour le consoille
et ses cuers, les mos aparoille.
A ciaus qui sevent de clergie
conte . . . . . .
que por sa mie Vialine
traist de Grec l'istoire latine,
et del' Latin fist le Rouman
Aimés qui fu loiaus amans.

Ook op eene andere plaats zegt hij:

Por Avaline (*sic*) fu escris.

op de volgende wijze over het vreemde, onfransche onderwerp dat hij behandeld had, en wij halen de verzen te gereeder aan omdat wij die later in Maerlants Alexander zullen terug vinden:

Roumans ne estoire ne plait
as François sé il ne l'ont fait.
N'est merveille: car el boscaige
n'a si très-lait oisel salvage
que ses nis ne li soit plus biaus
que tous li mieuldres des oisiaux;
et li estre de mon païs (1)
me sont plus bel, ce m'est avis,
en droit de bon pris et d'onnour
et de servise que li lour.
. . . . . .
Et qui voudra en mon rouman
de ce qu'il i a amender,
por ce ne le doit pas blasmer;
tant en ai dit segont l'istoire
com j'en avoie en mémoire.

Terecht merkt Paris bij deze verzen op, dat zij alleen op het onderwerp des gedichts, niet op den stijl kunnen zien (2).

Was nu in 1188 een byzantijnsch onderwerp in de fransche letterkunde ongehoord, dan kon ook de Parthenopeus eerst van later dagteekening zijn, en moet tot de eerste dertig jaren der dertiende eeuw gebracht worden (3).

Geen wonder dan ook dat de roman de liefde ten onderwerp heeft en tot voorbeeld kon strekken voor die streefden naar de ars amatoria:

Cel qui a cuer de vasselage
et veut amer de fin corage,
il doit oïr et escouter
ce que Aimés veut raconter.

(1) Hij was een Oosterling van geboorte.

(2) T. a. pl., bl. 16.

(3) Dat de dichter dezen roman niet veel vroeger zal geschreven hebben mag men ook daaruit opmaken, dat hij eerst ná 1245 de legende van St. Edmund kan hebben bewerkt, omdat die heilige eerst in dat jaar op het koncilie van Lyon gekanonizeerd werd. Zie Fr. von Raumer, Geschichte der Hohenstaufen, IV, 160.

Maar hoe oud is onze vertaling? Het is misschien gewaagd, wegens het opnemen van het tweede deel, te veronderstellen dat zij vervaardigd werd alëer Denys Piramus de laatste hand aan zijn werk leî; maar wij zullen toch kunnen aanwijzen dat zij binnen de twintig jaren na het orgineel tot stand kwam. Men weet reeds dat enkele mnl. werken uit het begin der veertiende eeuw, als het gedicht *van der Feesten* (1), en de *Sidrac en Bottus* (van 1318), onzen roman vermelden: daarbij kan men de nog niet aangehaalde plaats uit de Brabantsche Yeesten (2) voegen:

Dese was deerste grave van Blois:
niet Perthenopeus die Fransois,
die noit ghewonnen was noch gheboren.

Ik hoop thans echter te kunnen aantoonen dat onze vertaling reeds vóór 1248 bekend was. Door de onbekrompen welwillendheid van Prof. J. A. Schmeller te Munchen ben ik daartoe in staat gesteld. Deze hoogstverdienstelijke geleerde stond mij ten dienste van dit werk het gebruik toe van zijn uitmuntend afschrift van het eenig bekende handschrift van Maerlants Alexander, welk werk, gelijk ik te zijner plaatse zal aantoonen, tusschen 1245 en 1248 vertaald werd; daarin vond ik de volgende plaatsen waarin mnl. gedichten genoemd worden, en die ter aanvulling dienen van de aanhalingen Dl. I, bl. 199 vlgg.

Fol. 52 d. Al die prijs dien Julius wan
ende Augustus, die edel man,
ende alle die keyseren van Rome,
dat es ghelijc eenen drome
daer men noemt desen here (d. i. *Alexander*).
Daerbi hebben sijs cranke ere
die boeke maecten van Arture,
van *Partonopeuse*, van *Sornagure* (3).

(1) Achter Blommaerts Theophilus.
(2) II B., vs. 5402 (1 Deel, bl. 259).
(3) In de fragmenten opgenomen in het tweede deel van Blommaerts

Sprekende van de schoonheid der koningin *van der Maegden lant*, zegt Maerlant fo. 76 d:

Ic bem dies harde wael bedacht,
dat Blancefloer die vrouwe van Spanien,
noch Blancefloer die in Bartanien
met tilen rise (?) was ontfaren,
noch Blancefloer van Beauraparen,
van scoenheden haer niet en gheliken;
ooc dar ic wale spreken
dat Ysaude van Yrlant,
noch die mettier witter hant,
noch *Melior* van Ciefdore (1),
noch daer Amadas was dore
so dul wel langhe wile;
noch die ghene die hare ghile
met Waleweine hielt ghereet,
doemen hem sijn ors ontreet;
noch die scone Amphelie,
noch ooc Lanceloots amie,
Deiamira nochte Phillis,
Dido, Europa nochte Brisis,
die Achilles was ghenomen,
nocht Octavia van Rome,
nochte Absalons Thamar,
daer ic wel af seeghen dar
datse utermaten scone was,
noch noit vrouwe *daer ic af las*,
hare en was neghene ghelike.

Daarbij voege men nu nog de merkwaardige plaats fo. 75 a:

Dat verlorne lant,
dat allen lieden es onbecant,
. . . leghet west van Affrike;
men vindet in ertrike

Oudvlaemsche gedichten, bl. 69 vlgg. (en die werkelijk tot Maerlants gedicht behooren), leest men bl. 71 *a* de laatste regels aldus:

Die bouke makenden van Arture
ende vanden conine Sornagure.

Ik merk hier nog op dat die fragmenten daar in verkeerde orde gedrukt staan: het eerste, vs. 1—153, vindt men in het hs. fo. 51 *d*, het andere, vs. 154—310, fol. 44 *a*.

(1) Hs. Noch Melior noch Cyfore.

lant so scone nocht so goet,
noch daert so goet in wesen doet,
ende dat heet *dat verloren lant.*
Het es ghesciet datment vant;
ende alse men daer ave sciet
en conde ment ghevinden niet.
Wi lesen dat Sente Brandaen
in dat lant [was], sonder waen,
die bi der see ende opt lant
wonders vele ondervant (1).

De namen Parthenopeus, Melior, Sornagur en Ciefdore laten wel geen twijfel over dat daar ook onze roman bedoeld is; en wij weten dus dat de vertaling nog in de eerste helft der dertiende eeuw, kort na het origineel tot stand kwam. —

Als wij ons nu tot den inhoud wenden, mogen wij ons verwonderen over de nieuwe soort van wonderen die wij hier aantreffen, onverklaarbaar zal ons dit niet zijn, als wij ons herinneren hoe de bysantijnsche kunst en de pracht aan het oostersche hof daartoe gereede aanleiding gaf. Hoe die wonderbare toovergeschiedenissen de verbeelding troffen blijkt ons, daar wij die ongeveer gelijktijdig in den Florimond, den Parthenopeus en eene jonger branche van den Willem van Oranje (verg. D. I, bl. 314) vinden opgenomen; terwijl zij hier te lande nog lang, zoowel in het leven als in de letterkunde, onder de meestaantrekkelijke geloofsartikelen behoorden. Hoe men aan dergelijke zaken hier in de veertiende eeuw nog geloofde leert de kronijk van den pastoor van Velthem, die ons van Albertus Magnus wonderen verhaalt die niet voor die uit de romans behoeven onder te doen.

Wij noemden in den aanvang van dit hoofdstuk dit werk een allerliefst verhaal; en niet alleen doelden wij daarmede op den inhoud, maar ook en vooral op de

(1) Dit ziet denkelijk op het latijnsche verhaal, niet op het mnl. gedicht, dat misschien reeds in vergetelheid was geraakt en eerst later weêr werd omgewerkt. Verg. Dl. I, bl. 410—411.

wijze van behandeling. Overal waait ons uit dit gedicht een rozengeur te gemoet: gevoel in de konceptie paart zich aan kieschheid in voorstelling en liefelijkheid van vorm. De dichter, door een machtigen innerlijken aandrang genoopt om de liefde te verheerlijken en zich te vermeiden in tooneelen van trouw en teêrheid, had de noodige natuurlijke gaven om zich van die taak te kwijten. Zijn gevoel blijkt ons uit zijn zin voor de natuur, die uit geen ander middeneeuwsch gedicht zoo luide spreekt als uit den aanhef van dit verhaal. De toovermiddelen er af gerekend, dan is de opvatting van dit werk eenvoudig en natuurlijk: de eenheid uitnemend bewaard; de karakters — en er is daarin, vooral onder de figuren van den tweeden rang, groote verscheidenheid — goed geteekend en volgehouden; de verschillende, bevallig afwisselende tooneelen met levendigheid geschilderd. Maar wat er voor ons vooral dubbel aantrekkelijkheid aan geeft, is het algemeen menschelijke dat meer en meer op den voorgrond treedt. Parthenopeus is even ridderlijk als de beste helden van Chrestien de Troies, maar in zijne borst klopt een hart: hij is ridder en mensch tevens, en wel een teêrgevoelig mensch, en men verheugt zich als men ziet

> . . . com se joignent en lui bel
> cuers de lion et cuers d'aignel.

Zoo hij handelt dan is het uit menschelijke aandoening en hartstocht, niet uit konventionelen, ridderlijken dwang. Bovendien geeft geen roman wellicht ons een beter inzicht in de middeneeuwsche zeden; want nergens vinden wij zoo de harmonie geschetst tusschen levendig, kinderlijk geloof, en tot in het uiterste gedreven wulpschheid van zeden; een amalgame dat onze verbazing bij den eersten opslag kan wekken, maar dat wij niet tegenstrijdig zullen noemen als wij de toenmalige ontwikkeling en richting der gemoederen in aanmerking nemen.

De taal is harmonieus, de stijl zuiver, hoewel minder

nog dan in Chrestiens' werken in streng-epischen toon gehouden, daar de dichter zijn verhaal ieder oogenblik afbreekt om zijne beschouwingen en opmerkingen in te vlechten, of over zijn eigen ik te spreken in stede van over zijn held. Hoe dit eene bijzondere levendigheid aan het werk bijzet, behoeft geen betoog: verliest het daardoor de aanspraak op den naam van epos, men zal het toch als een uitmuntend echt romantisch gedicht moeten loven.

Wat den vertaler betreft, op hem is al den lof van stijl en vorm van het oorspronkelijke toepasselijk. De vertaling is woordelijk getrouw, en toch niet stijf; en nimmer heeft de bewerker zijn toevlucht tot stoplappen behoeven te nemen. Het eenige wat men hem te laste kan leggen is dat zijn stijl niet vrij is van bastaardwoorden, die langsamerhand meer en meer begonnen in te dringen. Geen dichter was ook beter dan hij in staat om dit werk te vertolken; want behalve dat hij toont zijne taal machtig te zijn, leert ons zijn naschrift (hier bl. 204) dat hij con amore zijne taak kon volvoeren, omdat dezelfde drijfveêr die Piramus bezielde ook hem de pen in handen gaf. Omtrent zijn persoon is ons niets bekend geworden.

6.

FLORIS EN BLANCEFLOER.

Zoowel op chronologische gronden, als om den meer en meer boven de ridderlijke eenzijdigheid zich verheffenden geest, vordert het gedicht welks titel aan het hoofd dezer paragraaf vermeld staat, thans in de eerste plaats onze aandacht. Het is het werk van Diederic van Assenede, wiens naam Willems terugvond in een oud gedenk-

stuk van den jare 1273, waarin de gravin Margaretha van Vlaanderen hem haren *clerc* noemt. Willems maakte daaruit op dat hij »toen zeker niet zeer jong meer zal zijn geweest," en terecht; waarschijnlijk deed zijn letterkundige roem hem door de gravin opmerken, en zijn poëtische arbeid ging vooraf aan de officiële betrekking, even als men vermoedt dat ook met Maerlant het geval is geweest. Evenwel is het niet onmogelijk dat hij dit lied voor de zwartoogige gravin gezongen hebbe, want eene plaats uit het werk, niet in 't fransche origineel aanwezig, verraadt den hoveling (1); maar dan moet het jaren vóór den aangetogen datum geweest zijn, daar zij op zeventigjarigen leeftijd, te midden van de beslommeringen der politiek, wel niet meer aan zangen der liefde het oor zal hebben geleend. Uit de aanhaling op bl. 210 weten wij nu ook met zekerheid dat de Floris omstreeks dertig jaar vroeger het licht heeft gezien. (2)

Het mnl. gedicht is, ook in den gewonen kring van beschaafde lezers, meer bekend geworden dan menig ander: zoo al niet door de uitgave van Hoffmann von Fallersleben (5), dan toch door de moderne vertalingen of navolgingen van de heeren J. Tideman en J. A. Alber-

---

(1) Vs. 3726—7. Ele es sculdech om sijns heren moet
te wachten ente nemen ware.

(2) Dat dit gedicht bijna gelijktijdig met het vorige het licht zag mag men misschien' daaruit opmaken, dat de mnl. vertaler nog niet met den Parthenopeus bekend was. Daaraan toch schrijf ik in ons gedicht de weglating van dien naam toe uit de vertaling der volgende plaats van het origineel, vs. 2839:

Paris de Troies, n'Absalon,
Parthonopex, n'Ipomedon,
ne Elydas, la fille Elaine,
ne Antigone, ne Ysmaine
en léece tant bel ne furent
com erent cil qui morir durent.

Hiervoor heeft de vertaling, vs. 3586, alleen:

met scoonheden verwonnen si Absalone.

(5) In het derde stuk der Horae Belgicae, Leipzig 1836.

dingk Thijm ([1]). Indien de aanleg van dit werk al niet gedoogt dat ik den inhoud des gedichts bekend veronderstel en niet nader opgeef, ik meen toch in die meerdere bekendheid een wenk tot beknoptheid te vinden dien ik bij de inhoudsopgave niet mag over 't hoofd zien.

» Wien de liefde in 't hart is gevaren heeft zoowel geluk als ongeluk te wachten, dit zal de volgende geschiedenis leeren. Evenwel hebben zij ongelijk die beweren dat het onverstandig is te minnen: dorpers en dwazen alleen hebben nooit lief gehad.

» Een heidensch koning uit Spanje had eens op een strooptocht eene christenvrouwe buit gemaakt, die hij zijner vrouw ten geschenke gaf. Weldra had zij de genegenheid van deze gewonnen; en geen wonder, want zij was »van hoghen gheslachte." Te gelijker tijd werden beide vrouwen moeder: de koningin baarde een zoon, dien men den naam van Floris gaf: de gevangen vrouwe eene dochter, die bij den doop den naam van Blancefloer ontving, ter herinnering aan haar geboortedag die op Palmzondag viel. Beide kinderen groeiden samen op en hadden elkander hartelijk lief. Die liefde werd gekweekt door hunne gemeenschappelijke opvoeding. Dezelfde meester onderwees hen; zij maakten spoedig vorderingen in het Latijn, lazen Ovidius' boek over de liefde, en brachten het spoedig zoover dat zij in die taal zich over hunne onderlinge genegenheid konden onderhouden. Die gehechtheid groeide hoe langs zoo meer: zij hadden den dood boven eene scheiding gekozen, en zij waren zoo gelukkig met elkander dat de nachten hun te lang, de dagen te kort schenen. Eindelijk kwam den koning die gehechtheid van zijn zoon voor het vreemde kind ter

([1]) De eerste in de werken van het haagsche genootschap *Oefening Kweekt Kennis;* de laatste in de *Gids* en later in zijne Oud-Nederlandsche Verhalen uit den kring der gedichten aan Karel den Gr. gewijd, bl. 321—356.

oore, en hij besloot daaraan een einde te maken door het meisje te dooden; dan immers zou hij haar wel vergeten. De koningin, die hoofsch en goedertieren was, verbidt haren echtgenoot en haalt hem over, Floris liever verre vandaar bij zijne zuster te doen opvoeden, terwijl Blancefloer ten hove zou blijven. Hij wordt naar Montorie tot zijne tante gezonden, die hem allerlei afleiding tracht te verschaffen, maar te vergeefs; hij had voor niets oor noch oog, want

> altoos was hem die ghedane (*gedaante*) te voren
> van Blancefloere, die hi hadde verloren
> boven alle.

Eindelijk verloor hij den eetlust, sliep niet meer, de oogen begonnen hem dof te staan, en men was ernstig voor zijn leven beducht. De koning hiervan onderricht wil wederom tot het uiterste middel zijne toevlucht nemen; maar de koningin, wenschende Blancefloers leven te behouden, raadt dat men de jonkvrouw aan vreemde kooplieden verkoope en dan Floris zegge dat zij dood is. Dit geschiedt: Blancefloer wordt naar Nikle gevoerd, en bij babilonische kooplieden geruild tegen groote schatten, waaronder een prachtige drinkbeker waarin de schaking van Helena en het oordeel van Paris gedreven stond, en in welks deksel een schitterende karbonkelsteen flonkerde. De jonkvrouw weeklaagde en weende, en moest haar hart met hare hand bedwingen, want het scheen haar van rouw te zullen breken.

»Ten einde Floris te verschalken liet zijn vader eene prachtige tombe voor de dood geveinsde geliefde oprichten: op den zark werden twee gouden beeldekens geplaatst, de beide gelieven voorstellende, en die zoo waren ingericht, dat zij, door den wind bewogen, elkander omhelsden en kusten. Rondom het graf werden welriekende boomen geplant, waarin de vogeltjes altijd kwinkeleerden. Het geheel was met allerlei edele steenen vercierd, die helder schitterden.

»Nu werd Floris ten hove teruggeroepen. Toen hij zijne ouders gegroet had was zijne eerste vraag om Blancefloer; maar niemand durfde hem antwoorden, en hij ijlde naar hare moeder.

— »Vrouwe, seit hi, waer es Blancefloer,
»mine amie, die ic hier liet?"
— »Uwe amie? Des en wetic niet."
— »Ghi hout u sceren." — »In doe." (1) — »Ghi doet."

Eindelijk moest zij bekennen dat zij dood was. Op die mare werd hij beurtelings bleek en rood, en viel in zwijm. Toen hij weder bekomen was eischte hij dat men hem haar graf toonde, want hij wilde de leede mare niet gelooven. Toen hij bij de tombe gebracht werd kon hij niet meer twijfelen en brak in hartroerend weegeklag uit. Hij wilde niet langer blijven leven en trachtte zich met eene gouden schrijfstift het hart te doorpriemen. Maar zijne moeder zag het en belette het hem, en bracht hem onder 't oog dat hij door een zelfmoord nimmer het paradijs zou beërven waar Blancefloer hem toefde. Zij spreekt hem moed in, met de verzekering dat zij een kruid kent dat de gestorvene kan opwekken. Zij loopt nu naar den koning en overtuigt hem,

dat sise te gader selen hebben beide
oft te gader beide verliesen.

Dien ten gevolge wordt den zoon de waarheid ontdekt, en niets kan hem nu weêrhouden van zijne verloren geliefde te gaan opsporen. Als een koopman uitgedost hoopt hij haar te vinden. Zijn vader geeft hem lastpaarden vol schats en prachtige koopwaren meê. Zijne moeder schenkt hem een ring die voor alle leed vrijwaart, en terwijl hij dien aanneemt is zijne eerste gedachte dat hij dien der geliefde zal schenken. Zoo trekt hij op reis. Van alle personen bij welke hij zijnen intrek neemt trekt hij de aandacht door zijne droefheid, die door geen

(1) D. i. Gij spot met mij. — Ic en doe [het niet].

gezelligen maaltijd wordt afgeleid: zijne neêrslachtigheid doet hen denken aan het beeldschoone meisje dat voor korten tijd bij hen overnacht heeft, en dat even treurig was om een minnaar aan wiens armen zij ontscheurd was. Die mededeelingen betaalt Floris immer met kostbare geschenken. Het spoor volgende dat hij dus ontdekt, komt hij eindelijk te Babylon, waar de geliefde aan den Emir verkocht is, die haar in een hoogen toren houdt opgesloten. Hij had eene aanbeveling gekregen aan een rijken inwoner der stad: ook ten diens huize was hij zoo droevig dat de man meende dat hij wanhoopte aan den goeden uitslag zijner handelsreize: na den maaltijd beloofde hij hem goeden raad te geven. Toen het maal was afgeloopen, het nagerecht opgezet, en terwijl de beker lustig rondging verzonk Floris hoe langs zoo meer in eene droevige mijmering: hij haakte naar het oogenblik dat de disch zou worden weggeruimd, en eindelijk parelden hem de tranen in de oogen. Dit trekt de opmerkzaamheid der gastvrouw, die nu ontdekt dat hij eene bijzondere gelijkenis heeft met de schoone Blancefloer die boven op den toren zit; en zij geeft haren echtgenoot te kennen dat zij den treurenden jonkman houdt voor

der joncfrouwen broeder ofte haer lief.

Toen Floris den dierbaren naam had hooren noemen hief hij het hoofd omhoog, en bij de laatste woorden der vrouwe riep hij plotselings uit,

»Vrouwe, niet broeder, maer amijs!"

Maar toen dit onvoorzichtige woord hem ontsnapt was onthutste hij zich en hervatte:

»vrouwe, ic hebbe u geloghen:
»wi hebben enen vader ende ene moeder:
»si es mine suster ende ic haer broeder."

Maar men bemerkte zijne verwarring, en hij was welhaast genoodzaakt de waarheid te bekennen, waarop hij

zijnen waard bidt hem raad te geven hoe hij haar weder mag krijgen. Deze verhaalt hem nu dat zij in de macht is van den grootmogendsten koning, wiens wil niets weêrstaan kan: hij houdt haar opgesloten in de onwinbare stad Babylon, met zware muren en dertig stalen poorten, waarbinnen zeven hondert baronnen evenveel torens bezet houden. Midden in de stad staat een toren, honderd vademen hoog en evenveel in omtrek: daarbinnen wonen zeven maal twintig jonkvrouwen, waaronder Blancefloer. Jaarlijks kiest de Emir zich een van haar tot gemalin en laat dan de vorige onthoofden; en men zegt dat Blancefloer om hare schoonheid aan de beurt ligt. Die toren wordt bewaakt door woeste sterkgewapende wachters; maar de felste van allen is de portier. Deze alleen kon hem intusschen den toegang bezorgen, en hij zou hem zeggen hoe hij het daartoe moest aanleggen. Die poortwachter was een hartstochtelijk schaakspeler: Floris moest ongedwongen een gesprek met hem trachten aan te knopen, waarvan zeker eene partij schaak het gevolg zou zijn. De inzet moest minstens honderd bezanten zijn, en als de jonkman won moest hij zijnen tegenspeler den geheelen inzet ten geschenke geven. Als dit een en andermaal had plaats gehad, en daardoor de gouddorst van den poortwachter meer en meer was geprikkeld, moest hij hem den prachtigen, boven beschreven, bokaal laten zien; en als de ander daarop zeer belust werd en er op aandrong om daarom te spelen, moest Floris hem dien terstond vereeren: dan zou zijne dankbaarheid geene grenzen kennen en de droeve minnaar mocht daarvan het beste hopen. Zoo gezegd zoo gedaan. Toen de deurwachter zoovele blijken van 's jonkmans vrijgevigheid onvangen had, was hij daardoor zoo in vervoering gebracht dat hij hem als zijn heer huldigde en plechtig manschap deed. Nu eischte Floris dat hij hem de middelen zou verschaffen om binnen den toren te komen. De poortwachter stond verstomd: gij hebt, riep hij uit:

»Ghi hebt ghedaen als die voghelare,
»die scone pipet ende blaset,
»daer hi die voghelkine mede verdwaset!"

Maar ofschoon hij weet dat het hun beiden zoowel als der jonkvrouw den dood zal kosten, hij heeft hem trouw gezworen en zal zijnen eed gestand doen.

»Hij laat alle bloemen die hij kon machtig worden bijeenbrengen en in korven doen, onder voorwendsel die op den Meidag aan de jonkvrouwen in den toren ten geschenke te zenden. In een dier korven wordt Floris onder rozen bedolven en door twee knapen naar binnen gedragen, met last om hem in Blancefloers kamer te brengen. De dragers verwonderden zich over den zwaren bloemenlast en droegen dien morrend naar boven; maar zij vergisten zich en brachten hem bij eene andere juffer. — »Jonkvrouw Blancefloer, zeidenze, dit geschenk »zendt u onze meester"; en daarmeê maakten zij zich vandaar. Toen nu de jonkvrouw naar den korf trad om er eene roos uit te nemen, sprong Floris, die waande dat zij de geliefde was, van onder de bloemen te voorschijn. Onder den uitroep van: »Help! Help!" schrikte zij terug, en maakte zulk misbaar dat al hare gezellinnen toeschoten om te zien wat haar deerde. Floris had zich terstond weêr onder de bloemen verborgen, maar ook de jonkvrouw had zich van den schrik hersteld: want als een lichtstraal schoot het haar door de gedachte dat Blancefloer haar dikwerf verhaald had van den geliefde wien zij ontvoerd was, en dat dit die Floris mocht zijn, die zich dus op listige wijs den toegang tot haar had weten te verschaffen. Zij stelde hare toegeloopen gezellinnen gerust met te zeggen dat eene kapel haar uit die bloemen tegen 't aangezicht was gevlogen, en dat dit de oorzaak was van hare ongepaste ontsteltenis. Lagchend keerden zij daarop heen.

»Groot was inmiddels de angst van Floris; maar het meisje, Claris geheeten, eene duitsche koningsdochter,

was de vertrouwde vriendin van Blancefloer, en na haar de schoonste onder de jonkvrouwen. Zij grendelde hare deur, en die welke gemeenschap had met de kamer harer vriendin openende, trad zij bij haar binnen. Blancefloer zat als naar gewoonte mijmerend te treuren. — »Kom met mij, sprak Claris, en ik zal u bloemen toonen zoo als gij er nog nimmer gezien hebt." — »Claris, »lieve, ik ben zoo treurig dat ik geen bloemen verlang: »slechts zij die de hoop in 't hart dragen mogen er zich »in verheugen... Ach, mijn Floris is verre van mij, »en de Emir dreigt mij tot zijne vrouw te nemen!... »Maar eer ik daar in toestem zoek ik liever eene uitkomst in den dood." Maar Claris bezweert haar bij hare liefde, meê te komen, en dien aandrang kan zij niet weêrstaan. Floris stond nu plotselings voor hare oogen, schooner dan zij hem immer gekend had. Sprakeloos van aandoening staarden de gelieven elkander aan, en wierpen zich eindelijk in elkanders armen. Al kussende lachte de een den ander toe; en dat duurde eene lange wijle.

»Claris plaagde nu hare vriendin met de bloem die zij thans aan den boezem droeg, en die wel goede eigenschappen moest hebben, daar zij haar zoo in eens van hare smart bevrijd had. — »Mij dunkt gij zoudt diegene niet »liefhebben daar gij haar meê deelen moest." — »Deelen?" zegtze; maar weetge dan niet dat dit Floris is, »mijn zoete lief, aan wien mijn leven of dood hangt?"— En nu bidden zij haar beiden hen niet te verraden, hetgeen Claris terstond belooft. Dan voerde Blancefloer den geliefde naar haar vertrek, en op haar rustbed zittend begonnen zij te kouten, en Floris verhaalde haar hoe het hem gelukt was haar op te sporen en tot haar door te dringen.

»Zij leefden zoo geruimen tijd, in 't geheim gelukkig in elkanders bijzijn; maar hunne blijdschap was van korten duur: de fortuin speelde hun hare parten.

»Claris en Blancefloer waren gewoon des morgens den Emir het waterbekken en de dwale te reiken: daarin bestond haar dienst. Eens ontwaakte Claris toen het reeds hoog dag was; ijlings schoot zij op en waarschuwde hare vriendin, die beloofde te volgen, maar in de armen van haren Floris weêr insluimerde. Claris wist haar achterblijven te verontschuldigen; maar toen het andermaal gebeurde zond de Emir zijnen kamerling op kondschap naar boven. Deze had Claris niet bij zijn meester gezien, en toen hij op Blancefloers kamer kwam en haar in de armen zag rusten van een aanminnig wezen, dacht hij dat beide meisjes zich verslapen hadden, en meldde zijnen meester wat hij gezien had. De Emir verschoot van kleur en snelde met uitgetogen zwaard naar boven. Weldra had hij zich overtuigd dat de onbekende een jongeling was en wilde de beide schuldigen nu met eigen hand dooden. Met moeite liet hij zich bewegen de zaak voor den raad zijner baronnen te brengen.

»'t Was juist de feestdag waarop de Emir zich eene vrouw zou kiezen, en uit geheel zijn rijk waren koningen en hertogen verzameld. Aan hen deelde hij het gebeurde mede en vroeg hun oordeel. Eenstemmig verwezen allen hen ter dood: slechts een drong er op aan dat de kinderen toch niet onverhoord veroordeeld werden, maar dit baatte niet veel. Zij werden ontboden om hun vonnis te hooren, en twee dienaars brachtenze in de zaal. Zij hadden diepe deernis met elkander. Floris beschuldigde zichzelven als de oorzaak van hun lijden: hij alleen had den dood verdiend, en hij bood haar den ring, dien zijne moeder hem geschonken had, en die haar zou vrijwaren tegen den dood. Maar zij weigert: niet hij, zij is oorzaak van het gebeurde: zij heeft hem eene liefde ingeboezemd die hem hierheen gelokt heeft, zij alleen heeft den dood verdiend en de ring moge hem beschermen. — Zoo ging het over en weêr: zij drongen elkander het redmiddel op, tot zij het

eindelijk wegwierp toen hij het niet wilde aannemen. Een hertog die dit alles gezien en gehoord had raapte hem op.

»Toen zij in de zaal kwamen werd alles stil, en hoewel de kinderen weenden en zuchtten, zij waren zoo beeldschoon en schenen nog zoo jong — zij telden even veertien jaar — dat allen zich erbarmden, en gaarne het vonnis hadden herroepen als zij gedurfd hadden. Slechts de Emir bleef onverbiddelijk: hij beval hun de handen te binden en hen ten vuurdood te sleuren. Den omstanders liepen de tranen over de wangen, en de hertog die den ring gevonden had, knielde voor zijnen heer en verhaalde hem alles wat hij gehoord had toen de kinderen tot hem werden gebracht. Zij werden nu teruggeroepen, en de Emir vroeg Floris barsch om zijnen naam.

— »Ik heet Floris, antwoordde hij. Terwijl men mij »ter school gezonden had werd mijn lief mij ontstolen, »Blancefloer, die hier naast mij staat, en die ik hier heb »teruggevonden. Het ware onrecht zoo men haar daar»voor strafte; want ik kan bij alle heiligen zweren dat »ik zonder haar weten hier kwam. Daarom heer, ook »voor uwe eigene eer, wees rechtvaardig, laat haar »leven en straf den schuldige: dat ben ik.

— »Heer, hernam Blancefloer, luister niet naar hem! »Ik ben de oorzaak van het gebeurde, mij is de schuld! »Ware ik niet hier geweest, hij zou er niet gekomen »zijn, hij die een koningszoon is. Stierf hij voor mij, »'t waar schade en onrecht. Zoete heer, laat hem leven »en dood mij!"

— »Neen, heer, sprak Floris, geef haar vrij, maar straf mij alleen."

— »Beiden zult gij sterven, antwoordde de Emir, en »door mijne eigene hand." Hij vatte nu zijn zwaard.... en ijlings sprong Blancefloer vooruit en bood haar hoofd. Floris sprongen de tranen uit de oogen: hij trok haar terug en zeî dat het hem als man niet betaamde haar voor zijn gezicht te zien dooden. Hij rekte den hals en

noopte den Emir haastig toe te slaan, want hij was gereed. Blancefloer vatte hem op hare beurt bij zijn kleed en sprak: »Heer, ziet gij niet dat ik bereid »ben? Mij is de schuld, waarom slaat gij niet toe?"

»Zoo poogden zij elkander te voorkomen, want geen van beiden kon den ander voor zijne oogen zien sterven. — De baronnen die dit vonnis geveld hadden weenden en jammerden, en ook de Emir was geroerd en liet het zwaard uit de hand vallen, en het kostte weinig moeite om hem te verbidden om het vonnis te herroepen. Als Floris hem daarop zijne geschiedenis verhaald had viel hij hem te voet en bad dat hij hem zijne geliefde mocht teruggeven; en de Emir vatte haar bij de hand en gafze hem over, en schonk beiden leven en vrijheid weder. Zij vielen hem dankend te voet, en hij hief hen op en kuste hen, en maakte Floris naar de gebruiken van het land ridder.

»Toen nam de Emir Claris tot vrouw, en op de voorbede van Blancefloer schafte hij voor altijd de gewoonte af om jaarlijks eene nieuwe gade te kiezen en de oude te doen ombrengen. Prachtig was de bruiloft die er gevierd werd, waar de gouden bekers met klareit en wijn in menigte rondgingen.

»Nog zaten zij aan den disch, toen er boden kwamen die Floris meldden dat zijne ouders overleden waren, en dat de hooge lieden zijns lands zijne terugkomst begeerden. Weenende nam hij nu afscheid van den Emir, die hem te vergeefs trachtte te bewegen om bij hem te blijven. Met eene mengeling van vreugd en droefheid keerde Floris met zijne Blancefloer naar Spanje, waar zij tot koning en koningin gekroond werden. Hij nam ter liefde van haar die hij meer beminde dan het leven het Christendom aan en liet zich met geheel zijn volk doopen.

»Eene dochter was de vrucht van hunnen echt,

Baerte hietsi, metten breden voeten,

die zelf de moeder was van den grooten koning Karel van Frankrijk."

Het medegedeelde gedicht, dat in alle talen van Europa werd overgebracht, is zeer verschillend beoordeeld geworden. Toen men nog niet aan eene mnl. letterkunde geloofde noemde Witsen-Geysbeek het een »allerellendigst voortbrengsel uit de teedere kindschheid onzer letterkunde, een walglijk wanschepsel." Sedert sloeg men tot het andere uiterste over. Paulin Paris noemde het origineel »un charmant poème" en »l'une des plus agréables productions de notre ancienne littérature;" en Hoffmann verklaarde zelfs dat het onmogelijk is op het gansche gebied der nederlandsche poëzie, zoowel van den tegenwoordigen als van vroegeren tijd, een gedicht aan te wijzen dat met het werk van Assenede kan wetijveren in liefelijkheid van inhoud en volmaaktheid van taal en voorstelling. Ons oordeel ligt tusschen beiden in. Ook voor ons heeft deze roman veel aantrekkelijks en is hij eene liefelijke verschijning op het gebied onzer letterkunde; maar die aantrekkelijkheid ligt grootendeels in wat Hoffmann zelf noemde: »de wonderliefelijke sage van de roode en witte bloem, die uit louter bloemengeur en lichtstralen geweven stoffe." Daarbij komt nog iets: wat juist het meest aan andere middeneeuwsche gedichten ten verwijt strekt, wat hen voor ons minder waardij geeft, de eenzijdige, uitsluitende richting waarin zij zich bewegen, is eene smet die dit gedicht niet aankleeft; hier worden geene bloote ridderdeugden gevierd: de dichter treedt buiten den konventionelen cirkel en schildert ons bloot menschelijken hartstocht, en wel zoodanig een, die ten allen tijde het menschelijk geslacht, welke ook de trap zijner ontwikkeling was, heeft aangetrokken en in beweging gebracht. De stof wint daardoor in objektiviteit: zij is voor alle tijden en voor alle standen; en dit is zeker niet de minste reden van

de sympathie die men gedurende eene reeks van eeuwen voor dit onderwerp gevoeld heeft.

Gervinus wil den held des gedichts niet aanmerken als een reprezentant van zijnen tijd, en hij beschouwt hem ook niet als een episch karakter. Dit laatste nu moet men toegeven, althans wanneer men het predikaat episch in zijne hoogste en zuiverste beteekenis neemt; maar gelijk wij reeds vroeger hebben opgemerkt (I D., bl. 237) hebben maar slechts weinig helden der romantische dichtkunst aanspraak op dien naam. Dat intusschen onze Floris zijnen tijd niet zou vertegenwoordigen is, uit een zeker oogpunt althans, een blaam waarmeê wij niet kunnen instemmen. Naarmate het ridderwezen in glans afnam; naarmate de verbrokkeling door het leenstelsel veroorzaakt meer en meer plaats begon te maken voor meerder maatschappelijke eenheid, en inwendige ontwikkeling allerwege rond zich begon te grijpen, en een kalmer maatschappelijke orde geboren werd; naarmate de beschaving ook andere standen met hare warme stralen begon te koesteren, en ook onridderlijke ooren zich openden om intellektueel genot op te vangen, en ook onridderlijke harten begonnen te kloppen voor het schoon der poëzie, — naar die mate moest ook de dichtkunst zich vervormen, naar andere idealen omzien en andere gemoedsstemmingen plastisch schilderen, als zij aanspraak zou maken op nationaliteit. Zeker, Floris is geen vertegenwoordiger van die helden- of ridderwereld waarmede wij de geheele periode der middeneeuwen gewoonlijk stoffeeren, en hij levert een in het oog loopend kontrast op met de figuren van Ogier en Roeland, van Lancelot en Walewein; maar juist daardoor wordt hij de ware vertegenwoordiger van zijn eigen tijd: een tijdperk van overgang zoo men wil, maar van vooruitgang tevens, waarin de hartstochten van den *ridder*, moed en eerzucht, minder gevierd worden dan in vroeger dagen, omdat niet meer alleen de ridder, de edelman, de mensch

is bij uitnemendheid; waarin ook de nijvere standen in de maatschappij op den voorgrond treden. Beschouwen wij dit werk uit dat oogpunt, letten wij vooral op zijne strekking, dan wint het ook voor ons in belangrijkheid. En dat het in dit opzicht werkelijk de uitdrukking van den tijd mag heeten blijkt ons niet alleen uit het meer algemeene type dat in Floris verpersoonlijkt is, uit het bloot menschelijke element dat in zijn geheele wezen op den voorgrond wordt gesteld; maar ook in andere bijzonderheden vinden wij eene merkwaardige karakteristiek van dien tijd. Als Floris zijne geliefde gaat opsporen is het niet met speer en zwaard dat hij zich wapent: niet als Walewein of Ferguut kampt hij met de kracht van zijnen arm; maar de koningszoon acht het niet beneden zich om als koopman zich voor te doen en aan list en bedaard overleg de oplossing te vragen die vroeger alleen ruwe kracht zou hebben geschonken. De handelsstand treedt hier alzoo voor het eerst op, zonder dat de vloek die op den dorper kleefde er over wordt uitgesproken; het zwaard en het krijgsgeluk zijn hier niet meer de ultima ratio: men ziet naar meer vreedzame hulpmiddelen om, en het punt van eer schijnt daardoor niet meer, gelijk nog kort te voren, aanstoot geleden te hebben. Of dit ook een merkwaardig teeken des tijds mag heeten! En hoe de maatschappelijke orde gevestigd was kan men, om dit in 't voorbijgaan op te merken, uit eene kleine bijzonderheid gewaar worden: in de vorige romans werd dikwerf van tollen gewaagd, door barsche ridders ten onrechte geheven, en wier voldoening steeds met het zwaard in de vuist geweigerd wordt; ook in den Floris wordt van tollen gewaagd, maar zij worden geheven door »diet gherechte hilt int lant" (vs. 1589), en schoon er ook al geklaagd wordt dat zij zwaar waren, zij worden voldaan. Zoo ook op verschillende plaatsen in dit gedicht. Gervinus moet dan ook zelf, weinige regels lager, bekennen dat de Floris toch behoort tot die

litteraire voortbrengselen, »die het werkelijke leven niet zoo vreemd bleven" als de Artur-romans.

Ook nog in een ander opzicht ziet de zoo even aangehaalde uitmuntende geleerde laag neêr op dit gedicht: omdat het eene stof behandelt, die, door hare algemeenheid, ten allen tijde behandeld en op nieuw omgewerkt is om het lezend publiek eenige afleiding (unterhaltung) te geven en niets meer. Of er echter in die stof, behalve het liefelijke, ook niet iets treffends en roerends ligt, dat de ziel beweegt? Het verhevene en diepzinnige moge hier al minder den dichter voor oogen gezweefd hebben, het innige gevoel dier twee harten, die onschuld vol eenvoud, het roerende der situatie, dit alles moest, dunkt mij, toch tot dieper indruk in staat zijn dan tot bloot tijdverdrijf. Ook daarom mag de geschiedenis der letterkunde er bij stilstaan en er een oordeel over vellen zonder hare waardigheid te kort te doen: een oordeel dubbel van belang omdat het daarbij tevens de aandacht vestigt op den veranderden smaak en den voortgang der beschaving die zoodanig werk in het leven riep.

Of nu die stof zoo door den dichter is bearbeid dat *zijn werk* de hooge ingenomenheid rechtvaardigt die wij bij sommigen waarnemen, is eene tweede vraag. Wij kunnen dit niet zoo gaaf beamen; en wanneer wij niet zoozeer op de algemeene strekking van het werk letten als op de individualiteit van den held, de opvatting zijner persoonlijkheid door den dichter, of de schildering van sommige sociale toestanden, dan voelen wij ons als het ware gedrongen het zegel te drukken op het oordeel van Gervinus.

Mocht de stof den dichter al traditioneel zijn overgeleverd, het spreekt vanzelf dat hij er den stempel zijner eigen individualiteit op moest drukken; en van die eigene opvatting mogen, moeten wij hem rekenschap vragen. In de vroegere periode kon dat minder in het oog loopen, omdat de letterkunde, het afschijnsel der

maatschappij, meer aan de konventionele vormen gebonden was, omdat toen elke individualiteit veel minder scherp geteekend was; maar naarmate wij het tijdperk van emancipatie meer naderen, moeten onze eischen in dit opzicht van lieverlede strenger worden. Trouwens, de dichter geeft er ons recht toe; want hij leverde eene eigenaardige, zelfstandige bewerking der sage: dit leert de vergelijking van het onderwerp zoo als hij het ons terug geeft, met de vroegere bearbeidingen, waarin een geheel andere geest ademt, in harmonie met eene andere ontwikkeling (1); waar hij met bewustheid te werk ging moet hij ook de verantwoordelijkheid zijner daden dragen.

Ik weet niet of men er eenige dieper beteekenis aan moet hechten dat de romanhelden in deze periode naauwelijks den kinderschoenen zijn ontwassen: Parthenopeus is niet ouder dan veertien jaar, en Floris evenmin. Dat kan naauwelijks een toeval zijn, en de verweekte sentimentaliteit der eeuw die daartoe aanleiding gaf moet groot geweest zijn: er blijkt ons uit hoe kracht en werkdadigheid uit de maatschappij gebannen waren, gedeeltelijk ook door den invloed der poëzie, die alles spiritualizeerde, beginselen zoo op den voorgrond stelde dat er de praktijk wel eens door uit het oog verloren werd, en gevoel en sentimentaliteit tot den toetssteen der beschaving maakte. Onder zulke omstandigheden werden dan de dichters wel genoodzaakt hunne typen in teêren leeftijd te zoeken, omdat het karakter dat de eeuw vorderde, met mannelijke kracht te veel in tweestrijd was om buiten de grenzen der eerste jongelingsjaren aantrekkelijk te zijn en niet al te onnatuurlijk of zoetsappig te worden. Wanneer wij dit al in aanmerking nemen, toch komt op rekening van den dichter van den Floris de bijzondere weekelijkheid die zijnen held tot onbeduidend-

(1) Zie enkele trekken van vroeger bewerking meêgedeeld door Alberdingk Thijm in zijn boven aangehaald werk, bl. 323—324.

wordens toe aankleeft: altijd tranen, immer zuchten, steeds anderen voor zich laten handelen of denken! Nergens werkt de hartstocht iets groots in hem, en zelfs in het tooneel van opoffering als de Emir zijnen toorn wil botvieren, wordt Floris door Blancefloer in de schaduw gesteld, die nog meer geestkracht dan hij aan den dag legt. Dit geeft aan het geheel eene zekere melancholische eentoonigheid, die niet noodzakelijk in het wezen van het onderwerp ligt; eene eentoonigheid die de dichter te vergeefs heeft willen neutralizeeren door het invlechten van weelderige beschrijvingen, die te minder werking doen als zij in den regel als hors-d'œuvres te beschouwen zijn en tot den gang van het geheel niet meêwerken. Als voorbeeld wijs ik slechts op de uitvoerige beschrijving van het paard dat Floris op zijnen tocht meêkrijgt, waaraan zeventig verzen besteed zijn. Zoowel hieruit als uit eene menigte andere plaatsen, de haarfijne schildering b. v. van Blancefloers graf, het dekoratief van des Emirs paleis, enz., ziet men dat hij in de breede schildering van uiterlijkheden een tegenwicht gezocht heeft voor het gebrek aan innerlijke diepte, voor het waas van eentoonigheid dat niet anders dan een treurigen indruk kon maken.

In de tweede plaats moeten wij eene aanmerking herhalen die reeds elders gemaakt is: zij betreft de opvoeding der kinderen (1), die een pijnlijken indruk maakt. Die studie van Juvenalis, van Ovidius en Pamphilus, waaruit zij leerden

die treken die ter minnen hoorden;

dat redeneeren in de taal der geleerden; die wandelingen in den boomgaard, waar zelfs de vogelen van liefde kwinkeleeren; dat schrijven met gouden griffelen op yvoren tafelen over den zang van vogelen en bloe-

(1) Gervinus, Geschichte der poëtischen National-Literatur der Deutschen, I², 496.

men en over de liefde (1), dit alles is zoo onnatuurlijk mogelijk. Zoo het al de klassieke opvoeding van den klerk verraadt die 't schreef, het is eene zeer ongepaste velleïteit van klassicisme, die ons geen hoog denkbeeld van den smaak of den takt des schrijvers geeft.

Waar het daarentegen bloot op verhalen aankomt, daar toont hij zich een meester; en dit zoowel als de liefelijkheid der stoffe zelf, verzekerde den opgang dien het werk ten allen tijde maakte. Trouwens, hij stelt zich dan ook geen ander doel dan het trouwe verhaal van de ongelukken die de min soms na zich sleept, en hij heeft zich daarvan gekweten met een bewonderenswaardig talent. Men denke slechts aan die levendige samenspraken die Huidecoper zelfs in vervoering brachten. Die vorm is gewoonlijk de triomf der middeneeuwsche romanschrijvers, en het verwondert ons dat Paulin Paris dien in den Florimond eerst ontdekte en gewaagt van »la forme dialoguée d'ont j'ai vu peu d'autres exemples dans nos anciens romans (2)". In den Floris hebben wij dan ook aan die wending de treffendste tooneelen te danken.

---

(1) Dit laatste staat niet in onze vertaling; maar Hoffmann heeft aangewezen, dat er tusschen vs. 320—321 een hiaat is, ten gevolge van het wegsnijden van twee bladen uit het handschrift. Wel leert de vergelijking met het origineel dat er op die plaats niets ontbreekt, maar hoogst waarschijnlijk stond er daar, ten gevolge eener in onze vertaling zeer gewone omzetting, eene ampliatie van hetgeen men eerst iets later in het origineel aantreft (vs. 241—265) en dat te dier plaatse niet in de vertaling voorkomt. Het heet daar dat de kinderen na schooltijd in een boomgaard wandelden en aten: als zij dan weêr naar school gingen:

lor tables d'yvoire prenoient,
adont lor véissiés escrire
letres d'amor sans contredire,
et de cans d'oisiaus et de flors,
letres de salus et d'amors:
lor graffes sont d'or et d'argent.

(2) Les Manuscrits françois etc. Tom. 3, pag. 25.

Nu wij inhoud en vorm van dit romantisch verhaal in het algemeen hebben gekarakterizeerd, dienen wij de mnl. omwerking of vertaling aan een nader onderzoek te onderwerpen en stil te staan bij de betrekkelijke waarde van het werk van Diederic van Assenede.

Sedert Hoffmann het gedicht in het licht gaf heeft men aan die vertaling steeds groote waarde gehecht, en op goed geloof dien geleerde nageschreven als hij beweert dat de opgang aan dit gedicht niet zoozeer verzekerd werd door de aantrekkelijkheid der stof als door de verdienste der bewerking. »Grooter, zegt hij, is het aandeel dat wij den dichter, Diederic van Assenede, hierin moeten toekennen, want hij heeft door zijne eigenaardige behandeling van het waalsche origineel uit den Flore et Blanchefleur een nieuw, een nog schooner, een echt hollandsch gedicht geschapen."

Dat oordeel werd algemeen gedeeld, en wij zelf hebben het (1 D. bl. 244) onderschreven. Hier is het intusschen de plaats om die uitspraak aan een gezet onderzoek te onderwerpen. — »De voortreffelijkheid die Diederic boven den franschen dichter vooruit heeft is in het geheel niet gering, vervolgt Hoffmann, men vergelijke slechts." Tot die vergelijking gaan wij thans over.

Gelijk alle mnl. dichters heeft Diederic van Assenede niet het onderwerp dat hem in het fransch gewaad getroffen had op nieuw bewerkt, niet een zelfstandig, eigenaardig gedicht geleverd, maar eene vrij trouwe vertaling van zijn origineel (1). De gang van het verhaal

(1) De fransche dichter is onbekend: Conrad Flecke, die eene mhd. vertaling van den Floris leverde, noemt hem Ruprecht von Orbent of Orlant, dat de fransche naam Robert d'Orleans schijnt te zijn; maar die naam is in de geschiedenis der fransche letterkunde tot nochtoe onbekend.

Het origineel werd in 1844 te Berlijn uitgegeven door Immanuel Bekker, naar het hs. 6987 der Nat. Bibl. te Parijs. Een tweede hs., No. 7534, schijnt een nog al verschillenden tekst te bevatten; verg. Bekker, s. 19.

is geheel dezelfde en ook de karakters zijn trouw weêrgegeven. De inhoud der vertaling wijkt slechts van het origineel af door eenige uitlatingen van sommige der boven aangestipte hors-d'œuvres. De oorzaak dier uitlating lag echter niet in een streven naar meerder eenheid, want er blijft in de vertaling nog genoeg over dat voor het tegendeel pleit. Het valt schijnbaar niet moeielijk de reden van die bekorting op te sporen.

In de vertaling is na vs. 1207 een breed geschilderd tooneel onderdrukt waarin de fransche dichter ons verhaalt hoe Floris' vader, alle middelen te baat nemende om zijn treurendenden zoon afleiding te geven, een toovenaar (encanteor) ontbiedt, die door zijne kunst

> les bués faisoit en l'air voler
> et les asnes faisoit harper (vs. 811—2),

en die een gezelschap door allerlei goochelkunsten kon vermaken. Deze vertoont de wonderbaarlijkste kunststukken, maar

> Flores nul point n'i entendoit (vs. 874).

Niets kon zijne droefheid om de doodgewaande geliefde matigen, en hij besluit den dood te zoeken. Hij sluipt weg en werpt zich in den kuil waar 's konings leeuwen bewaard werden, maar de wilde dieren lekken hem de handen in stede van hem te verscheuren; en ofschoon de knaap op allerlei wijze hunne woede tracht te prikkelen blijven zij even goedmoedig. Eindelijk wordt zijne afwezigheid bemerkt en nog ter goeder ure wordt hij gered, maar om, gelijk ook dè vertaling leert, weldra op nieuw de hand aan zichzelf te slaan. In het origineel moest reeds de dichter het ongeloofelijke dier epizode te gemoet komen door een beroep op autoriteit:

> Signor, çou trovons en l'estoire (vs. 939);

maar dat was den minder fantastischen vertaler niet genoeg, en hij liet de geheele epizode liever achterwege.

Dat zijn nuchtere zin er voor terugdeinsde schijnen ons ook andere plaatsen te leeren. Als b. v. de koning vreest dat zijns zoons hartstocht het gevolg is van »toverien" van het meisje, laat de vertaler daar deze tirade op volgen, die niet in het origineel gevonden wordt:

Vs. 567. Here God, hoe groot es die domheit
die de conine heeft gheseit,
dat toverie soude hebben ghedaen!

De volgende twaalf regels, waarin gezegd wordt dat de liefde hun te gelijker tijd in 't hart gevaren was, meen ik te kunnen achterwege laten. — Datzelfde ongeloof aan bovennatuurlijke wonderkracht blijkt ook bij de beschrijving der tombe van Blancefloer: de beelden blijven in het Mnl. beelden, terwijl in het Fransch die beelden elkander ook toespreken, hetgeen natuurlijk alleen »par nigremance" (vs. 599) kon plaats hebben.

Die uitlatingen kan men zeker toeschrijven aan den degelijken zin van den vlaamschen schrijver, en dit zou dan wel de hoofdtrek zijn van het gedicht. Maar om de eer van die verbetering aan den vertaler toe te kennen moet men zeker zijn dat die veranderingen van zijne hand zijn, en er bestaat reden om dit te betwijfelen. Vs. 2490 zegt hij van de bewakers van den toren des Emirs:

Bi goclien sijn si so ghemaect,
dat hen no dach no nacht en vaect.

Die verzekering, die de geheele theorie omtrent zijn praktischen zin te niet doet, staat bovendien niet in het origineel; en dit berechtigt ons tot het besluit dat de uitlatingen boven genoemd niet het bewuste werk zijn van onzen Diederic, maar slechts veroorzaakt doordien hij een anderen tekst voor zich had; en wij weten dat de lezingen van dit gedicht »beträchtlich abweichend" zijn, als Bekker zich uitdrukt. Die verbeteringen schijnen daarom niet den karakteristieken grondtrek der vertaling aan te geven, maar moeten al op rekening ge-

schreven worden van den schrijver of omwerker van dat exemplaar des origineels dat Diederic volgde. Zij zijn er intusschen niet minder merkwaardig om; en wanneer men vergelijkt wat wij een weinig vroeger (bl. 212) over het geloof aan wonderen zeiden, dan zal het dubbel in het oog springen welken reuzenstap de ontwikkeling in dit tijdperk in ongelooflijk korten tijd deed, en hoe de kritiek zich begint te openbaren.

Het kan niet bij ons opkomen de beide stukken hier regel voor regel met elkander te vergelijken om aan te toonen hoe Diederic, bij de moeite die 't vertalen hem kostte, nu eens een enkelen trek heeft weggelaten, dan weêr zijn origineel wat heeft uitgebreid; dat onderzoek heeft echter plaats gehad en het rezultaat er van is, dat de vergelijking niet ten voordeele der vertaling uitloopt. Zoo eene enkele plaats het al schijnt te winnen door levendiger schildering (1), in den regel verzwakken die uitbreidingen de oorspronkelijke kracht en schoonheid (2). Over het geheel is de vertaling slordig, blijkbaar zonder eenige inspanning volbracht; of hetgeen veeleer nog denkbaar is, het werk was boven de krachten des ondernemers: vandaar dat zoo dikwerf de logica, de eenheid en konzekwentie is opgeofferd aan den dwang van het rijm; vandaar dat er zoovele sporen zijn die het niet twijfelachtig maken dat Diederic geen heksenmeester in het Fransch was. Eene beschuldiging zoo indruischende tegen het algemeene gevoelen dient met bewijzen gestaafd.

Dat Diederic de taal waaruit hij vertaalde niet bijzon-

(1) B.v. vs. 480—7, waar het origineel alleen heeft, vs. 350:

Floires iriés li respondit:
»Sire, fait-il, que puet çou estre
»que Blanceflor lais et mon estre?
»Blanceflors pri que viegne o moi."

(2) Ex uno disce omnes. Als Floris bij het graf van de geliefde komt, zegt de vertaler, niet de oorspronkelijke dichter, vs. 1117:

't Graf dochten scone daer hijt sach (!!!)

der machtig was, en daardoor dikwijls tot grove fouten vervallen is blijkt ons uit de volgende voorbeelden:

Vs. 433 en 507 *vrouwe Sante*. De eigennaam is voortgesproten uit het kwalijk verstaan der fransche uitdrukking *s'ante*, (zijne moei) verg. het Fr. vs. 365. De moei heette Sebile, niet hare dochter (vs. 509) waarvan in het origineel niet gewaagd wordt.

Vs. 698. *Ende gavense te prosente den ammirale.* Het Fr. heeft vs. 52: *à l'amiral l'ont présentée.*

Vs. 984. *Van den crismiere droop crisme neder* (zoo meen ik de door Hoffmann kwalijk gelezen plaats te moeten emendeeren). Het Fr. heeft vs. 626 *et de l'autre* (un cresmier) *cresmes caoit.* De beteekenis: van den anderen boom droop room, was zoo wel den vertaler als den uitgever duister.

Vs. 1955. Enen watre, dat snel was ende wijt,
die Fire hiet;

waarvoor men in 't orgineel leest vs. 1502:

un bras de mer:
l'enfer le noment el païs.

Vs. 2168. Maer ic danker u ende bidde te Gode
dat hi mi u ocht uwen bode
late ghescien, dat ic u moet
der eren danken.

Deze onzin is het gevolg van het niet verstaan van het woord *ostage* in de volgende plaats, vs. 1656:

Mais à mon Diu pri qu'il me laist,
biaus dous sire, guerredoner
vostre ostage, vo bel parler.

Vs. 2313. Sidi om hare gheporret uut
so sidi dommelike hier comen.

Dit staat in geen het minste verband met de rest en kan ook het antwoord niet uitlokken vs. 2319:

Die coninc van Spaenghen es mijn vader.

Het Fransch dat hij maar met één oog bekeek heeft, vs. 1749:

se vous la dansele querés,
saciés por voir *cui fius* (d. i. *cui filius*) serés.

In het origineel wordt vs. 1866 gesproken van de *fenestres*, en dan volgt er, vs 1871:

li ciex desus, qui ferme au mur,
est pains à or et à asur.

Onverstand deed dit vertalen, vs. 2454:

die *dorenluken* daer in den mure
die sijn met goude ende lasure
ghemalen buten ende binnen.

Vs. 2599 krijgt Floris den raad, betrekkelijk den toren dien hij moest onderzoeken:

Met uwen voeten metet de wide
ende bescout den tor an wederside.

Het origineel laat de wijze van meten in het midden en zegt alleen, vs. 2121:

quans piés est lée mesurés,
à la hautor garde prenés.

Vs. 3275 heet het dat de kamerling die door den Emir naar boven gezonden werd,

daer vant hi so grote claerheit binnen
van dieren stenen in allen sinnen.

Intusschen zien wij vs. 3322, dat toen de vorst zelf er heen snelde, die *claerheit* niet zoo groot was, want eerst toen

men ontsloot die vensteren, daer sceen dore
die sonne ende maket licht daer binnen.

Het Fransch heeft ter laatste plaatse, vs. 2623:

il fait la fenestre ovrir,
qui li solaus puist ens venir.

De tegenstrijdigheid in de vertaling is het gevolg van het niet verstaan van vs. 2580 in het origineel:

quant vint en la cambre manière
parmi l'arvol de la verrière
le lit a tost aperceu.

Behalve deze voorbeelden van direkt slechte vertaling zijn er een aantal afwijkingen die niet in het voordeel zijn der vertaling en waarvoor ik geene andere aanleiding weet uit te denken dan de dwang van het rijm. Ziehier een enkel voorbeeld:

Als de koningin haren zoon bij het afscheid nemen den kostbaren ring geeft, die zijnen drager voor alle leed vrijwaart, zegt Diederic (vs. 1570):

hi dankes siere moeder
van so scoonre ghichte ende so goeder,
daer hi Blancefloer mede waende ghewinnen
ende weder te Spaenghen bringhen binnen.

In het Fransch heet het vs. 1219:

Il prent l'anel, si l'en mercie,
et dist: »encor l'aura m'amie!"

't Behoeft geen betoog hoe dit meer overeenkomstig is met hetgeen later aangaande dien ring verhaald wordt; maar ook als karaktertrek vormt dit tusschen de twee teksten eene breede kloof.

Later, als de gelieven elkander den ring opdringen, of toewerpen, als de vertaler wil (3563), valt hij bij toeval op den grond. Hoe veel beter is hier ook weêr het origineel! Als Floris den ring niet wil terug nemen dien hij haar in handen heeft gegeven, laat Blancefloer zich door de spanning vervoeren (vs. 2815):

Ele voit: nel' prendra noient....
dont l'a jeté par maltalent.

Dat geheele tooneel is de praktijk van Lydiaas: Tecum vivere amem, tecum obeam libens! De vertaler heeft daar niets van gevoeld.

Als Floris in het origineel bij het graf van Blancefloer gebracht wordt, zien wij zijn toestand daar uitgedrukt in deze schoone verzen (711):

Il lit l'escrit de Blanceflor:
trois fois le list;..... lors s'a pasmé
ains c'un seul mot éust parlé.

Hij is zoo getroffen dat hij het eenvoudige opschrift op den grafsteen niet verstaat: als wezenloos staart hij het aan, en driemaal moet hij den inhoud overlezen eer die hem duidelijk wordt; maar dan ook valt hij zonder een woord te spreken bezwijmd neêr. — Hoe koud steekt daartegen nu de vertaling af! De minnaar beziet het graf en vindt het schoon! Het opschrift, dat hier onnoodig herhaald wordt, schijnt hem weinig te treffen; maar (1124)

doe sach hi die kinder lachende staen:
van rouwen wart hi so ontdaen,
dat hi driewerf beswalt achter een.

Daarbij zijn wel alle verdere aanmerkingen overbodig. —

Wij zouden die voorbeelden zeer kunnen vermenigvuldigen, en wij zouden aan geen einde raken als wij in bijzonderheden wilden aantoonen hoe in 's vertalers omschrijvingen de oorspronkelijke tekst dikwerf verwaterd is en de toetsen verloren heeft. Een enkel staaltje nog slechts:

Als Floris neêrslachtig aan tafel zat en zijne gastvrouw de opmerking maakte dat hij zeer veel gelijkenis had met Blancefloer (2004):

Alse Floris van haer spreken hoorde,
so wel behaechden hem die woorde,
dat hi hem te blideliker gheliet.
— »Here, seit hi, waer voerse, doese henen sciet?"

Dat is op zich zelf niet kwaad; maar vergelijkt men er het Fransch bij, dan zal men zien hoe de eenvoudiger uitdrukking het in kracht en waarheid wint:

Vs. 1539. Quant il l'ot, *si se redreça.*
— »Sire, fait-il, et ù ala?"

Uit dat alles ziet men dat Diderics herhaalde klacht over de moeielijkheid van het werk geen ijdele plichtpleging was. Men moet, zegt hij (vs. 19),

men moet corten ende linghen
die tale, sal mense te rime bringhen.

ende te redene die aventure!
Hets worden *harde te sure*
van Assenede Diederike.

Het viel hem dus ook zwaar om het verhaal *te rime* te brengen: vandaar dan ook die bandelooze willekeur in den versbouw, die toont dat onze Diederic al zeer weinig rhythmisch gevoel, al zeer weinig zin of oor had voor zangerigheid of eufonie. Gewoonlijk wijt men die »ungegethüme von Verse," als Zacher die terecht genoemd heeft, aan de afschrijvers; en hoewel het zeker is dat het handschrift dat wij bezitten gansch niet onder de beste behoort, en er hier en daar wel wat op rekening van den »scribent" moet komen, — toch geloof ik, bij den geringen kunstzin dien wij bij den dichter zelf vonden, gerustelijk te mogen aannemen dat zijn voorbeeld de licentie der afschrijvers heeft in de hand gewerkt; want er zijn te veel verzen in zijn werk die blijkbaar niet bedorven of omgewerkt zijn, en die even hard tegen de metrische regels strijden als de blijkbare interpolatiën.

Zoowel de vorm als de inhoud kostte hem moeite en worsteling: wat kon hem dringen zich aan dien arbeid te wagen? Blijkbaar alleen ijdelheid om voor een hoofsch man door te gaan. Zijne inleiding laat daaromtrent geen twijfel: nergens straalt daarin sympathie door voor den held des gedichts of den hartstocht die hem bezielt; hij bezingt de liefde alleen omdat zij eene fatsoenlijke, hoofsche neiging is, ja, de eenige kenmerkende eigenschap die den beschaafden man van den dorper onderscheidt (verg. boven bl. 216 en de aanhaling bl. 176). Zeer opmerkelijk is in dit opzicht ook het kontrast tusschen de volgende plaats in vertaling en orgineel: Floris, verheugd in het vooruitzicht Blancefloer te zullen terugvinden, vergeet daarbij de velerlei moeite en inspanning die dit hem zal kosten, en daarop laat de Franschman (vs. 1103) volgen:

Signor, ne vous esmervilliés:
car qui d'amor est justicié,

çou cuide faire certement
dont s'esmervellent moult de gent;
çou truevon el livre Caton
que pas ne cuidera nus hom
k'estre puist fait çou que fera
cil qui d'amor espris sera.

Hoe steekt daartegen de vertaling af, waar men daarvoor, vs 1359, leest:

Dat seide Diederic, die dese aventure
in Dietsce uten Walsce vant,
dat mense soude lettel vinden int lant,
die souden willen gheloven dies,
dat iemen so sot ware ende so ries,
ochte van so tenen sinne,
die soude dorren dor eneghe minne
die daet (1) doen die hi sal bestaen.

Die plaatsen naast elkander stellen is de duidelijkste aanwijzing geven van der dichters æsthetischen zin: alle betoog wordt daarbij overbodig.

Als men dat alles overweegt, dan is men wel genoodzaakt van den goeden dunk terug te komen dien Hoffmann ons van de eigenaardigheden des mnl. vertalers gegeven heeft; en men verbaast zich over de zoo schitterende als valsche voorstelling die een man daarvan kon schetsen (2), die zelf het werk heeft uitgegeven, waaraan hij, naar eigen getuigenis, veel tijd en veel moeite besteed heeft. En toch heeft Hoffmann het origineel vergeleken! Maar van den eenen kant verblindde hem zijne ingenomenheid met het onderwerp, en van den anderen kant was hij, ondanks zijne uitnemende verdienste, niet geheel opgewassen voor de taak die hij aanvaard had. Dit blijkt ons ten duidelijkste uit den tekst dien hij geleverd heeft, die krielt van de grofste misstellingen,

(1) De tekst heeft: »die grote coenheit doen." Zoowel om de tegenspraak met het voorgaande, als om het uiterst gebrekkige metrum heb ik daarvoor *daet* in de plaats gesteld.

(2) Horae Belgicae III, p. IX.

waarvan hem geen enkele schijnt te zijn in het oog gevallen. Een paar voorbeelden in de noot, die ons tevens de geringe waarde van het leidsche handschrift, helaas! het eenig bekende, zullen leeren kennen (1).

Aan den afschrijver van dat hs. moet waarschijnlijk de overdrijving geweten worden die overal in de getallen heerscht: de ongerijmdheden die dit soms veroorzaakt mogen wij niet altijd op rekening van den dichter schrijven, wiens schuldregister toch al breed genoeg blijft (2).

---

(1) Floris besluit Blancefloer overal te socken, (vs. 1355)

ende brenghense weder blidelike.
Maer hi des merken woude
wat pinen hi daer om doghen soude
ende hoese hem soude werden te sure.

De uitgever merkte de fout niet in den tweeden regel, waartoe hij toch niet eens de vergelijking noodig had van het Fransch, vs. 1101:

sa joie li fait oublier
tot le travail de li trover.

Vs. 1977 leest men in de uitgave:

doe hi vernam ende den jongheline sach....

Wie? om niet van het zonderlinge vers te spreken! Blijkbaar moet er staan:

doe die *veerman* den jongheline sach.

Vs. 2358 levert mede geen gezonden zin op:

Ons ammirael heeft so groot ghewout,
dat van coninghe comet en es so stout
dat hijt dorre laten ochte merren iet,
hi en come te Babylonien als menne ontbiet.

Het Fransch is ook hier duidelijk, vs. 1783:

Li amiraus en sa justice
cent et cinquante rois a mise,
se il les mande en Babiloine,
tot i venront sans nul essoine.

Door eenvoudig *comet* te veranderen in CL krijgt men een klaren zin en eene juiste vertaling.

Die voorbeelden zouden in 't oneindige te vermeerderen zijn. Zoo staat b. v. vs. 3478: *weet* voor *wrect;* 1291: *al der* voor *ander;* 1300: *hem beden* voor *uwer bede* enz, enz.

(2) Eene bloote aanwijzing van eene enkele plaats in origineel en vertaling zal dit doen in het oog vallen.

Mnl. 614. Si gaven van goude *sestich* pont,

En als wij nu alles te samen nemen, dan blijkt dat Diederic van Assenede al veel minder geschiktheid tot vertalen bezat dan de bewerker van den Parthenopeus. Zoo hij, wat de uitdrukkingen betreft, soms van het oorspronkelijk afwijkt en zich eenige vrijheid veroorlooft in vertolking of omschrijving, die vrijheid is niet het gevolg van een vrijen, zelfbewusten wil, maar meestal te wijten aan onmacht om nader aan het oorspronkelijke te blijven. Overigens heeft hij zich in geest en handeling en opvatting van karakters, ja zelfs in schildering van détails, geene de minste afwijking van zijn vooorbeeld veroorloofd, zoodat hij in dit opzicht niet meer als eene gunstige uitzondering op den algemeenen regel moet worden aangehaald. Diederic had het doel eene getrouwe vertaling te leveren, maar hij was daarvoor niet berekend, en zijn werk staat verre beneden zijn origineel.

Die uitspraak meen ik genoegsaam met bewijzen ge-

---

van silvere *hondert* bi ghetale,
hondert pellene, *hondert* sendale,
hondert coppe guldine,
hondert bliaude purpersanguine,
hondert mantele rode pelline,
driehondert vogle die goet waren,
hondert valken, haveke, sporwaren,
hondert ors groot ende snel.

Fr. 435. Cil l'acatèrent maintenant
trente mars d'or et *vingt* d'argent,
et *vingt* pailes de Bonivent,
et *vingt* mantiax vairs osterins,
et *vingt* bliaus indés porprins.

701 tienvout — 522 sept fois; 1439 twelf someren — 1142 sept somiers; 2021 tien pont — 1547 cent sols; 2058 een denier van goude — 1576 quatre deniers; 2368 seven ende twintech ghelachte — 1793 quinze toises. Ook hier zou nog menige plaats aan te halen zijn: ik wil nog slechts eene enkele niet onvermeld laten. Vs. 2663 leest men:

dusent sciltenechte hi met hem nam.

Wanneer er werkelijk sciltenechte bedoeld zijn dan is *dusent* te veel, daar hij er maar twaalf had (vs. 1452). Ik geloof echter dat hier voor *sciltenechte* moet gelezen worden *besante*.

staafd te hebben: zoo ik daarin wat breedvoerig ben geweest, de aard der zaak, de autoriteit van beoordeelaars in tegenovergestelden zin, scheen dit te eischen. Ook dit voorbeeld zal doen zien, hoe weinig men zelfs zijne beste voorgangers kan vertrouwen, en hoeveel omzichtigheid men behoeft om op dit gebied het rechte spoor niet bijster te worden.

De Floris en Blancefloer is het laatste epische gedicht uit het bloeitijdperk der ridderpoëzie. Hier geldt ook weder wat wij op het eind der aanvangsperiode zeiden: namelijk dat ons ook hier slechts een gedeelte is overgebleven van den letterkundigen schat waarin het voorgeslacht zich mocht verlustigen; maar ook hier hebben wij gelukkig genoegsame bouwstoffen om ons een vrij volledig denkbeeld van de ontwikkeling der epische kunst in dit tijdvak te geven. Niet alles is behouden: dit blijkt ten duidelijkste, daar wij de namen ten minste kennen van eenige werken die tot deze periode behooren, al kunnen wij er niet meer van zeggen. De aanhaling uit Maerlants Spiegel Historiael, vroeger (I D. bl. 201) medegedeeld, gewaagt van den Fierabras; Hoffmann bezit onuitgegeven fragmenten van het gedicht van Nameloos en Valentijn (1), later als volksboek onder den titel van Valentijn en Ourson nog lang bekend; en Mone ontdekte te Leuven belangrijke brokken van een dichtstuk dat hij naar een naam die daarin voorkomt den titel van Flandrijs gaf (2). Van die stukken is ons zoo goed als niets bekend, en het is slechts eene gissing dieze tot dit tijdperk doet brengen. Wat den bretonschen sagenkring aangaat, ook daaruit bezaten wij eenige gedichten die verloren zijn gegaan. Maerlant noemt de truffe van Lenvale (boven, I D. bl. 200), waarschijnlijk eene vertaling van den Lai de Lenval van

(1) Zie Hor. Belg. I, 62. Mone Uebersicht, s, 55.
(2) Uebersicht, s. 58.

Marie de France; en in onderscheiden werken wordt melding gemaakt van den Tristan en den Amadis. Op het eerste gedicht zinspeelt niet alleen de Spiegel Historiael (boven I, 200), maar verschillende plaatsen uit onderscheiden gedichten toonen dat dit werk lang onder de lievelingslektuur ook hier te lande behoord heeft ([1]), en reeds vroeg bekend was. Ook de Amadis, de kern van den later zoo beruchten proza-roman, was hier al vroeg bekend, onder den naam van Amidas of Amadas, en wordt niet alleen in den Sidrac en het gedicht vander Feesten vermeld ([2]), maar in den Alexander, dus vóór 1248, is de held van dat stuk reeds bekend als die

so dul was wel langhe wile.

Galehot intusschen is niet, zoo als sommigen willen, de held van een bijzonderen roman; het is een der ridders uit den Lancelot, en wel degeen die de intrigue tusschen dezen en de koningin Ginevra tot stand brengt. Men wachte zich dus wel hem met Mone ([3]) te verwarren, met den reinen held Galaäd, die mede in dien roman eene belangrijke maar zeer verschillende rol speelt.

Zoo er al het een en ander aan de keten ontbreekt, geen enkele schakel is ons ontvallen die ons zou beletten den samenhang van het geheel te overzien. En als wij dan terugblikken, dan zullen wij bevinden dat het bloeitijdperk zich niet alleen werkelijk van de aanvangsperiode onderscheidt, maar dat in de reeks zelf die wij in dit boek beschouwden eene voortschrijdende ontwikkeling onmiskenbaar is. De heldentijd uit het voorgaande boek is hier verwisseld met de fijner, meer beschaafde ridderwereld. Wat de voorstelling aan rijkdom van détail, aan weelderiger zeden, aan kunstmatiger schilde-

([1]) Walewein, vs, 3442; Floris, vs. 58; Alexander, f. 76 d. (boven bl. 211); vander Feesten, vs. 196 (achter Blommaerts Theophilus).

([2]) Mone, Uebersicht s. 77.

([3]) T. a. pl. bl. 70.

ring gewonnen heeft, verliest zij echter van den anderen kant maar al te dikwerf door eene eenzijdigheid, ja, zeggen wij vrij, bekrompenheid van voorstelling, die soms alle ziel en leven mist, omdat het rein menschelijke, het natuurlijke in den mensch vergeten wordt om de kunstmatige, meestal overdreven deugden en eigenschappen van een kleinen kring van uitverkorenen te vieren. Maar van lieverlede wordt ook dat dwangjuk weêr afgeschud, en de kunst treedt uit dien strijd meer gelouterd van vorm en meer edel van inhoud te voorschijn: de mensch wordt weêr het onderwerp der zangen, de mensch met wat hem de borst doet kloppen. Maar 't is thans niet meer de dorst naar bloed of de zucht naar wraak die hem tot een voorwerp van bewondering en ontzach maakt: milder, zachter, beschaafder hartstocht stempelt hem tot den lieveling der epische muze. Maar juist daardoor kon die kunst naauwelijks meer eene ridderlijke heeten; het lag in haar wezen dat zij de meesteres in wier dienst zij zich had begeven, in haren val volgde: en zoo de slavin in de laatste oogenblikken eene poging deed om zich vrij te maken, aleer zij er in geslaagd was lag zij zieltogend ter neêr. Al wie met eenige oplettendheid het karakter der beide laatst behandelde gedichten heeft bestudeerd, moet tot de slotsom gekomen zijn, dat de poging ter emancipatie zelf de ridderlijke kunst op den rand van een afgrond gebracht heeft: in die richting voortgaande gaat zij een wissen dood te gemoet. Die sentimentaliteit, die weekhartigheid, die inertie kon alleen door pracht van kleuren de aandacht boeien, juist als uitzondering aanlokkelijk zijn: het karakter dier verhalen is niet dat van den krachtigen jonkman die eene bloeiende toekomst te gemoet gaat, maar veeleer dat van den afgeleefden, verweekten, bijna kindschen grijsaard, die eene amechtige poging doet om zich welgevallig te maken bij een geslacht dat van hem vervreemd is. De epische kunst

verkeerde in het geval van Hannibal te Capua en haar hing hetzelfde lot boven het hoofd.

De eigenaardige richting der ridderlijke poëzie bracht vanzelf de ontwikkeling meê van gebreken die steeds moesten toenemen en dus langsamerhand haren val voorbereiden: die val moest nog worden verhaast door den praktischen zin die zich van de maatschappij meester maakte en weldra ook op letterkundig gebied niet meer af te weren was. In den Moriaan reeds konden wij die strekking duidelijk waarnemen, en in den Floris is de didaktische zin reeds zoo doorgedrongen, dat de dichter het zedelijke doel dat hij met zijn verhaal beoogt op den voorgrond stelt. In de werkelijkheid begon de strijd tusschen afgesleten traditie en kritiek, tusschen fantazie en praktische pozitiviteit, tusschen adel en burgerij. Dat streven van den derden stand in eene richting die veel meer het karakter van algemeenheid zou dragen, die ontwikkeling van handel en nijverheid die veel meer den stempel van wezenlijke, degelijke beschaving droeg, dan wat men tot nochtoe daarvoor gehouden had, dit alles waarborgde dier burgerij de overwinning in den strijd; en van nu af kunnen wij met zekerheid eene burgelijke letterkunde te gemoet zien. Maar zonder strijd liet zich de poëzie niet door de onadelijken verheeren: en daar verdere ontwikkeling der ridderlijke kunst niet meer mogelijk was, moest zij natuurlijk om te blijven leven een stap achterwaarts doen. Maar tot hoeverre moest men terug om een schijn van leven te erlangen? De kunstmatige reaktie kon op die vraag geen eenheid van overtuiging doen spreken: de een zocht een vast standpunt op het terrein van ridderlijke eenzijdigheid en adelijke vooroordeelen; de ander meende nog verder te moeten gaan en den invloed der praktische reden te bekampen met de verheerlijking van ruwe kracht en heldenmoed; en zoo werd uit den sagenkring van Karel zoowel als van Artur de achterban ten strijde opgeroepen. Maar het konden

slechts onbezielde vormen zijn die men te stellen had tegen over den nieuwen tijdgeest, en ook het zuiver kunstgevoel ging daarin meestal te loor: ook in dit opzicht was er teruggang naar onvolmaakter voorbeelden; vandaar dat de volgende riddergedichten werkelijk het tijdperk van verval der epische kunst uitmaken.

Bevorens de voortbrengselen dier periode nader te beschouwen, moeten wij nog bij een paar gedichten uit den bloeitijd der verhalende poëzie stilstaan. Geen tijdperk van letterkundige ontwikkeling is zoo eenzijdig dat het slechts ééne richting van den geest des tijds zou uitdrukken: bloei veronderstelt juist veelzijdigheid, en ook hier werden andere twijgen van poëzie niet veronachtzaamd. Daarop hebben wij de aandacht in de eerste plaats te vestigen.

7.

GEESTELIJKE POËZIE.

Bij de herleving der nationale letterkunde in geheel Europa even na den eersten kruistocht, bleef de poëzie niet als vroeger het uitsluitende eigendom der geestelijkheid; maar wij zagen toch hoe de geestelijken zich niet terstond door de leeken op dit gebied lieten verdringen: ook op wereldlijke zangen legden zich de priesters der Kerk toe, en in den aanvang zien wij zelfs de meeste gedichten door hen vervaardigd of omgewerkt (verg. I D. bl. 108, 401). Zoodra intusschen de dichtkunst geheel gesekularizeerd was, zoodra zij eene zuiver wereldlijke en wel bepaald ridderlijke richting genomen had, toen zij van eer en liefde zong, toen zich het romantisme geheel had ontwikkeld, moest de geestelijkheid zich wel onthouden van op dat terrein met de wereldlijke zangers naar de kroon

te dingen. Maar dat zij op het gebied der kunst hare stem, al was het dan ook in eene andere richting, niet meer zou verheffen, was niet te verwachten. Nooit was de invloed der Kerk zoo groot als in de middeneeuwen, maar nimmer ook maakte zij van zoo veelzijdige middelen gebruik om dien invloed uit te breiden. Niet alleen door prediking en kerkelijke tucht werkte zij op de gemoederen, maar zelfs van het vroegste tijdperk af heeft zij het niet versmaad om ook in gewijde kunst een tegenhanger te zoeken tegen de weelderige bekoringen der wereld. Zij kende de macht der poëzie, en gelijk Otfried reeds met zijn gedicht tegen het volksgezang te velde trok, zien wij ook later, in het tijdperk dat ons thans bezig houdt, de geestelijke poëzie tegen de hoofsche kunst in het strijdperk treden. En hoeveel was er niet dat die tegenstelling bevorderde! Niet elke fantazie vond voldoening in die tooneelen van aventuurlijken moed of van wulpsche liefde, vooral niet toen de beschaving tot onadelijken doordrong. Bovendien, als wij zien hoe de ridderlijke poëzie, de geheele ridderlijke beschaving, allengskens het fiere karakter van den tijd ontzenuwd had; als wij ons herinneren dat die beschaving hoofdzakelijk eene uiterlijke was, die veelal het hart koud en leêg liet en door gebrek aan degelijkheid en zedelijkheid voor de praktijk geen vast steunpunt gaf; als wij in aanmerking nemen dat bij al de verfijnde weelde, bij al die beschaafde vormen de ondeugd eer toe dan afnam, terwijl gruwelen zich op gruwelen stapelden, — dan zullen wij het niet vreemd vinden dat de kunst een meer zedelijken weg insloeg; dat zij in 't belang der praktijk meer didaktisch werd, of met het oog op de geestelijke belangen en de toekomst der Christenheid, zich het boetekleed van ascetisme omhing of zich in mystieke nevelen hulde. Maar tevens zal het ons niet verwonderen, als het door gruwelen beangstigd geweten menig hoofd deed buigen voor dat kruis dat den berouwvollen zondaar als symbool

van genade en schulddelging werd aangeboden; als met gretig oor die zangen werden opgevangen die eenen anderen zooveel machtiger held gewijd waren, dan waarvan de vinders en kokelaars, de goliarden en menestrelen wisten te verhalen. Want gelijk de wereldlijke kunst in Karel en Artur het middenpunt had van eenen geheelen sagenkring, zoo had de gewijde poëzie in Christus haren held, en om hem schaarde zich weldra eene breede rij van heiligen en martelaren, wier eigenaardige, geestelijke heldendaden met evenveel geestdrift gevierd werden als die van Roeland of Walewein. Die Christus, die middelaar tusschen God en de menschheid, die verwinnaar van dood en hel, moest juist in dat karakter met verhoogden ijver door het zwakke en zondige geslacht worden gevierd en aangebeden; en als zoodanig zien wij hem dan ook geschilderd in een hoogstmerkwaardig gedicht, waarmede wij ons in de eerste plaats moeten bezig houden.

In het jaar 1843 gaf de heer Vermeulen een rijmwerk in het licht, getiteld: *Vanden Levene ons Heren* (1), dat de aandacht minder trok dan het verdiende. Dat dit stuk eenmaal veel gelezen werd leert het aantal afschriften of uittreksels dat daarvan bestond (2). De tijd wanneer het geschreven werd blijkt niet duidelijk; daar intusschen enkele handschriften waar het in gevonden wordt nog tot de dertiende eeuw gebracht worden, kan het niet jonger zijn: en neemt men den geest en hier en daar de taal in aanmerking, dan wordt men zelfs genoodzaakt het in de

(1) Vanden Levene ons Heren, een rijmwerk uit de middeleeuwen, naar een Hs. der XV eeuw, uitgegeven door Dr. P. J. Vermeulen, Utrecht 1843.

(2) Behalve het hs. door Vermeulen uitgegeven, kennen wij fragmenten door den heer Holtrop gevonden (achter V's. uitgaaf bl. 201), twee fragmenten van een hs. der XIV eeuw in 't Belg. Mus. IV, bl. 264; een ander in hetzelfde werk III, 209; nog een in de N. Werken der Maatsch. van Letterk. te Leiden, V D., 2 st., bl. 84.

eerste helft dier eeuw, zoo niet vroeger, te plaatsen; terwijl het ook op andere gronden niet onwaardig is om in het bloeitijdperk onzer epische kunst voor te komen.

Het bevat een verhaal van het leven, den dood en de opstanding des Verlossers; maar het heeft aan eene op zichzelf onæsthetische levensbeschrijving eene groote mate van dichterlijke eenheid weten te geven. Die eenheid is de verlossing van het menschdom: dit is het eigenlijke hoofdfeit, dat plastisch wordt voorgesteld in eene zeer dichterlijke beschrijving van de verlossing der rechtvaardigen uit de verschrikkingen der hel. Dat maakt het hoofdfeit van het gedicht uit, dat met de weelderigste verwen in echt epischen gloed is gemaald; en wij mogen reeds hier aanwijzen hoe dit gedicht zich in dit opzicht gunstig onderscheidt van latere zangen over hetzelfde onderwerp, waarin het abstrakte denkbeeld wordt behandeld, terwijl hier met veel takt een zinnelijke feit is gemaald, hetgeen alleen aan de eischen der epische kunst voldoet. —

»Omme dat wi alle sijn in sonden,
hebbic ghesocht en hebbe vonden
die gheborte van enen man,
die alle sonden vergeven can;"

dus vangt de dichter aan, èn dan verhaalt hij hoe God, ziende dat

sine creaturen allegader
ter hellen varen, die hi ghemaecte,

ten gevolge van Adams zondenval, besluit zelf mensch te worden om daaraan een einde te maken. Hij zendt den engel Gabriël tot de maagd Maria om haar aan te kondigen dat hij wilde »van hare geboren sijn." Dan volgt het bekende verhaal van de ontfankenis en de geboorte, met onnavolgbare naïveteit. Toen het Christuskind in de krib lag, (vs. 382)

die esel liet daer sijn eten staen
ende viel in enieghebede saen.

Daarop volgt de aanbidding der herders en de vreugde van Simeon over de geboorte van hem

die nu roven sal de lede hille.

De kindermoord te Bethlehem is vrij levendig beschreven: beter nog Gods wraak aan Herodes. Ook de zorg van Maria voor haar kind is goed gemaald, en komt misschien des te beter uit, omdat daar terstond op volgt de al te triviale schildering van de gehoorzaamheid van het kind, zijne oppassendheid en hoe

hi conste Francoys, Dietsc ende Latijn,
ende alle die talen die nu sijn.

Op zijn dertigste jaar laat Christus zich doopen en zijn openbaar leven begint. Als de Joden zich tegen hem verzetten worden zij op hoogen, bitsen toon bestraft (vs. 1154 vlg.), in den toon dien Innocentius IV tegen keizer Frederik voerde. Onder de zedelessen die Christus hun geeft heet het onder anderen (vs. 1220):

Vleiet die papen, eert die clerke,
vroech ende spade sijt in de kerke:
ghehoort uwen pape eer yemen el,
doet dat hi seit, so doedi wel;
sine tale dat sijn mijn ghebode,
dat hi seit dat comt van Gode.

Dat »sermoen," zoo als de dichter het zelf noemt, behoort tot de zwakste deelen van het stuk, maar is er niet minder karakteristiek om. Met de week voor Paschen begint het verhaal uitvoeriger te worden. Onder de partijen die de aandacht trekken behoort vooral de uitboezeming van Maria Magdalena, die geheel in lyrischen toon is behandeld: niet minder opmerkenswaardig is het te zien hoe er bijzondere klem op gelegd wordt dat de zondaar,

die van sinen sonden gaet te rade
ende met herten roept ghenade
ende in berouwnesse si,

vergeving te wachten heeft. Op Palmzondag verdrijft Christus de wisselaars uit den tempel, en dat tooneel is zeer levendig gepenseeld. Wij zwijgen van de volgende gebeurtenissen, en merken in het voorbijgaan slechts op, dat de strijd voor Pilatus om Jezus te doen kruisigen zeer schilderachtig is voorgesteld. Op Golgotha houdt de verlosser eene lyrische toespraak aan het kruis, die even koud van inhoud als te dier stede misplaatst is. Ook de Maria aan den voet van het kruis is onnatuurlijk; hare klacht is langdradig en zielloos, en doormengd met trekken van vrees voor de Joden en ijdelheid over hare waarde als moeder van den Zaligmaker der wereld. Eerst op het eind dier 236 regels lange alleenspraak komt er gevoel en leven in: de smart die hij lijdt gedoogt zij mede, en het eenige dat haar troost over zijn dood, is de gedachte

datter bi sal sijn verloost
meneghe ziele die moest in de hille.

Sint Jan troost haar en maant haar aan tot vreugde dat zij de moeder van den Verlosser was, zij »alder werelt vrouwe," zij, de poort van 't Paradijs! Ook Christus spreekt haar toe, en de dichter legt hem onder anderen deze woorden in den mond (vs. 3586):

»Die di eert hebbe minen lof,
die di weerdt, die di doet eere,
hi sal int paradijs wesen here.
Die di vleiet (1) hi es wijs,
want du best porte van Paradijs.
So wie sal in hemelrike,
eest pape, eest leec, arm oft rike,
metten inghelen blide sijn,
dat selen doen die ghebode dijn.
Dit leen, moeder, ghevic di,
dattu heefs ghehoort van mi!"

Bij het afscheid nemen van Sint Jan beveelt hij zijne moeder in diens hoede, en voegt er bij:

(1) D. i. aanroept: het Hd. *flehen*.

»Doet haer te eren al dine machte,
dan saltu leven ewelike sachte.
. . . . . .
So wie mine moeder doet ere,
hi sal int Paradijs sijn here.

En de dichter vindt het gepast daarbij nog eene toepassing te maken om zijne tijdgenoten te herinneren dat dit ook hen geldt. De dood des Zaligmakers behoort weder tot de goed gelukte tafreelen: maar de nederdaling ter helle is verreweg het beste gedeelte van het geheele gedicht (1); en daar bijna op iedere bladzijde van het verlossen der zielen die in de helle kwijnen gesproken is, zet dit natuurlijk aan het geheel de kroon op.

De hel is in twee groote afdeelingen gesplitst: de eene boven, de andere onder. Beide zijn plaatsen der droefenis, maar »die onderste stat es jammerlike," want (vs. 3939):

daer es suchtinghe, rouwe ende bitter seer,
daer weent ende crijt men emmermeer,
daer es carminghe emmer ende hantgeslach,
daer eist vroe ende spade altoos nacht;

hetgeen mag vergeleken worden met Dantes: »Quivi sospiri, pianti." enz. (2) Als voorts de vuurpoel beschreven wordt,

daer sonder inde caitivighe sielen
in berren, wallen ende wielen,

dan zal ieder den laatsten regel voor eene hoogstgelukkige en kernachtige uitdrukking erkennen.

Voort eist so donker ende so swart,
so stinkende gruelijc ende so hart,
dat men donkerheit tasten mach.

Daar zijn draken met vurige keelen, en dat

— sijn fornaeyse gloyende heet,

(1) Ik was vroeger (De Gids 1843) van meening dat dit gedeelte eene interpolatie was; ik ben thans van het tegendeel overtuigd.

(2) Inferno, Canto III.

waarin de duivelen, met lange kraauwels gewapend, de zielen werpen. Beter ware het hun in den vuurpoel te versmachten!

Beter? Arme! daer nes nemmer raste,
no vroe no spade, no dach no nachte:
daer es torment ende bitter seer
sonder inde ende emmermeer;
daer berret die moeder metten kinde
serichlike, sonder inde:
daer en claecht die moeder niet haer kint,
(elc te claghene ghenoech daer vint)
no de vader sinen sone:
elc heeft daer ghenoech te doene.
Daer en swijcht men nemmer stille,
daer sien die duvele haren wille,
daer crijt men, daer sleet men die hande,
daer sucht men, daer criselen de tande,
daer sijn de duvele alle stout,
gierich, wreet, fel ende bout;
daer en helpt have no gout,
die daer sijn sijn emmer out;
daer es emmer honger ende dorst,
den kinde en hulpt der moeder borst,
daer es die doot ewelike, sonder blijf,
daer crijt men: »Aylase, caitijf!"
die daer sijn sijn emmer cranc,
hare beste werelt es vule stanc.
Wat maggic segghen der hellen stede
daer es sonder inde caitivechede!

Als laatsten trek voegen wij er nog bij:

dat dien caitiven, die daer sijn,
langher dunket een halve wile daer
dan ons hier vijfhondert jaer.

In deze »onderste stat" worden de verdoemden gepijnigd: de andere is een verblijf zonder geluk en afwisseling, waar zon noch maan schijnt. *In quell' aria senza tempo tinto*, als Dante het noemt, vertoefden de braven en godvruchtigen van den beginne der wereld af, wachtende totdat Christus hen zou komen verlossen. Toen de Zaligmaker den geest gegeven had, kwam zijn geest voor

de poorte der hel: met het kruis dat hij in de hand had stiet hij er tegen, zoodat zij in stukken vloog:

die claerheit sloech tote in den gront (*de diepte*),
daer Jhesus vor die porte stont:
daer nie licht en quam no meer en sal,
nu quam daer claerheit overal.
Die duvele alle in onmacht laghen
alsi die grote claerheit saghen.

Adam, Noach, Abraham, Jakob, Mozes, David, de Profeten zongen hunnen Verlosser eenen blijden welkomsgroet toe, en op Christus' uitnoodiging om hem »boven in den trone" te volgen, verlaten zij de plaats der ellende onder het jubelen van: »Sanctus, sanctus, Dominus!"

Toen de groote klaarheid begon af te nemen, kwamen de duivelen weder tot zichzelven, en vreezende dat hun gebied geheel zou ontvolkt worden, wilden zij de verlosten met geweld terugvoeren. De »meesterduvel" spreekt Christus aan en vraagt hem met welk recht hij hem zijnen buit ontvreemdt? De Zaligmaker antwoordt hem:

»Het en besteet . . . niet te mi
»dat ix orlof name an di;
»ic ben dijn God, ic ben dijn here."

Daarop zet hij het dogma der verzoening uit een, en doet den duivel begrijpen dat hij uit louter genade en liefde die zielen verlost had; waardoor de gevallen engel zoo wordt getroffen, dat hij smeekt:

»Sint dat gi lijt (*bekent*)
dat ghi sachte, Here, ootmoedich sijt,
quitet mi van desen betteren sere,
al ben ic duvel, lieve Here!"

Maar Jezus verwijst hem voor eeuwig naar de uiterste duisternis en voert de zaligen hemelwaarts;

daer singhen si noch hogelike
sonder inde euwelike.
Dat wi moeten singhen mit hen,
dies onne ons God! Segt alle: Amen!

Voorts wordt nog de opstanding en hemelvaart beschreven, en een tafreel opgehangen van den dag des oordeels, terwijl het geheel besloten wordt met de toepassing:

Nu moetewi dan ghewerken,
man ende wijf, leec ende clerke,
dat wy moeten sijn met hem
in dat hoghe Jherusalem!

Dit laatste gedeelte is op zichzelf niet kwaad geschilderd; maar wie eenig begrip van epische kunst heeft zal het betreuren dat deze staart aan het gedicht is toegevoegd, die de kunsteenheid verbreekt en het stuk geheel op het gebied der didaktiek brengt. Trouwens, die richting wordt er al aan gegeven door de menigvuldige moralizatiën en toepassingen die in het verhaal gevlochten zijn. Dat zij alle uit de hand des oorspronkelijken dichters vloten is niet waarschijnlijk, maar voor een gedeelte althans kan men dit niet loochenen. De overigen zijn denkelijk van de hand eens afschrijvers uit Maerlants school, die er ook eene inleiding en slot heeft bijgedicht, waarop wij later zullen terugkomen.

Dit gedicht is uit het Latijn vertaald. De zuiverheid van taal, de strenge, drooge toon van het geheel, dat elk poëtisch cieraad verwerpt, de vele assonnancen in het rijm, de verouderde uitdrukkingen, de voorliefde waarmeê sombere tafreelen zijn gemaald, de uitvoerige beschrijving van hel en doemsdag, dit alles zou ons haast nopen den tijd der vervaardiging nog in het eerste tijdperk onzer poëzie te zoeken, en het te plaatsen terstond na den Brandaan; maar de invloed der afschrijvers is zoo groot geweest dat wij daaromtrent niet stellig durven beslissen. Later dan in het bloeitijdperk kan het echter onmogelijk vallen.

Dat dit gedicht eene tegenstelling bedoelt tegen de weelderige ridderromans, of althans tegen de wufte ijdelheid des levens, kan ons, behalve uit den geheelen inhoud, ook blijken uit de volgende plaats (vs. 1538), waar van Christus intocht in Jeruzalem op een ezel gezegd wordt:

onse here hine scaemde hem niet,
deselinne hi sadelen niet ne liet,
hine wilde steghereep, breidel no spore,
no ghereide no voorboech vore;
hine wilde hernasc no diere ghesmide,
peller, sindael, goutbort no side:
hi hadde onwert roem ende prijs.

Die reaktie werd op prijs gesteld en verklaart zich uit den tijdgeest.

Naarmate het ridderwezen ten val begon te neigen, de christelijke geest die het in het leven geroepen had meer in ijdele vormen ontaardde, de kloof tusschen uiterlijke beschaving en innerlijke zedelijke ontwikkeling grooter werd (1), het geslacht zondiger werd en ver-

(1) Een enkel staaltje levere bisschop Jan van Luik, die in de tweede helft der dertiende eeuw leefde, en van wien van Wijn (Aanteeken. op Heelu, bl. 153) schrijft: »Men beschuldigde hem, die zijne getijden niet kende, geheel ongeletterd was, wereldlijke en somtijds purperen kleederen, zilveren en vergulde gordels droeg, bijzonder van onkuischheid, die zoo ver ging, dat hij eene abdis van de Benedictijner orde openlijk tot zijne bijzit hield; zich aan eenen vollen maaltijd aan andere zijner kinderen (wier getal bij sommigen tot 65 begroot wordt) had beroemd binnen twintig maanden *veertien* zonen te hebben verwekt; dat hij zeker verblijf, genaamd het Park, tot een hoerenwinkel, onder het opzigt van eene non van diezelfde orde, bij welke hij mede drie zonen en twee dochters had, ingerigt had; dat hij de dochter van zekeren graaf, aan wiens zoon hij een dezer bastaarden had uitgetrouwd, op eene onbehoorlijke wijze tot abdis aangesteld hebbende, deze ook onlangs bij hem in het kraambed bevallen was; en dat hij eindelijk, onder voorgeven der betaling van de schulden, met welke hij valschelijk zeide dat zijn bisdom bezwaard was, van den pauselijken stoel den 20sten penning der kerkelijke en stedelijke inkomsten enz., hebbende wetende te bekomen, deze alleen besteedde tot het uithuwen zijner bastaarden aan voorname edelen; waarbij nog kwam, dat hij sedert geen acht sloeg op de pauselijke brieven ter bekoming van geestelijke beneficiën, en de houders van dien in de gevangenis wierp; de vlugtelingen in de kerken van de altaren trok, de geestelijken tegen de edelen niet beschermde, en in het wereldlijk bestuur, dieven en moordenaars ongestraft liet, mits zij het maar met geld wisten af te maken."

Dat dit geene uitzondering was kan men zien uit mijne aant. op de Beatrijs, bl. 48—50.

weekte, vond men geen genoegsamen waarborg in het zoenoffer van Christus, dat slechts bij berouw en verbetering des zondaars genade beloofde, en deed de zielenangst naar andere middelaars en voorspraken bij den heiligen rechter omzien, die, nader aan het menschdom verwant of meêdogender van natuur, zich lieten verbidden om hunne tusschenkomst ter schuldkwijting in het werk te stellen. Vandaar die steeds toenemende vereering van heiligen en martelaars, die, voor een tijdlang door een krachtig geslacht, dat de behoefte aan voorbidding niet zoo sterk gevoelde, op den achtergrond geschoven, thans levendiger dan ooit ontwaakte; vandaar de alles overtreffende dienst der Heilige Maagd, en de litteratuur die er het gevolg van was. Gervinus heeft de oorzaak en ontwikkeling dier richting levendig uiteengezet, maar haar tevens ten scherpste gehekeld (1); en ofschoon ook wij die richting, vooral op letterkundig gebied, evenmin goedkeuren, mogen wij toch niet uit het oog verliezen dat men toen zich nog niet zoo als thans in beweging liet brengen door afgetrokken denkbeelden, maar dat, zoo als von Raumer zegt (2), de persoonlijkheid zich slechts aansloot aan wat zelf persoonlijk en levend was. Het platte bijgeloof, de afgodendienst die daaruit voortkwam, valt thans meer in het oog dan de voordeelen die het opleverde, doordien men met ijver den blik vestigde op de helden des christendoms; en ook dat niet uit het oog te verliezen eischt de historische onpartijdigheid. Wanneer nu slechts op het gebied der letterkunde de mystieke of ascetische zin niet maar al te dikwerf den kunstzin had te niet gedaan! Want daar onderworpenheid en abnegatie tot in de uiterste overdrijving voor grootheid gold, kon het niet missen of de feiten moesten soms tot de platheid van het dagelijksch leven afda-

(1) Geschichte der poetischen National-Literatur der Deutschen, 1², 510 ff.
(2) Geschichte der Hohenstaufen, VI, 283.

len, en wansmakelijke walgelijkheden werden gevierd, terwijl ook de vorm waarin dat verhaald werd gewoonlijk alle aanspraak op kieschheid, verhevenheid en schoonheid liet varen. Had het ridderlijk spiritualisme de kunst van lieverlede doen ontaarden en te niet gaan, het ascetische spiritualisme was in den regel tegen alle kunst gestemd: er bestond tusschen die twee een onoverkomelijk antagonisme. In de kunst, die tot de zinnen spreekt, is de stoffelijke vorm een element even belangrijk als de idee waarvan zij het voertuig moet zijn: het ascetisme is het gevolg van verachting der stof, van versmading der materie die zij wil spiritualizeeren. Het zichtbaarst is dit in de plastische beeldhouwkunst, waar dat tijdperk zich kenmerkt door dorre, ontvleeschte, houterige figuren, slecht gedrapeerd en zonder leven. En ook in de dichtkunst maken de heiligen-legenden en passionalen denzelfden indruk. Slechts daar waar bij den zanger die zich aan soortgelijke onderwerpen waagde het mystieke element nog niet tot ascetisme was overgegaan, waar naast zucht tot het hemelsche ook nog zin voor het aardsche bestaat, waar de legende nog voor drievierde eene wereldsche sproke is, daar is kunstgevoel overgebleven, daar is de smaak niet verdwenen, daar kunnen wij, welke ook onze godsdienstige overtuiging zij, achting en bewondering voor het werk koesteren. Dit is intusschen maar zelden het geval, daar in den regel die richting, als elke andere, naar volledige ontwikkeling streeft, en daardoor hare voortbrengselen, die zelfs »keukenwonderen" (gelijk Gervinus die noemt) opvijzelen, gewoonlijk of onzen spotlust of onze walging wekken, hetgeen den naam van »ascetischen rommel" wel mag rechtvaardigen die er eens aan gegeven werd.

Zoo het lezen dier heiligen-legenden al minder æsthetisch genot gaf, het schonk zielenheil en vrede: hoeveel verdienstelijker moest daarom niet het dichten zijn, daar het bezit alleen van zoodanig werk alle ongeval van het

huis des bezitters weerde ([1]). Geen wonder dan ook dat die twijg der kunst, zoo 't al kunst heeten mag, welig uitbotte. Het laat zich intusschen niet aanzien dat een der legenden, waarvan brokstukken zijn weêrgevonden, tot het tijdvak behooren waarvan hier sprake is: zij zullen eerst gevoegelijk in het volgende boek worden vermeld. Maar tot het bloeitijdperk der ridderlijke poëzie behoort nog een gedicht dat tot die boven besproken gunstige uitzonderingen behoort, en dat in elk opzicht een kunstjuweeltje van zeldzame waarde mag heeten: 't is de sproke van Beatrijs, een gedicht dat tot het genre der zoogenaamde Contes dévots behoort, en een mirakel der Heilige Maagd ten onderwerp heeft.

De Maria-dienst is overoud: Justinianus bouwde ter eer der moeder Gods reeds tempels, en Bonifacius IV wijdde haar het Pantheon in de zevende eeuw, wanneer zij reeds

---

([1]) Ziehier het slot dat, door een afschrijver waarschijnlijk, aan het gedicht van den Levene ons Heren werd toegevoegd:

Ic wille u segghen overwaer,
sekerlike ende oppenbaer,
so waer vrouwe in arbeit gheet,
ende si desen boec int huus weet,
heefsijs ghelove, sonder waen
si sal sachte hebben saen;
ende die vrucht die si bringhen sal
sal sijn rechtinge hebben al.
So wie ooc ghelove heeft des,
so wat huse daer dese boec in es,
daer en mach tempeest no plaghe
slaen, no bi nachte, no bi daghe.
Ooc es dat waer, God weit,
int huus daer dese boec in leit,
so wie daer binnen es,
sijt seker dies ende ghewes,
dat nemmer en versterft
haestelinghe no en bederft.
Ende alle die ghene die Gode minnen,
ende hier toe legghen hare sinnen,
dier eerst toe legt, eist man, eist wijf,
God gheve hem allen ewelijc lijf!

algemeen als voorspraak der menschen was aangenomen. Vooral in de 13de eeuw nam hare vereering verbazend toe. De beschaving, veredeling en reiniging hier beneden geschiedde door aardsche jonkvrouwen: hoe natuurlijk dat men zich de hemelsche jonkvrouw voorstelde als het meest geschikt en geneigd om in de loutering voor den hemel behulpsaam te zijn. En als vrouw moest zij veeleer tot medelijden geneigd zijn dan een der heiligen, en zij had ook meer invloed in den hemel. Beschouwde men haar in betrekking tot God den vader, dan stelde men zich haar voor als bruid die door haren bruidegom bemind werd (1); en wat was billijker dan dat deze in de wenschen zijner beminde toestemde. Beschouwde men haar in betrekking tot den zoon, wat was natuurlijker dan dat hij dien zij gebaard had, de wenschen zijner moeder vervulde, gelijk hij haar bepaaldelijk de poort van het paradijs genoemd had (boven bl. 254). Vandaar, dat men verhaalde dat zij vermogend genoeg was om, toen Christus ten jare 1216 besloten had de aarde, om hare zondige bewoners, te verdelgen, den machtigen arm des wrekers in te houden. Trouwens, en dit verhaalde men ook, als hij haar niet te wille was, wees zij hem op zijne eigene leer in den bijbel, waar staat dat men vader en moeder moet eeren.

Dergelijke voorstellingen maakte zich natuurlijk een

(1) Cod. Pal. 341, bij Gervinus I², 513.

Durch minne wart der alte junc,
der ie was alt ân ende,
von himele tet er einen sprunc
her ab an diz ellende.
Ein Got und drî genende
enphienc von einer meide jugent,
daz geschach durch minne.

Wapen Martijn, koepl. 73:

Selsienre dinc noit man vernam,
dan die maghet Gode maecte so tam,
dat hi hem ene werve
dor ons liet bederven.

zwak en verweekt geslacht ten nutte: de barmhartige hemelkoningin van wie men al spoedig getuigde (1)

Wie mochte die langhe ende die brede,
die hoecheit ende die diephede
van hare genadicheit ghegronden?

die God en Christus aan hare wenken deed hangen, werd niet alleen op ééne lijn naast God geplaatst (2), maar de vromen weifelden of men haar dan Christus den boom des levens moest noemen, en het besluit dier weifeling viel ten gunste der jonkvrouw uit (3); en de verlossing

(1) Die Clausule vander bible, koeplet 35; in de N. W. der Maatsch. van Letterkunde, V D. 2e stuk.

(2) T. a. pl. koeplet 20:

Hine es so wijs, diet vollere
wies ghi werdich sijt emmermere,
dat wi segghen dat es cleine,
want ghi sijt naest Gode alleine.

(3) Disputacie van onser Vrouwen enten Cruce, in het aangehaalde deel en bij Kausler Denkmäler Altnied. Sprache und Litteratur, II, 677 ff.

K. 38. Den appel diet al leven doet
sie ic dat die Maghet voet
met haren edelen soghe:
daer neemt hi wasdom ende spoet.
. . . . . .
Wie sal mi dies maken vroet
welc haerre dat ic heeten moet
thout dat tleven toghe,
of diene moederlike broet ('t Eng. *to bred*)
of dat cruce daer hi an stoet.
Boom van levene nes waer een,
welc haerre dan van desen tween
es thout dat wi begheren?
. . . . . .
Hier sughet hi den soeten traen,
int cruce heeft hi die arme ontaen,
alse diet algader wille ontfaen
dat omme ghenaden jaghet
. . . . . .
Die hem an die maghet hout
ne steect daerbi niet met ghewout

des menschdoms werd haar toegeschreven (¹). Dat eene bijna uitsluitende en hartstochtelijke vereering daarvan het gevolg was is natuurlijk, en dat die stemming weêrklank vond in de letterkunde niet minder. Zoowel de vele hymnen en zangen haar ter eer getuigen dit, als de mirakel-verhalen waarin hare macht gevierd werd. Tot de laatste soort behoort het gedicht van Beatrijs, welks inhoud hier op neêr komt:

Broeder Gijsbrecht vond in zijne boeken een verhaal dat hij den dichter mededeelde: het handelde over eene non boven alle anderen uitmuntende door schoonheid en goede manieren. Over hare schoonheid zal de dichter niet uitweiden als minder gepast. Zij was kosteres van haar klooster en nam den dienst stiptelijk waar. Intusschen brandde in hare borst het vuur der minne: wie kan hare macht, die in eene tirade van meer dan twintig regels geschilderd wordt, geheel in den trant der riddergedichten, weêrstaan? Men moet het dus der non niet euvel duiden dat zij daaraan geen weêrstand kon bieden: de duivel die altoos op bedriegen uit is, vocht haar zoo aan met vleeschelijke begeerte, dat zij waande te zullen sterven. Zij bad God om kracht, maar het mocht niet baten, en zij besloot het klooster vaarwel te zeggen.

Nu was er een jonkman wien zij, even als hij haar, sints haar twaalfde jaar had lief gehad: dezen ontbood zij

dat hi saen te hare quame,
daer laghe ane sine vrame (*voordeel*).

Wederom geheel in den trant der ridderromans, waar

---

van hem dat cruce ons heren;
. . . . . .
hier omme si elc sondare bout,
bidde der Maghet vul eren,
dat soe verbidde sine scout.

(¹) Wapene Martijn, koeplet 74:
Al dat es ende wesen sal,
enghele ende liede,

de jonkvrouwen veelal het initiatief nemen. Terwijl zij hem haar liefdegloed schildert, vraagt zij hem om raad, en hij dringt haar natuurlijk om met hem te ontvluchten. Hij streelt hare ijdelheid door haar prachtigen opschik te belooven, en hij zweert haar eeuwige trouw. Zij maken de afspraak dat hij haar op een bepaalden nacht onder eenen eglentier in den boomgaard zal wachten. Hij koopt de noodige kleederen, en voorzien van eene belangrijke som gelds begeeft hij zich naar de aangewezen plaats. Nadat de metten gezongen waren en de overige nonnen naar den dormter waren teruggekeerd, bleef Beatrijs, zoo heette de kosteres, alleen in het koor: zij wierp zich voor het outaar op de kniën en stortte haar hart voor de Heilige Maagd uit, die haren strijd had gezien en wier vergeving zij bij voorraad inroept voor de zonde die zij niet kan weêrstaan. Zij toog den kovel uit en leî dien met hare voetzoolen op Onzer Vrouwen outaar, terwijl zij de sleutels der sakristij voor het Marienbeeld hing, opdat menze des morgens terstond mocht vinden; want wie daar langs komt verzuimt niet tot haar op te zien en haar met een *Ave Maria* te groeten. Daarop sloop zij, alleen in haar ondergewaad, een poortje uit en kwam weldra ter plaatse waar de geliefde haar wachtte. Toen zij te-samen kwamen

si begonste hare scamen,
omdat si in enen pels stoet,
bloots hooft ende barvoet.

Zij kleedde zich in het wereldsche gewaad van blaauwe zijde met een wit hoofdkleed van dezelfde stof. De minnaar was opgetogen over hare dus verhoogde schoonheid:

---

benediden, groot ende smal,
Marien, die ghenas den val
van mensceliken diede.
Si es, die rovede ende stal
die sielen int helsce dal.

hem dochte, daer si voor hem stont,
dat die dach verclaerde!

Hij drukte haar een kus op haren mond: en zij stegen te paard en ijlden vandaar.

Als de zon in 't oosten aan de kim rijst herdenkt zij de plichten die zij anders op dit oogenblik in 't klooster zou vervuld hebben, en zwaarmoedig vreest zij reeds dat haar de vaart zal rouwen, want

die werelt hout so cleine trouwe!

Hij tracht haar moed in te boezemen en herhaalt zijne trouwbelofte: voor geene keizerin zou hij haar verlaten, en hij had geld genoeg om goedsmoeds de toekomst te gemoet te gaan. Zoo kozende kwamen zij aan een boschje waar de vogelen feest hielden met zoet gekweel: schoone bloemen stonden op het veld en vervulden de klare morgenlucht met de aangenaamste geuren. De jonkman sloeg een blik op de geliefde en

hi seide: »Lief, waert u ghevoech (*aangenaam*),
»wi souden beten (*afstijgen*) ende bloemen lesen:
»het dunct mi hier scone wesen,
»laet ons spelen der minnen spel!"

Maar dit doet haar in gramschap ontsteken: hier op 't open veld hem te wille zijn als een wijf dat met haar ligchaam geld wint! Hij luistere naar het gezang der vogelen, dat zal hem den tijd korten. Later,

»als ic bi u ben al naect
»op een bedde wel ghemaect,
»so doet al dat u ghenoecht!"

Hij verontschuldigde zich over zijn onkuischen voorslag waarvan vrouw Venus alleen de schuld moet dragen. Zij vergaf hem en voegde er terstond de verklaring bij dat zij hem boven alles bemint; ja, zegt zij,

»waric in hemelrike gheseten
»ende ghi hier in ertrike,
»ic quame tot u sekerlike!

Maar terstond heeft zij over die zondige woorden berouw, en vraagt God vergiffenis: aardsche liefde is ellendig, maar zij kan er zich niet aan onttrekken!

Zeven jaren leefden zij in vreugd en weelde en wonnen samen twee kinderen: eindelijk was het geld verteerd en de kostbaarheden moesten worden verkocht ter halver waarde. Toen wisten zij verder geen raad, want zij kende geen vrouwelijk handwerk om iets te kunnen verdienen. Daarbij kwam er groote duurte in 't land, en dit maakte hen troosteloos, want zij wilden liever sterven dan bedelen. De armoede deed hen scheiden, al deden zij het noode:

aen den man ghebrac dierste trouwe.

Hij verliet haar en keerde naar zijn land terug. In hare wanhoop riep zij de voorbidding der Heilige Maagd voor haar en hare kinderen in, dat zij toch niet van honger mochten omkomen. Al kon zij ook een rok spinnen, in geen twee weken zou zij daarmeê een brood kunnen koopen: er blijft haar dus niets over dan »met haren lichame te winnen ghelt", om daarvoor spijs te koopen; want, zegt zij,

»In mach in ghere (*geene*) wise
»mine kinder niet begheven."

Dit deed zij dan ook wederom zeven jaren met bloedend harte; maar te midden van haren kommer vergat zij niet dagelijks de zeven getijden van Onze Lieve Vrouw te bidden, in de hoop dat deze haar zou verlossen uit haar zondig leven. Eindelijk, na verloop van veertien jaar, zond God haar zoo groot berouw in 't harte dat zij zich liever den dood getroost had dan nog langer te zondigen. Zij voelt dat zij diep gevallen is en dat er voor haar geen vergiffenis te wachten staat, tenzij Maria, die zoo menig een gered heeft, — zelfs Theophilus die zich aan den duivel verkocht had, — haar genadig zij. En

daarop vertrouwt zij, want dagelijks heeft zij haar *Ave* gesproken, en die gedenkwaardige groet is der Maagd zoo welgevallig dat elk die dezen niet verzuimt,

al waer hi in sonden belet,
si souden te ghenaden bringhen,
ende vor haren sone verdinghen.

Zij nam aan elke hand een kind en toog er al bedelende meê heen: zoo kwam zij eindelijk aan het klooster waar zij non geweest was. Zij nam haren intrek bij eene weduwe, die in haren lof der geestelijke zusters in hare nabijheid niet karig was. Beatrijs zegt haar dan dat zij heeft hooren spreken van de kosteres die zich verloopen had; maar hare gastvrouw werd gram en voerde haar te gemoet dat zij beter had te zwijgen, want dat juist de gedachte kosteres de heiligste zuster uit het klooster was. De vreemdeling liet zich den naam dier zuster noemen en zij zag wel dat zijzelve met die lofspraak bedoeld was. In de hoogste verwondering begeeft zij zich te bed, en na een hartgrondig gebed vol berouw en vertrouwen op Gods lankmoedigheid valt zij in slaap. Toen verscheen haar een vizioen: en een stem riep haar toe dat haar berouw haar gered en Maria genade voor haar verworven had; met bevel dat zij naar het klooster moest terugkeeren, waar zij alles zou vinden als in den nacht toen zij vertrokken was. Niemand had daar haar afzijn bemerkt, want Maria zelf had in hare gedaante hare plaats vervuld. Driemaal verneemt zij datzelfde bevel en zij twijfelt nu niet of het is van een gezant Gods. Zij dekte hare kinderen met hare kleêren en begaf zich naar het klooster, waar zij de poort open en haar geestelijk gewaad op het altaar vond. Na eene hartelijke dankzegging aan de Heilige Moeder Gods hervatte zij terstond haar werk, leî de boeken terecht, en begon, toen het middernacht sloeg, de metten te luiden. Zoo werd deze zondares behouden ter liefde van Maria,

die altoos ghetrouwelike
haren vrient staet in staden
alsi in node sijn verladen.

Hare twee kinderen werden door de weduwe naar de abdis gebracht dieze liet verzorgen. Beatrijs zelf leidde een heilig leven maar bleef in diepen rouw over hare zonden: schaamte hield haar van de biecht terug, tot eindelijk eene nieuwe hemelsche verschijning haar ook uit dezen strik des duivels verloste. Zij biechtte en kreeg de absolutie. Haar biechtvader was zoo door haar verhaal getroffen dat hij het, met verzwijging van haren naam, ter eere der Moeder Gods bekend maakte.

Het behoeft wel geen breed betoog hoe veel verdienstelijks deze bewerking der legende van Beatrijs heeft: de vergelijking met eene latere berijming uit de zestiende eeuw toont dat nog duidelijker aan (1). Reeds zeer vroeg was het verhaal algemeen verbreid: Alanus de Insulis boekte het in het laatst der twaalfde eeuw, en weinig jaren later deelde de Heisterbacher monnik Caesarius (a°. 1222) het meê in zijn *Dialogus Miraculorum*. Uit een van deze werken had waarschijnlijk de zegsman van onzen dichter zijn mondeling verhaal geput; maar aan den mnl. bewerker valt de eer ten deel het dorre kloosterverhaal herschapen te hebben tot een boeiend tafreel, tintelend van leven. Gevoel, zin voor de natuur, kieschheid, zijn eigenschappen die der latijnsche legende vreemd waren (2); slechts hij die hart en oor had

(1) Die vergelijking heb ik vroeger doen drukken in het »Aanhangsel op de Sproke van Beatrijs", 's Hage 1841, bij A. D. Schinkel, waarvan het kopijrecht met dat der sproke zelf op den uitgever dezes is overgegaan.

(2) De mededeeling der woorden van Caesarius, l. c., distinct 7, cap. 35, zal het best de verdienste van onzen dichter doen uitkomen: »In monasterio quodam sanctimonialium, cujus nomen ignoro, ante non multos annos, virgo quedam degebat nomine Beatrix. Erat enim corpore speciosa, mente devota, et in obsequio Dei genitricis ferventissima. Quotiens illi speciales orationes sive venias secretius

voor het praktische leven, wist daardoor ziel te geven aan zijne schilderij; en zijne bewerking toont ten duidelijkste de waarheid der stelling, dat poëzie niet tieren kon in de enge kloostercel, wier kille wanden het hart beletten te kloppen. De stof zelf had overal en ten allen tijde veel aantrekkelijks: in het Fransch bestaan daarvan verschillende oude bewerkingen (1), die alle voor het mnl. gedicht in waarde zwichten. In de zeventiende eeuw werd de legende herhaaldelijk in rijm en onrijm in 't Latijn en Vlaamsch naverteld, en in onzen tijd hebben twee dichters uit Noord- en Zuid-Nederland eene navolging van het mnl. origineel geleverd (2).

---

offerre potuit, pro maximis deliciis reputavit. Facta vero custos, hec egit tanto devotius quanto liberius. Quam clericus quidam videns et concupiscens procari cepit. Illa verba luxurie spernente, isto importunius instante, serpens antiquus tam vehementer pectus ejus succendit, ut flammam amoris ferre non possit. Accedens vero ad altare Beate Virginis, patrone oratorii, sic ait: Domina, quanto devocius potui servivi tibi, ecce claves tuas tibi resigno; tentationes carnis sustinere diutius non valeo. Positisque super altare clavibus, clam secuta est clericum. Quam cum miser ille corrupisset post dies paucos abjecit. Illa cum non haberet unde viveret, et ad claustrum redire erubesceret, facta est meretrix. In quo vicio cum publice quindecim annos transegisset, die quadam, in habitu seculari, ad portam venit monasterii. Que cum dixisset portario: nosti Beatricen quandoque hujus oratorii custodem? respondit: Optime novi. Est enim proba ac sancta et sine querela, ab infancia usque ad hanc diem in hoc monasterio conversata. — Illa verba hominis notans, sed non intelligens, dum abire vellet, mater misericordie, in effigie nota, ei apparens, ait: Ego per quindecim annos absentie tue officium tuum supplevi. Revertere nunc in locum tuum, et penitentiam age, quia nullus hominum novit exessum tuum. In forma siquidem et habitu illius Dei genitrix vices egerat custodie. Que mox ingressa, quamdiu vixit gratias egit, per confessionem circa se gesta manifestans."

(1) Zie Le Grand d' Aussy, Contes dévots, pag. 54 suiv.

(2) De H. H. J. A. Alberdingk Thijm te Amsterdam, en Dr. J. Nolet de Brauwere van Steland te Brussel.

8.

DIDAKTIEK.

Ons ernstig, pozitief volkskarakter deed den dietschen stam steeds al wat praktische waarde had op prijs stellen. Te midden van het glansrijkste tijdperk der romantische poëzie, toen de fantazie het weelderigst gevierd werd, zagen wij die richting hier en daar reeds doorschemeren; geen wonder dat zij in de kunst bijzonder vertegenwoordigd werd. Tot de didaktische gedichten van dit tijdperk brengen wij in de eerste plaats eene vertaling van Catoos *Disticha de moribus*, die onder den naam van *Die dietsce Catoen* het licht zag. Maerlant gewaagt aldus van dit werk in zijnen Spieghel Historiael, I, 460:

> Cato screef een boec van seden,
> dien vint men in vele steden
> in Dietsc ghemaect: dies latic bliven
> hier dat icker af soude scriven.

Men ziet daaruit, vooreerst dat die vertaling minstens vóór 1283 valt, ten anderen dat zij zeer verspreid was. Wat nu het eerste punt betreft, den ouderdom van het stuk, die mag minstens nog wel met vijftig jaren vermeerderd worden: enkele uitdrukkingen pleiten daarvoor, en in den Floris zijn een paar regels uit dit gedicht overgenomen (1), die dit ontwijfelbaar maken. Dat

(1) Floris, vs. 2822:

> Gi hebt ghedaen als die voghelare,
> die scone pipet ende blaset,
> daer hi die voghelkine mede verdwaset.

Catoen vs. 147 (Dist. I, 27):

> Wachti jeghen die ghebaren
> minlike; want die voghelaren
> scone pipen ende blasen,
> daer si die voghelkine met verdwasen.

het zeer verspreid was leert het aantal handschriften dat ons daarvan is overgebleven; maar wat bijzonder is, is dat geen dier codices het gedicht in zijn geheel mededeelt: in het eene ontbreken deze, in het andere weder andere disticha, en van de 142 spreuken des latijnschen dichters ontbreken er ons in de bekend geworden handschriften nog 36. Waaraan is dit toe te schrijven? Zeer juist komt ons de volgende gissing voor van den heer van der Meersch (1): Even als het latijnsche stuk op de kloosterscholen gebruikt werd voerde men waarschijnlijk ook de vertaling in ter oefening van de scholieren (2); en nu was het natuurlijk dat menig leeraar alleen zulke spreuken zal hebben uitgekipt, welke hij geraden vond op zijne school te doen aanleeren. Hoe het ook zij, eenmaal heeft de volledige vertaling bestaan, en wij hopen dat zij nog eenmaal aan den dag zal komen.

De disticha moralia zijn, gelijk de titel het reeds aangeeft, tweeregelige verzen die lessen van levenswijsheid bevatten,

quos brevitas sensus fecit conjungere binos.

Onze vertaler heeft ieder distichon in eene vierregelige strofe overgebracht: de moeielijkheden daarmede uit den aard der zaak verbonden heeft hij bijna nimmer overwonnen, maar meestal ontweken ten koste van de waarde

(1) De boec van Catone (in 1846 uitgegeven voor de Maatsch. der Vlaemsche Bibliophilen), inleiding, bl. 17.

Behalve een ouden druk van het laatst der vijftiende eeuw, werd het gedicht herhaaldelijk uitgegeven: door Kausler in het tweede deel zijner Altniederl. Denkm., en door mij vollediger en kritisch, in 1843.

(2) Buddingh nam in zijn Archief voor de Gesch. van opvoed. en onderw. 3e St. bl. B 55 het volgende feit van v. Hasselt over: Voor Reynold van Gulich en Riemken zijn speel- en leermakker »om vier buexken, als Primum Quaerite ende Cathoen, ghegeven wierden tsaemen XXXVI gr."

Terecht merkt de heer B., aldaar bl. 57, aan, dat de naam *Cathoen* aanleiding geeft om aan de vertaling te denken, en dit versterkt de gissing dat deze ook voor schoolgebruik diende.

van zijn werk. Nu eens is zijne vertaling niets dan eene verre navolging, dan weder bepaalt hij zich tot het overbrengen van eene enkele spreuk uit een distichon, meestal de eerste helft; maar zelden geeft hij het Latijn gelukkig en in zijn geheel weder. De geringe letterkundige waarde schijnt het werk al spoedig in vergetelheid gebracht te hebben; althans de mnl. moralisten der veertiende eeuw gewagen alleen van het origineel (1), en in dat tijdvak werd de Catoen vervangen door een ander leerdicht dat den titel droeg van *die boec van seden*, 't welk door Kausler en v. d. Meersch is uitgegeven.

Niet altoos koos de zucht naar leering en verbetering den direkt didaktieken vorm: soms verbindt zij het moralizeerend betoog met den epischen verhaaltrant, en de eigenlijkgezegde fabel is daarvan het beste toonbeeld. Over het ontstaan van de dierenfabel in de hoogste oudheid hebben wij in het eerste deel (bl. 130) gehandeld, waarheen wij nu verwijzen. De fabel heeft dit met de dierensage gemeen, dat zij beiden zich gieten in den vorm van een verhaal, dat op overlevering rust. Het dieren-epos, dat zich uit de sage ontwikkelde, levert eene breede schildering van feiten die door hunne eenheid in veelheid de epische handeling vormen welke onze belangstelling wekt. De dierenfabel schildert ons ook zoodanige handeling, maar de hoofdbedoeling is daarbij door die voorstelling eene zedelijke waarheid in het licht te stellen: bij die didaktische bedoeling lag het in den aard der fabel het verhaal niet verder uit te werken dan noodig is om de moraal van het stuk duidelijk te maken, die dan in de epimythe nader en duidelijk wordt uitgedrukt.

Ook in onze letterkunde is dit genre van poëzie over-

---

(1) Zie mijne uitgaaf bl. XI. Een der hss. van Stoke echter haalt den »Catoen" aan (2 D. bl. 265), en dit mag wel de vertaling zijn.

oud, en Maerlant gewaagt reeds van de fabeldichters Calfstaf en Noydekijn, die vóór hem bloeiden. (Zie de plaats boven, I D. bl. 199 in de noot).

Nu bezitten wij eene verzameling van mnl. fabelen, waarvan de dichter niet met name genoemd is: de vraag rijst of dit het werk is dat Maerlant bedoelde? Om die vraag te beantwoorden moeten wij met het stuk zelf, dat door Clignett is uitgegeven (1), kennis maken.

De verzameling bestaat uit 67 fabelen, voorafgegaan door een proloog: blijkbaar zijn zij alle vertaald naar het Latijn, grootendeels naar de fabelen die onder den naam van *Anonimi fabulae Esopeae* bekend zijn, en die worden toegeschreven aan zekeren Magister Gauffredus, misschien Galfredus Monumethensis (Godfried van Monmouth), en die in allen gevalle in de eerste helft der twaalfde eeuw werden geschreven (2). Enkelen schijnen uit eene andere nog ouder bron ontleend, en wel uit de zoogenoemde *Romuli fabulae Aesopeae* (3); terwijl er drie in geen dier bronnen worden teruggevonden (4).

Waarschijnlijk is het eenig bekende handschrift dezer verzameling nimmer voltooid. Hoewel dit zeer moeielijk is na te gaan, wordt het waarschijnlijk doordien er geen epiloog in voorkomt, als in de meeste codices, en die ook in al de fransche stukken van dien aard gevonden wordt: voorts omdat de laatste fabel niet geheel voleindigd is en denkelijk naar een defekt handschrift afgeschreven, terwijl èn het Latijn èn de daaruit gemaakte fransche vertalingen meer behelzen dan het mnl. stuk.

De fabels dezer verzameling zijn van allerlei aard: nu

---

(1) Bijdragen tot de Oude Nederl. Letterkunde, door Mr. J. A. Clignett, 's Hage, 1819.

(2) Robert, Fables inédites des XII, XIII et XIV siècles. Tom I, pag. CXIII, not. 1.

(3) Namelijk 21, 23, 50—54. 55—60.

(4) Namelijk 20, 22, 45, waarvan de eerste in de omwerking van den Reinaert letterlijk is overgenomen.

eens echte dier-fabels, dan weêr kleine apologiën in den vorm van sproken of fabliaux. In den regel munten zij uit door kortheid en eene heldere, zuivere taal. Zoo daarop soms eene uitzondering voorkomt, dan mag men dat aan den afschrijver wijten, die wel eens slordig te werk ging, en wiens geringe kritiek duidelijk blijkt uit enkele toevoegsels op sommige stukken, die zoo geheel in strijd zijn met wat voorafgaat, dat er geen de minste twijfel overblijft of zij van eene andere hand zijn (¹).

Uit den proloog zal men best den geest van het werk kunnen opmaken, wij laten dien daarom hier in zijn gegeheel volgen:

Ic wille u in die ere ons Heren,
bi beesten ende bi voghelen leren,
wisen ende wel bedieden
die nature vanden lieden.
Elke beeste heeft hare maniere:
deene es fel, dander goedertiere;

(¹) De 60e fabel bevat eene hekeling van de oneerbare vrouwen die de trouw verkrachten; de laatste regels zijn:

Doe liepsi alle te hope ghemene,
man ende wijf, heren ende vrouwen:
daer en hilt niemen anderen trouwen.

Op die regels volgt dan nog:

Dit was costume wilen eer,
maer, Goddanc, men doets nemmeer.
Die goede wijf sijn alle goet:
diese lachtert, hi mesdoet.

Wegens den voorlaatsten regel zou men misschien meenen dat dit niet zoozeer een bijvoegsel was van den afschrijver, als wel eene satyrieke ontboezeming van den auteur; de vergelijking van het slot der volgende fabel leert het tegendeel. Deze bevat een verhaal van eene vrouw die alle welvoegelijkheid vergeet om hare lusten te bevredigen; het slot luidt:

tverwoede wijf es herde coene
haren wille in quade te doene;

en dan laat de afschrijver er op volgen:

Die wiven segghen lelijchede,
si doen hem luttel ere daer mede,
si blivens gherne sonder ere
die goede wijf willen onteren.

dus sijn die man; maer die quade
verwinnen die goede, dat es scade.
Die ene beeste drivet gherne
dander, daer si mach, te scerne:
dus es ele man op andren fel:
bedi slachtsi den beesten wel.
Al eest scande te segghene
man jeghen beeste te legghene,
aen hondert beesten es nochtan
min valscheden dan an enen man.
Ic sal u hier exemple maken
van beesten, recht of si spraken;
maer merket ende hoort
meer die redene dan die woort:
ontdoet ele woort, ghi vinder in
redene ende goeden sin.
Die goede redene bringhet voort
daer si qualijc es ghehoort,
hi werpt opten steen sijn saet,
daert nemmermeer uut en gaet.
Die vroede horet vroescap gherne:
die dulle nemet al in scerne.
Selke liede horen gherne tgoede:
dats die semple ende die vroede.
. . . . . (1)
Bedi en latic niet nochtan,
in sal segghen dat ic can;
bedi en es no wijf no man,
hine magher leren vroescap an.
Hier begint Esopet:
verstadine, u waer des te bet.

Is nu dat werk het door Maerlant bedoelde? Ware ons het slot des handschrifts bewaard gebleven, wij zouden daarin waarschijnlijk den naam des dichters gevonden hebben, en zoodoende de oplossing dier vraag. Thans moeten wij ons met gissingen tevreden houden. Clignett heeft »nergens de minste aanleiding gevonden om onze vertaling aan een van beide door Maerlant genoemde dichters te mogen toekennen", terwijl het hem

(1) Hier zijn blijkbaar twee regels uitgevallen, waarin gezegd wordt dat zij die 't goede niet hooren willen tot de *dullen* behooren, anders ware er geen reden voor het volgende *nochtan*.

echter »niet onwaarschijnlijk voorkomt, dat welligt een der beide, door Maerlant vermelde schrijvers, voor den dichter onzer berijming mag gehouden worden." Wij deelen die zienswijs en zullen trachten genoegsame gronden daarvoor bij te brengen.

Dat het werk op innerlijke gronden in de dertiende eeuw moet geplaatst worden, neemt zoowel Clignett als van Wijn aan, en in de prologhe wordt van geen ander werk van dien aard melding gemaakt, ja de poging om menschen met dieren te vergelijken wordt als iets ongehoords verdedigd: daardoor alleen reeds krijgt de medegedeelde gissing veel waarschijnlijkheid, onder dien voorbehoude evenwel, dat wij niet, als Clignett, aannemen, dat Maerlant twee werken bedoelde, maar een eenig, door twee dichters bewerkt, zoo als de enkelvoudige vorm *hevet* en *ghedichte* (door twee handschriften bevestigd) in Maerlants aangehaalde woorden leert. Van den titel van het mnl. werk zegt de Spiegel Historiael niets: wij lezen daar slechts, zoo als wij trouwens ook van elders weten, dat oudtijds alle fabelverzamelingen den naam droegen van *Esopus*. Ook de onze voert dien titel, maar in een fransche vorm: *Esopet* toch is het fransche *Ysopet* (in nom. *Ysopes)*, en dit wederom de geromanizeerde naam van den vader der fabel. Dat onze vertaler juist de romaansche vorm bezigde was waarschijnlijk omdat hij met een der fransche vertalingen onder dien titel uitgegeven, bekend was, hetwelk te meer waarschijnlijk wordt, als wij zien dat de mnl. inleiding eenige overeenkomst heeft met den epiloog van het stuk dat wij bedoelen (¹). Dat hij intusschen dit ver-

(¹) Ysopet I, épiloge, bij Robert, l. l., II, 501:

Or vous ai conté mainte fable
où maint bon mot et profitable
puet chascun oïr et entendre,
qui à la fin se voudra prendre;
mais aus bourdes ne gardés mie:

taald zou hebben volgt er niet uit, al komt ook in de 48e fabel de fransche naam Robin voor; want de vergelijking met den franschen en latijnschen tekst leert duidelijk dat deze laatste ten grondslag werd gelegd, maar tamemelijk vrij vertaald.

Van de dichters door Maerlant genoemd is ons de eerste slechts bij name bekend: van den tweeden bezitten wij eenige fragmenten. Bilderdijk deelde er ons drie van meê in het derde deel zijner Verscheidenheden, en met de drie overigen maakte ons Zacher bekend (1). De proloog van den Esopet verraadt geen hoogen dunk van de tijdgenoten des dichters: Noydekijn zegt (bij Bilderdijk, bl. 168):

Wat in den lande nu ghesciet
dan telt men ter eren niet:
lieghen, drieghen, achtersprake,
stelen, roven, vredebrake,
dats algader worden ere
Owach! huden ende emmermere!

---

toute la mouelle et la mie,
tout le sen, toute la substance,
vous enseigneront sans doubtance
les derreniers vers de la fable.

Robert doet den schrijver van dat stuk omstreeks 1333 leven (L. l., I, pag. CLXVI), op grond van het naschrift van het handschrift; maar hij heeft niet gezien dat hier een *schrijver* of compilator spreekt, niet de dichter: hij had het toch kunnen leeren uit de volgende regels (L. l. II, 521):

— Ce livret ci où je mis
ce que me semble que bon est
de Ysopet et d'Avionnet.
Aucune chose ay trespassé,
et aucune autre enmassé.
. . . . . .
En ai trouvé.... grant partie
de compilé, se Diex m'aye,
et du françois et du latin,
qu'ont esté, pour lever matin
translaté et par grant estude
par tieux qui n'ièrent ne fol ne rude.
Je.... suis des autres le pis.

(1) In Haupts Zeitschrift für Deutsches Alterthum, I, 230, 234, 244.

Wie zal niet toestemmen dat hier dezelfde geest uit spreekt? Uit het *bedi en latict nochtan* van de prologhe ziet men dat de dichter begreep dat zijn werk hem onaangenaamheden zou berokkenen: dit schijnt met Noidekijn het geval geweest te zijn, vandaar zijne klacht (bij Zacher, s. 244):

Liet ic die mane int water scinen
ende elc man begaen metten sine,
ende prijsde lover ende gras,
so blevic Noydekijn als ic was.

Vindt men in dat alles eene onloochenbare overeenkomst, ook in den vorm kunnen wij een familietrek niet miskennen. In de prologhe zien wij dat de dichter dezelfde gedachte soms in verschillende zinswendingen giet: hetzelfde heeft plaats in het vers van Noidekijn bij Bild. bl. 169. Aldaar bl. 166 wordt *siet* gerijmd op *tijt*: een dergelijk onzuiver rijm kunnen wij herhaaldelijk in onze fabelen terugvinden, waar de pronomina *mi*, *di*, *hi*, *wi* in 't rijm op de woorden *sie*, *drie*, *vlie*, enz. steeds geschreven worden *mie*, *die*, *hie*, *wie;* en daar nu *mi* enz. staat voor *mij*, blijkt het dat ook de fabeldichter *ie* en *ij* laat rijmen, waarvoor wij trouwens een nader bewijs hebben in de 42e fabel, waar op *verblies* rijmt *gies* (gij des), dat blijkbaar voor het gewone *gijs* staat.

Dit alles bijeentrekkende, geloof ik dat wij de persoonlijkheid van Noidekijn in onze fabelen mogen erkennen, en deze dus veilig aannemen voor het werk dat Maerlant ons geeft als aantrekkelijk door

spellecheit ende wijsheit van sinne.

VIERDE BOEK,

VERVAL DER RIDDERPOËZIE.

1.

HET NEVELINGEN-LIED.

Bij den aanvang van eene nieuwe afdeeling van ons tafreel, zal het niet ondienstig zijn te doen opmerken hoe ieder boek een chronologisch tijdvak van ongeveer gelijken omvang behandelt. Het eerste daarlatende, dat eigenlijk de inleiding tot de middeneeuwsche periode uitmaakt, herinneren wij dat het tweede het tijdvak beschouwt van 1150 tot 1200, het derde dat van 1200 tot 1250, het vierde dat van 1250 tot 1300. Men vatte dit intusschen niet zóó op, alsof die cijfers de juiste en onbeweeglijke grenzen aangaven waarbinnen elk voortbrengsel der epische kunst van een bijzonder karakter angstvallig moet worden samengedrongen: slechts dit is er mede bedoeld, dat zij in ronde getallen het tijdvak aanwijzen waarin zekere geest, zeker karakter der kunst bijzonder eigen is. Het ligt in den aard der zaak dat men de grenzen niet te scherp tegen elkander afzette, maarze integendeel harmonieus in elkander doe vloeien. Onze bedoeling zal het duidelijkst zichtbaar worden door de opmerking dat wij het vijfde boek niet met de veertiende eeuw aanvangen, maar daarentegen daarin eene andere uiting trachten te schetsen van den geest die de laatste helft der dertiende eeuw meer en meer bezielde, en de letterkundige verschijnselen daar behandeld voorstellen als vertegenwoordigers van de karakteristieke eigenaardigheden van de jaren 1250 tot 1350, terwijl het volgende boek wederom de poëtische terugwerking tegen de didaktiek in geheel de veertiende eeuw zal behandelen.

Tot hiertoe konden wij de gewrochten der voorvaderlijke dichtkunst in hunne trapswijze ontwikkeling beschouwen: in het tijdperk aan welks drempel wij thans staan, is de chronologische rangschikking naauwelijks te ondernemen. Wèl dragen de gedichten die wij daartoe brengen, het eigenaardig kenmerk der periode van hun ontstaan, maar daar een geest van reaktie bij hunne bewerking heeft voorgezeten, en, gelijk wij reeds deden opmerken, de keus van het onderwerp minder door de algemeene eischen des tijds dan door bijzondere omstandigheden bepaald werd, wordt het, bij gebrek aan stellige verklaringen, ondoenlijk de orde op te geven waarin zij het licht zagen. Trouwens, daaraan bestaat minder behoefte dan in de vorige tijdvakken: het is genoeg eene periode van weifeling en overgang in hare algemeene trekken te kenschetsen, en wij behoeven ons daarbij niet angstvallig af te vragen, waarom en wanneer men nu eens ter linker, dan weêr ter rechter zijde, maar steeds in achterwaartsche beweging, ronddwaalde. Heeft men eens de overtuiging erlangd dat zekere kunstrichting niet verder te ontwikkelen is, en ligt de nieuwe weg die moet worden ingeslagen ons klaar voor oogen, dan kan de aarzeling die er plaats heeft alvorens men met bewustheid het nieuwe pad insloeg, slechts een zeer betrekkelijk belang inboezemen. De oorzaak der weifeling is ons bekend: de geschiedenis die hare roeping begrijpt, heeft haar slechts te konstateeren, zonder zich op te houden met een onvruchtbaar wikken en wegen van de afzonderlijke oorzaken van stelsellooze of toevallige bijzondere verschijnselen.

Wij zullen daarom hier de tot nochtoe gevolgde rangregeling laten varen, en niet de verschillende dichtwerken beschouwen buiten den sagenkring waartoe zij behooren; maar bij hoopen, in massaas, de onderwerpen beknoptelijk behandelen die tot dezelfden cyclus gebracht worden.

Vier verschillende hoofdsoorten komen daarbij in aanmerking: de duitsche heldensage, de britsche heldenkring, de karolingische, en eindelijk die der klassieke oudheid. De gedichten uit dezen laatsten cyclus dienden den voorrang te hebben, wanneer wij alleen te letten hadden op den datum hunner vervaardiging, die zich het naast aansluit aan dien der laatste epische gedichten van de vorige periode. Maar het kan ons niet te doen zijn om eene dorre chronologische volgreeks: wij streven naar een verhaal van de aaneengeschakelde ontwikkeling der voorouderlijke poëzie, en daarbij mogen wij het bijzonder karakter der verschillende kunstprodukten niet uit het oog verliezen, omdat hun juist daardoor hunne eigenlijke plaats bij de algemeene schouwing wordt aangewezen, veel meer dan door het jaar hunner geboorte. En nu zullen wij ontwaren dat de stukken uit dezen sagenkring reeds geheel doordrongen zijn van den geest van het volgend tijdperk, waarvan zij als de voorloopers te beschouwen zijn, gelijk de heldengedichten van Artur en Karel de achterhoede uitmaken van de keurbende van het romantisme.

In de eerste plaats komt dan, dunkt mij, de duitsche heldensage in aanmerking, gelijk die vertegenwoordigd wordt in het Nevelingen-lied.

Bij het aanvankelijk verval van het ridderwezen, bij de ontkieming van den bloei der burgerij moest zich de reaktie op het gebied des geestes noodzakelijk in tweeërlei richting openbaren. De praktische zin moest opkomen tegen de uitingen eener eenzijdige en al te weelderige fantazie; maar tevens moest de nationale volksgeest, vooral in het vaderlandschgezinde Vlaanderen, zich kanten tegen dien alles verheerenden franschen invloed, waaronder de adel gebukt ging. De dietsche taal mocht al van de lippen van een aantal zangers zoetvloeiend klinken, het was toch de geest des vreemdelings die er door werd voortgeplant, en die geest wekte afkeer bij

hen die zich hunner eigen persoonlijkheid bewust werden. Dat dit werkelijk het geval was, dat niet alleen de burger zich verzette tegen de adelijke poëzie, maar ook de Vlaming te velde trok tegen den Waal, zal ons het volgende boek ten duidelijkste doen zien. Maar wij zullen er tevens uit ontwaren hoe die reaktie zich in even eenzijdigen zin openbaarde, en onder den invloed der klerken louter ten voordeele der wetenschap werd dienstbaar gemaakt, zonder dat de kunst daaruit eenige baat trok. Dat zulks kwalijk anders kon zullen wij dan tevens zien, en wij kunnen het daarom niet betreuren; maar wij mogen toch hier de vraag opperen, of het niet te verwonderen zou zijn dat het volk zelf, buiten den invloed der geleerden, geene enkele poging zou gedaan hebben om, bij den teruggang der hoofsche kunst en bij de opflikkerende vlam van eigen bewustzijn, op zijne wijze protest in te leveren tegen die antinationale en overdreven letterkunde? Met andere woorden, of er geene reaktie van de eigenlijke volkspoëzie tegen de kunstpoëzie zich zou hebben geopenbaard? — Ik meen zoodanige reaktie te zien in de verschijning van het Nibelungen-lied in mnl. gewaad.

Terwijl de ridderlijke kunst de oude overleveringen opgaf en de voorvaderlijke helden vergat, leefden zij voort in de herinnering des volks. Bij eene eigenlijke slavernij ware naauwelijks volkspoëzie denkbaar; maar als men bedenkt dat de eigenhoorigheid hier al vroeg hare meest drukkende banden geslaakt zag, en in de elfde eeuw reeds in cijnsbaarheid of schatpligtigheid was verwisseld, dan zal men tevens begrijpen dat die meerdere vrijheid zelfstandigheid wekte, en daardoor op nieuw de poëzie, voor zoover die gesluimerd had. Het volk nu bleef meer zijnen ouden herinneringen getrouw; en zoo de ontwikkeling des adels, bij naauwer aansluiting aan Frankrijk, den band die ons vroeger aan Duitschland hechtte meer en meer ophief, het volk bleef meer nationaal, en daardoor meer aan zijne oude kunstvormen, aan zijn

germaanschen heldentijd gehecht, en de zangen die ruw en onbehagelijk schenen aan den fijnen adel, klonken nog altijd liefelijk in het oor van den eenvoudigen dorper. Dat de oude heldensage bij voortduring in achting stond, althans niet geheel verloren ging (1), blijkt ons uit verschillende bijzonderheden: zoo leefde het oude Hildebrandslied voort tot in de zeventiende eeuw, gelijk ook Maerlant nog weet te spreken van Diederik van Bern (Sp. Hist. IV, 324, 340); en zoo zien wij dat ook in de elfde en twaalfde eeuw de liederen over Siegfried en Grimhilde hier nog niet vergeten waren (verg. boven bl. 71).

In Duitschland werkte de kunstpoëzie terug op het volksgezang, in zooverre namelijk dat men, ten gevolge der vermeerderde kunst van verhalen, en bij de aantrekkelijkheid die men aan treffende feiten niet kon ontzeggen, nu de opgang dien de vreemde onderwerpen maakten mede de aandacht op nationale stoffen deed vestigen, ook vanzelf lichtelijk eene poging waagde om, naar den smaak des tijds, de oude volksliederen over een geliefden held, die van eeuw tot eeuw door reizende volkszangers van geslacht tot geslacht waren overgebracht, bijeen te verzamelen, en die geschikt te maken omze in hoofschen kring voor te dragen, waaruit dan langsamerhand een geheel moest ontstaan, dat met het vreemde ridder-epos kon wetijveren.

Zoo schijnt werkelijk in Opper-Duitschland het Nibelungen-lied te zijn ontstaan. Wanneer Schlegel ook in zijn tijd nog mocht meenen dat dit gedicht »onmogelijk het toevallig uitwerksel zou zijn van de vereeniging van verschillende overleveringen", maar »integendeel het werk van éénen mensch, en nog wel van den grootsten meester der eeuw" (2), in onze dagen kan men die zienswijs

(1) Men ziet dat ik de al te sterke uitdrukking vroeger (I Dl. bl. 65) omtrent dit punt gebezigd, eenigsins verzacht.

(2) Aangehaald bij Snellaert, Verhandeling over de Ned. Dichtkunst in België, bl. 35.

niet meer deelen. Men beriep zich ter ondersteuning dier meening op de regelmatigheid van plan en aanleg des gedichts; maar men vergat daarbij dat die eenheid wellicht slechts het werk was van een verzamelaar. Sints Karel den Groote reeds had men behoefte gevoeld om de verspreide volksliederen te vergâren (verg. I Dl. bl. 85—86), en toen men die bijeen had en kon overzien, moest als vanzelf de gedachte ontkiemen omze tot één geheel te verbinden. Zoo ontstond elk epos dat op volkszangen gegrond is, en, gelijk Gervinus ergens zeer juist opmerkt, zoodanige bewerking vloeit uit eene bepaalde hoofd-gedachte voort, waarom zich de verschillende deelen groepen: die hoofdgedachte wordt eerst door de enkele verspreide deelen opgewekt, maar dan verwerkt zij die deelen weder, hechtze aaneen door nieuwe toevoegselen, en zoo vormt de wederkeerige invloed van de stof op den dichter, en omgekeerd, eene nieuwe eenheid. Die eenheid kan dus op zichzelf niet geldend worden gemaakt ten bewijze dat eenig epos niet in het volksgezang wortelt. Onder gunstige omstandigheden ontstaat aldus een waar dichterlijk kunstprodukt, wanneer die samensmelting door de elektrieke vonk van het genie wordt tot stand gebracht, en dáár wordt het moeielijk op analytischen weg de vereeniging der deelen aan te wijzen. Maar als de omstandigheden min gunstig zijn, als tusschen den verzamelaar en de deelen die hij wil aaneenvoegen eene kloof van verscheiden eeuwen ligt, die hem te veel vervreemd heeft van den geest die in de nog ongeordende stof leeft; als hij onder den indruk verkeert van andere denkbeelden en andere zeden, zoodat er geene de minste harmonie meer is, geen enkel punt van aanraking tusschen hem en zijne helden, of de oorspronkelijke zangers hunner daden; dan zal hij die deelen kunnen aaneenlijmen tot een geheel waarin regelmaat van plan en aanleg is, maar voor den opmerkzamen onderzoeker zal die innerlijke tweespalt merkbaar blijven, omdat geene

organische eenheid is tot stand gebracht maar slechts eene uitwendige verbinding van deelen.

Het Nibelungen-lied behoort onder de gedichten der laatste soort, en het onvermoeide en scherpzinnige onderzoek van later dagen heeft duidelijk doen uitkomen dat de verzamelaar der oude volksliederen waaruit dit gedicht is samengesteld, niet met de meeste geschiktheid is te werk gegaan.

Behalve de tallooze bewijzen die men daarvoor vindt in tegenstrijdigheid van détail en van vorm, die hij veronzachtzaamde te doen verdwijnen, kan men hem grooter grieven te laste leggen. Ware hij met meer bewuste stoutheid te werk gegaan, hij zou meer ware eenheid aan zijn werk gegeven hebben: had hij de verschillende overleveringen verwerkt in plaats van die slechts aan elkander gehecht te laten, zooals de volkstraditie dat waarschijnlijk reeds gedaan had, hij zou niet zoo uitvoerig bij de sage van Siegfried hebben stilgestaan, en slechts zoolang daarbij verwijld als noodig was om de wraakzucht van Grimhilde te motiveeren; terwijl hij nu twee dramatische hoofdfeiten bezingt, en in zekeren zin twee gedichten geleverd heeft, die wel in het naauwste verband staan, maar nog geen innige kunsteenheid opleveren. En te gereeder komt men tot die klacht, als men weet dat eene andere bewerking der Nibelungen-sage hem op dien weg der eenheid was voorgegaan, gelijk men uit de dusgenaamde *Klage* mag opmaken. Bij meerder plastische kracht had hij ook enkele personen meer in hun geheel geschilderd, en het niet aan het toeval overgelaten of men hnnne beteekenis uit andere heldensagen kende. Dit is het geval b.v. met Diederik van Bern en Hildebrand. Uit allerlei trekken blijkt dat zij geene onbeduidende nevenpersonen zijn; maar wie met het Heldenboek niet bekend is kan geene groote sympathie voor hen gevoelen, en Gervinus oordeelt te recht dat zij zulk een lezer zonderling moeten opvallen, daar niets in het gedicht zelf

ligt waaruit men hun bijzonder gewicht kan verklaren.

Dit alles wekt reeds in hooge mate het vermoeden dat de verzamelaar zich bepaald heeft tot het opteekenen en, waar dit nog niet had plaats gehad, aaneenschakelen van verspreide volksliederen, waarbij zijn persoonlijke invloed blijkbaar niet zoo groot is geweest dat hij daardoor aanspraak verwerft op den naam van dichter, zelfs niet van omwerker, des geheels. Overigens heeft men onderscheiden bewijzen tegen de eenheid van vinding in het midden gebracht. De toespelingen die men bij dichters en geschiedschrijvers uit de twaalfde eeuw op dit onderwerp vindt, schijnen allen tot op zichzelven staande liederen betrekking te hebben; in het gedicht zoo als wij het kennen vindt men een aantal plaatsen die elkander weêrspreken; inlapsels om de verspreide deelen aaneen te hechten zijn duidelijk te herkennen, en de verscheidenheid van taal wijst op verscheidenheid van opstellers. Lachmann, de scherpzinnige geleerde, die helaas! te vroeg aan de wetenschap werd ontrukt, heeft zich een onsterfelijken naam verworven door de uitmuntende wijze waarop hij dit betoogd heeft, en wel met zoo onwedersprekelijke bewijzen, dat Gervinus met het volste recht kon uitroepen: »Dat de Nibelungen niet het werk eens enkelen dichters zijn, maar eene verzameling van onder het volk gezongen liederen, wordt thans zoo weinig meer betwijfeld, dat men tegen de enkele tegenstanders dier leer niet meer behoeft te ijveren."

Van het mnl. gedicht zijn slechts twee fragmenten, elk van 72 verzen, tot ons gekomen, waarvan het eene door den druk is bekend gemaakt, terwijl eene onverklaarbare achterhoudendheid van den gentschen hoogleeraar Serrure ons steeds van het tweede verstoken laat. Bij den eersten oogopslag wordt men gewaar dat de mnl. tekst eene vertaling is uit het mhd.; en bij vergelijking van het origineel ziet men dat niet de oudste redaktie gevolgd werd, maar de jongste der omwerkingen uit de

eerste helft der dertiende eeuw (1). Als nu Snellaert beweert »dat wij het vermoedelijk van de Opperduitschers niet overnamen, maar dat de nederlandsche en hoogduitsche teksten beide in de dertiende eeuw naar een reeds bestaand gedicht bewerkt zijn (2)", dan gaat dat niet op. Wat het boek, het gedicht betreft, waarnaar de mhd. tekst dien wij kennen zou zijn vervaardigd, Lachmann heeft de onbestaanbaarheid daarvan duidelijk genoeg uiteengezet (3), en de vergelijking der beide teksten leert dat de onze eene woordelijk getrouwe vertaling levert. Daarmede wordt echter niet beweerd, dat de Nevelingen-sage bij ons geheel vergeten was; integendeel, het is niet onaanneemlijk dat ook hier te lande, in het vaderland van Siegfried, de sage die in de elfde en twaalfde eeuw bij onze dorpers bekend was, nog in de dertiende eeuw voortleefde bij onze stedelingen; maar wij hebben vroeger (I Dl. bl. 65) aangewezen, dat er vele redenen samenliepen om haar hier te verduisteren en te verdringen. Maerlant, die trouwens met volkspoëzie niet veel op had, schijnt haar niet gekend te hebben, want de plaats uit den Alexander waar hij spreekt van

Ettels orloghe van den Hunen

zal men daarop wel niet meer betrekken sedert het vierde deel van den Spiegel Historiael is in 't licht verschenen, waarin herhaaldelijk over Ettel gesproken, maar geene enkele toespeling op de Nevelingen-sage gemaakt wordt. Uit dat zwijgen mag men besluiten, dat zij niet in veler mond was. Maar geheel ondergegaan behoeft zij daarom niet te zijn, en juist de bekendheid met enkele liederen

(1) Bewijs levert de vergelijking van vs. 7 en vlg. van het mnl. stuk met Lachmanns uitgave, str. 886,5 (s. 123), in verband met s. IX, en het tweede deel (Anmerk. zu den Nibel.) s. 119, laatste regel. Daaruit blijkt dat onze tekst overeenkomt met hs. C. dat eene »neue umarbeitung" bevat van den reeds »veränderten und vermehrten text."

(2) Kort Begrip eener Gesch. der Ned. Letterk., bl. 13.

(3) Zu den Nibelungen, s. 1—2. Verg. s. 288—291.

moest de aandacht op die tusschen 1190 en 1210 in Duitschland tesaam gebrachte gedichten doen vestigen (¹).

Wanneer dit geschied zij is niet stellig aan te wijzen, maar het komt mij zoo natuurlijk voor dat dit hebbe plaats gehad toen de ridderlijke poëzie begon te vervallen en alëer de eigenlijke didaktiek alleenheerschend was geworden, dat ik niet aarzel dit stuk aan het hoofd dezer nieuwe afdeeling te behandelen. Wat was natuurlijker dan dat men, bij den tegenzin tegen de richting des adels, zich naauwer zocht aan te sluiten aan dat algemeene duitsche vaderland waarvan men bijna geheel vervreemd was geworden? Wat was natuurlijker dan dat men de volkspoëzie, de nationale overlevering weêr trachtte te stellen tegen de vreemde kunstprodukten, en dat men daartoe zich bediende, niet van de onooglijke brokken die daarvan hier wellicht nog verspreid waren, maar van dat geheel, dat als eenheid voldeed aan de eischen van den tijd? Het schijnt echter dat die poging om eene reaktie ten gunste van de volkspoëzie tot stand te brengen mislukte: de band die ons aan het verleden vasthechtte was te zwak, de geest der eeuw zoo onheroïsch, dat dit wel moest plaats grijpen, te gereeder daar de praktische bedrijvigheid geen tijd vond om zich in dichterlijke droomen te verdiepen, en de klerken, in wier

(¹) Lachmann zegt (t. a. pl. s. 291): »In den Niederlanden muss die sage sehr verkümmert, gewesen sein, dass man im dreizehnten jahrhundert unser hochdeutsches buch von den Nibelungen nach der gemeinen lesart übersetzt hat; obgleich der epische gesang mit seiner reicheren sprache auch hier noch nicht ganz verstummt war: denn daher muss man doch wohl *die der niederländischen sprache fremderen ausdrücke* und wendungen leiten, weil sie nicht, wie der herausgeber des bruchstücks (in Mones Anzeiger 1835 s. 193) anzunehmen scheint, aus dem hochdeutschen original entlehnt sind."

Ik kan den Anzeiger niet naslaan, maar ik denk dat er hier gedoeld wordt op uitdrukkingen als *sagen*, *gemeet*, *meisteren*, *getemen*. Die woorden komen alle in zuiver mnl. stukken voor: het zeldzaamste, *ghemeet*, leest men o. a. ook B. v. Vergi vs. 32; zoodat de gevolgtrekking die Lachmann er uit afleidde moet vervallen.

handen men de poëzie overliet, weldra aan de letterkunde eene geheel materiële richting gaven, en het gebied der kunst voor dat der wetenschap verruilden.

Toen wij vroeger (I Dl. bl. 21—50) een overzicht van den inhoud des gedichts gaven, was het ons alleen te doen om de vorming en ontwikkeling der sage die er den oudsten kern van uitmaakt: hoe langsamerhand verschillende sagen met elkander in aanraking werden gebracht hebben wij daar tevens aangestipt. Zoo ontstond eene reeks van liederen die elk een afzonderlijk feit bezongen: welken vorm die liederen in verloop van tijd aannamen, kunnen wij gissen uit de aanwijzingen die ons het Hildebrandslied en de Waltharius geven, en zoo wij in plaats van eene vertaling eene eigen ontwikkeling der sage tot volksepos bezaten, dan zou het ook voor ons eene belangrijke vraag worden, hoe zich de sage sedert de achtste eeuw uiterlijk vervormd heeft; — maar in de gegeven omstandigheden behoeven wij daarbij niet stil te staan. Zonder ons bij den aard der innerlijke ontwikkeling dezer overleveringen langer op te houden, zonder naar de vroegere inkleeding te gissen, behooren wij den vorm waarin zij tot ons gekomen zijn thans in oogenschouw te nemen.

Allerwege heeft het gedicht der Nevelingen lofredenaars gevonden, en de opgewondensten hebben het gelijk gesteld met de Ilias, ja soms nog wat daarboven verheven. Zoo wij al niet in die onbegrensde geestdrift deelen, onze ingenomenheid met het voortreffelijke dichtstuk is groot genoeg om er met eenige uitvoerigheid bij stil te staan.

De stof die hier behandeld wordt steekt zoo scherp af tegen den inhoud der ridderromans, dat men onwillekeurig genoopt wordt die twee soorten tegen elkander te stellen; en die vergelijking zal in ons oog noodzakelijk de schaal ten voordeele van het volksepos doen doorslaan, omdat daarin eene grootscher, algemeener gedachte is uitgedrukt, die voor ons de grootste aantrekkelijkheid

heeft. Slechts zelden vonden wij in de riddergedichten de ware epische kunsteenheid: zelfs in het bloeitijdperk der ridderlijke kunst gaat die te loor, of schemert slechts even door om van de onmacht des verhalers te getuigen; waarom op al die voortbrengselen de naam van roman of dichterlijk verhaal veel eigenlijker toegepast wordt dan die van epos, waarop zij zelden recht hebben als men dien in zijne strikte beteekenis wil opvatten. Slechts één gedicht munt daaronder gunstig uit, en verdient een epos te heeten: het is de Walewein, die als den overgang uitmaakt tusschen de minder kunstmatig bewerkte epische gedichten uit den cyclus van Karel den Groote, en de volgende verhalen die zich louter op de schitterende schildering van uiterlijkheden toeleggen. Maar zelfs die Walewein wordt zoo beheerscht door de bekrompen inzichten van den tijd waarin hij ontstond, dat er veel voorafgaande studie van het tijdvak toe behoort om bij onze huidige beschaving recht te laten wedervaren aan de verdienste van dat gedicht. Wij zien er tegen op om met den held den duizelenden sprong te doen, waardoor hij zich in de wonderwereld verplaatst; en zelfs wanneer wij dien sprong gedaan hebben voelen wij ons op dat terrein niet op ons gemak, en wenden steeds den blik terug naar de realiteit die wij smachten weder te bereiken.

Met die geheele periode maakt nu het Nevelingenlied het scherpste kontrast. Streng genomen omvat het ook niet eene enkele epische handeling, gelijk van Kampen die daarin met veel warmte heeft trachten aan te toonen (1), maar veeleer, gelijk de Duitschers zelf toestemmen, twee afzonderlijke dramatische handelingen, wier begin, midden en einde echter zoo naauw samenhangen, dat alle afzonderlijke feiten natuurlijk en noodzakelijk uit elkander voortvloeien; waarbij naauwelijks iets van de willekeur des dichters afhangt, niets uit zijne persoonlijke beschou-

(1) Uitgelezen Verhandelingen en Redevoeringen, bl. 279.

wingswijze voortkomt, maar waarin elke gebeurtenis, elke verwikkeling of ontknooping uit het karakter der handelende personen of den drang der omstandigheden geboren wordt; terwijl de geheele reeks van opvolgende toestanden zich als vanzelf voor ons oog ontrolt, zonder dat iets onze gedachte op onszelf of den dichter afleidt. Hoe hier de tegenstelling met de riddergedichten opvalt, waar of de handelingen toevallig schijnen zonder dieper grond, of de verhaler ons zijne beschouwingen, zijne indrukken wil opdringen! Maar ook kost het ons geen moeite levendig aandeel te nemen aan personen of gebeurtenissen, omdat wat hier den loop der handelingen bepaalt, altijd de menschelijke ziel in beweging zal brengen; omdat wat hier grootsch en indrukwekkend is, zulks niet eerst wordt wanneer wij ons op een bijzonder standpunt plaatsen; omdat de bodem waarop de helden zich bewegen natuurlijk en niet konventioneel is. Wij staren hier, zegt Gervinus, niet op een enkelen held, die ons slechts een karig belang inboezemt door feiten die door hunne vreemdsoortigheid ons willen beguichelen; maar wij staan, gelijk het echte epos dat verlangt, te midden eener wereld van menschen, die niet slechts door de liefde worden gedreven, maar door den drang der omstandigheden; die niet tegen Chimæren strijden, maar met het noodlot; die zich niet blind in aventuren storten, maar door eene macht van buiten hun ontzettend lot met onweêrstaanbare kracht worden te gemoet gevoerd. In eenen vroegeren vorm der liederen schijnt dit nog duidelijker te zijn uitgekomen; want wij weten uit eene andere bewerking der sage in het gedicht 'twelk *Die Klage* getiteld is, dat eenmaal der Nevelingen schat (*hort*) een grooter en geheimzinniger rol in het verhaal speelde: de vloek die op het geroofde goud ligt brengt dáár de Bourgonden ten val. Die geheimzinnige kracht lag boven het begrip of gevoel van den verzamelaar, vandaar dat haar invloed hier naauwelijks zichtbaar is, maar toch nu en dan doorschemert. Daarom

ligt in het ons bekende gedicht het fatalisme meer in het karakter der hoofdpersonen Grimhilde en Hagen, die door gehoor te geven aan hunnen hartstocht, zichzelven en de hunnen in het verderf storten. Als Siegfried verslagen is toont Grimhilde zich wel tot verzoening bereid, maar als dan de noodlottige schat weêr in het spel komt, maakt de nimmer opgegeven smart voor den geliefden gade van lieverlede plaats voor de dorst naar wraak, waartoe het huwelijk met Ettel haar belooft in staat te stellen. Van dat oogenblik legt zij het beminnelijk vrouwelijk karakter af dat haar kenmerkte; en de vrouw die vroeger openhartig was tot onbezonnen-wordens toe, die louter teêrheid en welwillendheid koesterde, wordt nu haatdragend en peinst jarer lang op middelen om hare wraak te volvoeren; naarmate hare macht en aanzien toenemen, stijgt ook die wraakzucht, en als eindelijk het oogenblik der vergelding gekomen is, en allerlei prikkels, in de eerste plaats de moord van haar kind, haar tot grimmigheid vervoeren, treft zij met den slag die slechts den éénen moordenaar moest verpletteren, allen, en vergeet zich eindelijk door blinde woede zoover, dat zij met eigen hand haren broeder ombrengt. Dit alles is, naar de opmerking van Gervinus, wel niet in die duizend karakteristieke bijzonderheden geschilderd, die men bij eene echte epische voorstelling zou verwachten, maar toch in groote omtrekken aangegeven; en dan laat hij er op volgen: »dit bewijst hoe vroeg ons geheel eigenaardig wezen ons daarheen wijst, de uiterlijke gestalte onze poëtische figuren uit den innerlijken vorm te laten opmaken, terwijl het grieksche epos het omgekeerde doet, welk laatste meer overeenkomstig is met het wezen van het epos, gelijk het eerste met de eischen van het drama." Wij erkennen dit volgaarne, en wij merken daarbij op, hoe ook dit de richting onzer mnl. verhalende poëzie was; en wij zien er tevens eene verklaring in van de voortreffelijkheid der samenspraken, die natuurlijk het

best konden gelukken omdat daarin de harmonie was verzekerd tusschen vorm en geest. Door die richting in het uiterste te drijven krijgt onze romantische kunst dien schijn van oppervlakkigheid, van gemis aan diepte en eenheid: en juist daardoor munt de Walewein glansrijk boven de andere Artur-verhalen uit, dat hier, even als in het Nevelingen-lied, de strijd nog niet ten voordeele van het dramatisch beginsel volstreden is, al moet men ook erkennen dat het er al eene genoegsaam tastbare rol in speelt om de figuur van den held in de materiële schildering minder helder te doen voorkomen, en de taak der geheele afwerking over te laten aan de bespiegeling des lezers. Wij keeren tot ons gedicht terug. Tegenover Grimhilde staat Hagen in een kontrast dat, naar des uitmuntenden beoordeelaars uitdrukking, geen genie van de eerste grootte voortreffelijker had kunnen uitwerken. Van het oogenblik af dat de sture held uit den mond des meerwijfs zijn noodlot vernomen heeft en zich van de waarheid dier voorspelling heeft overtuigd, van dat oogenblik af aan wordt hij grimmig, woest en roekeloos; hij zoekt zelf alles op wat hem en zijne gezellen zoo diep mogelijk in het onvermijdelijke verderf moet storten, als wilde hij hun val zoo ontzettend mogelijk maken. Zijne houding tegenover Grimhilde toont dit allerwege: hij spreekt haar smadend toe en bekent den moord aan Siegfried gepleegd; zelf wekt hij den argwaan der Hunnen; en als eindelijk de uitbarsting daar is maakt hij door den moord van Grimhildes zoon het ontzettend bloedrood eindtooneel onvermijdelijk. Te midden van den storm verheft zich zijn karakter voortdurend tot eene grootheid die niet minder treffend is al is zij verschrikkelijk; — en in diezelfde mate daalt dat van Grimhilde. Hoe meer de ontknooping nadert, wordt ook de schildering voortreffelijker: van oogenblik tot oogenblik neemt het indrukwekkende der gebeurtenissen toe: na den hevigsten strijd vermeerdert de wildheid en levendigheid nog

bij den kamp der helden van Diederik, waarbij alleen de oude Hildebrand gespaard blijft; terwij dit alles nog overtroffen wordt door de verschrikkelijke wijze waarop eindelijk Gunther en Hagen vermoord worden.

Men moge nu al den duitschen beoordeelaar toestemmen dat die schrikbarende opeenhooping van gruwelen meer de katastrofe is van een treurspel dan het rustig einde van een heldendicht; men zal in allen gevalle geneigd zijn te erkennen dat de geheele inhoud, de feiten en karakters, iets wegslepends en verpletterends hebben, iets waarlijk groots en indrukwekkends. Wanneer wij nu van de stof op de behandeling, op den uiterlijken vorm overgaan, dan zou men wellicht verwachten dat hier harmonie heerscht, en men zou althans hopen dat men hier eene »beschaving van stijl en voordracht" mocht vinden, »die zoomin in de andere fabelkringen als in het heldenboek te vinden is". Hoewel onze voortreffelijke van Kampen door zijne hooge ingenomenheid met het onderwerp werkelijk tot die overtuiging kwam (1), kunnen wij echter zijne meening niet deelen. Integendeel tusschen inhoud en vorm vinden wij het scherpste kontrast: teekent de inhoud den grootsten rijkdom, de behandeling verraadt daardoor eene te opvallender armoede. Als de hoofsche dichter zijn soms min belangrijk verhaal door pracht van kleuren en rijkdom van vorm opluistert, en ons door het vuur zijner voordracht tracht meê te slepen, hier heeft het tegendeel plaats. Dit gedicht gunt den kolossalen voorvallen een al te bescheiden kleed: koud en eentoonig is de voordracht eener stof die ons tot zich trekt en treft; en terwijl de inhoud ons warm maakt, betreuren wij het dat de dichter zelf geen gloed genoeg had om dien in zijne verzen te blazen. Vandaar eene armoede aan dichterlijke beelden, gezochte rijmwoorden en eene doffe taal zonder klank en welluidendheid, die

(1) Uitgelezen Verhandel. en Redevoer., bl. 296.

verre terugstaat bij de rijke vormen en den harmonischen klinklank der hoofsche dichters.

Op de mnl. vertaling is geheel van toepassing wat wij van het origineel zeiden, voor zoover het kleine fragment ons tot een oordeel berechtigt (1). Bij eene getrouwe vertaling is natuurlijk geene meerdere verheffing van kunstvorm te wachten dan in het oorspronkelijke; en zoo men al moet toegeven dat de vertaling niet zonder verdienste is, op één punt staat zij beneden het origineel: in zuiverheid van rhythmus namelijk. Het Nibelungenlied is niet in korte versparen met vier toonverheffingen geschreven, maar bestaat uit strofen van vier lange regels, die door de cæsuur in twee deelen gedeeld zijn. De eerste helft bestaat in het origineel uit verzen van vier toonverheffingen, waarvan de laatste gewoonlijk op eene toonlooze, niet zelden echter ook op eene betoonde sylbe valt; de tweede helft heeft in de drie eerste verzen slechts drie, in het vierde meest vier verheffingen, terwijl die tweede helft steeds op staande rijmen uitgaat. In de vertaling nu gaat de tweede helft willekeurig op staande of slepende rijmen uit (2), en regelmatig heeft zij ook niet meer dan drie verheffingen. Ter verduidelijking volge hier eene strofe in origineel en vertaling:

893.	Von bézzerm pírsgewáetè	hôrt ich nié geságen:
	einen róc swárz phéllîn	sách man ín trágen,
	und eínen huót von zóbelè,	der rîche wás genuóc.
	heí wáz er bórtèn	an sîme kóchâere truóc!

(1) Enkele fouten vallen gemakkelijk in het oog: achter vs. 14 en 17 zijn de rijmwoorden (*rîje?* en *gaen?*) uitgevallen. Vs. 40 moet vóór vs. 39 gelezen worden. Tusschen vs. 44 en 45 zijn twee regels overgeslagen.

(2) Dit was het gevolg van het niet kennen des mhd. versbouws, die ook staande rijmen van twee lettergrepen toeliet, mits de eerste sterk betoond maar kort was, en de tweede toonloos, waardoor zij niet werd uitgesproken. Verg. mijn Mnl. Epische Versbouw, bl. 161—162

Daarvoor heeft de vertaling:

Geen bétren jágeclédrèn en hoórde noít man ságen,
ende énen róc von síděn mócht men hém sien drágen
ende énen hoét van sábelè, gewaérlíker díne:
het wás een diér goútboórt daer die hóren áne híne.

De poging om het duitsche element in de volkspoëzie te verlevendigen, en deze daardoor hare rechten te doen herwinnen, schijnt intusschen geheel mislukt, zeiden wij; want als de geleerde didaktiek hare plaats inneemt, vinden wij nergens in de latere gedichten eenige toespeling op of eenige aanhaling uit het Nevelingen-lied, dat zelfs nergens vermeld wordt. Slechts in een eenig gedicht komen de namen der helden voor die hier eene rol spelen: het is het stuk dat ten titel voert *Vier Heren Wenschen*, en dat door Mone en Blommaert is uitgegeven (1). De laatste kende het toe aan zekeren Boudewijn van der Loren, een gentsch dichter die in de laatste jaren der veertiende eeuw leefde, omdat het in hetzelfde handschrift staat met, en »in denzelfden vorm en trant" is als een gedicht getiteld *Achte personen wenschen*, waarin de naam van den gemelden schrijver gevonden wordt. Maar bij eenig nadenken zal men die gissing moeten wraken. Boudewijn schreef het laatst aangehaalde gedicht, en waarschijnlijk nog twee anderen in denzelfden trant, in zoogenoemde overslaghende rimen: namelijk in koepletten van vier regels, welke om den anderen rijmen (2), en waarin nim-

(1) De eerste in zijne Quellen und Forschungen, s. 148; de ander in het tweede deel zijner Oudvlaemsche Gedichten, bl. 114.

(2) Bij voorbeeld:

Achte personen saten
op enen lichten dach,
ende si dronken wel ende aten
in een vri gelach.

Of elders:

Het saten vrouwen scone
vive in ere steden,
ende ele die droech een crone
met groter moghentheden.

mer assonnancen voorkomen. De *Vier Heren Wenschen* daarentegen zijn in het rhythmus van ons Nevelingen-lied geschreven, en het is opmerkelijk dat het zuivere rijm daarin dikwerf voor de assonnance verwisseld wordt. Tot voorbeeld diene:

Doe sprac mijn heer Hagen: »ic wille ons raet geven,
»opdat gijt looft, gi heren, hoe wi weten selen
»welc hier van ons vieren draget den hoechsten moet."
Doe sprac die milde Rudegeer: »Heer Hagen, dat ware goet."

De inhoud van het stuk vormen de wenschen en verklaringen der vier helden Hagen, koning Gontier (of liever Guntheer, gelijk de rijmwoorden op *eer* bewijzen), de milde Rudegeer en Geernoot, geuit, aangaande het begeerlijkste levenslot. De geheele toon zoowel als de vorm van dit gedicht leert duidelijk dat het ouder is dan de laatste jaren der veertiende eeuw, en ik geloof het niet veel jonger te mogen stellen dan onze vertaling van het Nevelingen-lied, waardoor het waarschijnlijk geïnspireerd werd. Onder de wenschen van Hagen behoort:

»Ic woude Scimminc, Mimminc beide waren mijn!"

Het paard en het zwaard van Wittich waarnaar hij verlangt komen in het Nevelingen-lied niet voor. De dichter moet dus, volgens Mone, volksliederen op Wittich (Wedege) of het gedicht van Diederiks vlucht voor Odoaker gekend hebben. Dat dit laatste stuk van 't Heldenboek hier bekend geweest is valt moeielijk te bewijzen; maar dat de sage bekend was is zeker. Maerlant meldt in zijne Kronijk wel niets van die verzierde vlucht, integendeel hij teekent aan hoe Odoaker door Theodorik werd verslagen en gedood (IV Dl. bl. 221, 288); maar als wij bl. 340 lezen:

Conine Diederic was doot,
die mi dinct naar mijn lesen
dat Diederic vanden Baerne mochte wesen;

of bl. 324:

> Dese Diederic,
> dit wanic wel ende niet te scerne,
> dat was Diederic vanden Berne,

dan zien wij daaruit, duidelijk dat Maerlant de sage kende: en als wij de uitdrukking *naar mijn lesen* letterlijk mogen opvatten, dan zou men zelfs aan een geschreven gedicht mogen denken. Dat intusschen het gedicht dat ons hier bezig houdt niet uit de volkssage is voortgevloeid, maar blootelijk de vinding van een dichter die met het Nevelingen-lied bekend was, leert de omstandigheid dat Hagen, die toch in het bezit was van Siegfrieds zwaard Balming, nog verlangt naar een ander wapen.

In den vorm heeft dit gedicht veel geleden door verjonging en interpolatie: zoo het daardoor niet licht weder tot zijne vorige gestalte teruggebracht kan worden, met eenige aandacht kan men toch de bedorven plaatsen uitmonsteren. Dat het door Boudewijn van der Loren is nagevolgd, lijdt bij mij geen twijfel, maar uit de overeenkomstige trekken van zijne verzen met dit gedicht kan ik nog niet besluiten dat ook dit uit zijne pen zij gevloeid, maar blijf het ongeveer eene eeuw ouder stellen.

2.

SAGENKRING VAN KONING ARTUR.

Het zal niemand vreemd dunken dat, toen bij de vrijverklaring der gemeenten de derde stand in ongelooflijk korten tijd met reuzenschreden was vooruitgesneld op de baan van stoffelijke ontwikkeling; toen handel en nijverheid eene welvaart hadden verspreid die aldra weelde baarde, en allerlei meer verfijnde behoeften, waaraan men

tot nochtoe was vreemd gebleven, in 't leven riep, dat toen ook kultuur des geestes weldra om zich greep; want de geschiedenis leert allerwege dat, zoo stoffelijke welvaart de bodem is waarop hooger intellektuele ontwikkeling moet ontspruiten, deze laatste nooit achter blijft waar gene voor haar ontvankelijk gemaakt heeft.

Voor een oogenblik mocht er toen eene poging gedaan worden om de oude traditie weêr te doen herleven, en de volkspoëzie mocht het hoofd omhoog steken om een protest in te leveren tegen de letterkundige richting van den verkwijnenden ridderlijken tijdgeest, die poging kon — de uitkomst leert het — geene gewenschte gevolgen hebben; want het standpunt zelf dat men koos had geen vasten bodem meer: dit bewijst het feit alleen reeds dat men bij de hoogduitsche zangers moest te rade gaan in plaats van in eigen boezem de kracht te vinden tot den strijd. Maar buitendien moest dat terrein onvruchtbaar zijn, daar de praktische burgerij, die den toon begon te geven, geen oor had voor die toonen uit den voortijd, hoe krachtig en harmonieus ook; en, zoo zij zich eene letterkunde wilde scheppen, dit zou doen met het oog op het heden en de toekomst, niet op het verledene: met zin voor waarheid en leering, niet voor wat als sage of verdichting slechts de fijner snaren des gemoeds doet trillen, die onder de pozitieve beslommeringen des levens vrij wat verstompt waren. Maar alvorens eene bewuste letterkunde te baren, moest de zucht naar intellektueel genot, hoewel dan ook minder bestemd, zich doen gelden; en het kon niet missen of de litteratuur van den adel, de poëzie van den dag, die voor de hand lag, moest den burgerlijken geest het voedsel schenken waarnaar hij hunkerde. Maar er was nog een andere reden waarom de burgerij zich met drift op die ridderpoëzie wierp: wanneer eene nieuwe klasse der maatschappij beteekenis begint te krijgen in de geschiedenis der beschaving, wanneer zij zich begint te verheffen boven het peil

van middelmatigheid dat tot daartoe haar deel was, dan zal zij in die eerste periode harer verheffing er naar streven de voorrechten niet alleen te verkrijgen der klasse die onmiddelijk boven haar staat, maar zij zal zich zooveel mogelijk aan die klasse trachten te assimileeren, hare vormen, haar uiterlijk, haar buitensporigheden over te nemen, totdat het haar eindelijk bewust wordt dat zij tot eene grootscher taak geroepen is. Leert dit de staatkundige geschiedenis van bijna alle volken, ook in het letterkundige kan men dezelfde opmerking maken; en daaruit alleen is het te verklaren, dat in de laatste helft der dertiende eeuw de riddergedichten de algemeene sympathie, ook van de burgerij, verwierven. De getuigenissen van gelijktijdige schrijvers laten geen twijfel omtrent de graagte waarmeê naar die poëzie werd geluisterd (zie I Dl., bl. 190—204 en 235). In welke rangorde zich de burgerij de sagenkringen van Artur en Karel den Groote toeëigende, is niet wel aan te geven: waarschijnlijk had dat door elkander plaats; en de rangregeling die ik vroeger aannam (I Dl., bl. 235), moet bij nadere overweging als willekeurig verworpen worden; want daar de beschaving nu meer individueel werd dan vroeger het geval kon zijn, moesten duizenderlei omstandigheden bij verschillende personen in onderscheiden plaatsen de keus bepalen op den een of den anderen dier kringen, wier verschil van richting buitendien minder invloed moest hebben op een geslacht, dat aan beider geest evenzeer vreemd bleef, en dat er naar luisterde alleen omdat en zoolang het geen eigenaardiger letterkunde kende, waaraan men het oor kon leenen. De bekende gedichten werden dan op nieuw afgeschreven, maar ook nieuwe werden er bijgedicht of vertaald; en die nieuwe voortbrengsels der zieltogende romantiek traden in het leven onder den dubbelen invloed van den mingekuischten smaak der nog niet ten volle beschaafde burgers, en van den onmachtigen zin van reaktie tegen den burgerlijken tijd-

geest, waarvan wij boven (bl. 248) gewaagden. Vandaar aan den eenen kant vormen zonder leven en innerlijke beteekenis; vandaar aan de andere zij grover denkbeelden ten gerieve van een meer plat-prozaïschen, onhoofschen smaak.

Geen gedicht levert daarvan wellicht sprekender voorbeeld dan hetwelk ik den naam zal geven van *de Wraak over Ragisel*, omdat ten minste dit feit eene zekere eenheid aan het uit van elkander onafhankelijke stukken samengelapte geheel geeft; en de naam van den held des werks, Walewein, niet tot titel kan dienen, daar dit aanleiding zou geven tot verwarring met den vroeger behandelden roman van dien. De beknopte inhoud is deze:

Artur had de gewoonte als hij een plechtigen hofdag hield niet ter maaltijd te gaan alëer er zich een aventuur had opgedaan: toen hij nu eens feest hield, en men reeds lang te vergeefs gewacht had, verscheen er eindelijk een schip waarin het lijk lag van een ridder: de schacht die hem gedood had stak hem wel »een gelachte" diep in 't ligchaam. Er was een brief bij, waarin men las hoe hij gedood werd, met bijvoeging dat hij die het trensoen uit de wonde zou trekken des dooden wreker zou zijn: de vijf gouden ringen die het lijk aan de hand had zou een ander aftrekken, die daardoor de helper des wrekers moest worden.

De beste ridders van het hof beproefden te vergeefs het aventuur te bestaan, tot het Walewein gelukte de speer uit de wond te trekken; maar geen van allen vermocht de ringen van de doode hand te nemen. Een vreemde ridder die daar kwam aangereden maakte er zich zonder moeite van meester en reed er meê heen. Walewein tijgt hem na omdat hij alleen met zijne hulp het aventuur kan volbrengen; maar hij kan hem niet bereiken. Op zijnen tocht komt hij aan het kasteel van eenen zwarten ridder, die iederen vreemdeling doodde en

de hoofden op staken aan de poort zijns kasteels ten toon zette. Zij bevechten elkander: Walewein te voet, de ander te paard. De zwarte wordt overwonnen en bekent nu dat zijne booze gewoonte voortsproot uit de hoop van Walewein zelf ook op die wijs te dooden, dien hij haatte omdat hij hem eenmaal in een steekspel zijne geliefde had afgewonnen. De zwarte krijgt genade en wordt des overwinnaars man, en bij het afscheid belooft deze hem zijne hulp als hij die mocht behoeven.

Walewein komt weldra aan het kasteel eener jonkvrouw, die hem uit minnenijd het leven wilde nemen: hij geeft zich voor Keye uit en ontkomt zoo het gevaar. Als hij met list zijnen broeder Gariët, dien zij gevangen hield, verlost heeft, spoedt hij zich met dezen naar het kasteel van Maurus den Zwarte. De jonkvrouw zet hen met hare leenmannen na, en doet een hevigen aanval op de burcht. Die van binnen doen een uitval, maar worden na een hevig gevecht teruggeslagen: de poort van het kasteel wordt achter hen gesloten en in de verwarring blijft Walewein met zijn broeder daar buiten. In het woud dwalende ontmoeten zij eene jonkvrouw die door twee ridders mishandeld wordt. Walewein ontrukt haar aan hare belagers, en te samen begeven zij zich nu naar haar kasteel Lancgarde. Ydeine, dus was haar naam, deed hem weldra door hare schoonheid in liefde ontbranden: zij gaf hem te kennen dat zij hem uit dankbaarheid niets weigeren kon: weldra

> hi nam Ydeine bider kinnen
> ende cussetse an haer mondekijn,

en toen hij stouter liefkozingen waagde, verzette zij zich niet en werd de zijne. Des anderen daags trekken zij naar Kardoel: onderweg ontmoet hun een knaap die van 't hof komt en hun verhaalt hoe daar een jonkman gekomen was, die een mantel bracht die alleen der vrouwe van pas was die kuisch en trouw leefde. Allen hadden de

proef ondergaan; den meesten, zelfs de koningin niet uitgezonderd, was hij tot op de heupen gekrompen, en alleen de geliefde van Carados had hem kunnen dragen.

Toen zij ten hove waren aangekomen verscheen er een ridder, Druidein geheeten, die Ydeine als zijne geliefde opeischte. Walewein weigert haar af te staan en er wordt bepaald de zaak te beslissen door een tweekamp ten hove van koning Bandemagus. Keye, die Walewein reeds bespot heeft over zijne nieuwe minnares, voegt hem nu toe, dat hij haar wel in eere mag houden, die zoo bij alle ridders der wereld bekend is: op hare trouw zou hij waarschijnlijk wel kunnen rekenen! Walewein antwoordde daarop niet, want hij verzonk in mijmering over de vraag: »wat dat vrouwen gepeins es"? Als hij de koningin om inlichting vroeg, antwoordde deze dat het dwaas is zich in gepeinzen daaromtrent te verdiepen, omdat het vrouwelijk gemoed ondoorgrondelijk is. — »Ik »zal het toch te weten komen", zegt de ridder; en hij besluit zich op te maken in de hoop dat hij daaromtrent iets mocht vernemen. Hij beveelt intusschen Ydeine in de hoede der koningin.

Hij kwam in een bosch, waar hij een koning ontmoette die de kunst verstond zich onkenbaar te maken: dan scheen hij slechts zoo groot als een kind van vijf jaren, dan weder had hij de lengte van een reus. Onze ridder verhaalt hem de oorzaak van zijnen tocht, en de wonderkoning lacht hem uit en zegt, dat hij nergens voldoend antwoord op zijne vraag zal erlangen. Op des vreemden kasteel aangelangd zetten zij zich aan tafel: daarbij had iets merkwaardigs plaats. In den muur der zaal was een gat, en de tafel liep daardoor in een aangrenzend vertrek, waarin de koningin spijsde. De koning verhaalt zijnen gast nu dat dit eene straf is: van geringe afkomst had hij haar tot zijne gemalin verheven, maar zij had zich met eenen gemeenen knecht vergeten, en daarom deed hij haar den smaad aan, waarvan hij ge-

tuige was: de ridder mocht aan haar voorbeeld leeren »dat gepeins van vrouwen minne". En als deze er nu op bralt dat hij eene minnares heeft, die geen ander zou minnen al kon zij er de geheele wereld meê verdienen, stelt de koning hem in staat er de proef van te nemen. Hij blaast hem aan en doet Walewein zoowel als zich zelf de gestalte van een klein manneken aannemen, en zoo trekken zij naar Arturs hof. Walewein verwerft er weldra de gunst der trouw gewaande Ydeine, en hij verkrijgt nog dienzelfden nacht de overtuiging van hare ontrouw. Als hij zal vertrekken schenkt zij hem, op zijn verzoek, een kostbaren ring die vrijwaart van alle kwaad en dien hijzelf haar vroeger had geschonken. Als hij later onder zijne eigene gestalte dien ring terugeischt, beweert zij dien verloren te hebben toen zij in wanhoop over zijn vertrek de handen wrong: het kleinood was daarbij in het water gevallen en een visch had het opgeslokt. Dan vertoont hij haar den ring en zegt dat hij dien aan een klein riddertje ontweldigd heeft, dat hem dien spottend had voorgehouden, onder verzekering dat hij dien als liefdepand verkregen had van haar, met wie hij den nacht had doorgebracht. Ydeine wist eerst niet wat zij zou antwoorden, maar eindelijk

heeftsi so vele gedaen
an Waleweine met vrindelycheden,
daersi waren onder hen beden,
dat hi hare scout al quite
ende haer nembermeer quame te verwite!

De tijd naderde intusschen waarop zijn kamp met Druidein bepaald was, en hij begaf zich met de jonkvrouw op weg naar het hof van koning Bandemagus. In een dik woud gemoet hun een ridder, en Ydeine lonkt dezen vriendelijk toe. Als de ridder haar voor zich eischte wilde Walewein de beslissing dier vraag van een tweegevecht doen afhangen; maar de ander stelde voor haar midden tusschen hen te doen plaatsen, zij mocht dan

dengeen volgen dien zij het meest minde. Onder voorwendsel dat haar duidelijk was dat Walewein haar kwijt wilde zijn, vervoegde zij zich bij den vreemde. Deze nam haar in zijne armen, kuste haar voor Waleweins oogen en voer met haar weg, »dies Walewein sere mesbaerde": te meer, daar hij zijne gelofte niet zou kunnen gestand doen en haar meêbrengen ten kampe bij Druidein. Ydeine intusschen herinnerde zich dat Walewein een windhond had behouden die haar toebehoorde en waarop zij grooten prijs stelde, en zij verklaarde haren nieuwen minnaar, dat zij geen voet verder met hem zou gaan als hij haar dezen niet terug bezorgde. Zij keerden terug en er volgde nu een gevecht, waarin Walewein overwinnaar bleef. Als zijn tegenstander dood was, wilde Ydeine hem beduiden dat dit alles maar eene proef was geweest zijner trouw en liefde; maar hoe zij vleide en bad, het hielp haar nu niet meer. Hij voerde haar naar de kampplaats, en ofschoon hij Druidein overwon, schonk hij hem de jonkvrouw, wier ontrouw en wufte zin hem zoo bij herhaling gebleken was.

Dan volgt eene epizode waarin verhaald wordt hoe de jonkvrouw, aan wier minnenijd Walewein ontkomen was, het meisje gevangen hield dat hem gered had, en hoe Maurus en Gariët haar te hulp ijlden en het kasteel belegerden. De beangstigde burchtvrouw stelt voor het pleit door een tweegevecht te beslechten: Keye treedt onder een vreemden naam voor haar op, maar delft het onderspit, en zij neemt nu Maurus tot gemaal.

Walewein doolt rond om het geheimzinnig aventuur, waartoe het lot hem verkoren heeft, ten eind te brengen; aan den oever der zee gekomen vindt hij daar het schip waarin de doode ridder aan Arturs hof is gekomen: dit voert hem naar Schotland. Daar ontmoet hij eene jonkvrouw die zich beklaagt dat een kwade ridder, Gygantioen, haren amijs Ragisel gedood heeft, die niemand anders was dan de verslagene dien Walewein zou wreken.

Deze vindt hier ook den ridder Ydier, die zich van de ringen had meester gemaakt; en gezamenlijk zoeken zij nu den booswicht op. Als zij hem ontmoeten begint Walewein den strijd, maar Gygantioen, beschermd door eene betooverde wapenrusting, weêrstaat hem lang: als hij eindelijk zal bezwijken doorsteekt hij Waleweins paard en wil de vlucht nemen. Maar Ydier belet zulks. Hij wordt nu genoodzaakt zijne wapenrusting tegen eene andere te verwisselen, en door een grimmigen beer geholpen hernieuwt hij dan den strijd. Ydier verslaat het monster en Walewein doodt den onverlaat. De leenmannen des verslagenen brengen diens dochter Belinette aan den overwinnaar, zeggende dat haar vader hen had doen zweren, dat zij zijne dochter aan hem zouden geven, die hem het leven mocht nemen. Belinette was zeer schoon, en Ydier, die haar minde, begreep dat Walewein niet zoo »dom" zou zijn of hij zou haar tot zijne minnares maken: hij verstoutte zich evenwel hem te verzoeken afstand van zijn recht op de schoone te doen, en na eenige aarzeling maakt deze de gelieven gelukkig. Men viert bruiloft en dan trekt Walewein met Ragisels geliefde en het jonge echtpaar naar Kardoel tot koning Artur. Men verhaalt den koning de aventuren die men heeft ten einde gebracht, — Waleweins roem en Keyes schande.

Dit gedicht, dat ongeveer 3000 verzen bevat, is ingelascht in het derde boek van den Lancelot (1), en het zal wel geen breedvoerig betoog behoeven om te doen zien, dat het werkelijk tot het tijdperk van verval der epische kunst behoort. Wel zijn er blijkbaar feiten in behandeld die tot de hoogste oudheid verwijzen; maar die zijn zonder beteekenis en innigen samenhang los aan een geschakeld. Van her en ginds zijn de verschillende aventuren bijeengeschraapt, gelijk reeds de verbro-

(1) 2de Deel, bl. 76—96.

ken eenheid doet gissen; maar dit wordt ons duidelijk als wij zien hoe de epizode van Ydeine ook elders gevonden wordt (1), terwijl de toespeling op het bekende fabliau du Court Mantel er blijkbaar als met de hairen is bijgesleept. De verwilderde inhoud, het gebrek aan eenheid, de woeste romantiek, leeren ontwijfelbaar dat den dichter geen kunstideaal voor oogen zweefde; dat het hem alleen te doen was om met wonderbaarlijke feiten de nieuwsgierigheid te prikkelen en de fantazie te ontgloeien. En als wij den blik vestigen op den geest die hier allerwege doorstraalt, op de verachtelijke rol die de vrouwen hier spelen, op de onkieschheid waarmede de ruwe betrekking tusschen Walewein en zijne schoone geschetst wordt; op het karakter van den held zelf, die hier die hoofschheid heeft afgelegd, die hem eenmaal tot een toonbeeld voor anderen maakte; dan zullen wij ook van dien kant de overtuiging erlangen, dat de beschaafde geest van het ridderwezen had uitgeleefd, en dat dit gedicht bestemd was voor ooren, die niet door fijne kunstvormen geopend waren, voor gemoederen die een heftigen prikkel begeerden, maar weinig zin hadden voor die galanterie en uiterlijke beschaving, waarop de adel prijs stelde.

Tot dezelfde klasse behoort een verhaal dat mede in den Lancelot is ingelascht (II Dl., bl. 126) en ruim 3000 verzen omvat. De inhoud, die zonder eenige diepte is, komt daarop neêr, dat Keye Walewein benijdt en belastert: deze tijgt uit om door heldendaden te toonen dat hij de onderscheiding verdient, waarmede de koning hem behandelt. Hij wordt in verschillende aventuren gewikkeld, het eene al vervaarlijker dan het andere, en komt met roem beladen ten hove terug. Ook Keye is

(1) In het fransche gedicht du Chevalier à l'épée, afgedrukt in Méons Fabliaux I, 127 en in het 2de Deel van den Walewein, bl. 35. Zie vooral aldaar bl. 63.

met zijne gezellen uitgetogen om te beproeven of zij Waleweins roem niet konden verduisteren, maar onridderlijk zijn hunne handelingen en zij oogsten slechts schande. Als hij zich weder ten hove aanmeldt, wordt hij vandaar verdreven, en Artur verheugt zich daarover met den uitroep:

»Hi heeft menege quaetheid gedaen,
»laettene ten duvel volen gaen!"

Daar ook de vorm dezer rhapsodie zonder poëzie, zonder verheffing, ons geene aanleiding geeft er langer bij stil te staan, zullen wij in geen dieper onderzoek treden, te gereeder, daar wij in het tweede deel van den Walewein, bl. 118—124, eene ietwat breedvoeriger schets van den inhoud gegeven hebben.

De twee hier besproken gedichten zijn wellicht in hunnen vorm eenigsins gewijzigd omze te doen passen in het grooter werk waarvan zij thans een gedeelte uitmaken: dit geldt niet voor het volgende gedicht, hoewel het mede in denzelfden codex is geïnterpoleerd. *De Ridder metter mouwen*, dien wij bedoelen, was reeds bij name uit het gedicht *van der feesten* bekend, waar hij, vs. 197, genoemd wordt onder hen

die waren sere teblouwen
van minnen te menegher stede;

maar de uitgave van den Lancelot heeft ons eerst nader met dit dichtstuk bekend gemaakt, dat er aan werd toegevoegd zonder dat de afschrijver er eenige verandering in bracht als alleen een paar slotverzen die het voorgaande aan hetgeen volgt moesten vastlijmen. De inhoud is deze:

Koning Artur houdt hof te Kardeloet: hij krijgt tijding van den dood van Tristram (Tristan) en hij trekt met zijne voornaamste ridders op om bij diens uitvaart tegenwoordig te zijn. Intusschen komt er een knaap ten

hove, die wenschte door den koning tot ridder geslagen te worden; en terwijl hij zich bij de koningin aanmeldde, kwam daar een ridder voorbij die eene jonkvrouw grovelijk mishandelde. Deze smeekte Ginevra om hulp, en op raad van Keye, die ziek was achtergebleven, noodigt de koningin den vreemden knaap uit om de gevraagde hulp te verleenen. Zij sloeg hem ridder en schonk hem een zwarten wapenrok: zelf gordde zij hem het zwaard aan, en jonkvrouw Clarette van Spanje, eene nicht van Walewein, die in den roman van Percheval breedvoerig geteekend is, hield hem al de plichten eens ridders voor en schonk hem eene witte mouwe, waarmede zij hem tot haren ridder wijdde. Op Keyes ros gezeten snelde nu de nieuwe ridder voort, terwijl de kwade tong des drossaats zich niet kon weêrhouden om hem de schamperste smaadredenen na te zenden, hetgeen de jonkman zwijgend aanhoorde, hoewel hij besloot zich daarover te wreken. Weldra heeft hij den rooden schaker bereikt, overwint hem, en hoewel de jonkvrouw hem verzoekt den verwonneling het hoofd af te slaan, schenkt hij hem genade en zendtze beiden naar het hof met de boodschap dat hij zich op Keye zou wreken. De roode ridder bekent nu nog al zijne misdaden, en dit zoowel als het geheele tooneel herinnert aan den Walewein, — en dan trekt hij op om zijn last te volvoeren. Aan de jonkvrouw verzoekt de verwinnaar nog Clarette te boodschappen, dat hij haar bemint en dat hij haar ter eer op aventuren uittrekt, ten einde harer waardig te worden.

De ridder met de mouwe toog voort en herbergde dien avond bij de aanminnige Egletine, die weldra door zijne schoonheid werd bekoord (¹): zij durfde hem hare liefde niet belijden, maar verzocht hem haar broeder, den jon-

(¹) Na den maaltijd (Lanc. 2e D. bl. 102c)
Men sanc, men speelde daernaer,
ende scone aventuren ooc met
seidemen daer.

gen Cephalet, als schildknaap met zich te nemen. Beiden maakten zij zich den anderen morgen op weg en kwamen weldra aan het »Woud sonder genade", dat geen ridder durfde doortrekken. Bij den ingang ontmoetten zij eene jonkvrouw die van alles, zelfs van hare kleêren, beroofd was. De jonge schildknaap werpt haar zijnen mantel om. Zij verhaalt hare ontmoeting, waarvan sommige détails een flaauwen weêrschijn geven van een tooneel uit den Iwein, en de ridder metter mouwen dringt in het woud door om haar te wreken. Het liefelijk gezang der vogelen deed hem aan Clarette denken, en een blik slaande op de witte mouwe geraakte hij in geestvervoering. Dan volgt eene bespiegeling van den dichter, die zegt hoe vrouw Venus een boom in zijn hart plantte die eenmaal heerlijk zou bloeien en slechts hem kon bezwaren die met de »treken van gerechter minnen" niet bekend was. Maar, vervolgt hij bl. 104:

»maer die werelt es nu so cranc,
dat si al laet der minnen bedwanc";

en toch geeft de min kracht en moed: haar boom heeft twintig takken, die elk eene deugd dragen: de eerste heet mildheid, de tweede ootmoedigheid, de derde wijsheid, enz. Deze periode herinnert ons geheel aan het tijdperk waarin de Roman de la Rose ook den smaak voor het allegorische gevestigd had. — Zoodanig was de liefde van den ridder, en daardoor zou het hem gelukken al zijne medeminnaars, waarvan er verscheiden worden opgenoemd, in de schatting zijner geliefde te overtreffen.

In het woud bestrijdt en doodt hij eerst den fellen ridder Elyconas: deze overwinning gaat van plotselingen donder en bliksem vergezeld, en eene stem roept: »Ik »zal mijn broeder wreken!" Nu snelde een ruiter aan, verzeld van een leeuw, die hem in zijn woedenden aanval op den ridder met de mouwe hulp bood: het ondier lag weldra onder diens slagen geveld, en ook Amelant,

zoo heette de aanvaller, werd alhaast buiten gevecht gesteld. Beide strijders zijn ter dood toe gewond, en Amelant verhaalt nu, dat hij niet alleen heer is over veertig ridders en honderd woeste gyganten, maar ook over een dwerg, die zeer bedreven is in de heelkunde. Deze wordt geroepen, en met een ring die een steen van wonderbare kracht bevatte, bestrijkt hij de wonden, die zich daarop sluiten. De overwinnaar eischt nu dat Amelant der beroofde jonkvrouw hét geleden kwaad vergoede, en dan naar Arturs hof ga en het gebeurde verhale. De dwerg wil dit niet toestaan, en zet den horen aan den mond om de reuzen ter hulp te roepen; maar de verwinnaar trekt zijn zwaard en doodt na een hardnekkig gevecht den fellen dwerg. Allen trekken nu, om eene ontmoeting met de woeste reuzen te ontwijken, naar het kasteel van Egletine, waar zij hunne wonden verder laten genezen. De jonkvrouw die in 't Woud zonder Genade beroofd was, begaf zich dan naar Arturs hof om een kemper te verzoeken die haar goed recht mocht verdedigen tegen een aanverwant die haar van hare bezittingen beroofd had. Zij komt ten hove aan en verhaalt haar wedervaren, waarop de koning belooft haar een zijner ridders te geven om hare zaak te ondersteunen. Inmiddels zijn de reuzen uit het bosch opgetrokken om hunnen heer te wreken, en slaan het beleg voor Arturs burcht, die echter dapper verdedigd wordt. Op de tijding van dien strijd, trekt de ridder metter mouwen met Amelant daarheen. Als de reuzen hunnen dood gewaanden heer zien, zijn zij zeer verheugd, en het kost dezen niet veel moeite om hen te bewegen het beleg op te breken. Daarop zweert hij zijnen overwinnaar manschap, en keert met diens verlof met de zijnen naar huis terug. Van de tinnen had men den ridder met de mouwe gadegeslagen, en de koning zond Lancelot tot hem om hem uit te noodigen ten hove te komen; maar hij zeî gezworen te hebben daar niet te verschijnen, be-

vorens hij zich over Keye gewroken had. Toen de koning dit vernam was hij en die hem omringden zeer vertoornd op den lasteraar, die hen van zoo goeden ridder beroofde, en vooral Ginevra voer hevig tegen hem uit.

De ridder had zich weêr op weg begeven en ontmoette weldra den booswicht, die zich had meester gemaakt van de goederen der jonkvrouw die hij vroeger gered had. Deze wil ook hem van zijn paard en rusting berooven; er ontstaat eene vrij ruwe woordenwisseling en eindelijk een gevecht, waarin de roover gedood wordt. Maar de verwinnaar was zelf zeer gewond en afgemat: zoo kwam hij in een klooster, waar men hem van zijne wonden genas. De abt en de monnikken haalden hem weldra over om in hunne orde te treden, en hij legde de gelofte af, onder vooorwaarde dat hij ontslagen zou zijn als hij Clarette mocht winnen. Hij paste in 't klooster, want hij was »clerc ende geleert": toen hij te Doevre te vondeling gelegd was (dit vernemen wij hier voor 't eerst) had hij tien jaar school gegaan: hij was daartoe in staat door het geld dat men bij hem gevonden had. Later schaamde hij zich een vondeling te zijn en was uitgetogen om zijn vader op te sporen: op dien tocht was hij te Kardoel gekomen waar hij tot ridder gewijd was.

Terwijl de ridder in de grijze kovel gedoken was, deed Artur een tornooi uitroepen, in de hoop van hem zoo tot zich te lokken: daarbij was bepaald dat de overwinnaar de echtgenoot van Clarette zou worden. Cefalet was reeds gehuwd met de jonkvrouw, die door den held in hare rechten hersteld was. De ridder met de mouwe krijgt kondschap van dat tornooi, en niets kan hem weêrhouden er heen te gaan; maar om zijne gelofte niet te breken draagt hij boven zijne wapenrusting zijn ordenskleed. De monnik wekte op het tornooi aller verbazing, te meer daar hij alle ridders in den strijd over-

trof, en in de eerste plaats Keye den zadel deed ruimen. Bij het einde van elken dag trok hij zich onbekend terug; maar den derden morgen hechtte hij, na wederom wonderen van dapperheid gedaan te hebben, de mouwe aan zijn helm, en nu was zijn naam geen geheim meer.

»Dits hi, dits hi, diewi menen!"

klonk het nu overal, en de koning richtte een groot feest aan ter eere van den overwinnaar. Onder de hooge gasten bevond zich ook eene koningin, die, ouderloos geworden, haar leen van hem kwam verheffen. Op het feestmaal werd zij getroffen door de gelijkenis van den overwinnaar met een ridder, die eenmaal haar geliefde was geweest, en dien zij een zoon had geschonken. Zij bezwijmde; en weder tot zichzelven gekomen bestormde zij den vreemdeling met vragen naar zijne ouders. Hij bekende haar dat hij hen nooit gekend heeft, en dat hij zeven dagen oud te Doevre te vondeling was gelegd. De edele vrouw wist waaraan zich te houden, maar verborg hare gedachten. Na den maaltijd verzocht zij den koning dat de ridder met de mouwe haar naar haar slot mocht geleiden, en onderweg verhaalde zij hem nu dat zij zijne moeder was: zijn vader was een ridder, behoorende tot het gevolg harer ouders, en die uit vrees voor den ouden koning de vlucht had genomen, toen de gevolgen hunner minnarij niet meer te verbergen waren. Om de schande en straf te ontgaan, had zij haar zoon te vondeling gelegd. Thans, nu zij hem teruggevonden had, wilde zij hem heer maken harer landen. Hij vernam nu dat hij Miraudijs heette, en werd weldra door de landzaten gehuldigd. Vervolgens begaf hij zich weder naar Arturs hof, waar hij de hand van Clarette verwierf.

Men zou wanen dat daarmede de roman ten einde was, maar men zou zich bedriegen: hier begint eene nieuwe afdeeling, die geheel en al het karakter draagt van er door een navolger aan te zijn toegevoegd. Keyes

neef Galias wil zijn oom wreken en eischt Miraudijs te kamp, hem verwijtende dat zijn vader een gemeene dorper, een »bovier", was geweest. De strijd zou veertig dagen daarna plaats hebben. Miraudijs maakt daarvan gebruik om zijn vader te zoeken. Hij komt aan het kasteel van een edelman, die elken ridder, vooral die van Arturs hof, gevangen nam: hij verneemt dat ook zijn vader in diens boeien zucht, en besluit hem te redden. De ridder valt hem met verscheiden zijner gezellen aan, maar allen worden overwonnen, en Miraudijs kleedt zich in de rusting van den burchtheer, en het gelukt hem onder die vermomming in het kasteel door te dringen, waar hij bevel geeft dat al de burchzaten zich buiten de muren zullen begeven. Hij sluit dan de poorten en verlost de gevangenen.

> Die ridder metter mouwen ende sijn vader
> deelden menech soete wort te gader.

De verlosten waren in den kerker zeer verzwakt, en men was dus genoodzaakt af te wachten dat zij hunne krachten zouden hersteld hebben. Die van buiten riepen nu hunne vrienden en magen op en belegerden het slot; maar toen die van binnen genoegsaam hersteld waren sloegen zij zich door hunne vijanden heen en togen naar Kardoel. Arturs burcht werd juist belegerd door den koning van Ierland, die het hem zeer benaauwd maakte. Van de tinnen ontdekte Clarette het eerst de nieuwe bende die opdaagde, en toen zij de witte mouwe ontwaarde, die haar echtgenoot op al zijne wapenen had doen schilderen, riep zij den ontmoedigden verdedigers toe dat er hulp opdaagde. De kans keerde nu en de Ieren waren gedwongen het beleg op te breken. Daarop had de tweekamp van Galyas plaats: Keyes neef werd overwonnen, en alleen op voorspraak van de koningin bracht hij er het leven af.

De Iersche koning, die Arturs leenman had moeten

worden, was zeer gebeten op den ridder met de mouwe, wien hij zijn ongeluk weet. Hij besloot zich op hem te wreken. De voornaamste ridders van Arturs hof, en daaronder Miraudijs, deden hem, op zijn verzoek, uitgeleide: hij lokte hen naar zijn land en wierpze daar verraderlijk in eene harde gevangenis. Toen men te Kardoel niets meer van hen vernam besloot Ywein hen op te zoeken. Deze ridder had een liebaard die hem steeds verzelde, en met dezen aanvaardde hij den tocht. Toen hij vernam waar zijne gezellen gevangen gehouden werden bedekte hij zijne wapenen met een onooglijk kleed en nam een mager paard en begaf zich naar de stad in welker nabijheid het kasteel stond waar de gevangenen lagen opgesloten: hij deed daar, als ware 't om den broode, kunsten met zijn liebaard, dien hij liet springen en dansen, en verbleef er drie dagen. Toen werd hij op het kasteel ontboden, waar men hem echter schamper behandelde. Toen het nacht werd, wierp hij zijne vermomming af en toog zijn zwaard: met behulp van den vreeselijken leeuw had hij weldra de geheele bezetting gedood en zijne vrienden verlost. Te scheep wilden zij nu weêr naar Karlion terug: door mist en duisternis dwaalden zij af en kwamen aan eene burcht die belegerd werd door den koning van Cornuwaelge, die de gemaal wilde worden der burchtvrouw. Deze bleek de moeder te zijn van den ridder met de mouwe, die zich met de zijnen in het kasteel wierp; en zijn vader, die mede tegenwoordig was, huwde terstond zijne vroegere geliefde. Toen de belegeraar dit vernomen had daagde hij den ridder die hem dus van zijne uitzichten beroofde ten strijd: deze nam dit aan en toonde zich in dapperheid en hoofschheid zijnen zoon waardig. De koning werd overwonnen en moest aftrekken. En nu begaven allen zich naar Arturs hof, waar zij feestelijk onthaald werden, vooral door Clarette; en nu bleek ten duidelijkste hoe Galyas den ridder met de mouwe gelasterd had.

Daarmede is eindelijk dit verhaal ten einde, dat wel ten voorbeeld kan strekken van de meest wilde en aventuurlijke fantazie der middeneeuwsche dichters. Dat het tot het tijdperk van verval behoort zal niemand betwijfelen: wèl is hier de geest niet zoo ruw en onhoffelijk als in het naastvoorgaande stuk, wèl had de dichter waarschijnlijk een ander gehoor op 't oog, maar dit bewijst juist slechts de tweeërlei richting van het verval. Van eenheid kan hier geene sprake zijn, van poëtische vormen even min, daar de toon van het verhaal zich in den regel niet boven den kronijkstijl verheft en nergens eenig spoor van dichterlijke schildering of geestverheffing wordt aangetroffen. Maar ook op oorspronkelijkheid kan zelfs dit verhaal niet bogen; want blijkbaar heeft de dichter meer zijn geheugen geraadpleegd dan zijn scheppingsvermogen: ieder oogenblik stuit men op toestanden of beschrijvingen die uit andere werken, de gedichten, van Crestien de Troie, den Walewein, den Ferguut, ontleend zijn; en wie de teksten zelf aandachtig vergelijkt zal ons denkelijk toestemmen dat uit die vergelijking waarschijnlijk volgt dat de dichter met die stukken in het Mnl. bekend was en dus zijn werk niet naar het Fransch vertaalde. Vraagt men of de zeden die hier geschilderd zijn eenig licht werpen op het tijdperk der vervaardiging? die vraag is licht te beantwoorden door te verwijzen op de ruwheid in de onderlinge toespraken der ridders die elkander bevechten, en die een sterksprekend kontrast oplevert met de ironie die nooit in onhoofsche vormen is gekleed, waarmede de kampers uit het voorgaande tijdperk hunne gevechten kruiden: noch Walewein, noch zelfs Ferguut zou ooit zijne tegenpartij den scheldnaam »quade hont" toegeworpen hebben gelijk de held van dit stuk zich b.v. veroorlooft (Lanc. 2e D. bl. 111). Maar ook andere gronden pleiten voor een later tijdperk van vervaardiging: het is niet meer genoeg den held te schilderen als uitmuntende door moed en ridderlijke behendigheid, ook als geleerde moet hij

voorgesteld worden om aan alle hoorders te bevallen, en daarom heet het (t. a. pl.):

ooc was hi clerc ende gheleert:
. . . . te Doevre in Ingelant
daer ghinc hi ter scole tien jaer.

Men vergelijke daarmede de ridderlijke opvoeding van prins Roges in den Walewein (1) en men zal het onderscheid in het oog loopend vinden. —

Tot dezelfde soort behoort verder de roman van Torec, die ook al in den Lancelot is ingelascht, en het slot van het derde boek van dien roman uitmaakt. Ook hier zijn de zonderlingste en meestfantastische aventuren op een ge-

(1) Walewein, vs. 5331:

Mine moeder
soe leerde mi riden op een paert,
ende soe leerde mi die slaghe ontfaen
up minen scilt, ende weder slaen:
soe leerde mi tafelronde plien
ende daertoe volghen ende vlien,
ende hoe ic speren soude breken,
ende rudders uten sadele steken.
Soe leerde mi dienen vor jonkfrouwen,
ende scone met enen swaerde houwen;
ooc leerde soe mi spelen wel
scaec ende werptafelspel,
ende hoe ic slaen soude enen bal,
ende werpen enen steen int dal:
soe leerde mi vlieghen harentare
ghelike een valke oft sporeware
met sinen vlerken pleecht de doene.
. . . . . .
Soe leerde mi int water swemmen
alse een visc met sinen vennen;
dit can ic algader wale,
ende spreken sesterande tale,

welke twee laatste regels veel hebben van een inlapsel van later tijd, als duidelijk blijkt uit hetgeen er terstond op volgt:

dies nontsach ic mi clene no groot
ghenen man.

stapeld zonder samenhang, zonder dieper grond, alleen bedacht en aan een geknoopt om de verbazing op te wekken; en dat alles nog op veel opvallender wijs dan in het laatstbehandelde werk.

Zeker koning van het Roode Eiland ontmoet op de jacht eene overschoone jonkvrouw, zittende op een boom: zij droeg een kroon op 't hoofd van de zeldzaamste waarde. Hij wordt op haar verliefd, en huwt haar als hij verneemt, dat wie in 't bezit van dit kleinood is,

sone gebreet hem goet noch ere.

Nu waren er drie zusters, die samen vijftig kasteelen bezaten:

ende die twee hadden amise,
maer dat was in goder wise:
dat doe amise hieten sonderlinge,
dat waren getrouwe vrilinge.

Een dier minnaars weet zich meester te maken van de kostbare kroon, en een der zusters verkreeg die bij de deeling der goederen, waartegen elk der overigen vijfentwintig kasteelen ontving. De beroofde koningin ondervond weldra de gevolgen van den roof: haar echtgenoot stierf en zij verarmde. De dochter die zij baarde plaatste zij met een relaas van 't gebeurde nevens de kroon in eene ton, en vertrouwde haar dus aan de baren der zee. Zoo dreef het kind aan land in het rijk van koning Ydor, die het meisje, dat tot eene schoone maagd opgroeide, later huwde. Hij verwekte bij haar een zoon, Torec genaamd, die, opwassende, in alle ridderlijke deugden uitmuntte, en op zijn twintigste jaar ridder geslagen werd. Nu ontdekt zijne moeder hem het geheim harer afkomst, en Torec vat het voornemen op om de wonderbare kroon te gaan zoeken en het onrecht zijn geslacht aangedaan te wreken. Op zijn tocht onderstaat hij allerlei wilde aventuren: hij bevecht ridders, reuzen, dwergen, leeuwen en zelfs geesten; hij verovert kasteelen, beschermt jonkvrouwen die verongelijkt zijn en treuren, en

geeft daarbij de wonderbaarste blijken van dapperheid, kracht en edelmoedigheid. In dat alles wordt hij bijgestaan door de geheimzinnige bescherming van een toovenaar die zijn oom is, door wiens toedoen hij eindelijk niet alleen de verloren kroon erlangt, maar tevens de schoone Miraude, in wier bezit zij zich bevindt, tot vrouw krijgt. Wij zeiden reeds dat de verschillende aventuren noch onderling samenhangen, noch tot het hoofdfeit in eenige naauwe betrekking staan; dat zij alleen elkander willekeurig opvolgen om den moed des helds met de bontste kleuren te malen: het zal ons dan ook niet verwonderen dat van de veelvuldige personen die hier ten tooneele verschijnen, niet verder gewaagd wordt als het aventuur volbracht is, waartoe zij, zonder de minste oorzaak meestal, aanleiding geven. Wij rekenen het daarom onnoodig bij die verschillende tooneelen stil te staan: slechts van de zoodanigen willen wij gewagen die tot de karakteristiek van het werk bijdragen. Twee feiten trekken dan bijzonder onze aandacht: vooreerst de bedoelde tegenstelling tegen de Artur-romans, waaruit de schrijver intusschen zoowel den geheelen aanleg des stuks als menig détail ontleende; in de tweede plaats de invlechting van een geheel hoofdstuk dat van zuiver didaktischen inhoud is.

Miraude had een eed gedaan, slechts dien ridder te zullen huwen, die al de gezellen van de Ronde-Tafel had overwonnen. Torec volvoert dat heldenfeit, hoewel niet zonder behulp van Waleweins grootmoedigheid, die een gedeelte van Arturs ridders overhaalt om, als hij zelf, de buikriemen hunner paarden door te snijden, waardoor zij noodzakelijk ter aarde moesten geworpen worden bij de eerste joeste. In dien strijd zal men misschien nog geene tegenstelling tegen de Artur-romans ontwaren, als men ook Perchevaal, Ferguut en andere ridders evenzoo de gezellen van Karlion ziet bevechten; maar men herinnere zich dat deze daardoor de eer ver-

wierven van zelf aan 's koning hofhouding te worden opgenomen, hetgeen met Torec niet het geval is, die zelfs gedwongen moet worden om zich ten hove maar te vertoonen. Bovendien echter is er sterker bewijs voor de tegenstelling. Overal vinden wij Artur voorgesteld als den rechtvaardigen vorst, bij wien de onderdrukten hulp komen zoeken: hier wordt voor de eerste maal van hem verhaald dat hij een jonkvrouw, die altijd trouw haren leenplicht vervuld had, van hare bezittingen vervallen verklaarde, alleen uit een luim, omdat zij een formaliteit had verzuimd. Torec neemt het voor haar op en staat hare belangen voor in een tweekamp tegen Iwein, die het gewezen vonnis zou verdedigen. Torec is overwinnaar in den strijd, en Artur is genoodzaakt zijner beschermeling het geleden onrecht te vergoeden.

Merkwaardiger nog is de bijzondere strekking van het hoofdstuk dat ten opschrift draagt: *Hoe Torec int scip van aventuren was*, en welks inhoud deze is:

Nadat Torec een tijdlang door eene woestenij gereden was, kwam hij aan het kasteel van den ridder Idras, die hem uitnoodigde daar te vertoeven, want binnen drie dagen zou hij het schip van aventuren zien, dat hier eenmaal 's jaars kwam:

»ende diere ingaet, wet vorwaer,
»hine keert nembermeer daernaer."

Toen het schip zich werkelijk vertoonde, wapende Torec zich en ging er in, hoezeer het hem ook ontraden werd. Pijlsnel voer het nu vandaar, hoewel er niemand was die het stuurde. Toen het weêr stil lag zag Torec eene groene weide voor zich, waarin de schoonste burcht stond, die men met oogen zien kon. Vrouwen, jonkvrouwen en edelknapen vermeidden zich met allerlei spelen, en op dat gezicht toog de aankomeling er binnen. Een groot ridder wil hem den ingang betwisten met de wapenen, maar als de nieuw aangekomene zich tot

den strijd bereid verklaart, noodigt hij hem binnen te komen en belooft hem de »camere van wijsheiden" te laten zien, waar hij menige leering zou opdoen. Hij wordt er werkelijk binnen geleid, en hij was de eerste man dien dit te beurt viel.

Van soffire glase, van maerberstene
was die camere ghemaect rene:
venstrendoren van metale,
glasine vensteren van cristale.

Op yvoren zetels zaten daar de oude vroeden, en Torec met zijn geleider nam onder hen plaats. De eerste oude sprak: »Er bestaat geen hooger genot dan goede woor-»den te hooren: die vroetschap weet make ons daarmede »bekend." Een ander nam nu het woord en begon van de »hoghe heren" te spreken, en beweerde dat zij, van wie het gemeene volk moest leeren, oorzaak waren van alle kwaad: zij zijn valsch en »verkeest vander »eren;" zij zijn geheel blind en raken van den weg af, en de een volgt daarin den ander. Een tweede weidt mede daarover uit en betoogt dat dit de bron is van alle maatschappelijk kwaad:

»Als lantsheren sijn van fellen doene
»scamens hen te min die baroene;
. . . . . .
»dat eerste quaet comt vanden meesten.
»Dus eist dat gemene diet
»die quaetheit en scuwet niet.
»Vromecheit es sere verleget,
»wantmer in lettel hoven pleghet
»dat wi nu souden heten lof,
»want alle doghet nemet of:
»dies willict over recht kinnen,
»ens ghene doghet sine comt van minnen."

Dan wordt verder de vraag opgeworpen wat beter zij: of hoofschheid met mildheid, of vroomheid, verstand en matigheid? De een roemt de hoofschheid, de tweede moed; want, zegt hij,

»starcheit maect den mengen hooch";

en met mildheid komt men niet ver, tenzij men de juiste maat houde. Te veel geven is verkeerd, maar evenzeer het vasthouden van het goed; en dit laatste geschiedt heden maar al te zeer.

Een derde klaagt nu dat de besproken deugden te niet gaan:

»Lettel hortmen na goeden bispele:
»der quader sijn nu al te vele.
»Sele kent die doghet ende houdet quade:
»die werelt es van losen rade!
»Conste was wilen (*eertijds*) groot gewelt,
»nu neest anders niet dan gelt;
»die rike es nu wel gehort,
»men trecten tallen steden vort,
»wat hi sprect, si lovent alle".

»Maar als de arme wat zegt, men noemt het dwaasheid. »Armoede is eene groote schande! En daarbij is de »vrekheid over geheel de wereld verbreid, want »quaet »cruut es ghewassen saen." — En allen, die dit hoorden, vielen den spreker toe.

Dan wordt onder vrouwen en jonkvrouwen het vraagstuk bepleit of het beter zij eene maagd dan eene gehuwde vrouw te minnen? De jonkvrouw pleit voor reine, platonische liefde, en ziet laag neêr op de vrouwen; want

»van allen
»vrouwen sijn die rosen afgevallen."

Eene gehuwde vrouw wederlegt haar met veel warmte: minne van jonkvrouwen, zegt zij, is valsch:

»Ene joncfrouwe houter sevene
»an hare, met troost te ghevene;"

maar minne van vrouwen is wenschenswaard; deze bedriegen niet, maar *toonen* hare liefde, en eene gehuwde vrouw,

»si weet wel waer men die saken keert."

Sommigen waren het eens met het laatste betoog, en

anderen waren op de hand der jonkvrouw. — Zoo werd er nog over menig onderwerp geredetwist, tot 's avonds laat, tot groot genoegen van Torec, die eindelijk door zijn geleider weêr buiten de zaal werd gebracht. Drie dagen lang was hem dezelfde dagkorting bereid, en toen hij den vierden morgen ontwaakte, bevond hij zich, tot zijne groote verbazing, ter plaatse waar hij scheep was gegaan. —

En als wij nu de slotsom onzer beschouwing van dit werk zullen opmaken, dan leert ons de willekeur, waarmeê de aventuren elkander opvolgen en waarmeê de meeste figuren optreden en weder verdwijnen, de doelloosheid van enkele verschijnselen, de dorre toon en ongekuischte stijl, dat dit gedicht luttel kunstwaarde heeft. Niets boeit ons: idée en eenheid ontbreken ten eenen male, en de bandelooze, eigenzinnige uitspattingen eener verwilderde romantiek doen ons vermoeid naar het besluit haken. Enkele uitdrukkingen, zoowel als de tegenstelling tegen de eigenlijke Artur-romans, en de didaktische bedoeling die zich hier zoo onverholen kond doet, en meer dan iets anders den epischen gang stoort, dit alles maakt het duidelijk, dat wij met een jonger werk te doen hebben; en dit wordt bevestigd door den toon waarin over den geest der eeuw geredeneerd wordt: die klacht over 't verval van kunst, dat niet waardeeren der minne en het verlies van deugd en degelijkheid, herinnert ons aan den toon dien Maerlant aansloeg, en aan de denkbeelden die algemeen waren toen hij begon te schrijven.

Al de gedichten, die wij in dit hoofdstuk behandeld hebben, dragen het kenmerk van verval der kunst niet alleen, maar vooral van uitblussching van den ridder-geest, die eenmaal in gelijksoortige werken had geflonkerd. Men voelt bij de lezing duidelijk dat de eeuw waarin zij ontstonden, eene andere richting had genomen,

en dat de traditie met machtelooze, verouderde, onbezielde vormen wil kampen tegen eene nieuwe beschaving, die zij niet verstaan kon noch achten. De ridderlijke kunst van dit tijdperk is in hare verhouding tot de opkomende burgerlijke didaktiek der adelijke kokette gelijk, die lang de gevierde schoonheid van den dag was, maar allengs, bij het verdeluwen harer wang en het verduisteren van haar oog, verlaten wordende voor de frissche, maar min gepolijste aantrekkelijkheid van een gezond en jeugdig landmeisje, den invloed dier laatste tracht te bekampen door de lonken en aanvallige bewegingen harer jeugd weder op te rakelen, die zij nu door overdrijving, en omdat de ziel er aan ontbreekt, parodiëert, terwijl zij echter, haars ondanks, zichzelve bovendien betrapt op enkele onhoofsche vormen waarmede hare mededingster haar heeft besmet.

Gevoelt zoodanige spijtige edelvrouwe dat haar tijd voorbij is, en dat haar eigen bekoorlijkheden den kamp niet meer kunnen volharden, dan roept zij hare voorvaderen te hulp en tracht hare mededingster te bedwelmen en uit het krijt te jagen door op den historischen roem van haar eigen geslacht te brallen; door de glorierijke feiten en eervolle daden te vermelden, waardoor hare voorzaten zich beroemd hebben gemaakt en den adel verworven. Zoo deed ook de poëzie; en waar men niet meer volstaan kon met herhaling of nabootsing van het aantrekkelijkste uit het luisterrijkste riddertijdperk, met zijne verfijnde vormen en overdreven denkbeelden van hoffelijkheid en riddereer, daar nam men zijne toevlucht tot de sterker sprekende feiten van een ruwer heldentijdperk, die waarschijnlijk zouden kunnen rekenen op de sympathie van een geslacht, dat, zoo het al koud bleef bij de al te onpraktische dweeperij met overdreven deugden eener beperkte klasse, licht zin mocht hebben voor forscher, meer materiële individualiteiten, voor een kamp ten gevolge van meer algemeene, meer natuurlijke

hartstochten ondernomen. Zoo werd de meer op den achtergrond geschoven Karelsage weêr met voorliefde behandeld, de reeds bekende gedichten op nieuw gelezen en anderen uit het Fransch vertaald. Hier en daar vinden wij in de behandelde Artur-romans reeds sporen van den invloed, dus van de bekendheid, van den anderen sagenkring; en wanneer wij b. v. in den Ridder met de Mouwe lezen (1) dat, als Artur zijne ridders wil beletten de echtgenoot van den held des gedichts te hulp te ijlen, Walewein zich tegen die onrechtvaardigheid verzet en zijne vrienden oproept om, ondanks des koning weigering, met hem te trekken, en Artur dan, geheel tegen zijn karakter in al de overige stukken van dien cyclus, uitroept:

»Mine siele moete sijn verdomt!
»Ic ontseege u allen u leen al bloot!"

dat voorts Lancelot hem even onhoofsch antwoordt:

»Godsat heb hi dies hem ontbiet!
»dor dit gedreich en blivewi niet,
. . . . . .
»ende eer gi ons sout ooc derven,
»gevallet dat wi wouden keren,
»gi sout eer onse goet meren
»eer gi ons dervet, Godeweet!"

en als wij dan zien hoe Artur zich moet onderwerpen en hen bidt toch maar spoedig weêr te keeren; — dan zullen wij in dat geheele tooneel den invloed van de ruwer Chansons-de-Geste niet kunnen miskennen. Evenzoo is waarschijnlijk de ruwer karakterteekening in de hier behandelde gedichten mede aan dien anderen meer en meer opduikenden sagenkring ontleend. Zien wij thans, welke de gedichten waren uit dien cyclus, die waarschijnlijk in dit tijdperk op het gebied der mnl. letterkunde overgingen.

(1) Roman van Lancelot, 2 D. bl. 119.

3.

SAGENKRING VAN KAREL DEN GROOTE.

Onder al de gedichten uit dezen cyklus is er wellicht geen enkel aan te wijzen dat in geheel de Nederlanden zooveel sympathie heeft opgewekt en zoo lang op de tong en in het hart des volks geleefd heeft, als het episch verhaal van de *Heemskinderen*, of, gelijk het naar den uitstekendsten hunner ook wel genaamd wordt: *Reinout van Montalbaen.*

De sage die aan dit epos ten grondslag ligt is overoud, en dagteekent zeker uit dezelfde eeuw waarin de Ogier van Ardennen het eerst van mond tot mond liep; en even als dit volksverhaal ontstond zij in de Nederlanden, en wel in datzelfde Ardennenwoud dat zijn naam gaf aan een groot deel van België, en waarbinnen zoowel de helden van dit gedicht als de beroemde Ogier het levenslicht zagen. Binnen de palen van Nederland zelf of in de volkstaal van het meerendeel dier gewesten heeft zich echter de sage niet tot een episch gedicht ontwikkeld: eerst na een uitwijking van eenige eeuwen, en na onder de hand der Fransch sprekende jongleurs te zijn vervormd, uitgebreid en in samenhang gebracht met andere zuidelijke verhalen, is zij in moderner kunstvorm hier weêr teruggebracht. Daarmeê wordt niet beweerd dat de overlevering hier geheel verloren geraakt was; integendeel, zij was blijven bestaan, maar had zich waarschijnlijk niet ontwikkeld tot die eenheid die later gevorderd werd om haar eene plaats in te ruimen in de rei der poëtische kunstgewrochten. Toen het gedicht in de tweede helft der dertiende eeuw uit het Fransch werd

vertaald maakte het hier waarschijnlijk zooveel opgang juist omdat het steunde op de overoude volksoverlevering, omdat het helden bezong die de sympathie hadden van geheel de natie, althans van dat gedeelte dat niet voor nieuwer, uitheemsche afgoden had gebogen. En men stoorde er zich niet aan, of merkte het naauwelijks op dat een andere geest thans de oude feiten eene nieuwe beteekenis gaf; ja, het was misschien juist die nieuwe geest, in harmonie met den grondtoon des tijds, die aan het gemodernizeerde verhaal zijn opgang verzekerde.

Dat de sage der Heemskinderen hier sints eeuwen diepen wortel had geschoten in het gemoed des volks kan geen twijfel lijden: het stoutste riddergeslacht in Holland (de Arkels) knoopte zijne eigen heldengeschiedenis vast aan het huis van dien Haymijn van Dardanië of van Ardennen (d'Ardane, verg. I D. bl. 281.), en zoowel in Noord- als Zuid-Nederland leveren de oudheden van menige plaats het bewijs van de overoude bekendheid en ingenomenheid met de helden en hunne sage (1).

Het is ons niet te doen om de geschiedenis der sage, die in haren geheelen omvang voor ons doel weinig vruchtbaar zou zijn, en die toch waarschijnlijk slechts uit eene opeenstapeling van gissingen zou bestaan. Wij zullen daarom niet trachten aan te wijzen wanneer en hoe de hoofdpersoon van het verhaal, de (later) heilige Reinout, geleefd heeft en gestorven is; wij nemen het verhaal in den vorm der dertiende eeuw, en zoo wij soms een blik terugslaan, zal het alleen zijn om, in het belang der kennis van het tijdperk dat ons nu bezig houdt, de veranderingen aan te stippen die er in de laatste anderhalve eeuw in gebracht waren. Een vergelijkende blik op dit gedicht en dat van Ogier bijvoorbeeld, of elk ander gewrocht van dat tijdperk, zal ons duidelijk doen zien

(1) Zie J. A. Alberdingk Thijm, Karolingische Verhalen, bl. 361; Reiffenberg op Phil. Mouskès, II, CCIV—CCVIII.

hoe gelijksoortige onderwerpen in de behandeling een hemelsbreed verschil opleveren, en ons tevens het duidelijkste inzicht geven in den geest die beide tijdvakken kenmerkt.

Bij de engte van mijn bestek zou ik hier meer dan ooit wenschen den inhoud van het stuk bekend te mogen veronderstellen; maar ofschoon dit nog kort vóór Bilderdijks tijd het geval mocht zijn (1), hoewel Alberdingk Thijm eene loffelijke poging gedaan heeft om ook dezen twijg der volkstraditie op nieuw te doen groenen, durf ik niet veronderstellen dat mijne lezers mij op het gebied der beschouwing zouden kunnen volgen wanneer ik niet eerst kortelijk de feiten in hun geheugen terugriep, hetwelk ik zoo kort mogelijk zal doen, onder verwijzing naar het breed uitgewerkte tafreel dat Thijm, in zijne reeds zoo dikwerf met waar genoegen aangehaalde Karolingische Verhalen, heeft gepenseeld.

Koning Karel hield te Pinkster een plechtigen hofdag, waarop de edelsten van zijn rijk, zoowel geestelijken als wereldlijken, vereenigd waren. Onder de ridders die om den feestdisch zaten, behoorden ook Haymijn, graaf van Ardennen, en Aymerijn van Narboen, zijn broeder. Deze maakten van die gelegenheid gebruik om den koning voor te houden dat, hoewel zij hem steeds trouw gediend hebben, Karel hun nog nimmer de waarde van een paar sporen had geschonken: zij begeerden nu ook op hunne beurt begiftigd te worden. De koning weigerde, en als de bloedverwant, die voor de beide heeren sprak, vuriger aandrong, sloeg hij, in toorn ontstoken, hem met zijn zwaard neêr. Groot was de opschudding die daarop volgde: alles liep te wapen, en op den eersten strijd volgde een oorlog, waarin de Ardenner brandde en roofde, kasteelen en kloosters vernielde, en zooveel schats meester werd dat hij met het geroofde goud de

(1) Verg. zijne N. Verscheidenheden D. IV, bl. 153.

hoeven zijner paarden liet beslaan. Zestien jaren duurde deze oorlog, toen de pairs den koning baden er een eind aan te maken. Karel liet nu aan Haymijn aanbieden zijn verslagen bloedverwant negenwerf met goud op te wegen en op die voorwaarde den zoen te maken; maar Haymijn wees dit van de hand, en eerst toen de koning eene nieuwe boodschap zond met aanbod hem zijne zuster, vrouw Aye, tot gemalin, en al het land dat hij hem ontnomen had terug te geven, liet de vertoornde leenman zich door zijne vrienden bewegen vrede te maken. Te Senlis kwam de zoen tot stand, maar niet dan nadat de koning met driehonderd edelen barrevoets en in een wollen kleed den vergramden bloedwreker waren te voet gevallen om vergiffenis te vragen van den manslag.

De zoen was wel getroffen, en Haymijn had wel Karels zuster gehuwd, maar hij bleef hem even vijandig: hij vatte terstond de wapens weder op, en zoover ging zijn haat tegen Karels geslacht, dat hij zelfs zwoer al de kinderen te dooden die van Karels zuster, zijne eigene gemalin, mochten komen.

Gewoonlijk was hij te velde, en toen zijne echtgenoot nu zwanger werd had zij door zijn afwezen gelegenheid dat te verbergen: onder voorwendsel eener pelgrimaadje toefde zij eenigen tijd in een klooster en beviel er van een zoon, die heimelijk werd opgevoed. Vier malen had dit plaats, en zoo had Haymijn zonder het te weten vier zonen: Ritsaert, Adelaert, Writsaert en Reinout.

Ook koning Karel had een zoon, Lodewijk genaamd, van gelijken ouderdom als Reinout; en toen deze van bekwame jaren was wilde zijn vader hem tot koning plechtig doen kroonen. Maar de genoten van Frankrijk weigerden daartoe over te gaan zoolang de vermogendste edelman, Haymijn van Ardennen, niet ten hove tegenwoordig was. Karel was dus genoodzaakt hem boden te zenden met de uitnoodiging ten hove te komen, onder belofte van wapenstilstand en vast geleide. Vier dappe-

ren, waaronder Roelant, nemen die gevaarlijke boodschap op zich. Als zij te Pierlepont op Haymijns burcht aankomen, luistert de grimmige graaf niet naar hun voorstel, en schijnt zelfs hunne tegenwoordigheid niet te bemerken. Vrouw Aye waagt het hun een welkomsdronk toe te brengen, en als zij haren gemaal zijn dorperlijk zwijgen verwijt, slaat deze haar met een vuistslag op den grond. Als hare magen haar weêr hadden opgericht, wischte zij zich het bloed van 't aangezicht, en Haymijn kussende bad zij hem dat hij hun mocht antwoorden.

De gedachte dat zijn vijand een erfgenaam heeft die hem in zijne waardigheden zal opvolgen, terwijl hijzelf verstoken is van mannelijk oir, en zijne vijanden na zijn dood zijn goed zullen bezitten, heeft Haymijn verbitterd en hem belet den boodschappers te woord te staan. Bijna dertig jaren was hij gehuwd en het geluk van vader te zijn was hem niet beschoren! Als hij daarbij verklaart dat hij den eed, eenmaal in verbolgenheid gezworen, voor nietig acht, toont vrouw Aye hem zijne zonen, waarvan de jongste hem bijzonder strijdbaar voorkomt. Hij kust hen allen op den mond, maar Reinout met zulke kracht, dat zijne lippen aan bloed springen. De jongelingen werden terstond ridder geslagen en het bleek nu hoe reusachtig groot Reinout was, daar zijn vader op eene bank moest klimmen om hem den ridderslag te geven. Allen kregen ook een paard, maar dat van Reinout scheen dezen te onooglijk, en met een vuistslag sloeg hij het dood: een tweede onderging hetzelfde lot, en een derde dat veel grooter was beklimmende, sprong de reus het de lendenen aan stukken, alles tot groot vermaak van zijnen vader, die zich verheugde over deze blijken zijner kracht. Hij beloofde hem nu een ander ros te geven dat zijner waard was: 't had de kracht van tien gewone paarden en de snelheid van een sperwer: Beyaert was zijn naam. Maar dit wonderpaard werd in

een grooten toren bewaard daar niemand het durfde naderen. Geheel gewapend trad Reinout den stal binnen, maar terstond wierp een hoefslag hem voor dood ter aarde. Toen hij bekomen was ontstond er eene lange worsteling tusschen hem en het paard, en eindelijk wrong de ridder hem een breidel tusschen de tanden en sprong hem op den rug. De deuren werden nu open gezet, en met woeste sprongen nam Beyaert zijne vaart tusschen de verschrikte omstanders door. Reinout scheen uit zijnen rug gewassen en temde het, zoodat het moede en mat, bedekt met bloed en zweet, voor zijn heer knielde toen deze er eindelijk was afgestapt.

Nu wilde ook Haymijn aan 's konings wensch gehoor geven en begaf zich met zijne kinderen, welgewapend en verzeld van een aantal sterke krijgers, naar het hof. Koning Karel reed hem te gemoet en heette hem blijdelijk welkom; maar Lodewijk was stroef en sprak zijne vijanden niet toe, en zijn somberheid vermeerderde nog toen hij Reinout als den schoonsten ridder van allen hoorde prijzen. Ook zijn uitmuntend ros benijdde hij hem, en Reinout weigerde het hem op zijne vraag over te geven. Dit alles zette kwaad bloed en noopte hem Haymijns kinderen smadelijk te behandelen.

Toen allen aan den feestdisch gezeten waren werden de Heemskinderen in een hoek verwezen waar de honden plagen te liggen, en hun werd niets voorgezet. Ziedend van gramschap vloog Reinout naar de keuken en maakte zich van verscheiden schotelen met spijs meester, schopte den kok eerst in 't vuur en sloeg hem daarop met zijne vuist dood. Als 't den koning geboodschapt werd gaf hij er zijne goedkeuring aan toen hij hoorde dat men zijne magen had veronachtzaamd. Maar Reinout zou nog een ander bewijs geven zijner ruwe kracht: als de drossaart hem gispte over zijne drift, begon hij te dreigen en weldra ging dit tot daden over, daar hij hem met een vuistslag velde en toen het doode

ligchaam met den voet stiet zoodat het een stuk weegs in de zaal vloog. Koning Karel droeg dit alles met gelatenheid.

Na den maaltijd kwamen zangers en speellieden in de zaal om de gasten te vermaken, en eindelijk werd het slapenstijd. Elk werd een bed aangewezen, maar op Lodewijks bevel moesten de Heemskinderen zich met eene bank vergenoegen. Reinout veranderde dit op zijne wijze. Toen allen zich ter ruste hadden begeven greep hij een ijzeren maliënhemd en sloeg daarmede zoo heftig op de gasten die te bed lagen, dat deze in de grootste drift de vlucht namen. Zoo verkregen de Heemskinderen voor zichzelven de beste bedden. Men klaagde 't gebeurde den koning, maar hij wees de aanklagers wrevelig af; en 's anderendaags werd Reinout zelfs tot den eerepost van bottelier verheven, Adelaert tot dien van drossaart, terwijl de andere broeders aan tafel zouden voorsnijden.

Den volgenden dag werd Lodewijk met veel statie gekroond, en toen de feestmaaltijd die op de plechtigheid volgde was afgeloopen, ging hij in een boomgaard en deelde daar aan de aanwezigen heerlijke giften uit: slechts Haymijns kinderen verkregen niets. Als de vader zich over dien smaad bij koning Karel beklaagde, deed deze de gebroeders voor zich komen en schonk toen aan Ritsaert het markgraafschap van Spanje, aan Adelaert dat van Apulië: Writsaert kreeg het beste leen tusschen Leuven en Parijs en Reinout werd beleend met Angers, Artois en Boulogne. Daarop gingen zij terug naar den boomgaard, en als Lodewijk het gebeurde vernam vermeerderde zijn nijd. Men begon te spelen, en Lodewijk beweerde dat hij een zwaren steen het verst zou werpen, omdat hij de sterkste en de edelste was. Haymijn beweerde dat zijn jongste zoon zich best met hem kon meten. Lodewijk wierp den zwaren steen twintig voetstappen verre, en wie het ook beproefde, allen

moesten voor hem onderdoen. Toen begon hij op Haymijn te smalen en hem te schelden. Deze ging om zijn zoon, en Reinout wierp den steen eene halve schrede verder. Driemaal werd de strijd hernieuwd, en steeds moest Lodewijk voor zijne partij onderdoen, ofschoon hij zulke kracht deed, dat hem 't bloed den neus en mond uitsprong. Hij verwijderde zich al mompelende dat Reinout slechts een gehuurde dorper was, dien Haymijn voor zijn zoon uitgaf. Hij zon op raad hoe zich te wreken, toen de gewentenlooze Gelloen, Hartraet, Macharis en Fouke hem te hulp kwamen. Volgens hunne inblazingen handelende, plaatste Lodewijk zich aan een venster en wenkte Adelaert. Deze dacht dat de vorst wijn begeerde en vulde eene gouden schaal met het edelste druivensap en ijlde om hem die aan te bieden. Maar Lodewijk zag hem somber aan, sloeg hem de schaal uit de hand en verweet hem daarop dat hij zich beroemd had beter schaakspeler te zijn dan hij, Lodewijk, zelf, waardoor hij hem vernederd en beleedigd had. Hoe Adelaert ook zwoer dat hij dit nimmer gezegd had, de genoemde verraders zwoeren het tegendeel, en hij werd nu gedwongen aan het schaakbord plaats te nemen. Lodewijk stelde voor dat hij die achtereenvolgens vijf spellen verloor zijn hoofd zou verbeuren. Adelaert verzette zich daartegen, maar werd gedwongen de voorwaarde aan te nemen. Eerst won Lodewijk drie spellen achtereen, maar toen keerde zijne kans, en zijne tegenpartij maakte hem vijfmaal achtereenvolgens mat. Hij ried nu den vorst om zoo kostelijk een pand niet meer te spelen, en voegde er bij dat die den raad gegeven had zeker belang moest hebben bij zijn dood. Lodewijk duidde hem zijne woorden zeer euvel: hij greep het schaakbord en sloeg hem daarmede zoo fel in 't aangezicht dat neus en mond aan bloed sprongen. Adelaert begaf zich naar den stal om zijn ongemak te verbergen. Kort daarop kwam ook Reinout daar en vroeg wat hem

deerde. Hoewel Adelaert allerlei uitvluchten zocht, begreep zijn broeder dat hij mishandeld was, en geraakte in zulke drift dat hij zijn zwaard trok en Adelaert bij de hairen greep om hem te noodzaken de waarheid te zeggen. Toen hij met de toedracht der zaak bekend was zwoer hij eens konings hoofd ter wrake te zullen nemen.

Haymijn, door zijne zonen onderricht, verzamelde woedend zijn volk en toog buiten de stad. Reinout en Adelaert wapenden zich en namen elk een blank zwaard in de hand. Dit alles met een mantel bedekkende, drongen zij in de feestzaal door: zij groetten koning Karel, maar te midden van den hofstoet greep Reinout Lodewijk bij het hair en hieuw hem het hoofd af, dat hij dan tegen den wand smakte dat 't bloed in 's vaders aangezicht sprong. Het geheele hof kwam in roere en snelde den moordenaar na, die in de verwarring ontkomen was en zich met zijn vader vereenigd had. Men geraakte slaags en de kleine bende des Ardenners werd grootendeels neêrgehouwen: Haymijns paard werd dood gestoken, zoodat hij moest vallen: de broeders vloden voor de overmacht. De paarden der drie oudsten bezwijken en Reinout doetze op Beyaert springen, en zoo gelukt het hun den najagenden vijand te ontkomen.

Haymijn zelf bleef gevangen: Karel bande zijne zonen uit zijn rijk en zwoer den vader te doen hangen en vrouw Aye te doen verbranden, omdat zij den moordenaar zijns kinds gebaard had. Door tusschenkomst der pairs schenkt hij hun genade, maar niet voor dat beiden gezworen hadden den koning hun kinderen te leveren, zoo zij er de macht toe hadden; en denzelfden eed moesten de twaalf genoten van Frankrijk alle zweren.

De kinderen van Haymijn verlieten het rijk en begaven zich in dienst van den heidenschen koning Saforet in Spanje; doch toen deze, na verscheiden jaren hunne hulp genoten te hebben, hun onderstand weigerde en

zich meester maakte van den schat, dien zij hadden meêgebracht, hieuwen zij hem het hoofd af en vlooden daarmeê, gezamenlijk op Beyaert zittende, naar koning Ywe van Dordogne, wiens grootste vijand de verslagene geweest was. Ywe, verheugd om zijns vijands dood, beloofde hun zijne bescherming, en zij zeiden hem hunnen dienst toe. Zij stonden hem ook bij in al zijne oorlogen, en gedurende vier jaar was hij, door hun toedoen, overwinnaar in elken strijd.

Intusschen kreeg koning Karel bericht van het vertoef der vier ridders aan Ywes hof: hij deed hem aanzoeken om de moordenaars van zijnen zoon Lodewijk uit te leveren. Ywes raadslieden waren verdeeld hoe daarop te antwoorden, want men vreesde in onmin te raken met den machtigen Karel; eindelijk volgt de koning den raad van Hugo van Averne, en in stede van Reinout met zijne broeders vandaar te verdrijven, schenkt hij hem eene rots aan de Gironde gelegen, om er een kasteel te bouwen; en hij geeft hem buitendien de hand zijner dochter, de schoone blonde Clarisse. Reinout aanvaardde dit, ten einde veilig te zijn tegen Karel van Frankrijk. Terstond na de bruiloft deed hij op de rots eene sterke burcht vesten: hij lokte landbouwers en ambachtslieden daarheen, en hij gaf er, wijl 't op een witten marmersteen gevest was, den naam aan van Montalbaen.

Koning Karel was dit weldra gewaar geworden, en hij liet Reinout aanmanen zich met al de zijnen op genade aan hem over te geven: deze weigerde, en nu kwam Karel het beleg voor de burcht slaan. Maar toen hij een jaar lang het omliggende land geroofd en verbrand had moest hij onverrichter zake aftrekken.

Niet lang daarna beving Reinout de onweêrstaanbare lust een bezoek te brengen aan zijne moeder, die hij in geene zeven jaren gezien had. Hij besloot met zijne broeders in het bosch pelgrims op te wachten

en die te verzoeken met hen van kleêren te verwisselen: in die vermomming mochten zij ongedeerd het land doortrekken en hunne moeder bereiken. Zoo gezegd, zoo gedaan. Zij hadden niet lang gewacht, toen vier pelgrims uit het Heilige Land opdaagden, die zij verzochten met hen van kleêren te ruilen: verschrikt stonden zij den ridders, die zij voor roovers hielden, hun verzoek toe: en zoo gelukte het Haymijns zonen ongedeerd het kasteel van Pierlepont te bereiken. De pelgrims werden binnengelaten en in tegenwoordigheid van vrouw Aye gebracht. De edele vrouwe liet hun, die uitgeput waren van den tocht, spijs en drank voorzetten: zij haalde zelve eene kanne wijns, en daaruit eene gouden schaal vol schenkende, bood zij die Reinout: met bevende handen greep hijze aan, en toen hijze leêg gedronken had, verzocht hij eenen tweeden beker om zijn brandenden dorst te lesschen. De vrouwe verbaasde zich hoe hij van den sterken wijn meer dronk dan zes ridders zouden gedaan hebben. Ten derden male eischte hij een beker en ledigde dien in één teug, zoodat de vrouwe hem van verbazing niet meer kon aanzien. Reinouts oogen begonnen nu te stralen van een hellen gloed, en zich vergetende, riep hij uit: »Had ik nog »eene schaal van dien wijn, zoo ontzag ik koning Karel, »mijn oom, geen stroohalm meer!" Adelaert voer daarbij verschrikt op, en hij stiet zijn broeder met den elleboog aan; maar deze was daartegen niet bestand en viel ter aarde, waar hij ten gevolge zijner onmatigheid bewusteloos bleef liggen. Nu sprak de stem des bloeds in vrouw Ayes binnenste: zij herkende haren zoon en nam hem in hare armen en kuste hem herhaaldelijk. Een uit Haymijns gevolg had nu mede de gebroeders herkend, en eischte van de moeder dat zij hen aan koning Karel zou uitleveren volgens haren eed, onder bedreiging van anders ruchtbaar te maken dat zij den moordenaar Reinout herbergde. Maar zij weigert onder be-

tuiging dat haar harte geen deel gehad heeft aan dien eed. Toen ging de verrader tot Haymijn en meldde hem het gebeurde, en drong er op aan dat hij zijne zonen zou doen vangen, onder bedreiging anders alles aan koning Karel bekend te maken. Haymijn voer in drift op en sloeg den fellen bode neêr; maar na zich beraden te hebben besloot hij in somberen ernst zijnen eed gestand te doen, en beval zijnen ridders zich te wapenen en trok met hen naar de ridderzaal. Toen men de gewapende schare over den binnenhof hoorde naderen vroegen de drie broeders hunne moeder om raad, die daartoe leidde dat zij Reinout in een binnenvertrek neêrlegden met het hoofd op een steen, en zich zelf met uitgetogen zwaard voor de zaaldeur plaatsten. Weldra begon het gevecht: wat de drie broeders met hunne zwaarden raakten bleef dood of zeer gekwetst. Reeds twee dagen had dit geduurd, al matter en matter werden de slagen der verdedigers, toen eindelijk Reinout uit zijn diepen slaap ontwaakte: hij nam nu de plaats zijner broeders in en zwoer niemand te sparen, zelfs niet zijn eigen vader: zoo heftig waren zijne slagen, dat elk hem vluchtte als den dood. Haymijn was genoodzaakt af te deinzen, en Reinout rende zijn vader met groote snelheid na, tot innig leedwezen zijner broederen, die hem volgden en ter goeder ure zijnen arm weêrhielden, die gereed was Haymijn te verslaan. Reinout liet zich maar gedeeltelijk verbidden, want hij bond hem handen en voeten en leî hem op een paard en riep een edelknaap, dien hij beval dezen man naar koning Karel te brengen. Als de knaap weigerde zijn gerechten heer dien smaad aan te doen, hieuw Reinout hem eene hand af en stak hem een oog uit, en nu bad de gemartelde ontferming en beloofde den last te volvoeren. Als Haymijn nu ten hove kwam en den koning het gebeurde verhaald had, liet Karel terstond al zijne mannen wapenen en trok op tegen Pierlepont, waaruit alleen Rei-

nout vermomd zich wist weg te maken. De overige broeders, niet tegen de overmacht bestand, wierpen zich voor 's konings voeten en baden om genade, maar hij liet hen in eene harde gevangenis werpen.

Reinout, begaan met het lot zijner broeders, laat den koning smeken om den zoen te maken: hij biedt hem aan Lodewijk negenwerf op te wegen met goud, ter zijner gedachtenis een gouden standbeeld op te richten, eene kerk te bouwen voor onze Lieve Vrouw; ja, den koning wil hij zijn goed paard Beyaert schenken en al zijne goederen van hem ter leen ontvangen;..... mocht de koning daarmede geen genoegen nemen, hij zou zijn land te vuur en te zwaard verwoesten en het goud uit kerken en kloosters ter soldij doen strekken zijner oorlogsmannen, en hemzelven het lot van Lodewijk doen ondergaan. Karel bekommerde zich noch om zijn aanbod noch om zijne bedreigingen, maar de twaalf pairs herinnerden zich dat zij van Reinouts geslachte waren en beletteden den koning hem of zijne broeders te schaden.

Intusschen was Reinout eens in 't bosch in slaap gevallen, en twaalf vreemde knechten hadden hem zijn goed ros Beyaert ontroofd, brachten het naar Parijs, en boden het den koning aan, die daarover niet weinig verheugd was, omdat Reinout hem nu niet meer zou kunnen ontkomen. Toen schonk hij het ros aan Roelant en deze zou het voor het oog van al de schoonen van Parijs buiten de poort berijden opdat een iegenlijk er de voortreffelijkheid van mocht bewonderen.

Toen Reinout ontwaakte en zijn verlies gewaar werd, was hij ontroostbaar, te gereeder daar hij dit als een merkteeken beschouwde van de bescherming Gods den koning geschonken. Toen hij nu het hardst misbaarde, trad er een man, oogenschijnlijk wel honderd jaar oud, in pelgrims gewaad, uit het kreupelhout te voorschijn: weldra bleek hij Malagijs te zijn, des jonkmans oom,

»die de konste verstond van Nigromantie, waarmede hij menschen en dieren vervormen konde, en makenze nu jong, dan oud en krank voor het oog der lieden; hij scheen bij hulpe van kruiden en steenen, die heimelijk in zijne kleederen genaaid waren, thands hoog bejaard en gebrekkelijk te wezen" (A. Thijm, bl. 179); en als hij verneemt dat Reinout weeklaagt om 't verlies van zijn edel ros, belooft hij het hem terug te bezorgen. Vermomd als pelgrims en door zijn tooverkunst schijnbaar oud en zwak, begeven zij zich op weg en langen juist bij de brug van Parijs aan, toen de stoet daarover zou trekken om Roelant te volgen naar de baan, waar hij het ros Beyaert zou berijden. De pelgrims zetteden zich neder op de brug, en Malagijs haalde een prachtige gouden schaal van onder zijn kleed te voorschijn en plaatste die tusschen hen beiden: daarop gaf hij Reinout de noodige aanwijzingen hoe zich te gedragen.

Langsaam toog de stoet van jonkvrouwen, edellieden en dorpers bij hen voorbij: toen de koning met Roelant naderde, werd zijne aandacht getroffen door de gulden schale, die hem wel duizend dukaten waard scheen. Op zijne vraag hoe dit kostbare stuk in hun bezit is geraakt, antwoordt Malagijs met behendige vleierij, dat hij in zulk gedrang zeker dien beker niet naast zich zou hebben durven zetten als hij niet geweten had dat hij veilig zou zijn door de zorg des konings, die zoowel het goed der armen als dat der rijken beschermt. Overigens is de schaal betaald met geld dat gedurende vele jaren in kerken en kloosters is bijeen gebedeld: de schaal heet de Heilige Graal, en 't is dezelfde, die door Christus en de apostelen bij het laatste avondmaal gebruikt werd; en wie uit die schale drinkt met een godvruchtig hart, verwerft vergiffenis van zonden. — Inmiddels buigt Beyaert, die zijnen meester herkend heeft, voor de pelgrims de kniën: de koning ziet daarin het bewijs voor de heiligheid des vreemdelings en twijfelt niet aan zijne

gezegden. Hij biedt hem duizend dukaten en meer voor zijn schat; maar de ander aarzelt, hoewel de koning zich aan hem bekend maakt. Als des konings oog op Reinout valt, die er zeer ontdaan uitzag, verhaalt Malagijs hoe deze, zijn neef, plotselings door een toeval bevangen, sedert vijftig dagen niet meer kon hooren, zien of spreken; en dat eene wijze vrouw hun gezegd had, dat hij van al zijne kwalen zou genezen, wanneer hij ooit het ros Beyaert mocht berijden. De koning belooft den lijder daartoe in staat te stellen, wanneer de Graalbeker hem wordt afgestaan. Malagijs stemt er in toe, ofschoon hij niet overtuigd schijnt van de deugdelijkheid van het aangeboden geneesmiddel. Zijn oude makker wordt met veel moeite op 't paard getild en slaagt er in zich overeind te houden in den zadel, en begint weldra te spreken en verklaart dat hij van alle kwalen genezen is. De koning en alle omstanders riepen dat er een mirakel geschied was, en Reinout maakte van de verwarring gebruik, gaf het goede ros de sporen en snelde vandaar. Malagijs hield zich als of hij zeer ongerust was over zijnen makker, die geen meester was over het vurige dier; en de koning verzocht de twaalf genoten Beyaert te willen opvangen. Allen stoven daarop voort. Reinout had intusschen zijne eigen gedaante terug erlangd en wachtte zijne vervolgers in om te vernemen of zij hem te lijf wilden. Maar als zij hem herkenden waren zij verheugd en verklaarden hem ongemoeid te willen laten; slechts de zoon van Fouke van Parijs wilde hem gevangen nemen opdat hij 's anderen daags met zijne broeders mocht gehangen worden; maar Reinout sloeg hem het hoofd van den romp. Daarop beval hij zijne broeders in de bescherming der Heeren en joeg voort naar Montalbaen.

Bij den koning teruggekeerd, verhaalde Roelant dat, ten gevolge van des verslagen schildknaaps onstuimig-

heid, Beyaert hun ontkomen was en dat hij in toorn daarover Foukes zoon gedood had. En de koning liet zich daarmeê paaien. Malagijs hield zich als of hij zeer beangstigd was voor het lot zijns neefs, en Karel, met hem begaan, beloofde voor hem te zullen zorgen. Maar aan Reinouts broeders wilde hij thans wraak nemen en hen doen hangen te Montfaucon. Bisschop Tulpijn echter en al de genoten verklaarden dat zij dit niet zouden dulden in 't belang van 's konings eer zelve; en toen Fouke, de vader des verslagen jongelings, den koning aanhitste om zijn plan door te zetten, greep Ogier hem bij de hairen en sloeg hem met een vuistslag op den grond, en Tulpijn ontbond de strikken der gevangenen en verklaarde dat niemand zoo stout zou zijn hen, ondanks de wet, ter dood te brengen, of hij zou 't beletten.

— »Zoo is er dan geen koning meer in Frankrijk!" riep Karel hevig geschokt uit, en tranen stroomden langs zijn grijzen baard. Op dat gezicht liet Tulpijn de drie ridders weêr boeien en sprak: »Heer koning, doe »er uwen wil mêe; maar ik raad u ten beste, laat hen »wettig terecht staan, neem den zoen aan dien zij bie»den!" — Op raad van Roelant werden zij weder in de gevangenis gebracht: de koning zou zich omtrent hun lot beraden. Vermomd gelukte het Malagijs den stokbewaarder een slaapdrank toe te dienen: hij opende de gevangenis en veranderde zijner neven gedaante in die van knechten, en voerdeze vandaar naar Montalbaen.

Nu volgt een tusschenverhaal, hoe koning Ansegis van Keulen bij Karel om hulp zendt, want hij was door koning Corsaen met een talrijk leger Heidenen overvallen. Roelant, Olivier, Namels en de dapperste paladijnen togen heen om hem te helpen. Na een hevigen strijd, waarin Roelant het opperhoofd der Saracenen velde, werd Keulen ontzet, en het hulpleger trok weder naar Parijs. Hemelhoog werd de verwinnaar geprezen en

men beweerde, hij zou nog grooter roem bejaagd hebben, had hij een paard bezeten zijner waardig. Om nu een paard meester te worden dat Beyaert evenaarde, liet de koning zijne kroon op een staak plaatsen tusschen Montmarter en de Seine, en beloofde dat, wie haar door een vluggen rid mocht vermeesteren, viermaal hare waarde in goud zou ontvangen; en dat hij het paard dat daar 't best zou loopen, koopen wilde om het zijnen neef Roelant te schenken. Malagijs maakte een mengsel van kruiden en bestreek er Reinout meê, die terstond de gedaante kreeg van een baardeloozen knaap van vijftien jaar; en Beyaert, dat ravenzwart was, deed hij van kleur veranderen, dat het sneewit scheen. Zoo vermomd en onkenbaar kwam Reinout zonder eenig gevaar te Parijs. Een enkele knecht aan de poort had hem en zijn paard herkend, maar toen hij hem wilde verraden, verstond Beyaert zijne woorden, of 't een mensch ware geweest, en sloeg hem voor de borst dat hij dood neêrviel. Te Parijs ging Malagijs nogmaals met zijne kunst te werk en maakte Beyaerts voorkomen mager en zwak, zoodat het geen twee penningen waard scheen. Vele waren de mededingers, en Reinout werd om zijn armzalig paard bespot; maar toen hij het goede ros met woorden aanzette vloog het als een pijl, zoodat alle toeschouwers over zijne snelheid doodelijk verbaasd werden. Reinout bereikte het eerst van allen den staak, nam de kroon en stortte zich daarmede in de rivier: nu maakte hij zich aan den koning bekend, en deze moest toezien hoe hij het kleinood naar Montalbaen voerde.

In zijne verbittering riep Koning Karel nu Ywe tot zich en kocht hem om, dat hij hem voor vier paarden met goud beladen Reinout en diens broeders zou in handen leveren. Fouke werd aan het hoofd van eene legerbende naar Vaucoloen gezonden, waar het verraad zou worden volvoerd, en Ywe begaf zich naar Montalbaen om zijn opzet te voltrekken. Reinout heeft een

voorgevoel van naderend ongeluk, maar hij mistrouwt zijn vader niet, die hem verhaalt dat hij den zoen voor hem bij den koning heeft getroffen, dien hij te Vaucoloen zou vinden, waar hij hem blootshoofds en barrevoets om vergiffenis moest bidden. Reinout wil zich van driehonderd gewapenden doen verzellen: Ywe dringt er op aan dat hij slechts door zijne broeders gevolgd, ongewapend, op muildieren gezeten, zich bij den koning zou vervoegen; dat dit tot de voorwaarden behoorde. Clarisse, Reinouts gade, heeft angstige droomen gehad, en raadt hem een verspieder uit te zenden om te onderzoeken of hij veilig kan trekken; maar Reinout is zonder wantrouwen, en ofschoon zij hem bezweert niet te gaan, wijl het haar voorkomt dat haar vader zelf hem verraden heeft, begeeft hij zich met zijne broeders op weg. Zij had slechts den tijd Ritsaert vier zwaarden te geven, die deze onder zijne kleederen verborg.

Te Vaucoloen werden zij Foukes standert gewaar, en hoewel zijne broeders verraad begonnen te duchten, kon Reinout die snoodheid niet in Ywe veronderstellen. Maar weldra reed Fouke op hem toe en kondigde hem barsch aan, dat Ywe hem verkocht had en de koning hem zou doen hangen. Als hij hem met zijne speer te lijf wil, voorziet Ritsaert zijne broeders met de verborgen zwaarden. Thans vangt het gevecht aan: weldra lag Fouke met gekloofden schedel neêr en Reinout beschreed zijn paard; ook de overige broeders raakten in den zadel, en de strijd werd algemeen. Als leeuwen hieuwen zij rond... Ritsaert werd door de overmacht gevangen, doch weêr ontzet. Maar de overmacht was groot, en toen Writsaert door bloedverlies in onmacht zonk nam Reinout hem op, en verzeld van de beide andere broeders beklom hij eene steile rots, die naauwelijks toegankelijk was, en vandaar wierp hij zware steenen op zijne aanvallers.

Te Montalbaen had Reinout een klerk achtergelaten die hem zeer lief had: deze las in de sterren dat zijn heer

verraden was, van alle kanten bedreigd werd en zou omkomen als men hem niet ontzette. Hij waarschuwde Malagijs, die in 't geheim zijne mannen vergaderde, en op Beyaert gezeten ter hulpe van de benaauwden ijlde. Op 't gezicht van het wonderpaard genas Writsaert plotselings van zijne zwakte. De gebroeders stormden nu van de rots af, en de vijand, van twee kanten besprongen, moest weldra het veld ruimen. In triumf keerde men nu naar Montalbaen terug, en Reinout zwoer dat hij Ywe zou doen hangen. Malagijs dit ergerlijke tooneel willende voorkomen, zond iemand vooruit om Ywe te waarschuwen. De verrader dorst Reinout niet afwachten en was zoo verschrikt, dat hij vandaar ijlde en in het klooster te Beaurepaer monnik werd.

Aan Karels hof dacht men dat Ywe zich ook jegens den koning aan verraad had schuldig gemaakt, en dat door zijn toedoen Reinout was ontzet. Roelant zwoer hem daarvoor te straffen met den dood, en de meeste genoten voegden zich bij hem toen hij met zijne mannen tegen hem optrok.

Toen zij in Gasconjen kwamen vernamen zij dat de verrader deze wereld »begeven" had en in het klooster te Beaurepaer was: ook daarheen trok Roelant en sloeg het beleg voor het klooster. Ywe zond nu om hulp tot zijn schoonzoon Reinout; maar deze antwoordde dat het hem gevallig was en dat men den vuilen dief mocht hangen. Clarisse was over dat antwoord diep bedroefd, want haar kinderen zou men steeds verwijten dat hun grootvader als een misdadiger was terecht gesteld. Haar weegeklag vermurwde eindelijk des gades hart, en hij beloofde naar Beaurepaer te gaan om Ywe tegen de genoten te beschermen; maar hij wilde hem vangen en naar Montalbaen meêvoeren. Hij maakte zich met zijne mannen op, maar snelde hen vooruit om Roelant te verzoeken hem den verrader uit te leveren. Toen hij te Beaurepaer kwam was het klooster reeds gewonnen, en

Roelant had Ywe met een koord om den hals in het woud geleid om hem op te hangen. Reinout verzoekt zijnen neef den gevangene aan hem over te laten: hij belooft hem ten eeuwigen dage te kerkeren. Deze weigert in kwetsende bewoordingen en stijgt van 't paard om het vonnis te voltrekken. Hij sloeg het koord van den strop om een boomstam en begon het aan te trekken. Reinout snelde met opgeheven zwaard aan en rukte het los: hij greep zijn schoonvader om het midden, sprong met hem op Beyaert en rende voort. Roelant hem na, schreeuwende dat hij een verrader was. Reinout nam aan het tegendeel te bewijzen met zijn zwaard, maar eerst moest hij zijn buit in veiligheid brengen. Roelant stemde er in toe. Toen de genoten de mare van den besproken kamp vernamen, trachtten zij Roelant daarvan af te houden: hij liep veel kans onder Reinouts slagen te bezwijken, en al overwon hij hem ook, dan zouden zij den dood huns bloedverwants wreken; — maar niets kon hem terughouden: hij had zijn woord verpand!

Reinout leî zijn schoonvader te Montalbaen gevangen en verklaarde toen dat hij alleen naar Beaurepaer zou terugkeeren om Roelant te bevechten. Toen de tranen zijner vrouw en de beden zijner broeders hem daarvan niet konden terughouden, wilden deze laatsten ten minste met hem trekken, maar hij verbood het hun. Op de kampplaats bad Reinout eerst zijn neef dat de kamp geen plaats mocht hebben, en hij bood hem zelfs het ros Beyaert, als hij ook zijn zoen met den koning wilde bewerken. Maar Roelant was onverzettelijk, en dus begon het gevecht. Bij de eerste joeste stortte Roelant met zijn paard neder: toen de strijd hervat werd schoten de genoten toe om zulks te beletten, en Reinout, bevreesd voor verraad, vluchtte naar Montalbaen.

Toen koning Karel het gebeurde vernam, riep hij zijn heir bijeen en belegerde Montalbaen. Hevig werd er gestreden, en bij een uitval viel Malagijs den koning in

handen. 's Nachts verbrak hij door zijne tooverkunsten zijne boeien en begaf zich naar het slaapvertrek des konings, en voor het bed tredende sprak hij: »Heer »koning, Reinout heeft ons doen zeggen naar Montalbaen »te komen." Karel antwoordde half droomende: »Ik »kan niet gaan." Toen nam Malagijs hem op, droeg hem ongemerkt in de belegerde veste en leî hem op een bed. Toen hij ontwaakte stonden de vier Heemskinderen voor hem tot zijn grooten schrik. Maar Reinout viel op zijne kniën en bad genade. Karel weigerde, waarop Ritsaert in toorn losbarstende zijn zwaard verhief en hem dreigde dat hij moest sterven. Reinout weerde den slag af, want hij eerbiedigde in den koning altijd zijn heer. Malagijs trachtte Karel tot een zoen te bewegen, maar op die stem werd deze des te halstarriger: — »God »schende u!" riep hij uit. »Door uwe kunsten uit den »Booze ben ik gevangen: sterf ik hier, gij, kwade dief, »zult er om vermaledijd zijn!" Hij wenschte zich echter met de pairs te beraden en Reinout liet hem vrij naar zijn leger terugkeeren. Vandaar zond hij eene boodschap aan Reinout, dat deze zich zou gevangen geven, en Haymijns zoon beloofde hem de sleutels van 't kasteel te brengen, mits hem lijfsgenade werd toegezegd. Karel wilde zich aan geene voorwaarden binden, omdat hij wist dat er geen voorraad van leeftocht in de burcht was. Inderdaad was de nood binnen Montalbaen zoo hoog geklommen, dat, toen reeds alle andere paarden waren verteerd, de broeders Beyaert dagelijks moesten aderlaten om zich met zijn bloed te voeden. Hunne bloedverwanten in 't leger konden echter niet over zich verkrijgen hunne magen te laten verhongeren, en met hunne blijden wierpen zij nu vleesch en anderen leeftocht naar binnen in plaats van steenen.

Evenwel begrepen de zonen van Haymijn dat zij 't hier niet langer tegen den koning konden uithouden, waarop zij, op Beyaert gezeten, in 't geheim de burcht

verlieten, waar zij Clarisse troosteloos moesten achterlaten. Het gelukte hun werkelijk de belegeraars te ontgaan en het ouderlijke kasteel in de Ardennen te bereiken. Maar Karel was hen gevolgd en sloeg ook hier het beleg voor: wederom hadden zijne vijanden hun behoud aan Beyaert te danken gehad, en hij zwoer bij zijne kroon dat hij dat paard zou doen sterven.

Vrouw Aye begaf zich tot den koning, viel hem te voet en bad dat hij mocht toestemmen in een zoen met hare kinderen; de genoten van Frankrijk voegden hunne bede daarbij, en Karel liet zich vermurwen: als Reinout hem Beyaert wilde leveren, om daarmeê te laten handelen naar goeddunken, mocht hij zich verzoenen. Als Reinout die voorwaarde verneemt, kondigt hij haar zijnen broeders aan, dieze hartstochtelijk verwerpen en liever hun leven lang strijd voeren tegen den koning dan Beyaert op te offeren. Maar Reinout begreep dat hij zich ook deze opoffering moest getroosten om vrede te verwerven van den koning, zijnen heer, en beloofde Beyaert uit te leveren. Hand aan hand begaven zich daarop de broeders tot Karel en vielen hem ootmoedig te voet, en Reinout bood den koning Beyaert aan, zeggende: »Handel er mede naar welgevallen!"

Karel deed het goede ros twee molensteenen om den hals binden en in de rivier werpen; maar 't kwam weêr boven, en zijn meester ziende sloeg het de steenen in stukken, zwom aan land en liep naar Reinout. Nogmaals leverde deze Beyaert over, en Karel liet nu aan elken voet van het edele dier een molensteen binden en twee aan zijnen hals, en liet het zoo in de rivier werpen; maar nogmaals kwam het boven en liep brieschend op Reinout toe. Adelaert kuste Beyaert voor zijnen muil. Toen Karel het paard terug eischte, wilde Adelaert zich in verontwaardiging daartegen verzetten, maar Reinout wilde om een paard den toorn des konings niet weder op zich laden: hij gaf Beyaert nogmaals over, maar

verklaarde tevens dat het hem ten vierden male niet meer mogelijk zou zijn. Karel beval hem nu het gelaat af te wenden, want in zijn blik putte Beyaert zijn ongehoorde kracht. Op nieuw werd nu het arme dier zwaar beladen in 't water geworpen: toen het weêr boven kwam hinnikte het naar zijnen meester, even als of 't een mensch ware die naar een vriend bitterlijk schreide.... eindelijk dook het neêr in de diepte en verdronk.

In de ziel getroffen door het offer dat hij gebracht had, liet Reinout zijne broeders bij den koning achter en begaf zich alleen naar Montalbaen. Toen Clarisse den dood van Beyaert vernam viel zij van droefheid in onmacht. — Reinout verdeelde nu heimelijk zijne goederen onder zijne kinderen, en in eene pij gedoken verliet hij des nachts in stilte het kasteel. Geen ros zou hij na Beyaerts dood meer beschrijden, geen zwaard meer gorden. Hij zwierf doelloos rond en kwam eindelijk bij een kluizenaar in eene woestijn, waar hij drie jaren verbleef, boete doende voor zijne zonden. Eindelijk beval eene stem uit den hemel hem naar 't Heilige Land te trekken om de Heidenen te bestrijden. Al bedelende toog hij naar Syrië, en met een zwaren pijnboom gewapend deed hij in het christenleger wonderen van dapperheid en hielp Akers innemen. Daar voegde zich Malagijs bij hem, die ook door eene stem des hemels naar het land van Overzee gezonden was. Door hun toedoen gelukte het den Christenen Jeruzalem te veroveren, bij welk beleg Malagijs den heldendood stierf. Als nu Reinout van den patriarch van Jeruzalem de absolutie voor zijne zonden erlangd had, keerde hij naar Europa terug. In Frankrijk vernam hij dat zijn zoon Aimerijn door Gelloen van verraad beticht was en zich van dien blaam in een kampstrijd wilde zuiveren. Hij begaf zich nu naar het hof, waar hij welwillend en met vreugde werd ontvangen: hij woonde den kamp en de overwinning zijns zoons bij, en vertrok toen in stilte weder. Hij toog in verre

landen en verdiende er het schamele brood door den werklieden mortel, steen of hout aan te dragen: dit alles geschiedde uit boete voor den moord eenmaal aan Lodewijk gepleegd, en ook uit hartzeer over zijn goed paard.

Eindelijk vernam hij dat er te Keulen eene kerk ter eere van Sint Pieter gebouwd werd en toog er heen. Voor één penning daags deed hij meer werk dan vijf anderen. Zijn ijver deed hem ten voorbeeld stellen door de opzichters, en dit wekte den toorn der andere werklieden in zulke mate, dat zij besloten hem van kant te maken om zelf in eere te blijven. Des nachts smoorden zij hem in den mortel, bonden hem in een zak en wierpen dien in den Rijn.

In Keulen leefde eene geestelijke zuster, die doof en blind was. Zij droomde datze aan den Rijn stond en daar een zak zag drijven, waarin het lijk eens vermoorden stak, en dat zij den zak aan land trekkende genezen was. Vol geloof begaf het vrouwken zich naar de rivier, en op haar innig gebed ontloken haar oogen en zij zag haar droom verwezenlijkt, en was van stonde aan gezond. En op hetzelfde oogenblik begonnen alle klokken in de stad vanzelf te luiden. Als de bisschop het gebeurde vernam trok hij in plechtigen optocht naar de rivier en vond daar het lijk, dat men herkende als dat van den ijverigen werkman, dien men in de wandeling »Sint Pieters man" noemde. Bij het ontkleeden vond men een gouden signet bij hem, waarop geschreven stond de naam van »Reinout van Montalbaen."

Als de inwoners van Dortmund het gebeurde vernamen, verzochten zij de overblijfselen van den man Gods te hebben: zij zouden ter zijner gedachtenis eene kerk bouwen. Maar de keulsche bisschop weigerde dit, en deed het ligchaam op eene kar leggen om het naar den dom te voeren; maar ziet, de kar reed vanzelf voort en hield niet stil voordat zij Dortmund bereikt had.

Daarin moest de bisschop wel berusten. Hij zond koning Karel een bode met bericht van het gebeurde, en de koning trok naar Keulen om den dood zijns neven te wreken: hij vond de moordenaars uit en lietze in den Rijn verdrinken. Toen toog hij naar Dortmund om voor 't laatst het heilige lijk nog eens te zien; maar toen hij in het graf zag was het ligchaam daaruit verdwenen en gevaren tot zijne broeders, die te Napels begraven liggen.

Dus stierf Reinout zaliglijk en verblijft met God in 't eeuwige leven, dat ook wij mogen beërven! —

Wij hebben slechts eene oppervlakkige schets gegeven van de hoofdmomenten des verhaals, waarin alleen zooveel is opgenomen als noodig was om den gang der gebeurtenissen in 't geheugen terug te roepen en het stuk in zijne eigenaardigheid te karakterizeeren. Wij volgden het Volksboek der zestiende eeuw, dat den ouden mnl. roman, waarvan slechts fragmenten zijn tot ons gekomen (1), op den voet schijnt te volgen. Misschien is daarin echter het een en ander verzacht, als men mag opmaken uit het verslag eener hoogduitsche vertaling van het gedicht door Gervinus gegeven; maar enkele ruwer trekken komen daar op rekening van den vertaler, en in allen gevalle levert de door ons gebezigde tekst genoegsame trekken om den geest van het stuk volkomen te beoordeelen.

Daar wij de geschiedenis der sage onaangeroerd laten zullen wij niet onderzoeken hoe hier verschillende overleveringen, die elkander vreemd waren, zijn onder een gemengd: wij stippen slechts aan dat nederlandsche en zuidfransche overlevering elkander hier de hand reiken, als blijkbaar is uit den omvang van het terrein, waarop het verhaal zich beweegt, en uit de verwisseling van den

(1) Afgedrukt in Hoffmanns Horae Belgicae, V.

naam des vaders van onze helden, Haymes d'Ardane met dien van Haymes de Dordogne (1). Zeer juist heeft Thijm gezegd (2): »Van den gang eener overlevering, in hare honderd vertakkingen, in hare uitbreidingen, besnoeiingen, vervormingen, in al hare fazen, rekenschap te willen geven, acht ik een pogen, dat weinig hoop geeft op een goeden uitslag;" maar hij zag de eischen eener kritische geschiedenis over het hoofd, als hij, mede met betrekking op ons gedicht, er op laat volgen: »mij komt het naauwelijks mogelijk voor de tijden..... met juistheid en blijkbaarheid af te bakenen waarin zekere oorzaken bij het volk, die men met volledigheid aanwijst, het karakter der overlevering in de form van het poëem noodwendig veranderden, hetzij tot het prikkelen van ruwer hartstochten en grover smaak, of tot het streelen van fijner zeden." Hoe moeielijk die zifting ook zij, wie eenig licht in den baaiert onzer middeneeuwsche historie wil ontsteken is tot de proef verplicht: te gereeder wanneer, zoo als doorgaans, uiterlijke zoowel als innerlijke wenken hem het spoor wijzen. Men late zich maar niet afschrikken door een al te angstig en te beperkt afbakenen van de »juistheid" des tijds. In het onderhavige gedicht zal men al spoedig twee elementen kunnen ontdekken: een ouden kern onder de moderner tinten, waarmede hij later werd opgeschilderd; als wij dit met een enkel voorbeeld hebben aangewezen, zullen wij tevens zien of wij grond hebben om die verschijnselen naar tijdsorde te klassificeeren.

Men brenge zich de karakteristiek te binnen onzer letterkunde in de twaalfde eeuw, zoo als wij die in het tweede boek hebben trachten te schetsen, en men zal niet kunnen ontkennen dat tot de hoogste oudheid, tot

(1) Verg. ook boven, bl. 58.
(2) Karolingische Verhalen, bl. 76.

een tijdperk van ruwe materiële kracht, behooren voorstellingen als deze: waar de held een gespierde reus is, die forsche paarden de lendenen verbrijzelt als hijze beschrijdt; die bij de minste opwelling van drift zijne tegenstanders met een vuistslag neêrvelt of in 't vuur werpt; die drinkt als zes anderen (verg. I D. bl. 301 en 327); die geene andere deugd kent dan de bloedwraak; die voor 't oog des vaders den zoon vermoordt en den vader en het lijk schoffeert; die zelfs zijn eigen vader aan zijne wraak wil opofferen en volgens een handschrift hem werkelijk misvormt en martelt (1), en zoo naar zijnen leenheer zendt om dien te smaden.... Niet minder behoort tot den ouden heldentijd dat werpspel met verbazende steenklompen, dat men ook in de Nevelingensage terugvindt; en dat tooneel bij het schaakbord herinnert ons geheel aan de zeden die in het zeer oude gedicht van Ogier geschilderd zijn. Ja, men mag niet zonder grond aannemen dat dit voorval, de daarop volgende moord van des konings zoon, en de bloedveete, die er uit ontspruit, niets anders is dan eene nieuwe redaktie van dezelfde sage die ons in den Ogier wordt medegedeeld; en zoowel die opmerking als de zoo even opgesomde karaktertrekken leiden er ons toe om den oudsten vorm van ons gedicht in de twaalfde eeuw te zoeken, gelijk de sage waarschijnlijk reeds uit de tiende stamt, waarheen de aangestipte punten verwijzen.

Dat een jonger tint op het oude tafreel gebracht werd zal mede niet moeielijk te bewijzen vallen, wanneer wij de détails met eenige aandacht beschouwen. Enkele partijen zijn blijkbaar verzacht: men herleze het tooneel

(1) In den kamp te Pierlepont maakt volgens onze lezing Reinout zijn vader slechts gevangen en zendt hem op, terwijl hij den knaap die weigert hem naar Karel te geleiden mishandelt: in de hd. vertaling snijdt hij zijn vader zelf hand, neus en lippen af; zie Gervinus Geschichte der Deutschen Dichtung, II², 88. Terecht voegt hij er bij: »Welcher barbarische Stumpfsinn!"

waar Reinout den pelgrims voorstelt met hem van kleeding te verwisselen, en men zal zien dat hij in het oorspronkelijke geheel als roover moet zijn geschilderd. Bij zijne ontmoeting met zijne gemalin nadat hij het verraad van Ywe ontkomen is, straft Reinout haar alleen door haar toe te voegen: »Gij heult met den verrader,.... »Ga uit mijne oogen!" Is dat niet blijkbaar in strijd met het karakter van den man, die de minste beleediging met een doodelijken vuistslag straft, en was het niet te verwachten dat hij haar in zijne drift zou behandelen als Haymijn weléer vrouw Aye deed? En dan de schildering van Malagijs, den man die het zoover gebracht had in de kennis van kruiden en steenen, dat hij door zijne natuurkundige kennis dezelfde wonderen deed die men vroeger slechts aan invloed van hooger machten toeschreef, — bewijst zij niet dat die karaktertrek het uitvloeisel was eener ontwikkeling die geestesgaven en verstand en studie op prijs stelde, meer dan kon geschieden in het tijdperk waarop die andere tooneelen van woeste kracht verwijzen? Denken wij slechts aan den koning Wonder in den Walewein: ook deze herschiep zich in allerlei vormen; zoo ook de koning in den roman van Ragisel (boven, bl. 307). Maar dat vermogen is hij hen eene geheimzinnige kracht, niet het gevolg van natuurstudie. Gelijk de geschiedenis van Karel en Elegast den omwerker bekend was, gelijk hij de Graal-sage gelezen had, zoo staat hij onder den invloed dierzelfde ontwikkeling die aanleiding gaf tot de figuur van Melior in den Parthenopeus.

Blijkbaar wijst dit alles op een jonger tijdperk dan dat van den oorspronkelijken bloei der Karel-sage, jonger zelfs dan dat waarin de hoofsche riddergeest zich ontwikkelde. Uit het kontrast dat deze nieuwe Karelgedichten met die der voorgaande periode maken, kunnen wij tot den tijd van hun ontstaan besluiten. Terwijl de ridderlijke beschaving uit hare letterkunde die ruwe zeden

weerde, en dientengevolge ook de tafreelen uit de Karelsage weêr op den achtergrond traden, zien wij die nu op nieuw met voorliefde behandeld, en hun geest zelfs doordringen in de gedichten aan een anderen kring van denkbeelden ontleend. De helden worden weêr plomp en ruw, en zijn geheel vreemd aan die galanterie, die ziekelijke gevoeligheid waarop wij in het voorgaande boek herhaaldelijk wezen: van liefde wordt hier niet meer gewaagd, en bijna ieder zachter gevoel is uit des menschen borst geweken, om slechts plaats te laten aan de zucht naar wraak, bloeddorst, barbaarsch cynisme. De ridders zijn weêr tot helden en recken afgedaald, en geen spoor is hier meer over van dien eerbied voor de heilige orde der ridderschap, terwijl het demokratisch element, zonder ontzag voor den nimbus die eenmaal het koninklijke hoofd omgaf, evenmin als voor wat den ridder heilig was, zich allerwege doet gelden. Blijkbaar is het publiek waarvoor deze gedichten geschreven zijn, een ander dan dat wat aan de hoven of op adelijke kasteelen een gewillig oor leende aan den ridderlijken zanger; en als men den stijl in aanmerking neemt waarin zij zijn geschreven, en dat volslagen gebrek aan kieschheid opmerkt dat daarin doorstraalt, dan zal men dat publiek geen onrecht doen, wanneer men het zich voorstelt als bestaande uit die bonte rei van geëmancipeerde dorpers en poorters, dien door »gebrek aan smaak en ontbreidelden hartstocht" nog gekenmerkten jongen kern eens volks, »dat eene nieuwe periode intreedt, en zich zijner onge»kende krachten al dartelend bewust wordt", zoo als Thijm zelf, eenigsins met zichzelf in weêrspraak, erkent (1).

Zoo wij nu al niet met »juistheid" het jaartal der geboorte van het mnl. gedicht der Heemskinderen kunnen opgeven, wij kunnen het toch ongeveer bepalen. Hoe-

(1) Karolingische Verhalen, bl. 78.

wel er ouder gedichten over dit onderwerp bestaan hebben, heeft eerst Huon de Villeneuve in het begin der dertiende eeuw deze sage op nieuw bewerkt en daardoor de oude redaktiën in de schaduw gesteld. En reeds vroeg was het verhaal in de Nederlanden bekend, want de waalsche kronijkschrijver Philippe Mouskès, die vóór 1242 schreef, gewaagt al van

> Dans (*dominus*) Rainnaus, li fius Aimon,
> dont encore moult l'estoire aimon (1);

en niet veel later zal het in mnl. gewaad verschenen zijn. Maerlant immers gewaagt herhaaldelijk van de »Heemskindre" (verg. I D. bl. 202—3), wier geschiedenis hij *gelezen* heeft, en Heelu maakt er toespelingen op; zoodat wij bijna met zekerheid het tijdvak van 1240 tot 1280 als dat der vertaling kunnen aanwijzen. En zeker zullen wij moeten bekennen dat het geheel in harmonie is met den maatschappelijken toestand dier dagen vol anarchie, verwarring, roofzucht en noodzakelijkheid om op eigen bescherming bedacht te zijn. Men bedenke slechts hoe nog de brabantsche hertog Jan I een veldtocht tegen de bandelooze roofridders, die allerwege de wegen onveilig maakten, moest ondernemen!

Wat nu de litteraire waarde des gedichts aangaat, daaromtrent geldt geheel wat wij van de produkten der periode van aanvang gezegd hebben: de stijl echter is matter, kunsteloos en plat. Terecht zegt Hoffmann: Enkele partijen munten uit door het treffende der situatie, door de plastische levendigheid der voorstelling, waardoor wij dubbel het gemis aan eenheid gevoelen. Deze nederlandsche aventurenschrijver is nimmer tot bewustzijn zijner roeping gekomen: hij vertelt en schildert slechts wat hij in zijn fransch voorbeeld vond, en heeft elke zelfstandige gedachte onderdrukt, waardoor een gebrek aan

(1) Ed. Reiffenberg, Tom I, pag. 382, vs. 9816.

warmte, eene dorheid aan het geheel gegeven wordt, die doorgaans stuitend is; waarvan eene kronijkmatigheid het gevolg is, die evenwel soms naief werkt en juist door dat gebrek aan kunst een grootschen indruk te weeg brengt, waar de feiten ons, ondanks het gebrek aan vorm, het gemoed in beweging brengen.

De dichter had intusschen ook bij dat angstig en trouw vasthouden aan zijn voorbeeld vrij wat beters kunnen leveren, zoo hem in de behandeling der taal wat meer geoefendheid, in de rijmkunst wat meer gemak eigen geweest ware. Maar zoowel het eene als het andere ontbreekt hem. Zijne uitdrukkingen zijn vaak verward en onzuiver, en in het rijm moet hij dikwijls zijne toevlucht nemen tot stopwoorden of zeer oneigenlijke adjectiva; en als hij zich niet meer weet te redden begint hij, om een rijmklank te vinden, te zweeren en te vloeken bij al wat heilig is.

Intusschen, daar, volgens de opmerking van denzelfden geleerde, menige stof gelukkig zoo voortreffelijk is in zichzelf dat zij nooit geheel en al bedorven kan worden, door welke handen zij ook gekneed werd, zoo bleef ook dit verhaal ondanks de groote gebreken in den vorm de grootste aantrekkelijkheid behouden voor het volk, zelfs zoo, dat het bijna tot op den tegenwoordigen tijd is blijven voortleven.

Toen met de wetenschappelijke richting des tijds het proza den gebonden stijl begon te vervangen, werden verschillende oude poëtische verhalen van de kluisters van het rijm ontdaan, en dezelfde epopeën, die in verzen eenmaal het gemoed van den pas ontluikenden ridderstand hadden in beweging gebracht en voorts de verbeelding der zich nog onbewuste krachtige burgerij hadden geprikkeld, bleven als onberijmde *volksboeken* de lievelingslektuur van de massa des volks; om nog later, toen het peil der algemeene ontwikkeling hooger gestegen was, of toen het beginsel der renaissance meer en meer rond

zich gegrepen had, tot de zoogenoemde blaauwe bibliotheek af te dalen.

Dat niet elk gewrocht der middeneeuwsche kunst dus bleef voortleven lag in den aard der zaak; want wie ziet niet terstond dat de voortbrengselen uit den bloeitijd der ridderpoëzie daartoe het minst geschikt waren? De ideën, welke deze beheerschen, zijn binnen zoo enge, zoo konventionele grenzen beperkt, dat de vormen, waarin zij zijn uitgedrukt, onmogelijk langer konden behagen toen de klasse zelf, ten wier behoeve zij gewrocht waren, zich had opgelost in de nieuwe produkten der voortgaande beschaving. Menschelijke driften en hartstochten alleen konden bij voortduring op sympathie bij de groote massaas rekenen, die geen bijval konden schenken aan wat hun gemoed als ijdele vorm koud liet. Maar ook juist die ruwer, meer materiële helden der Karel-sage konden alleen welgevallig zijn aan het oog der mingepolijste, minder spiritualistische klassen der moderne maatschappij: vooral als daarbij vaderlandsche overoude herinneringen diep in het gemoed des volks wortelden. Ware de geschiedenis der menschelijke ontwikkeling niet het zichtbaar bewijs van gestadigen vooruitgang op elk gebied, van volmaking en veredeling in steeds nieuwe vormen, dan zouden de fijner voelende, beschaafder klassen op het kunstgebied langsamerhand denzelfden kring doorloopen hebben, waarin zich vroegere geslachten reeds hadden bewogen; en het bloeitijdperk der ridderlijke kunst zou zich onder hen hebben verjongd. Maar de denkende geest maakte zich los van de overlevering, en de burgerlijke emancipatie der dertiende eeuw deed van lieverlede andere behoeften, andere zienswijzen ontstaan; en de ideën die de moderne maatschappij in beweging brachten drukten zich in andere litteraire en kunstvormen uit.

Naarmate de beschaving veld won, en het algemeen ontwikkelingspeil der maatschappij van lieverlede om-

hoog rees, moesten de traditionele overblijfselen eener vroegere letterkunde immer een kleiner en steeds minder beschaafden kring van aanhangers krijgen: dit lag in de orde der dingen, evenzeer als dat het karakter dier volksverhalen een bepaalden stempel moest dragen. En het zal ons dan niet verwonderen, dat de Roncevaller slag, de Heemskinderen, de Zwaanridder, en vooral dat volkspoëem: de Reinaert, tot op den dag van heden voortleefden, zonder veel van hunne oorspronkelijke kleur verloren te hebben. De gedichten betreffende de bretonsche helden overleefden de middeneeuwen niet; en zoo al een enkel daarop eene uitzondering maakt, het heeft zoo door de hand des tijds geleden, zoo zijn oorspronkelijken adel verloren, dat wij ons bijna geweld moeten aandoen om in het sprookje van »De Getrouwe Vos", in de Nieuwe Moeder de Gans, den gevierden roman van Walewein te herkennen. En dan bedenke men nog dat hier van geen eigenlijk volksleven sprake kan zijn; want die vertellingen voor de kinderkamer zijn niet gegaard op den bodem der voortlevende traditie, maar schijnen veeleer uit een dood verleden opgerakeld om deerlijk misvormd te worden.

Zeer naauw aan het gedicht der Heemskinderen sluit zich dat van Malagijs aan, waarin enkele figuren uit het eerstgenoemde weêr te voorschijn treden, en waarin nader wordt verklaard wat in het eerste nog onbestemd en duister was: de natuur b.v. van het wonderpaard Beyaert, of de beteekenis van Malagijs' karakter.

Duidelijker nog dan in het vorige stuk zullen wij hier het volkselement in de poëzie herkennen, hetzij omdat de dichter met meer bewustzijn te werk ging, hetzij omdat de meer omnevelde overlevering hier vanzelf vrijer speling liet aan den geest der eeuw.

Van den middeneeuwschen rijmroman zijn nog maar enkele fragmenten over; en hoewel de waardige, nog

steeds met jeugdig vuur bezielde oudhoogleeraar Tydeman eenmaal een exemplaar van het daarop gebouwde volksboek bezeten heeft, schijnt ook dit unicum verloren geraakt (1), en zijn wij dus van deze bron van inhoudsopgave verstoken. Gelukkig dat van den roman in de vijftiende eeuw eene hoogduitsche vertaling werd gemaakt, die in handschrift in de heidelberger boekerij bestaat, waaruit Gervinus ons een overzicht van den inhoud gaf (2), dat wij hier van verre kunnen volgen.

Buevo van Eggermonde huwt Druwane, de zuster van den graaf van Montpellier. Zij was vroom en godsdienstig, en bij de huwelijksplechtigheid geschieden wonderen, en eene stem uit den hoogen zegt haar en harer nakomelingschap het loon toe voor hare deugd. Als later Druwane zwanger was en zich op een tornooi bevond, vielen de Saracenen in het land, onder aanvoering van den graaf van Palermo, wiens dochter Rosa aan het hof van Buevo gevangen werd gehouden. Onder de opschudding van de overrompeling bevalt Druwane van twee zonen. Zijzelf wordt ter naauwernood door haren echtgenoot gered. Een harer kinderen, waarvoor hare zuster Ylsane zorg zou dragen, viel met deze den vijand in handen; met het andere, dat met een tooverring in het oor gemerkt was, vlood Rosa in het woud. Ylsane werd de vrouw van den koning van Majorka, en de door haar geredde knaap werd aan den heidenschen koning Yvorin van Montbrant verkocht. Dit was Vivien, later de vader van Haymijn. Rosa werd in het woud door leeuwen verscheurd, maar het kind dat zij bij zich had door de tooverkracht des rings gered en later door de jonkvrouw Oriande, die in de tooverkunst bedreven was, gevonden en opgevoed: dit was Malagijs.

---

(1) Verg. Mr. L. Ph. C. v. d. Bergh, De Nederlandsche Volksromans, bl. 21.

(2) Geschichte der Deutschen Dichtung, II², 79 ff.

Malagijs wies op en ging door voor den zoon van Oriandes broeder, den nekromant Baudri. Bij toeval kwamen den knaap de boeken zijns pleegvaders in handen, en Oriande onderwees hem zoo in hare kunst, dat hij in twee jaren Baudri overtrof, waarvan hij eene proeve geeft, die herinnert aan den maaltijd die men zegt dat Albertus Magnus koning Willem in 1254 te Keulen gaf, en waarvan de kronijk van Velthem weet te vertellen. Bij deze gelegenheid doet Oriande haren broeder de grofste verwijten: de knaap, zeîze, was zoo handig als een wezel, maar hij dom gelijk een ezel, van wien men weet dat hij in zijne jeugd de menschen met zijne sprongen vrolijk maakt, en dan hoe langer zoo luier wordt; tevens maakt zij den knaap met zijne afkomst bekend. Weldra hernieuwt Malagijs zijne kunsten: Baudri doet een gebraden kapoen levend worden, maar Malagijs bezweert het weêr ter dood en laat daarentegen een gebraden hoen uit den schotel opvliegen. Dit geeft Oriande wederom gelegenheid om tegen haren broeder uit te varen en hem zijne ezelachtige domheid te verwijten. Baudri erkent ook den jonkman voor zijnen meester, maar deze onttrekt zich bescheidenlijk aan dien lof. Hiertegen verzet zich Oriande: hij moet zich niet wegwerpen: zij is voor den duivel vrouw in 't land! en hij heer! Op dien toon spreekt zij gewoonlijk, en in dien geest slaat zij eindelijk haren voedsterling tot ridder. Daarop trekken beide duivelskunstenaren naar Parijs, en daar brengt Malagijs het met behulp der boeken van zijn oom, den grooten meester Yvert, zoo ver dat hij alle duivels uit de hel, zelfs Beëlzebub, dien niemand sedert Salomon wist te beheerschen, aan zich onderwierp. Ieder is over zijne kunst verbaasd, en zelfs koning Karel wil er een proefje van zien, doch laat in 't eind den heksenmeester gevangen zetten. In de gedaante van een helsch spook beweegt hij den koning hem los te laten, en als hij nu gebannen wordt, doet hij een eiland in de

Seine opdoemen, waar hij den koning trotseert en de ergerlijkste scheldnamen geeft, waarna hij eindelijk met Yvert weêr naar het vaderland van Baudri vertrekt.

Intusschen is Vivien aan het hof van koning Yvorin van Montbrant door diens dochter Beafloer in het heidendom opgevoed, en er ontwikkelt zich tusschen die beiden ('t geen ook met Malagijs en Oriande het geval is), ondanks het verschil in jaren, eene minnarij. Een sultan van Persië verlangt, geruggesteund door een leger, Beafloer tot vrouw, en eischt bij weigering dat een harer ridders zal kampen met den reus Braysin. Als Vivien zich nu opmaakt tot dien strijd, verschijnt hem een engel, en Christus zelf openbaart hem God en maakt hem bekend met zijne ouders. Nadat hij den reus overwonnen heeft huwt hij in 't geheim zijne geliefde, maar haar vader, wien het geheim verraden werd, zendt hem met een Uriasbrief naar den graaf van Palermo, die hem als den zoon zijns vijands, den graaf van Eggermonde, in de gevangenis werpt. Hij weet zich echter op eene aventuurlijke, wonderbare wijs te redden, en ontmoet toevallig den koning Anthenor van Spanje, die een krijgstocht heeft ondernomen om zich van Oriande meester te maken. Vivien begeeft zich in zijn dienst en geeft zich uit voor den zoon van den heiden Yvorin. Zij komen voor Baudrijs burcht Rosefloer, vanwaar Malagijs juist was weggetogen om het ros Beyaert meester te worden, en waar gedurende zijne afwezigheid Yvert door Vivien gevangen, Baudri gewond en de burcht zeer in 't naauw gebracht wordt.

Het beroemde ros Beyaert lag in een onderaardsch hol, door Satans broeder bewaakt, en met slangen gevoerd: het was met meer dan menschelijk verstand, doch zonder de spraak, begaafd, bovennatuurlijk groot en sterk. Eerst moest Malagijs een verschrikkelijken kamp tegen een draak bestaan, en toen had het de grootste moeite in om het paard, dat geketend lag, meester te

worden: maar eindelijk onderwierp het zich met tranen in de oogen. Spiet, de dwergachtige, vlugge dienaar van Oriande, had Malagijs bij die kampen de hand geboden, en nu met de mare der overwinning naar zijne meesteres gesneld, zag hij hoe het in Rosefloer geschapen stond en ijlde naar Malagijs terug, dien hij van Beyaert vindt afgetuimeld, daar de eerste sprong van het edele dier niet minder dan veertig voet wijd was geweest. Dit alles is zoo aanschouwelijk mogelijk met haarfijne détails geschilderd.

Hoewel Spiet niet zeer bij Beyaert in gunst stond, omdat hij Malagijs had afgeraden hem veel wijn te geven, liet de toovenaar het ros echter in zijne hoede achter, en begaf zich onder de gedaante van een kranken bedelaar in het heir der belegeraars, en beval Anthenor uit Gods naam, wiens bode hij heette te zijn, af te trekken en Yvert in vrijheid te stellen. Anthenor doet hem met Yvert aan een paal binden, maar Malagijs maakt zichzelf en zijn gezel los, doet den koning in een diepen slaap vallen, bindt hem geheel naakt in zijne plaats, met een onooglijken hoed op en eene kaars in de hand, en laat dan al zijne ridders even naakt in koor om hem heen dansen. Na herhaalde plagerijen zal eindelijk het pleit beslecht worden door een tweekamp van de beide broeders, Vivien en Malagijs; maar Beyaert wil geen stap voorwaarts doen: het heeft Vivien herkend en knielt voor hem neêr. Malagijs neemt nu een ander paard; maar beide broeders zijn gelijk in kracht, en eindelijk herkennen zij elkander.

Tot hiertoe waren de feiten tamelijk nieuw: thans beginnen de herhalingen, die ook in de Heemskinderen steeds, soms tot vijf malen toe, terugkeeren. Malagijs herhaalt dezelfde tooverkunsten van vroeger, en zelfs zijn tweekamp met Anthenor is een weêrklank van dien met Vivien.

Het tooneel verandert, en wij worden nu verplaatst bij

een tweede beleg, dat van Eggermonde. Viviens echtgenoot Beafloer was haar gemaal tot hier nagetogen. Haar vader Yvorin was haar op het spoor gekomen, en slaat zich voor de burcht neêr, waar alleen Beafloers schoonmoeder Druwane aanwezig was, omdat Buevo naar Montpellier was getrokken om zijn zwager tegen den koning bij te staan. De kleine Spiet was naar Eggermonde gezonden om er het wedervinden en de terugkomst harer zonen aan Druwane te boodschappen; en even als vroeger, vindt hij ook hier belegeraars. De gave om zich onzichtbaar te maken gebruikt hij, mede gelijk vroeger, om hen te bespotten, en ijlt weder weg om de helden bekend te maken met den toestand van Eggermonde. Onderweegs wordt hij toevallig in het tooverkasteel zijner moeder opgehouden, en intusschen komen boden van Montpellier, waar Buevo zelf door koning Karel was gevangen genomen, en halen de broeders over daarheen ter hulp te ijlen alvorens naar Eggermonde te gaan. Zij werpen zich in de benaauwde veste en berokkenen, met behulp van Beyaert, den belegeraars veel schade. Des nachts dringen de broeders in het leger door en dragen den slaapdronken Karel en Roelant met zich meê: Vivien barst daarover zoo in lagchen uit dat hij beiden laat vallen, zoodat de ernstige en altijd pathetische toovenaar vreest dat zij den hals zullen breken. Al wat hier gebeurt droomt de koning, en verhaalt het daarop nog eens, zoodat dezelfde beschrijving driemaal achtereen voorkomt. Karel, ofschoon gevangen, wil niet van vrede hooren en bedreigt zelfs zijne vijanden, even als in den Reinout. Malagijs duwt hem toe dat hij zich gedraagt als een hond die blaft zonder te bijten; en Vivien raadt hem zijn adem te sparen en niet als een dwaas te praten, daar hij toch geen mijt om hem gaf. Eindelijk volgt — na eene episode waarin bericht wordt hoe Malagijs naar Parijs trok en daar voor de koningin dezelfde kunstjes vertoonde van vroeger, — eindelijk volgt de

vrede te Montpellier, waarbij echter de toovenaar, met eigen toestemming, wordt buitengesloten.

Wij keeren nu naar het belegerde Eggermonde terug, waar Haymijn intusschen zich zoo ontwikkeld heeft dat hij in een tweekamp een reus uit het heir der belegeraars kon verwinnen. Ondanks zijne overwinning, wil Yvorin de bedongen voorwaarden niet vervullen, maar den jonkman gevangen nemen. Als hij zich verweert, komt daar juist Spiet aan, wien het eindelijk gelukt is de burcht zijner moeder te verlaten, en die hem onzichtbaar met zijne knods bijstaat. Haymijn wordt evenwel toch gevangen genomen, maar Spiet geeft hem zijn ring, die onzichtbaar maakt, waardoor het hem gelukt naar Eggermonde te wijken. Maar de dwerg valt den vijanden in handen en zal worden opgehangen. Nu blijkt het ter goeder ure dat ook hij in 't bezit is van tooverkrachten: met een toovergebed slaakt hij zijne banden en voert den koning Yvorin op een wagen naar de burcht, even als Malagijs Karel naar Montpellier had gebracht. Ook hier hebben dezelfde tooneelen plaats: Haymijn dreigt zijnen grootvader den kop te splijten en Spiet spot en tergt even als gints Malagijs. Later evenwel wordt Yvorin door verraad bevrijd, krijgt nu zijne tegenstanders in zijne macht en wil hen allen doen ophangen. Spiet redt zich door zijne tooverkunsten, en Haymijn stond reeds op de galgen-ladder, toen hij gered werd door de terugkeerende Malagijs en Vivien.

Als allen bijeen zijn, laat de dichter Spiet en Malagijs in kunststukjes tegen elkanderen wedijveren: scherts en vernuft worden daarbij baldadig en grof, en de oneerbaarste zaken worden hier met blijkbare voorliefde door Spiet vertoond.

Eindelijk gedenkt het verhaal ook nog Druwanes zuster Ylsane. Haar echtgenoot, de koning van Majorka, mishandelt haar, omdat zij weigerde het christendom te verzaken. Op de mare daarvan trekken de ver-

wanten er met een leger heen. Op den tocht doodt Spiet zijn vader zonder de minste wroeging, omdat hij een heiden is, en overwint zijn oom: zijne houding daarbij herinnert geheel aan den Uilenspiegel, en zoowel hier als in andere gedichten van dat tijdperk valt de grover, dorperlijker smaak des tijds in het oog. Haymijn en Spiet maken voorts een uitstapje naar Parijs, volmaakt in den trant van den tocht van Malagijs en Vivien. Overigens wordt de heidenkoning verslagen en Ylsane huwt Spiet, die evenwel kort daarop, als hij met Beyaert om het hardst wil loopen, door een hoefslag wordt geveld. Vivien sneuvelt in een zeeslag en Beafloer sterft op zijn lijk. Later komt ook de vrede tusschen Malagijs en koning Karel tot stand; maar, gelijk de dichter zegt, daarin waren wolfsharen.

Het laatste gedeelte van dit werk vindt men in den Roman der Heemskinderen terug, waaruit wij zagen dat ook vroeger reeds verschillende tooneelen in den Malagijs behandeld zijn.

Duidelijker nog dan in de Heemskinderen, draagt de Malagijs het kenmerk van de richting des tijds; en hier vooral is in vorm zoowel als in onderwerp de tegenstelling tegen de echte ridderpoëzie opmerkelijk. De toon des verhaals is meestal vrolijk en spottend, maar vooral is het geheel doordrongen van een geest, die ons den toenemenden invloed van het burgerlijke element bijzonder aanschouwelijk maakt. Het denkbeeld toch, dat wijsheid ruw geweld overwint, dat intellektuele macht voortreffelijker is dan materiële kracht, een denkbeeld dat de ontluikende burgerij moest streelen, is in het gedicht van Malagijs allerwege zichtbaar en wordt er poëtisch in verzinnelijkt. Wanneer vroeger de geleerde, de denkende dichter zijne richting al kenbaar maakte in de beschouwingen en redeneeringen van zijn werk, gelijk b.v. in den Moriaan, in de eigenlijke handeling werd dat

niet opgenomen; van lieverlede echter wordt eene hooger intellectuele ontwikkeling in de helden zelf der poëzie een vereischte; eerst wordt dat slechts aangestipt, gelijk wij reeds in het vorige hoofdstuk aanwezen (boven, bl. 321), en eindelijk wordt dat plastisch voorgesteld in het verhaal zelf. Zoo vertegenwoordigt de Malagijs de overwinning van den geleerden-adel op den gewapenden ridder, en dit wordt zelfs in de onhoffelijkste woorden op den voorgrond gesteld: als Vivien zijnen broeder b.v. zijne tooverkunsten verwijt, bewijst Malagijs hem dat hij als een ezel handelt, door kracht boven verstand te achten, en hij overtuigt hem zoodanig, dat

Vivien seide: »dat es waer
»ende wel geproeft met redenen claer:
»ic prise wijsheit boven cracht;
. . . . . .
»alse een esel hebbic mi gheproevet
»des ic sere ben bedroevet."

Ridderlijke daden zijn den dichter tamelijk onverschillig: dit blijkt ten duidelijkste uit de voorliefde waarmede de tooverkunsten van den held met de breedste uitvoerigheid en herhaaldelijk geschilderd worden. En dat de volkspoëet daarin niet eene hooge, geheimzinnige, dæmonische kracht ziet, blijkt allerwege: zoowel uit de holklinkende, opgeblazen, weinigbeteekenende woorden van den toovenaar, als uit de mededeeling dat al zijne kunstjes uit boeken bestudeerd zijn.

Ook van den ruwen toon, waarin dit alles verhaald wordt, van de onhoofsche toespraken en geestigheden hebben wij genoegsame staaltjes aangehaald om te doen zien, hoe de vorm eene andere wereld kenbaar maakt, die met genoegen daarnaar luisterde.

Of dit burgerlijke karakter, of de geest van satyre tegen het ridderwezen, die hier doorstraalt, eerst in de Nederlanden in dit gedicht ontwikkeld zij, gelijk Gervinus veronderstelt, valt moeielijk te bewijzen: geheel onwaarschijnlijk is het intusschen niet, en in allen ge-

valle drukt dit alles een eigenaardig nationaal zegel op een werk dat bij het verval van het ridderwezen in het vaderland van den Reinaert het licht zag.

De mnl. roman is uit het Fransch vertaald: zoowel de overgebleven fragmenten (1) als de hd. vertaling getuigen dit uitdrukkelijk. Dat fransche werk mag uit de helft der dertiende eeuw zijn, en wordt mede aan Huon de Villeneuve toegeschreven. De mnl. vertaling behoort tot de laatste jaren dier eeuw: reeds de taal, veelvuldig met bastaardwoorden doorspekt, wijst dit aan; maar 't wordt onomstootelijk bewezen door de mededeeling dat de menestreel Nigrieel voor Oriande eene »stampye" zingt, en nu weten wij dat men in de Brabantsche Yeesten op het jaar 1312 leest:

in desen tijt sterf menscelijc
die goede vedelare Lodewijc:
. . . . . .
van Vaelbeke in Brabant,
alsoe was hi ghenant;
hi was deerste die vant
van stampien die maniere
die men noch hoort antieren.

Zoowel Bilderdijk als van den Bergh oordeelen uit de overblijfselen dat het mnl. dichtstuk »van hooge waarde moet geweest zijn"; maar, ofschoon zekere vaardigheid in de behandeling van het rijm er niet in te ontkennen valt, draagt de stijl te veel het kenmerk van verval om dit oordeel zoo geheel te onderschrijven.

Wij zijn bij deze gedichten wat uitvoeriger geweest, omdat zij ons eene duidelijke voorstelling geven van de ontwikkeling der voorouderlijke beschaving; omdat zij de bijzondere, karakteristieke uitdrukking zijn van den geest

(1) Zij zijn, drie in getal, afgedrukt: in Bilderdijks N. Verscheidenheden IV, bl. 153—176; Bormans, Notae in Reinardum Vulpem, fasc. I, pag. 16—18; Mones Anzeiger VI (1837) kol. 62—68. Een vierde brokstuk van 784 verzen is nog ongedrukt in het bezit van Prof. Serrure te Gent.

der laatste helft van de dertiende eeuw. Wij hebben nog een viertal gedichten te vermelden, die tot denzelfden sagenkring behooren, maar zullen daarover kort zijn, omdat van drie daarvan te weinig overblijfselen tot ons gekomen zijn om ons een blik te gunnen in hun eigenlijk karakter, terwijl de originelen nog niet geheel zijn uitgegeven.

In de eerste plaats vermelden wij een fragment van een gedicht, waarin de hoofdpersoon, die tot het geslacht van Gelloen, den verrader, behoort, den naam draagt van Laidoen. Het is onmogelijk te bepalen tot welk gedicht dat fragment behoort, maar zeker niet tot den franschen roman van Gaidon, zoo als Willems vermoedde ([1]). Wij moeten ons natuurlijk tot eene bloote vermelding bepalen, en gaan over tot het gedicht van Garijn van Montglavie, van welks mnl. vertaling Bilderdijk twee kleine fragmenten heeft doen drukken in het vierde deel zijner Verscheidenheden.

Toen de sage van Willem van Oranje algemeen beroemd was geworden, waren de jongleurs er op uit dien roem ook op zijne voorvaderen over te brengen, en zoo ontstonden de gedichten van Garijn van Montglavie, zijn overgrootvader, en diens zoon, Girard de Vienne. Van het eerste dier gedichten bestond eene mnl. vertaling, en Bilderdijk deelt daarvan den hoofdzakelijken inhoud volgenderwijze mede:

Garijn van Montglavie [de zoon van Aymerijn, hertog van Aquitanië] had vier zonen: Aernout van Beaulande, Geraert van Viane (Vienne), Reinier van Rennes en Milo van Appullië. Aernout had een zoon, die, als zijn grootvader, Aymerijn heette.

Geraert was door keizer Karel aangemoedigd geworden, om onder zijne aanbeveling naar de schoone erfdochter van Bourgondië te staan, die hem ook zeer

([2]) Belg. Museum 1843, bl. 441. Verg. mijne inleiding op den Roman van Kar. den Gr., bl. XII—XIV.

genegen was, maar voor wie hij van zijnen kant geenerlei genegenheid opvatten kon, terwijl Karel zelf nu op haar verliefde en haar trouwde; aan den jongeling de gravin van Toulouse toestaande, en hem bovendien met het hertogdom van Vienne beschenkende. Geraerts versmading van haar, welke nu Karels gemalin werd, zettede een diepen wrok in haar gemoed, en haar liefde veranderde in den bittersten haat. Vandaar onder anderen, dat zij hem de vernedering aandeed van hem te dwingen haren voet te kussen.

Dit alles was gesmoord, wanneer Aernout zijnen zoon Aymerijn aan het hof van Karel zond om de wapenen te oefenen en de gouden sporen te verkrijgen. Aymerijn die welhaast tot ridder werd geslagen, was fier op zijn moed en krachten, licht geraakt en oploopend; ook lieveling van zijn oom Geraert, wien hij in dit opzicht zeer geleek: en daarbij vrolijk en onderhoudend. Dit laatste bracht hem dan ook in de gunst der keizerin, die hem echter wat buigsamer wenschte, en zich in hare vermaning daartoe tegen zijn oom Geraert uitliet op eene wijs die hem trof, en waarbij zij zich op de vernedering, die zij dezen had aangedaan, en welke door Geraert altijd met stilzwijgen onderdrukt was, beroemde. Aymerijn stoof op, greep den voet, dien zij onder het verhaal met eene praalzuchtige houding ophief en toonde, en wierp haar dus achterover, dreigende dien af te houwen. Men vloog tusschenbeide, omringde en mishandelde hem, en hij zwoer zich te wreken, wierp zich op een paard en snelde naar Vienne (Viane), het geliefkoosd verblijf van zijn oom. Aernout en zijne twee broeders, en Olivier, de zoon van Reinier, schoten ter hulpe, zoodra deze stad door den keizer, ter straffe van dit vergrijp tegen den persoon zijner gemalinne, met een machtig heir omcingeld en aangetast werd.

Velen der voornaamste grooten van Karel stiet de trotschheid der keizerin tegen de borst, en ieder mis-

prees haar gedrag jegens Geraert en Aymerijn; en daar men gedurende dit beleg, waarbij ter wederzijde wonderen van dapperheid geschiedden, dikwijls wapenstilstanden sloot ter begraving van de menigte dooden, die er ter wederzijde vielen, zoo onstond er tusschen den beroemden Roelant en Olivier eene innige hartelijkheid, waartoe bij den eerstgenoemde de schoonheid van des laatsten zuster Bellande niet weinig toebracht: en dus was men in weêrwil van 's keizers diepe gevoeligheid voor den aan Karels hof ontvangen hoon, den belegerden, voor wier geslacht men alom eene algemeene hoogachting had, genegen; vooral toen de oude Garijn zelf de wapenen voor zijne kinderen opnam. Men wenschte van die zijde derhalve verzoening; en aan den anderen kant werd de nood, dien een stadsbeleg meestal onvermijdelijk aanbrengt, steeds sterker. Men beraadslaagde wat te doen en, volgens de fragmenten, stelde Aymerijn voor, een uitval te wagen en zich door de vijanden heen te slaan of met het zwaard in de vuist te sterven. Olivier daarentegen raadt aan eene bemiddeling te beproeven, en begeeft zich daartoe naar Karels leger. De keizer dreigt hem den dood, en slechts door tusschenkomst der genoten, eerbiedigde men den vijandelijken bode. De onderhandeling was echter zonder gevolg. Het beleg en de verdediging werden met nieuwen moed en versterking voortgezet; en het was niet, dan, wanneer bij een ontstane oorlog tegen Marsilie, den saraceenschen koning van Spanje, Karel, met een klein gevolg op de jacht zijnde, door de ongeloovigen werd verrast, gevangen genomen en weggevoerd, doch dadelijk door het edelmoedig geslacht van Garijn weêr ontzet, dat een ter wederzijde lang gewenschte vrede en volkomen verzoening tot stand kwam.

Die korte inhoud is genoegsaam om den loop der feiten te overzien ([1]); maar voor de karakteristiek van

([1]) Eene breede analyse geeft Tressan, Corps d'Extraits de romans de chevalerie, Tom. II, pag. 315—453.

het gedicht is zij onvoldoende; en toch is dat karakter zoo eigenaardig, dat wij er bij moeten stilstaan. Ten einde ons daartoe in staat te stellen, zullen wij slechts een blik behoeven te werpen op het begin van het gedicht, dat door Bilderdijk niet vermeld is, waarbij wij dan tevens iets naders zullen vernemen van den held, die er de naamgever van is, en die in bovenstaand verslag naauwelijks voorkomt. Ik bedien mij daartoe van de uittreksels van Keller en Reiffenberg (¹).

Na den dood zijns vaders, liet Garijn zijn erfdeel aan zijne broeders over, want hij wilde niets bezitten, wat hij niet door zijn zwaard verworven had; en hij begeeft zich naar Parijs, waar koning Karel hem, na een jaar vertoevens, ridder slaat. Hij was de schoonste edelman van zijn tijd en deswegen was de koningin zoo op hem verliefd geraakt, dat zij hare kroon zou hebben willen derven op voorwaarde

que elle le tenist tout nu lé son cousté.

Eens riep zij hem in hare kamer, ontdekte hem haar hart en beloofde hem schatten, als hij haar te wille wou zijn. Maar Garijn zwoer zijn heer niet te zullen onteeren. Toen zij hem nu zijns ondanks wilde omhelzen, nam hij de vlucht; maar zij hield hem zoo vast, dat zij hem de kleêren van het lijf scheurde. Hij ontkwam echter en ontmoette op zijne vlucht den koning, die op het gerucht kwam toeschieten, en hem zelfs niet met een blik verwaardigde, toen hij het vertrek zijner gemalin binnentrad. Deze verhaalde hem nu het gebeurde naar waarheid: zij bemint Garijn met geheel hare ziel; als de koning haar wil lief koozen,

»plus ameroie miex santir un grant charbon,
»ou un chien, ou un chat, ou un boc ou mouton;
»car je le chasseroie de moi à un baston."

(¹) De eerste in zijne Romvart, s. 338—365; de tweede in de inleiding op Phil. Mouskès, II, pag. CCXL suiv.

Dan vervolgt zij, dat zij God noch heiligen meer aanroept, alleen haar minnaar, die de schoonste en voortreffelijkste ridder is, en nimmer iets tegen den koning misdaan heeft; en zij besluit dan:

»or me poeis ocire ou gitier en prison,
»emmurer ou ardoir com un autre laron:
»ociés-moi tantost, je vous en fais pardon!"

De koning was hevig vertoornd: hare schoonheid belette hem echter haar te straffen:

ne la vot adeisir de fust ne de baston!

maar hij zwoer, dat Garijn het met den dood zou bekoopen. Deze, die zulks weldra vernam, deed zijne lieden wapenen en onthield zich van voor den koning te verschijnen. Na drie dagen kon Karel dit niet langer uithouden en deed hem tot zich roepen. Geheel gewapend en gevolgd door zijn stoet, verschijnt Garijn ten hove, en Karel dwingt hem eene partij schaak met hem te spelen, op voorwaarde dat, zoo hij dat spel won, de koning hem zijn rijk en zijne gemalin zou afstaan: in het tegenovergestelde geval zou hij zijn hoofd verliezen. Garijn dacht dat men zou zeggen dat hij bevreesd was, wanneer hij weigerde, en nam aan de tafel plaats. Bij het eerste stuk dat Garijn hem ontneemt, vaart Karel woest op en geeft zulk een hevigen vuistslag op de tafel, dat zij in tweeën splijt: zijne baronnen zetten hem ter neêr en men speelt voort. Maar als de koning zijn tegenspeler steeds de schamperste bedreigingen doet, en de graaf van Poitiers hem daarover berispt, neemt hij een stok op en geeft den raadgever daarmede een hevigen slag. Nu vliegen alle zwaarden uit de schede en er ontstaat een algemeen gevecht. Garijn en de zijnen, die geheel gewapend waren, konden daardoor de overmacht wederstaan, en eindelijk wordt de rust weêr hersteld. Zij hervatten het spel, en toen Garijn op het punt stond om den koning mat te maken, verklaarde hij, dat hij

noch zijn rijk noch zijne vrouw begeerde en tevreden zou zijn als de koning hem het kasteel van Montglavie schonk, dat in de macht der ongeloovigen was en nog door niemand had kunnen worden veroverd, en welks heer het geslacht des konings den grievendsten hoon had aangedaan. Karel stemde daarin natuurlijk gaarne toe, en 's anderen daags maakte de held zich geheel alleen op weg, want zelfs

onques n'i vout mener serjant nè escuier.

Op weg ontmoet hij den jongleur Rogier, die hem verhaalt dat hij onlangs op een kasteel het schoonste meisje gezien heeft dat immer geboren werd. Als de speelman hem verlaten had wilde hij zijn tocht vervolgen, maar het beeld der schoone zweefde hem steeds voor den geest: hijzelf vindt het dwaas dat hij zoo verlangt naar een meisje dat hij nooit gezien heeft, wier naam en woonplaats hij zelfs niet kent; en hij geeft zijne aandoeningen lucht in eene hartstochtelijke ontboezeming. Hij komt eindelijk tot een besluit:

»Monglave li castiaus, mis estes en delai;
»que jamais, par mon chief, de vous ne parlerai,
»tant qu'aurai ceste dame!.... ou par s'amor morai."

Maar hij weet niet wie of waar zij is! Hij zal maar naar de »schoonste ter wereld" vragen, en als hij haar vindt haar huwen,....

»et s'elle ne me vuelt.... tot à force l'aurai!"

Lang doolt hij rond om haar te zoeken, en

à souffrir l'an convient mainte dure jornée;

eindelijk vindt en huwt hij haar en zij wordt de moeder der ridderlijke zonen die wij boven hebben vermeld.

Dit weinige is ter karakteristiek genoeg: weinig woorden zullen volstaan om dit aan te toonen. Zoo ergens dan zijn hier met grelle kleuren die woeste tooneelen geschetst die men slechts in de oudste Chansons-de-Geste aantreft;

maar als men daarbij ziet hoe de leeuw door eene romaneske liefde getemd wordt, hoe hij geheel in den trant der aventuurlijke bretonsche helden een doolend ridder wordt, die uittrekt om de hem onbekende schoone te verwinnen, dan moet men tot het besluit komen dat dit werk eerst in betrekkelijk later tijd zoo kon tot stand komen. — Dat ook hier een ouder werk ten grondslag ligt, al is het dan ook niet, zoo als de dichter beweert,

la première chançon qui onques fu chantée,

springt in 't oog; maar evenzeer dat de bewerking den geest van later eeuw verraadt. Geheel anders dan in den Reinout en Malagijs heeft hier die invloed gewerkt. De burgerlijke beschaving speelt hier minder groote rol: zoo al de min hoofsche smaak het onderwerp heeft doen behandelen, de nieuwe maatschappij is zich hier nog niet zoo bewust geworden als daar, de dichter staat nog onder den invloed van ridderlijke poëtische herinneringen, en het is als of hij een mezzo termine gezocht heeft tusschen zijn eigen smaak en de grover begeerte van het publiek waarvoor hij schreef. Nu zou men kunnen twijfelen of dit gedicht geplaatst moest worden aan den ingang van het bloeitijdperk der ridderpoëzie, tusschen de Lorreinen en den Walewein, dan wel of het de reeks van voortbrengselen uit de periode van verval zal openen. Met den Walewein zou het een zoo geleidelijken overgang van het eene genre tot het andere maken, dat dit denkbeeld haast al te verleidelijk zou worden: hier had men dan het eerste spoor van een Karel-roman met inmengselen uit den meer en meer op den voorgrond tredenden cyclus; dáár was het onderwerp geheel veranderd, maar beelden, herinneringen, wijze van behandeling wijzen ieder oogenblik op een naauwer samenhang met de vorige periode. Ik beken dat die zienswijs veel aanlokkelijks heeft; maar om haar geheel aannemelijk te maken zou men moeten bewijzen dat de dichter van het fransche

origineel in de twaalfde en niet, als waarschijnlijker is, in de dertiende eeuw geleefd heeft (1). Wij blijven daarom dit gedicht aan de periode die wij hier onderzoeken toeschrijven, en zoo wij het niet aan den aanvang van dit hoofdstuk behandeld hebben, waartoe de goede stijl en de gekuischte taal van de mnl. fragmenten ook aanleiding moesten geven, het geschiedde om den geregelden gang van denkbeelden, den naauwen samenhang met het voorgaande kapittel niet te stooren en terstond bij den aanvang den geest der aanvangende burgerlijke periode door een scherp kontrast goed te doen uitkomen.

Verder bezitten wij nog fragmenten van twee gedichten die tot denzelfden cyclus, en in hun mnl. gewaad waarschijnlijk tot deze periode behooren, maar die wij niet zullen analizeeren omdat de oppervlakkige inhoud ons geen licht geeft omtrent het eigenaardige dat hun de juiste plaats in de geschiedenis onzer poëzie aanwijst, terwijl de détails van de behandeling ons niet genoegsaam toegankelijk zijn.

Het eerste behoort tot den roman van Aubry den Bourgondiër, door den heer Mr. L. Ph. C. van den Bergh ontdekt, en waarvan hij mij toestond afschrift te nemen. Dit gedicht, dat in sommige handschriften meer dan 28000 verzen bevat, heeft dit eigenaardige, dat een groot deel der handeling mede in de Ardennen plaats heeft en dus op nederlandsche sage terugwijst. Sommigen schrijven het toe aan den reeds vermelden Bertrand de Bar-sur-Aube (2), hetgeen echter niet meer dan eene gissing

---

(1) Reiffenberg noemt hem Bertrand de Bar-sur-Aube; deze schijnt wel het gedicht van Girard de Vienne geschreven te hebben, gelijk Roquefort (Glossaire II, 722) en Tarbé (Rom. d'Aubery le Bourgoing, p. XXVII) aannemen; maar het is niet zoo zeker dat hij ook den Garin de Montglave hebbe gedicht. Dezelfde gist, maar zonder bewijs, dat dit stuk tot de twaalfde eeuw moet worden gebracht: Phil. Mouskès, Tom. II, pag. CCXLII.

(2) Paulin Paris, Les Manuscrits François, Tom. VII, pag. 24.

schijnt. Tarbé heeft de voornaamste plaatsen uit dit gedicht doen drukken en in 1849 te Reims uitgegeven; maar de 5000 verzen die ons daardoor bekend zijn geworden stellen ons niet genoegsaam in staat over de litteraire waarde te oordeelen.

Het tweede gedicht dat wij bedoelen is dat van Hugo van Bordeaux, waarvan de treffendste partijen bekend genoeg zijn door Wielands Oberon, welk onderhoudend kunstwerk grootendeels aan den ouden ridderroman ontleend is. De heer Mr. S. de Wind deelde de vier fragmenten der mnl. vertaling mede in het vijfde deel van de Nieuwe Reeks van Werken der Leidsche Maatschappij van Letterkunde. Taal en stijl geven ons geen groot denkbeeld van de letterkundige waarde van dat werk, dat de duidelijkste uitwendige sporen draagt van tot het verval-tijdperk onzer ridderlijke epiek te behooren. Het zou voor ons doel niets afdoen, en voor ons bestek veel te omslachtig zijn, den inhoud van het fransche werk hier op te geven: wie er meê bekend wenscht te worden verwijzen wij naar Tressans boven reeds aangehaalde Extraits.

Later ging ook dit gedicht in een volksboek over, dat intusschen reeks in 1621 op den Index geplaatst werd: daaraan is het waarschijnlijk toe te schrijven dat het geheel verloren schijnt.

4.

KLASSIEKE HELDENSAGE.

Herhaaldelijk hadden wij in ons eerste deel gelegenheid er op te wijzen, hoe zelfs in het duisterste tijdperk der middeneeuwen de studie van de dichters der oudheid nimmer geheel geslapen had. Aanvankelijk echter was die lektuur alleen voor geestelijken en kloosterlin-

gen weggelegd en werkte daarom niet veel naar buiten. Maar toen van lieverlede ook wereldlijken, clerken en poëten zich daarmede inlieten, begon men ook langsamerhand den invloed daarvan in de gedichten van den dag te ontwaren, en beelden en vergelijkingen werden aan de latijnsche poëzie en mythologie ontleend. Wij zagen boven (bl. 182) hoe de dichters in den beginne niet dan schoorvoetend het waagden te schitteren met die blijken van klassieke beschaving: weldra echter drong, zoo al niet de geest, dan toch menig beeld, menige herinnering der oudheid in de letterkunde en zoo ook in het leven door, en weldra zullen wij zien hoe in dit opzicht de Renaissance ons niet zeer veel meer te leeren had. Maar van den anderen kant weten wij ook dat sommige overleveringen nooit geheel uitgestorven, sommige heldennamen nooit geheel vergeten zijn: daartoe behoort de sage van den trojaanschen oorlog en die van den aventuurlijken werelddwinger Alexander den Groote. De oudste overleveringen der Germaansche stammen zijn daaraan vastgeknoopt en de geheele frankische stam stelde er eene eer in van het bloed te zijn van Priamus; geen wonder dus, dat zij bleven voortleven in het nieuwe Europa, en dat de letterkunde zich al spoedig daarmeê bezig hield. Ofschoon nu ook hier te lande de geleerde kloosterlingen hunne boekerijen al in de elfde eeuw met dergelijke werken verrijkten (verg. I D., bl. 96) gingen zij niet spoedig over in de taal des volks, en het duurde tot in de helft der dertiende eeuw eer men er aan dacht in dietsche verzen de helden der oude wereld zoowel als die der vaderlandsche overlevering te bezingen. Maar thans, nu de geest op praktijk gericht, studie en onderzoek wist te waardeeren; nu de geleerden zouden aanvangen eene belangrijke rol in het maatschappelijke leven te spelen, daar ieder dorstig naar wetenschap en onderwijs hunkerde; nu men vooral eene reaktie tegen de moderne ridder-

wereld wenschelijk achtte, nu was het tijdstip gunstig om de sage der oudheid te behandelen, die eene poëtische werkelijkheid scheen te bezingen; om den historischen Alexander of Hector te stellen tegen den fantastischen Artur en den door de jongleurs zoo schandelijk belasterden, fabelachtig geworden Karel. De Trojaansche helden,

bellaque jam fama totum vulgata per orbem,

werden daartoe het eerst gebezigd (1); en zoo ontstonden op het gebied onzer poëzie eenige voortbrengselen die niet zoozeer het karakter dragen der onbestemde worsteling van het verval der ridderpoëzie, maar die tegen die klasse van gedichten, ofschoon zij er den vorm van hebben behouden, eene direkte tegenstelling bedoelen, en als het ware de brug uitmaken waarover wij zeer geleidelijk het zuiver didaktische tijdperk onzer letterkunde binnengaan.

De man die zoo bewust te werk ging moest wel zeer doordrongen zijn van de behoefte zijns tijds en tevens wel bezield zijn met een brandenden ijver om den roem der ridderwereld te vernietigen, of, wil men liever, de nieuwe, burgerlijke ontwikkeling te bevorderen. Wij zullen dat wel niet behoeven te bewijzen: zijn naam alleen is een symbool geworden dat het keerpunt aanwijst waar onze nieuwe maatschappelijke toestand begint: die man immers heette Jacob van Maerlant.

Het is ons hier nog niet te doen om zijn standpunt en zijn invloed op onze letterkunde aan te wijzen: de

---

(1) Van den mnl. Jason, vertaald na den roman van Raoul le Févre, die te Londen in het Britsch Museum bewaard wordt (additional Mss. N°. 10290) weet ik niets verder te berichten, daar de titel het eenige was wat mij in 1844 door den heer Jubinal daarvan werd meêgedeeld. Het komt mij echter niet waarschijnlijk voor dat het eene vertaling zou zijn van genoemden dichter, die eerst in de vijftiende eeuw leefde (P. Paris, Les Manuscrits François, Tom. I, pag. 66).

werken van zijne hand die wij hier te beschouwen hebben zijn meer nog het uitvloeisel eener negatieve dan eener stellige richting, en hier is hij nog niet tot vol zelfbewustzijn gekomen van hetgeen hij kan en moet: het zijn werken waarover hij later zelf den staf heeft gebroken, die hij beschouwde als

loghenlike saken,
die hem die lichtheit dede maken
vander herten ende van den sinne
ende vander loghenliker minne (1).

Eerst wanneer wij van Maerlants stellige, opbouwende richting te spreken hebben zullen wij nader over zijn persoon, zijne bedoeling en werkzaamheid handelen, maar dan zullen wij ook het geheele volgende boek aan hem en zijne school wijden; thans bepalen wij ons tot de beschouwing van twee zijner werken die het gewrocht zijn van de warme aandrift zijner jeugd: den Trojaanschen Oorlog namelijk en den Alexander.

In zijn Rijmbijbel, dien hij in 1270 voltooid had, maakt hij herhaaldelijk melding van een werk over den trojaanschen oorlog, vroeger door hem in 't licht gegeven. Nu eens heet het

Parijs nam Helenen
die den meneghen dede wenen;
die wille weten hoet verghinc
van mi vint hi ghedicht die dinc;

dan weder:

So was
Troyen verloren als ic las,
dat ic hier voren in dietsche dichte,
hoement verloos ende hoement stichte.

In den Spieghel Historiael, het voornaamste zijner werken, zegt hij (I Deel, bl. 110.) het volgende, dat niet in de bron waarnaar hij dat werk vertaalde (Vincentii Bellovacensis Speculum Historiale) gevonden wordt:

(1) Rijmbijbel, aangehaald Hor. Belg. I, 20.

Nu gaet hier dorloghe an
van Troyen, daer menech man
wilen in liet sijn leven:
dat hevet een in Walsch bescreven
hiet Bonoit de Sainte More.
Die poëten hebbent, alsict hore,
ontreint met favelen openbare;
ic hebbe gheraept harentare
van Bonoite ende Viergiliuse,
van Statiuse ende Ovidiuse,
ende Omeruse, den groten clerc,
ende maecter af ooc een werc,
daer vele nu es bescreven af.
Seghere Dieregodgaf
maectere sint toe dat proyeel,
ende als eene bataelge gheel.
Maer al dit langhe ghescal
es met favelen dorsayet al.

En verder, bl. 112:

Dat Troyen verloren waert,....
die dat langhe wille lesen,
hoe die favelen van desen,
dat Walsch spreect entie poëten,
gha daerwi hem sullen heten:
ten Dietsche, dat wide es becant,
ende wi maecten te Merlant.

De laatste plaats leert ons de voorgaande verklaren: zij geeft ons de verbetering aan de hand die daar in het achtste vers moest worden aangebracht (*ic hebbe gher.* voor: *dat was gher.*) om een verstaanbaren zin te verkrijgen; eene verbetering die wij later (bl. 397) van een anderen kant ten volle bevestigd zullen vinden. Die *poëten* in het eerste citaat zijn waarschijnlijk de jongleurs, die Maerlant liever beschuldigde dan den eerzamen kanunnik; met de *poëten* in de tweede aanhaling worden daarentegen misschien, doch niet noodzakelijk, Virgilius, Ovidius, enz. bedoeld.

Wij weten dus nu dat Maerlant een gedicht over den trojaanschen oorlog vertaalde naar het Fransch van Benoît de Sainte-Maure, welks lezing door jongleurs

verbroddeld, hij echter, waar het pas gaf, verbeterde uit klassieke schrijvers, waar die meer overeenkomstig de waarheid schreven dan zijn fransche tekst; ten anderen dat zekere Segher Dieregodgaf er sedert (sint) het *Priëel* bijmaakte, en alles (want dit is het samengetrokken *als*) tot één enkelen strijd samentrok.

Benoît de Sainte-Maure leefde omstreeks de helft der twaalfde eeuw. Verschillende gedichten over klassieke helden worden hem toegeschreven, als: le roman de Thèbes, le roman d'Enéas, en eindelijk le roman de Troie, van welk laatste gedicht hij stellig de maker is, daar zijn naam er in genoemd wordt. Dit werk, dat 30 à 32000 verzen bevat, is niet, zoo als men wellicht denken mocht, eene navolging van Homerus, maar van bronnen die, naar de meening des dichters, veel authentieker waren: namelijk de beschrijvingen van Daris Phrygius en Dictys Cretensis, die het tienjarig beleg zelf hadden bijgewoond. Hunne werken, in het Grieksch geschreven, waren verloren gegaan, maar er bestonden latijnsche vertalingen van, die van het eerste toegeschreven aan Cornelius Nepos (een neef van Sallustius), die van het tweede aan zekeren Lucius Septimius. Reeds zeer vroeg waren die werken in omloop en de nationale boekerij te Parijs bevat er een handschrift van, dat tot de tiende eeuw gebracht wordt (1). Uit die twee werken stelde Benoît zijn gedicht samen, dat begint met de geboorte van Achilles en den Argonauten-tocht, en loopt tot op den dood van Ulisses: de voorstelling is eigenaardig middeneeuwsch, daar alle helden met moderne kleuren geschilderd zijn en het geheele dekoratief uit des dichters leeftijd genomen is: dat kontrast wordt nog vermeerderd door wijdloopige beschrijvingen die geheel in den oosterschen smaak zijn en den invloed der kruistochten en van het byzantijnsche keizerrijk verraden.

(1) Paulin Paris, Les Manuscrits François, Tom. I, pag. 71.

Dit gedicht had veel aantrekkelijks, en, gelijk iets later hier te lande, zoo werd het al vroeg, in het eerste tiental jaren der dertiende eeuw, in Duitschland vertaald door Herbort von Fritslâr (1); en op het eind dier eeuw bracht Guido de Collumna, rechter te Messina, het in latijnsch proza over. Van het gedicht van Benoît is niet veel meer bekend dan de uittreksels, die Adelbert Keller en zijne Romvart heeft doen drukken; maar ik had in Weenen de gelegenheid de noodige bescheiden voor ons tegenwoordig onderzoek uit een prachtexemplaar van dit werk te verzamelen.

Slaan wij nu het oog weder op onze mnl. gedichten. In 1838 gaf Blommaert, in het eerste deel zijner Oud-Vlaemsche Gedichten, een poëem in het licht, dat uit vijf afdeelingen of zangen bestaat, die de volgende opschriften dragen:

I. Dits tpriëel van Troyen;
II. Dits tpaerlement van Troyen;
III. Dits van den groten strijt, daer hem her Hector ende Achilles in onderspraken;
IV. Dits hoe dat her Hector uter stat voer die van Troyen te hulpen;
V. Dits her Hectors doot.

Den inhoud dier stukken geeft Blommaert, in zijne inleiding, aldus aan:

De eerste zang behelst de beschrijving van een feest aan het hof van Priam te Troie, en eene vergadering der krijgsoversten, welke over den voort te zetten oorlog geraadpleegd worden, bij het eindigen van een bestand, dat veertig dagen had geduurd.

In den tweeden zang ziet men de voorname Grieken en Trojanen, bij de rivier Clarenten, te samen komen ten parlemente; doch na eenige onderhandeling scheiden

(1) Uitgegeven door G. K. Frommann, Quedlinburg und Leipzig, 1837.

zij, zonder een vredetraktaat te sluiten, en bereiden zich ten strijde.

Derde zang. De krijg wordt hernomen. Hector, Troilus, Paris onderscheiden zich onder de Trojanen. Bij de Grieken bekomen Achilles, Diomedes, Agamemnon door hunne daden veel roems. Fenijs, koning van Cassidonie, door Hectors speer getroffen, blijft op 't slagveld. Achilles verslaat Jachan en Cersubelus, Hectors gezellen, en Hector Merioen, Achilles neve, waardoor de haat van Achilles tot Hector meer en meer verbittert. Zij worden handgemeen, maar door de komst van Agamemnon van een gedrongen, zijn de Trojanen genoodzaakt in de stad te wijken.

Vierde zang. Des anderen daags wordt de strijd hervat met meer woede dan ooit. Hector wordt tegen zijnen wil in Troie gehouden door het gebod zijns vaders, die door een droom van Andromaca was gewaarschuwd. Hector zag het gevecht van de stads muren, en toen hij gewaar werd dat de Trojanen het niet konden volhouden, toog hij, in weêrwil van alle voorzeggingen, zijnen gezellen te hulp.

In den vijfden zang wordt de strijd van Hector tegen Achilles en Hectors dood beschreven.

Eene vergelijking van die vijf stukken met het fransche gedicht van Benoît leert dat, behalve den zang die ten titel voert: *Dits tpriëel van Troyen*, en de 38 slotverzen van den vijfden zang, alles woordelijk uit den Roman de Troie vertaald is.

Bij eenige oplettendheid zal men al spoedig zien dat er in die uit het Fransch vertaalde stukken plaatsen voorkomen, die verwijzen naar andere deelen van het geheele werk, die hier niet zijn overgenomen. B.v. vs. 951, waar het van Pentesileie, »van der maeghden lant die coninghinne", heet:

Noch seldi horen hoe si quam
te Troyen, ende wat inde si nam;

terwijl dat later in Blommaerts stukken niet wordt aangetroffen. In den aanvang van den vierden zang heet het, vs. 2263:

> Men hielt den vrede sonder nijt;
> die dertich daghe leden;

van dien wapenstilstand van dertig dagen is echter vroeger niet gesproken, evenmin als van de voorspelling van Cassandra, die daar iets vroeger, vs. 2261, herdacht wordt.

Had de schrijver uit Benoîts werk alleen die stukken vertaald, die hij wenschte te gebruiken tot zijn bijzonder doel, hij zou waarschijnlijk dergelijke plaatsen niet mede hebben overgenomen; thans mag men uit hun aanwezen tot de gissing komen dat zij, geheel vertaald, in zijn gedicht uit eene volledige mnl. bewerking van het fransche werk zijn overgegaan. En ziet, eene gelukkige vonst van den heer Mr. W. C. Ackersdijk bewijst dat die gissing waarheid is. Hij ontdekte een fragment van eene mnl. vertaling van Benoît, dat 739 verzen groot is (1), en waarvan het begin woordelijk overeenstemt met het eind van den derden zang bij Blommaert, van welken zang de laatste regel de 387c is van het fragment, dat daar evenwel niet afbreekt, maar het verhaal voortzet, even als het origineel van Benoît, waarmede het voortdurend letterlijk overeenstemt.

Keeren wij nu tot de vijf zangen bij Blommaert terug: zij bestaan uit enkele tot een zeker geheel, een afgerond verhaal, geknipte fragmenten van een mnl. vertaling van den roman de Troye van Benoît de Sainte-Maure, waaraan een nieuw hoofdstuk, getiteld: *dat Priëel van Troyen*, werd toegevoegd. Is het nu te stout om, gedachtig aan de twee boven aangehaalde plaatsen uit den Spieghel Historiael, te beweren dat wij hier het werk van Segher

(1) Gedrukt in de N. Werken der Maatsch. van Letterk. te Leiden, 1 D. 1 St., bl. 201 vlgg.

Dieregodgaf voor ons hebben, en dat het geheel, waaraan die fragmenten ontleend zijn, het gedicht van Maerlant is, dat men lang geheel verloren achtte? Wie eenigsins op eene geleidelijke bewijsvoering durft afgaan, zal hier niet lang in twijfel behoeven te staan; maar buitendien bestaan er voldingende bewijzen zoo voor 't een als voor 't ander.

Is het door Blommaert uitgegeven gedicht werkelijk dat van Segher? In het Prieel van Troyen komt zijn naam niet voor; maar in het fragment van Ackersdijk lezen wij weinige regels later dan waar de derde zang van het excerpt ophoudt (vs. 437):

Dus gheduurdet dertigh dage,
dat si elcs daghes enen volcwijch hilden
ende noch niet versceden wilden,
onthier ense die nacht verdreef:
dat seit Daris diet Romans bescreef.
Hort hier vort daert *Segher* liet,
ende hi vander jeesten sciet.
Dertich daghe was die strijt groot,
daer bleef menech riddere doot
ende ghequetst in elke side;
eer si scieden van den stride,
sconincs twee bastaerde bleven,
daer si rouwe omme dreven. *enz.*

Het origineel heeft hier, fo. 86 verso *a.*:

Trente jors dura li contenz,
ne onques com li jors dura
la meslée ne desévra
devant que les partist li soirs,
et li vespres oscurs et noirs.
Li trente jor furent pénible,
ne n'i ot nul si mal traïble
que toz ne fuissent esmaris;
ainz qu'il fuissent acomplis
dui des bastart i furent mort,
qui donèrent grant desconfort
au roi Priant.

De vergelijking dier plaatsen doet ons terstond zien wat een inlapsel is:

Hort hier vort daert Segher liet,
ende hi vander jeesten sciet.

Van wien zijn die regels? Blijkbaar van een afschrijver, die er niet veel om gaf of hij door die inlassching zijn werk onverstaanbaar maakte. Dat hij niet veel eerbied had voor zijn tekst, blijkt ons reeds uit den vorigen regel, die zóó onmogelijk uit de pen van den oorspronkelijken vertaler vloeide, die wel wist dat Daris niet in 't Fransch (1) geschreven had, maar dat hij de bron was, waaruit de fransche dichter putte. Herhaaldelijk wordt vroeger de autoriteit van Daris aangehaald (vs. 984, 1016, 1427, 1633, 2281) op voorgang van 't origineel; maar nergens heet het daar dat die in 't Fransch schreef. Waar op het fransche voorbeeld gewezen wordt, blijft de naam van Daris altijd weg, b.v.

1543. dat seit die boec, dies bode ic bem;
3139. als ons die jeeste wijst.

Maar die Daris lag den afschrijver in 't hoofd, en om een klein bewijs zijner geleerdheid te geven veranderde hij in voege vermeld den regel, die oorspronkelijk waarschijnlijk dus luidde:

dat seit ons diet Romans bescreef (2).

Hij bepaalde zich intusschen niet tot dat staaltje van geleerdheid.

Het volledige stuk was wat lang (Maerlant zelft noemt het immers »dat *langhe* ghescal"): het origineel was bijna

(1) Dat *tromans* hier niet te verklaren is *'t latijn*, als Ackersdijk dacht (l. c. bl. 268), leeren b.v. de plaatsen uit hetzelfde gedicht in Blommaerts II D, bl. 84, vs. 838 en 99, vs. 553. Maar Ackersdijk meende dat Helinandus en niet Benoît de bron der vertaling was (pag. 207). Een misverstand van Maerlants Sp. Hist. I, 113 vs. 27—28, gaf daartoe aanleiding: het verdwijnt als men vs. 20—26 in parenthesi plaatst, waardoor duidelijk wordt dat »dit" niet op het vroegere werk van den dichter kan slaan.

(2) Verg. Prieel van Troyen, vs. 5.

32000 verzen groot, en in de vertaling waren, gelijk wij straks zullen aantoonen, nog inlasschingen, die den omvang nog kwamen vergrooten. Dit maakte het werk tot een berg, dien men niet aandurfde; hetgeen niet zal verwonderen, als men in aanmerking neemt dat er in de verschillende daar beschreven gevechten telkens herhalingen van feiten of schilderingen voorkomen, die de lezing niet aangenamer maakten, nu de oorzaak, die vroeger deze herhalingen wettigde, niet meer bestond. Dit gaf aanleiding dat men er de beste plaatsen uitnam, die te samen »ééne bataelge geheel", een enkelen strijd met zijn oorzaak en gevolgen, uitmaakten. Zoo zegt Maerlant dat Segher met zijn werk handelde; en het is natuurlijk dat het excerpt weldra meer algemeen verbreid was dan het geheel, dat er allengs door in de schaduw gesteld werd, en denkelijk in vergetelheid raakte.

Toen de scribent van het Ackersdijksche fragment daarvan in de veertiende eeuw een afschrift maakte (¹), wanneer Maerlants roem het hoogste punt bereikt had en zijn werk weêr gezocht raakte, wilde deze, die waarschijnlijk Seghers werk kende, die gelegenheid niet laten voorbijgaan zonder zijn bekwaamheid kenbaar te maken, en op te teekenen, dat hij wist dat het gedicht, dat hij afschreef, meer waard was, daar het veel meer bevatte dan dat van Segher, dat vrij algemeen bekend moet geweest zijn.

Op deze wijze wordt de zwarigheid op niet onwaarschijnlijke wijze uit den weg geruimd. Juist dáár nu, waar de afschrijver zegt dat Segher het verhaal liet ste-

(¹) Dat het fragment een deel is van het geheele, afgewerkte gedicht, leert de paginatie 93 en 94. De inhoud daarvan komt ongeveer overeen met fo. 84 van het fransche hs. te Weenen. Daar dit minder regels per kolom en nog een aantal miniaturen tusschen den tekst in heeft, moest de verhouding van het cijfer omgekeerd zijn. Daaruit mag men besluiten dat het fragment afkomstig is van een codex die nog meer bevatte dan dit werk.

ken, houdt een der excerpten in Blommaerts verzameling op: daaruit mag men besluiten dat die stukken door den uitgever met recht op Seghers naam zijn gesteld, maar daaruit volgt dan ook weêr noodzakelijk dat het volledige gedicht, waaruit zij ontleend zijn, het werk van Maerlant is dat men lang verloren waande.

Ook dit kan nader bewezen worden. Er bestaan nog drie andere fragmenten van een mnl. Trojaansche Oorlog, te samen ongeveer 1500 verzen groot, en mede door Blommaert in het eerste en tweede deel zijner Oud-Vlaemsche Gedichten uitgegeven. Al die stukken zijn blijkbaar onderling en met de vorigen van ééne hand; allen vinden letterlijk hunne plaats in Benoîts roman (1), terwijl laatstgenoemde daar ook als de schrijver van het origineel genoemd wordt, en Jacob van Maerlant er de vertaler van heet.

Ik laat een der bewijsplaatsen volgen en voeg er het origineel bij: zij is uit den aanvang van het gedicht. De Argonauten-tocht is volbracht en Jason wordt door zijn oom, die hem echter »iet erghers jonste", schijnbaar goed ontvangen. Dan heet het (bij Bommaert, II D., bl. 84*b*):

Waer dat dese nijt es bleven
ne wert u meer van mi bescreven:
Bonoyt en heeft nemmeer ghedicht
dan hi vant in Daris scricht;
noch *Jacob* en dicht niet daernaer
anders dan hi hout over waer,
sint dats Daris en scrivet niet.

---

(1) Van den franschen roman heb ik alles afgeschreven wat overeenkomt met de stukken door Blommaert in zijne beide deelen gedrukt. Ziehier de orde waarin de verschillende stukken in Maerlants werk elkander opvolgen: 1. Bl. II, 75, hs. fo. 8—17; 2. Bl. I, 52, hs. fo. 71—73; 3. Bl. I, 11, hs. fo. 76—78; 4. Bl. I, 16, hs. fo. 82—90 (met inbegrip van 't fragment Ackersdijk en een later te melden stuk); 5. Bl. I, 27, hs. fo. 90—96 (met inbegrip van een later te vermelden fragment); 6. Bl. I, 38, hs. fo. 96—102 (met inbegrip van een straks te noemen fragment); 7. Bl. II, 93, hs. fo. 144—150.

Die wille, hore hier nu een liet
van den hoghesten orlog dat ie was,
alse *Jacob* in den Walsche las,
van stride ende van tornoye,
daer menech in was te vernoye,
hoe dat ridderscap van Grieken
vor Troyen maecte meneghen sieken,
ende hoe dat si braken die stat,
alse ons die bouc vertellet dat;
want het ghedicht sal sijn van mie
also alsict bescreven sie;
ende in dichts anders mee no min
als ic ghevroede in minen sin.

Het Fransch heeft daarvoor fo. 13 vo.:

De sa vie ne de son fait
ne sera plus par moi retrait:
je ne la truis mie en cest livre,
ne Daires plus n'en velt escrivre,
ne Beneois pas ne l'alonge;
Daires n'en fait plus mencion.
Mais qui or veut oïr chançon
de la plus haute œuvre qui soit,
ne qui jamès oïe soit,
des plus granz batailles cruaux,
de plus fières, de plus mortaux,
dont la riche chevalerie
qui à cel tens ert fu périe,
et destruite la grant cité,
jà l'en dirai la vérité,
et retrerai trestote l'œuvre,
si com li auctors la descuevre.

Die naam van Jacob, zonder meer, zou misschien geen genoegsaam bewijs opleveren wie die vertaler eigenlijk was; maar in verband met de overige gegevens die wij reeds hebben, wordt hij een onomstootbaar getuigenis voor de identiteit van het werk van Jacob van Maerlant, die in zijne vroegste werken, den Alexander, het Leven van St. Franciscus, den Wapene Martijn zijn voornaam nergens door een toenaam buiten kijf heeft gesteld; en toch heeft niemand hem ooit het recht van eigendom op die werken betwist.

Over den inhoud en de waarde des gedichts zullen wij niet handelen, en alleen met een enkel woord over den persoonlijken invloed van Maerlant en Segher spreken.

De laatste heeft met takt eene oordeelkundige keuze gedaan uit het al te omslachtige werk: dat hij intusschen vergat de laatste hand aan zijn excerpten te leggen om die innerlijke eenheid te geven, hebben wij reeds gezien. Het stuk dat hij ter inleiding van zijne uittreksels schreef, schildert eene samenkomst van edelen en vrouwen in een prieel of lusthof, waar zij elkander liefdesverklaringen doen: dit stuk hangt weinig samen met hetgeen er later volgt, is arm aan gedachten en heeft weinig om 't lijf. De aanhef luidt aldus:

Dies es leden meneghen dach
dat tgrote heer vor Troien lach:
een deel van dat daer gesciede
hebben ghehoort vele liede;
maer die tromans maecte ende bescreef,
hi vergat, in weet hoet bleef,
een deel der bester aventuren.

't Is naauwelijks te vermoeden dat hij daarmede alleen zijne schamele inleiding zou bedoeld hebben: ziet het op het geheel, dan blijkt er uit hoe hij als de meeste jongleurs deed, die hunne voorgangers van onwetenheid beschuldigden om des te geruster hen te kunnen plunderen. Hij noemt eene andere, eene eerwaardige, latijnsche bron, maar uit de zorg, waarmede hij zijne geloofwaardigheid bewijst, ziet men den geheimen angst des bedriegers. Men oordeele:

264. Ic segghe als een dies seker bem,
want mi orcont alle worde
Darijs, diet sach ende horde:
niet en liet hi, en screef al waer
nadien dat dit ghesciede daer:
dat seit Darijs, ende ic bem
seker orconde van hem.

Wij zullen ons bij hem niet langer ophouden en over-

gaan tot de vraag: welken invloed Maerlant op zijn origineel gehad heeft?

Wij zagen reeds dat hij zeide:

In (*ic en*) dichts anders mee no min
als ic ghevroede in minen sin;

wij mogen dus verwachten dat hij niet ondoordacht zal napraten al wat in zijn voorbeeld gevonden wordt. Een enkel staaltje moge doen zien dat dit werkelijk het geval is. Benoît verhaalt dat een Sagittaar of Centaur groote slachting onder de Grieken aanrichtte. De vertaler neemt de beschrijving van dat schrikbarende monster over; maar hij begrijpt dat het noodig is het bestaan er van te bewijzen.

Nu en make niemene onwaert,

zegt hij (bij Blommaert, I, 54),

weder man, wijf of kint,
ende segge niet: »men en vint
»al noch diere van sulken doene,
»Sagittare of Sentauroene."
Al sal ict segghen waer bi ict weet
dat waer es ende bescreven steet;

en dan volgt eene mededeeling uit Sint Hieronimus, waar van zoodanige monsters gewaagd wordt, en het besluit is:

Nu merct dan of hi miste,
die goede man Jheronymus,
ende ons loghene bescrijft aldus:
neen hi, dat wetic sekerlike,
ommo al dat goet van erderike.
Dit segghic vor dongeleerde diet.

Merkwaardig is het dat een dergelijk betoog ook in Maerlants Naturen Bloeme gevonden wordt (1).

---

(1) In het leidsche hs. 27^d—28^a. Ik heb de plaats meêgedeeld in De Gids van 1843, Mengelingen bl. 579—581, waarheen ik moet verwijzen.

Ten besluite moeten wij nog eene plaats aanhalen die karakteristiek is, en die tevens de identiteit van Maerlants werk nogmaals bewijst: zij behelst eene kritiek van het origineel en luidt aldus (Blommaert II, 99*b*):

Bonoit, die dit dichte wale
uten Latine in walsce tale,
die dicht [l. *tiet*?] al die mort,
dat verloren wart die port,
Antehore ende Pollidamase,
Ancisesse ende Enease,
ende al dien genen die daer ontgingen;
ende seghet dat hi van desen dingen
in Ysis bouc die waerheit vant.
Hier jeghen secghic al te hant:
Rome ende die senatore
entie keisere van rechter ore,
die sijn van Enease comen;
soude God te sire vromen
een verrader doen die ere,
dat hine also groot een here
makede na so groten mort (1),
dat ware een sake ongehort!
Pertonopeus die favelare (2)
seghet dat al openbare
van Ancisesse ene dinc,
dat hi was een vondelinc;
dats valsch, Capus was sijn vader,
dat scrivet Virgilius algader;
sijn oudervader Assaracus:
van hem lesewi aldus,
dat hi te Troyen crone drouch.
Hier of hebwi gehort ghenouch.

---

(1) Hs. maken ende so grote mort.

(2) Blommaert leest: *Perconopeus;* ten onrechte, daar hier blijkbaar het gedicht van Parthenopeus bedoeld wordt, waar het vs. 251 heet:

Mais Anchises les a traï,
que Priamus avoit norri,
uns fils à diable, uns gités
qui disoit qu'il ert des Deus nés,
par ço qu'il ne savoit son père
a le gent nomer, ne sa mère.

Liefst zou ik in den tekst het pron. *die* uitwerpen en de eigennaam als een genitivus beschouwen.

Maer uten Walsce ende van Omeruse (1)
van Darise ende Virgiliuse,
ende uut andren bouken mede
sullen wi nemen die waerhede,
ende in dietscer tale ombinden:
so wise best m̃oghen vinden
sal ic u seeghen die waerheit vort,
so ic verstaen hebbe ende gehort.

Die plaats is in menig opzicht merkwaardig: vooreerst geeft zij ons den sleutel tot de verbroddelde lezing van den Spieghel Hist. I, 110 (boven, bl. 384), en uit de overeenkomst dier beide plaatsen blijkt ons op nieuw dat wij hier wel degelijk Maerlants werk voor ons hebben. Maar dubbel merkwaardig zijn die regels, omdat zij ons Maerlants richting terstond bij zijn optreden als dichter doen kennen. Zucht naar waarheid is reeds hier zichtbaar, maar tevens die bekrompen kritiek, die schoolmeesterachtige pedanterie, die toont hoe weinig zin hij had voor de poëzie, en die hem tot den Robespierre onzer litteratuur maken. Het is jammer dat ons, behalve de hondert regels die op de aangetogene volgen, niets van het vervolg van Maerlants werk is ter hand gekomen: wij zouden dan kunnen zien of hij werkelijk veranderingen van belang in het verhaal gebracht heeft, dan of hij het laat bij een bloot vertoon van kritischen zin zonder dien toe te passen. Wij zullen later in de gelegenheid zijn op te merken dat hij wel meer op die wijs handelt; en de hondert regels die het laatste fragment besluiten komen zoo geheel weder met Benoît overeen, dat wij mogen gissen dat hier maar zeer weinig uit andere werken is »gheraept", en dat de meeste bijvoegselen zich zullen bepalen tot de zoodanigen waarvan wij een staaltje vinden in Blommaerts 2e deel, bl. 93, vs. 68—81, hetgeen niet in originali gevonden wordt.

Er bestaan nog twee vrij beschadigde bladen van eene

(1) Bij Blommaert: ende van Ancise (:Virgilise), dat geen zin oplevert.

bewerking van den trojaanschen krijg, die door den heer Holtrop gevonden zijn ([1]); ook dit werk beroept zich op Benoît, met wiens gedicht het soms woordelijk overeenkomt, terwijl het zich elders of geheel daarvan verwijdert of de zaken zeer verkort voorstelt. De vorm is zeer verwaarloosd: dikwijls ontbreekt zelfs het rijm, zoodat het niet onmogelijk zou zijn dat wij hier de eerste sporen hadden van den aanleg van een volksboek in proza.

Meer dan eenig ander was Alexander de Groote, de werelddwinger, de man om de held te worden van het romantisme in het Oosten zoowel als in het Westen: zijne gewapende tochten hadden den Grieken eene nieuwe wereld van denkbeelden ontsloten, en voor den Oosterling was hij van even groote beteekenis. Geen wonder dan ook dat in de geschiedenis van beide werelddeelen al het nieuwe; het vreemde dat men aan zijnen naam vastknoopte, grooten, onverdelgbaren invloed had; dat men zijne daden met het prisma der fantazie kleurde en hem steeds grooter en aventuurlijker tochten deed ondernemen, die zoowel in het Oosten als in het Westen eerst aan het eind der aarde ophielden, ja buiten het gebied der bekende wereld werden voortgezet. Reeds zijne tijd- en landgenoten bazuinden zijn roem in 't ronde, en persische gedichten gewagen van zijne vermaardheid in Azië. Het is ons ook hier niet te doen om eene geschiedenis der sage (wie deze op zichzelven belangrijke zaak met veel scherpzinnigheid en geleerdheid tevens wil behandeld zien, verwijzen wij naar Zachers allerbelangrijkste bijdrage tot de derde uitgave van het zoo dikwijls aangehaalde boek van Gervinus); — wij bepalen ons tot de vermelding dat in de twaalfde eeuw reeds de sage door fransche jongleurs werd behandeld, en er weldra zoo algemeen bekend en geliefd werd, dat het twaalfvoetige

---

([4]) Zie Algemeene Konst- en Letterbode, 1840, II, 180.

vers, waarin het fransche gedicht geschreven was, aldra algemeen werd gebezigd en den naam behield van *Alexandrijn*. De roman de Florimond van 1188 niet alleen, maar zelfs Waces Roman de Rou, die tusschen 1150 en 1160 gedicht werd, maken toespelingen op die gedichten (1), die reeds in dezelfde eeuw in het Mhd. werden vertaald.

Maar niet alleen in de landstaal werd de sage van Alexander in Frankrijk beroemd, ook in de taal der geleerden werd zij bezongen, en Gauthier de Chastillon schreef eene latijnsche Alexandreis, waarin hij Quintus Curtius op den voet volgde. Dit werk moet tusschen 1180 en 1200 geschreven zijn, en wij kunnen dit nog iets nader bepalen door de opmerking dat de schrijver waarschijnlijk het werk van Aimés de Varennes kende, daar hij blijkbaar de verzen heeft nagevolgd die wij boven (bl. 209) hebben meêgedeeld. Geen werk is onder de geleerden beroemder geweest dan dit: de parijsche Universiteit nam het onder de klassieke boeken op, ja, het werd wel eens boven de eigenlijke Classici gesteld: het werd gekommentariëerd en uitgelegd, en er is geen handschrift van bekend dat niet met glossen en kantteekeningen is bedekt.

Merkwaardig en geheel overeenkomstig met wat wij boven (bl. 382) zeiden is hetgeen Paulin Paris over de beteekenis van de *vogue* van dit werk zegt (l. l. p. 92): »Oserai-je le dire? le pöeme latin ne fut répandu dans les écoles que pour affoiblir le renom et l'autorité des chansons de gestes débitées sur le même sujet dans le monde. C'est ainsi qu'un contemporain et un admirateur de Gauthier de Chastillon, Gilles de Corbeil, publioit une *Caroléide* non dans l'intention bien superflue de réveiller les souvenirs du nom de Charlemagne, mais afin de mettre une barrière entre ce prince et les légendes vulgaires qu'on ne cessoit de débiter en tous lieux."

(1) Zie Paulin Paris, Les Manuscrits François, Tom. III, pag. 94—95.

Het zal ons niet verwonderen dat een gedicht, waaraan dergelijke strekking kon worden gegeven, in een tijd van reaktie tegen alle ridderlijke denkbeelden, werd nagevolgd door den man die meer dan eenig ander tot helder bewustzijn kwam van de eischen zijner eeuw, en die mede meer dan eenig ander heeft bijgedragen om die richting te ontwikkelen. Maerlant kende behalve het latijnsche gedicht ook het werk der jongleurs (1), maar alleen het eerste heeft hij vertaald, hoewel hij later er den inhoud van afkeurde, al was het dan ook op gronden die zonder veel gewicht zijn, als men zijne latere bewerking der Alexander-sage in den Spieghel Historiael met zijn vroeger gedicht vergelijkt.

In den Rijmbijbel zegt hij, van Alexander sprekende:

Die weten wille hoet hem verghinc,
die historie uten Latine
vint hi gedicht met miere pine;

en in den Spieghel Historiael (I, 259) van het leven diens helds sprekende, gewaagt hij van »die jeeste",

die ic dichte hier te voren.

In de geschiedenis onzer poëzie is dit werk bijna geheel onbekend: enkele fragmenten zijn er van gedrukt (2); maar van het eenigbekende volledige handschrift in de munchener boekerij weten wij niet veel meer dan wat Docen daarover in Aretins Beiträge zur Geschichte und Litteratur, IX, 1087—1096, meêdeelt; en dit werk is hier te lande nog niet aan een ieder bekend. Zoowel om deze reden als omdat de Alexander als de schakel tusschen de ridderpoëzie en de burgelijke letterkunde uitmaakt; omdat de kennis van dit werk ons bovenal een helder denkbeeld geeft, niet alleen van de wijze van

(1) Zie b.v. Spieg. Hist. I D., bl. 339, vs. 3; bl. 350, vs. 17.

(2) In Mones Anzeiger, IV (1835) kol. 468—485, en in Blommaerts Oud-Vlaemsche Gedichten, II, 69 vlgg. Verg. boven bl. 210, noot 3.

overgang van de epische kunst tot de didaktische, maar tevens van Maerlants eigen ontwikkeling, moeten wij er uitvoerig over handelen. En zeker, niemand, die belang stelt in onze vroegere kunsthistorie, zal ons eene altijd spaarzame uitvoerigheid ten kwade duiden. Wij zijn daartoe in staat door de welwillendheid van den hoogleeraar Schmeller te Munchen, die, zoo als boven vermeld is, de studie onzer letterkunde op nieuw aan zich verplichtte, door ons voor dit werk het gebruik van zijn uitmuntend afschrift van den eenigen codex toe te staan, eene onbekrompenheid, waarvoor ik den achtenswaardigen man en uitmuntenden geleerde niet genoeg kan danken.

De inhoud van het gedicht is in tien boeken verdeeld, even als in het origineel: wij zullen eerst een overzicht van dien inhoud geven, ten einde dan stil te staan bij de beschouwingen, waartoe de geest en de vorm van het werk aanleiding geven.

1. Het es costume ende sede
alse men iet neuwes in ene sede
eerstwerf vertellen hoort,
some sijn si also verdoort,
dat sijt lachteren al eest goet:
ic wane wel dat nidechede doet,
oft dat sijt niet en verstaen;
some die liede, sonder waen,
die hovesch sijn ende wel geraect,
seggen dat es wel gemaect,
ende geven hem prijs ende lof.
Groot wonder hebbic daer of,
hoe die werelt es so verkeert;
want ons die scrifture leert,
dat Got alle dinc maecte goet:
wat eest dan dat den mensche doet
so sere vergeten alle doget,
dat ghijt alle merken moget,
als men hem enege doget leert,
dat hijt emmer ten archsten keert
alse hijt niet te rechte en verstaet?
Sere ontsie ic dusdaen baraet;
nochtan so willics bestaen
dore hare, die mi heeft gevaen,

te scriven Alexanders geesten:
ans mi God, ic saelt volleesten.
Al lachteren sijt diet niet en verstaen,
dat wil ic al te winde slaen:
al hebben sijs niet, mine roec.
Hoort dus begint dat ierste boec.
  Goede geesten ende sagen
vint men vele nu bi dagen,
daer vele wonders staet in bescreven;
maer boven alle die nu leven
ende nie ontfingen lijf,
sider dat dat ierste wijf
ende die ierste man was gemaect,
sone was noit so wel geraect,
noch so hovesch man van orlogen,
dat salic wel hier achter togen,
alse Alexander die Grote was.
Alle hystorien waren gedwas,
daermen af bescreven hevet.
Hadde Alexander also lange gelevet
alse daden andere orlogesliede,
hi hadde gedaen dat noit gesciede.
Dat van Troyen dats maer een wint
jegen datmen van desen vint:
alle die grote aventure
die men leest van Arture,
ende van dien ridder Waleweine,
sijn hier jegen harde cleine.
Karls wijch dats maer een spel
jegen dat desen man gevel;
Ettels orloge vanden Hunen
en mochte hier jegen niet gestunen;
want Alexander dede te waren
so grote daet binnen xij jaren,
dat hij alle die werelt dwanc,
beide over breet ende over lanc.
Mijn syn heeft mi bracht daer toe,
dat ic u wille seggen hoe
Alexander al dat bestoet:
die hystorie si es so goet.
Daerom biddix Gode te voren
ende biddes hem ooc alle diet horen,
dat hij mi geve selken syn
hoe ic die waerheit meer no min
in Dietsce wel bescriven mocte,
want si es te horen soete!

Hier te voren was er in Griekenland een machtig vorst, Philip genaamd, die den Perzen echter onderdanig was sedert Cerces,

die al Europen dorevacht,

eene schipbrug over de zee geslagen en zoo eene krijgsmacht naar Griekenland overgevoerd, en dat bedwongen had, met uitzondering van Athene. Philip had eene schoone vrouw, Olimpias genaamd (1), maar wier trouw verdacht wordt; en daarom is 't geen wonder dat wij in 't onzekere zijn omtrent den vader van Alexander. Aristoteles zegt dat het Neptanabus was, een koning van Egypte en tevens een groot toovenaar:

f. 1 d. hi was een groot astronomien,
die beste die noit was gesien:
conjurament ende nigromantie
exprement ende toverie
derre conste hi utermaten vele.

Hij was voor niets vervaard: werd hij aangevallen dan begaf hij zich naar zijne »heimelike kemenade", waar hij een bekken met water had staan en

daer hadde hi gemaect met liste
wessine scepe, wessine liede;

en als men hem nu te water aanviel dan ging hij »lesen ende vloeken", en roerde met een kleinen ebbenhouten staf in 't water, waardoor hij de scheepjes deed zinken; en ter zelfder ure verdronken dan zijne vijanden. Eens werd hij aangevallen door eene groote heirmacht uit Indië, waaronder Alanen, Perzen, Agarenen en Nabucienen: toen hij door zijne kunstenarijen vernam dat hij het onderspit delven zou, nam hij de vlucht en kwam naar Macedonië. Weldra verbreidde zich de roep zijner kennis, en als de koningin hem tot zich liet ontbieden om

(1) f. 1 d. si was scone ende vroet van seden
ende geraect van hovescheden.

hem te raadplegen, ontstak hij in liefde tot haar, en voorspelde haar dat zij op wonderbare wijze zou bevrucht worden door een der Goden, die haar in de gedaante van een draak zou verschijnen; want »Amon die here »van Lybia" was in liefde tot haar ontbrand. Neptanabus ging vandaar en nam zelf de gedaante van een draak aan en kwam weder in de zaal en »neech dier vrouwe", die nu zich overtuigd hield dat de toovenaar waarheid gesproken had. Kort daarop werd zij bevrucht, en zij vreesde dat haar echtgenoot, die afwezig was, haar daarvoor »nemen soude hare ere", en zij vroeg Neptanabus om raad. Op zijn bevel vloog een vogel naar Philip en bewerkte bij dezen een droom, waarin hem werd kond gedaan dat zijne echtgenoot een kind van eenen God droeg. Daarop trok hij ijlings naar huis, en sprak haar, die zich schaamde, moed in, zeggende dat hij overtuigd was dat zij nooit een ander had gemind, en dat het kind dat zij droeg haar door de Goden gezonden was. Maar als hij gram was verweet hij haar wel eens dat zij hem ontrouw was geweest, en Olimpias verzocht daarop Neptanabus dat hij toch Amon aan haar gemaal mocht doen zien. De toovenaar vertoonde zich daarop aan een gastmaal in de gedaante eens draaks, waarna hij zich in een arend veranderde en het raam uitvloog. Dit overtuigde koning Philip.

Het gebeurde eens dat dezen eene hen op 't kleed vloog en er een ei op leî, dat in stukken viel: uit den dop kwam een draak die er om heen draaide als of hij weêr daarbinnen wilde, en toen plotselings dood neêrviel. De koning riep Calistones tot zich, die hem het verschijnsel zoo uitleî, dat de zoon die hem geboren stond te worden geheel de aarde zou doortrekken en als hij alles had verwonnen naar huis keerende sterven.

Eindelijk beviel Olimpias onder allerlei voorteekenen: donder en bliksem doorkliefden de lucht, »in Egypten sprac een lam, seide een bode die danen quam", en

twee arenden streden boven op het huis. Zij baarde een zoon

f. 3 b-c. nochtan bewanic mi al das,
dat Philip sijn vader was,
want men in Machabeus vint
dat hi was conincs Philippus kint:
Solinus seget ende andere clerke,
ooc leestment in die heilge kerke.
Aristoteles hi seget nochtan
dattene Neptanabus wan.
So wie hem wan, het es bekint,
emmer was hi conincs kint.

Toen het kind vijf jaar oud was begon het onderwijs:

sijn maechtoge was Leonides,
sijn meester Aristotiles.

Op zijn twaalfde jaar zou de jonkman leeren

der sterren ganc ende hare keren,

en Neptanabus zou hem daarin onderwijzen. Alexander vroeg hem daarbij eens of hij kon vooruitzien wat zou gebeuren? En als hij dit bevestigend beantwoord had, stiet de jongeling hem van de rots waarop zij stonden naar beneden, en het zieltogende slachtoffer zeî hem nu dat hij zijn vader was, waarop het den geest gaf.

Toen Alexander twaalf jaar oud was zond de machtige Cerces boden om den cijns in te vorderen, en de knaap betreurde 't dat hij te jong was om daaraan perk te stellen, in bewoordingen

f. 4 c. gelijc alst ware eens libarts jonc
dat sit op sinen eersten sprone,
ende starke beesten dan siet gaen
die het niet en dar bestaen.

Toen Aristoteles hem in die stemming vond leerde hij hem hoe hij eer en prijs mocht verwerven: hij gaf hem allerlei lessen hoe zich als mensch en vorst te gedragen; en onder anderen zegt hij, fo. 5 a.

Nochtan sal men elken man
ere doen nadien dat hire can:
al en hadde hi en geen groot goet,
es hi hovesch ende vroet,
van wat lande dat hi si;
al en ware sijn geslachte niet vri,
ware hi geheten van goeden seden,
men souden eren tallen steden;
. . . . . .
want die gene es edel allene
die hovesch van seden es ende rene.

Alexander volgde den goeden raad en werd krijgshaftig van zin:

f. 6 c. int herte was hi een gygant.
hi begeerde also vele, te waren,
te doene als Achilles dede.

Op zijn achtiende jaar aanvaardde hij, na zijns vaders dood, de regering en

droech hi crone.
Ene yvoriene roede scone
hadde hi in sine rechte hant,
die een sceptere es genant.

Weldra vergaderde hij een machtig leger, waarmede hij de geheele wereld wilde bedwingen, tot niet geringe verbazing van den dichter. Daarmeê bedwong hij Athene en Thebe, waar Polimites en Etioches eenmaal onderling streden:

f. 8 b. men leest in Romans noch heden (1)
dat si onderlinge streden. —

Bij de bestorming dezer laatste stad volgde hem Cleades met eene harp en trachtte hem in een lied tot zachtmoedigheid aan te sporen; maar te vergeefs, alles werd over de kling gejaagd.

Op de mare dier overwinning zonden die van Rome

aen Alexandre dien ertscen gode

(1) In den Roman de Thèbes? Zie bl. 385.

om hem het oppergebied aan te bieden, en daarop begaf hij zich scheep om tegen Darius op te rukken

f. 9 a. Owi here God, hoe macht sijn
dat elken minsce int herte sijn
so soete dunct sijns selves lant!
Die Brabantson prijst Brabant,
ende die Fransois Vrankerike,
die Duutsce dat Keyserrike,
die Bartone prisen Bartanien,
die Tsampanoise Tsampanien:
also mint die vogel dwout
daer hi in hevet groot gewout:
al dademene in een warme mute,
mach hi, hi vlieget ute.
Dus priset elkerlijk sijn lant.
Maer (*sic*) seide dat hi noit en vant
also goet lant alse Brurambacht;
ic waens hem der bi heeft gedacht,
omdat hiere in was geboren:
bedi prijst hijt te voren.
Aldus so waest bi den Grieken,

en zij tuurden op het land zoo lang zij den rook uit de stad konden zien opstijgen. Toen zij Azië in 't gezicht kregen nam de koning een speer en wierp hem voor zich,

ende scoot geen spere dat het stac
int sant ende dattie erde brac;

en zijne gezellen maakten daaruit op dat de onderneming den goden welgevallig was. Het land kwam hem zoo schoon voor, dat hij terstond Europa en zijn erfgoed aan zijne heeren in leen gaf; hij had de overtuiging dat hij hier een schooner rijk zou winnen. Weldra onderwierpen zich verscheidene steden, en al voorttrekkende kwam de overwinnaar in 't land van Troje:

f. 10 b. Ende Troien was daer so bi
op een riviere, hiet Santi,
die hiet in Fransois Clarente,
daer waren wilen die parlemente
tusschen die Grieken ende die Troïne.

Hij vond daar nog veel herinneringen aan dien strijd, maar de stad was slechts »een cleen dinc". Bij het graf van Achilles boezemde Alexander zijne vrees uit dat hem geen zanger zou ten deel vallen als Homerus dat voor den verslagen held geweest was; en toch dit was hem meer waard dan »te vaerne int paradijs". Hij hoopte immers even groote daden te verrichten, want hij had eenmaal een gezicht gehad waarin hem een man verschenen was prachtig uitgedost,

als ocht eens joden bisscop waer;

en deze had hem opgewekt om zich aan te gorden, want hij zou in zijn geweld geven

alt volc dat die aerde hout;

slechts wanneer hij een man zou zien den spreker geheel gelijk, dan moest hij het volk dat het zijne was eerbiedigen. En op die belofte vertrouwde de held, die dan ook blijkbaar, zegt de dichter, door God verkoren was om

prince te sine van al eertrike.

Daarmede eindigt het eerste boek.

2. In het tweede boek wordt eerst verhaald hoe Daris den inval van Alexander in zijn rijk vernomen hebbende, hem eene schampere boodschap zendt, die even schamper beantwoord wordt, even als dat in den Spieg. Hist. (I, 281—284) wordt medegedeeld. Weldra ontmoette Alexander het vijandelijk leger onder Mennon bij de rivier Grannike, waar de laatste verslagen en gedood werd. Daris vergaderde daarop zijne geheele macht, die bij telling bleek 35 maal 100,000 man (!) te bedragen. Alexander had intusschen de burcht Gordia (die nu Sardis heet) veroverd, waar hij den wagen van Midas vond, aan welks »joc" een knoop vastgemaakt was, niet te ontwarren. Daar eene voorspelling zeî, dat

f. 13 a. so wie den cnoop ontcnochte
dat hem altoos niene ontfochte (*zou mislukken*)
hi en soude wel saen daerna
here [wesen] van al Asia,

hieuw de verwinnaar hem met zijn zwaard in stukken en volbracht aldus »die aventure". Daarop toog hij in het barre land van Capadocia. Daris trekt hem te gemoet met zijn leger en geheel zijn hofhouding, die breedvoerig beschreven wordt. In de stad van Tarchen (»hier was Sente Pauwels geboren") baadde Alexander zich in de rivier en was welna verdronken. Zijne gezellen beschuldigen de aventure: deze, die voorgesteld wordt als zittende met een wiel in de hand, bij welks omwenteling steeds het lot eens mans wisselt, — deze verdedigt zich tegen die aanklacht en vindt het vreemd, f. 15 a.,

dat elc moet volgen sijnre nature
sonder allene die aventure.

Hare natuur is ongestadig te zijn:

»Die liede ontseggen mi mijn recht:
»als ic make den here cnecht
»dan geven si mi groten lof:
»als ic enen werpe weder of
»vander eren daer icken brochte,
»dan sceltsi mi ofte ic mochte
»sijn gestade bi miere nature.
»Sone ware mijn name niet Aventure
»mocht ic altoos gestade bliven:
»het es onrecht dat si driven,
»bedi ic moet sijn ongestade,
. . . . . .
»sal ic Aventure heten.

Alexander kwam intusschen weder tot zichzelven en (f. 15 c.)

sijn fesicien,
alse hi die orine hadde besien,

verklaarde dat hij weldra geheel genezen zou zijn. De veroveraar was voor hem gewaarschuwd dat hij hem

wilde. vergeven, des ondanks dronk hij zonder eenigen schroom het pusoen (drank) dat de geneesheer hem bood, en genas. Daris wakkert intusschen de zijnen tot den strijd aan.

— »Wi sijn vander gyganten geslachte,
»die den toorn van Babylone
»eerstwerf van tygelen wrachten
»ende die jegen die Goden vachten,"

zegt hij, en ook nu zal de overwinning aan hunne zijde zijn. Vóór den strijd moedigde ook Alexander de zijnen aan:

den vrecken man geloofde hi goet,
eigen lieden geloofde hi
dat hise souden maken vri.

Dit boek wordt besloten met eene zeer uitvoerige beschrijving van Daris' schild, dat zeven »coverturen" had, en waarin stond afgebeeld de torenbouw van Babylon, Daniëls profecie van Nebukadnesar, het uiteinde van Belsasar, en Cyrus' dood. Die beschrijving beslaat ruim 250 verzen.

3. In het derde boek wordt de strijd geschilderd tusschen de beide legers: van beide zijden worden de heldendaden der verschillende aanvoerders opgenoemd. Eindelijk begonnen de Perzen te deinzen en Alexander drong op Darius' wagen aan, rondom welken (f. 23 b.)

som hadden si die scoete ontwee (?)
ende dorscoten wasser mee,
som met colven geslagen doot,
si lagen vanden bloede root,
ende die een sloech met al den leden,
ende sele hadde die pine leden.

Zelf gewond door een werpspies, was de perzische vorst genoodzaakt te vluchten, en nu volgde het geheele heir; want (f. 24 d.)

het es recht ende nature,
alse thoot hevet quade aventure

dat al die lede sijn tongemake;
alse die herde es onder die brake
so sijn die scape verbeten saen.

Nu wierpen de overwinnaars zich op den buit: de vorstelijke schat werd geplunderd, de vrouwen verkracht; slechts Darius' »meisniede" bleef ongeschonden; ja, Alexander deed Darius' moeder en echtgenoot met de meeste onderscheiding behandelen. De Grieken namen daarop verscheidene steden, waaronder Tyrus, in, en het beleg dezer laatste stad is met veel levendigheid beschreven. Van deze stad sprekende schrijft de dichter fo. 26 c.:

Wi vinden wel gescreven daer af
dat te Tyren in die goede port
eerste griexe litteren waren gehort;
bedi Agenor hadde enen soon,
die griexe litteren eerst visierde,
daer hi die werelt met versierde.
Ende die profete Moyses,
dit weet men wel dat waer es,
hi vant ebreusce litteren teerst:
dus was die wijsheit gemeerst.
Carmentis ene maget fijn
vant ierst litteren in Latijn.
Te voren, eer Tyren was gemaect,
so was tfole al ongeraect,
ende so luttel van vroeden lieden,
woude iemen anderen iet ontbieden,
wilde hi een pert, hi screef (*schilderde*) een part,
ende sendet ooc dan ter vart;
woude hi anders iet, hi screef desgelike.
Dus was die sede in ertrike.

Tyrus was dan verwoest, maar sedert is het herbouwd en heet nu Surs, en is ook gekerstend: (f. 26 d.)

daer dede sider wael groten staet
die edel Marcus (*sic*) van Monfraet
ende die here van Tabrie,
datse God gebenedie!
Si scoffeerden ooc Saladine
ende ooc die gesellen sine.

Vandaar trok Alexander naar Jeruzalem; maar toen hij voor de muren verscheen (f. 27 a.)

quam die patriarche vort,
die woonde in die heilge port,
met alden papen die daer waren,

hem te gemoet, en Alexander herkende in hem de verschijning die hij vroeger gezien had. Hij steeg van het paard en knielde neder. Vreedsaam trok hij de stad binnen (¹) en

hi offerde na die gebode
die hem die patriarche seide.

Een deel van den joodschen stam woonde in een bergpas waartoe maar eene enkele opening toegang gaf: toen Alexander vernam dat »si op Gode en achten niet", wilde hij »dat gat vermuren" doen. Wegens de wijdte had dat veel bezwaar in; en hij bad God dat hij, als de straf hem goed dacht, (f. 27 c)

dat hi die berge bi siere genade
te gader beide comen dade.

God verhoorde zijn gebed en deed »dat gat verheilen".

Daer sijn si binnen noch gevaen,
tien geslechten, sonder waen,
ende een half.

Als de Heer zoo groot wonder deed op de bede van een heiden, wat zal hij dan niet voor eens christens gebed doen!

Vervolgens werd Gaza ingenomen, en men trok naar Egypte, waar Alexander het beeld vond van zijn vader Neptanabus, dat hij omhelsde: hij liet te dier plaatse de stad Alexandrie stichten. Dáár was de profeet Jeremias begraven, en sedert dien tijd kwam er geen serpent meer in 't land, ofschoon er vroeger maar al te veel geweest waren.

(¹) Hoe die sage nog in Vondels tijd bekend was blijkt uit zijn: *Olijftack aen Gustaef Adolf*, in de uitg. van Westerman, x, 25.

In het dorre Lybia gekomen begaf de held zich naar den tempel van Jupiter, om te vernemen wie eigenlijk zijn vader was. Hij dronk daar uit de wonderbare fontein, die 's nachts laauw en over dag koel is, en de »afgod" zeî hem dat Jupiter zijn vader was; (f. 29 c.)

maer die duvel can wael liegen
alse hi den mensce wilt bedriegen!

Weldra vernam de vorst dat Darius zich op nieuw ten strijde toegerust had: zoo groot was zijn heir, dat (29 b.)

die sterren die aen den hemel staen
waren te tellene also goet.

Menelaus,

die wilen Troien dede smieken,

had veel volks vergadert,

om een hoerdom
te wrekene op Parise van Troien;

en al was de zee te klein om zijne scheepsmacht te bevatten, de legermacht van Daris overtrof het aantal zijner mannen. Alexander verwonderde er zich over als Hercules toen hij Atheus meende verwonnen te hebben of het monster met vele hoofden, want

als hise afhouwen waende
quamer op elken struke vier.

Ook Alexander dacht dat de dooden wederom opgestaan waren; maar onvervaard trok hij hen te gemoet: snel als de Tygris stroomt of eene sneeuwjacht neêrstort, rukte hij aan. In den nacht voor den slag had er eene maaneklips plaats, tot grooten schrik van Alexanders leger, dat er het bewijs in zag dat geheel de natuur zich tegen zijn voornemen kantte om de gansche wereld te verheeren; maar de sterrekundige Aristaldes verklaarde hun tamelijk duidelijk het verschijnsel: hij voegde er echter bij dat het altijd een voorteeken geweest was van den val der Perzen, en dit stelde het leger gerust.

4. Het vierde boek begint met het verhaal van den dood van Darius' echtgenoot: als de koning verneemt hoe eervol Alexander haar behandeld heeft, wordt hij zoo geroerd dat hij de goden smeekt, als hij toch zijn rijk moet derven, hem dezen tot opvolger te geven. Tevens laat hij hem den vrede aanbieden en zijne dochter tot vrouw met een gedeelte van zijn rijk. Maar de Macedoniër slaat elken voorslag hooghartig af, en besluit zijne rede tot de gezanten aldus: (34 a)

»Segt uwen here, al dat hi hevet,
»ende al dat volc dat onder hem levet,
»ende so wat hi hevet verloren,
»ende hi selve ooc te voren,
»al staet in miere gewout,
»ende al eest der Gricken sout,
»ende loon van haerre pine."

Daarop liet hij Darius' gade plechtig begraven, en haar een monument oprichten, dat Appelles rijk vercierde: daarop stond onder anderen:

f. 34 b. die hystorie hoe hemelrike
was gemaect ende ertrike;

en dit alles wordt nu op de breede schaal geschilderd

met overslagende rime al,

dat is met kruisrijmen, terwijl het gedicht overigens in zoogenoemde rimes plates geschreven is. De dichter vindt hier gelegenheid om in bijna 700 verzen een overzicht te geven van de joodsche geschiedenis tot op Esdra, welk gedeelte meer dan waarschijnlijk niet in zijn origineel stond en dus als 't ware een voorproefje is van 't geen hij later zou leveren.

Als Darius' echtgenoot begraven was trok Alexander tegen hem op: voor zijn leger dreef hij al het vee uit dat hij machtig had kunnen worden: aan staart en ooren had hij takken doen binden, die groote stofwolken in de lucht deden stijgen, waardoor hij het geringe aantal zijner strijders voor den vijand verborg. Zijne aanvoerders

rieden hem den vijand 's nachts te overvallen, maar hij weigert zulks; want, zegt hij (f. 40 c.)

»mi en es niet so lief die zege
»dat ic wille dat men in enige stede
»van mi lase dat mijn prijs
»mi mochte minderen in eeniger wijs."

Hij rijdt daarop zelf in Darius' leger om alles op te nemen, en wordt door dezen, die hem voor een afgezant van Alexander houdt, gul ontvangen; maar als hij eindelijk herkend wordt neemt hij de vlucht. Dit alles is bijna op dezelfde wijze verhaald als in den Spieg. Hist. 1 D. bl. 294. Men bereidt zich ten strijde, en in den nacht voor den slag zag Alexander, die uit bezorgdheid voor de uitkomst niet kon slapen, »die godinne van den »zege" Victoria, in een allegorische zaal en omgeven van allerlei verpersoonlijkte deugden. Zij maakte zich op,

f. 42 c. met enen geswerke gedect wale,

en begaf zich

ten huse waer si den slaep vant;

en noodigde dezen uit zich tot den geliefden held te begeven opdat hij mocht vergeten en rusten. f. 42 c.

Cume mocht die slaep opstaen:
hi vlooch enwege, sonder waen;
so waer hi biden sterren vlooch,
(en si dat sake dat hi looch
diegeen diet screef in Latine)
si lieten haren ganc al sijn
ende bleven slapen vander cracht
die hi hevet met hem bracht.
Traechlike quam hi gevaren
in dat griexe her te waren:
op dies conincs bedde hi seech
tusschen hem ende dier weech.
Mettien liet hi die sorgen varen
ende sliep soetelijc.

Des morgens was hij naauwelijks wakker te schudden, maar eindelijk wapende hij zich: in zijn schild

f. 43 b. daer stont in een lyon rappant
van kelen, roet alst were een brant:
anders was die scilt van goude.

Hij boezemt den zijnen het vertrouwen in dat hem bezielt: dan gebiedt hij den aanval, en daarmede eindigt dit boek met de volgende narede, die ik letterlijk met alle blijkbare misstellingen en uitlatingen weêrgeef.

f. 43 d—44 a. Die vierde boec nemt hier ende:
some jesten diere in staen
ic rade dat si ten genen gaen
dict kan ende hem mach wisen
so sal hi die materie prisen.
Dese boec ende die derde mede
die sijn swaer in sommegen steden:
dat hebbe ic bedi gedaen
dat geen diese selen verstaen
die goede boeke onwert maken
alsi in die rime mesraken.
Der boeke selen noch, VI. wesen.
daer men in sal mogen lesen
wijsheit ende dachcortinghe
van Alexandre den coninghe,
omdat si segt dat es goet
die scone die mi pensen doet,
al lachterent dander, mi en roec.
Aldus begint die vijfte boec.

5. Het vijfde boek vangt aan met de beschrijving van het gevecht. Alexander begint den strijd: weldra valt een reus op hem aan, die hem met een ontzettelijken kolf dacht neêr te smakken; maar de held doodt hem, en hij viel

f. 45 a. alse een eike van hondert jaren
die met haren telgeren vallet.

Ook de strijd van andere helden wordt niet zonder levendigheid beschreven: de dood had zooveel te doen dat zij naauwelijks allen kon wegrapen die gereed stonden om te sterven. Van een der helden heet het (46 a)

men leest dat in den scilde stac
der quarelen so menich een

dat hi gelijk een bossce sceen:
doe falgierden hem die arme.

In de hitte van de worsteling verklaart Alexander dat hij Darius zelf zal dooden:

f. 47 b. »Al waer Daris in enen casteel
»van marbersteen al geheel,
»ende seven muren van claren stale
»daer omme waren gemaect wale;
»ende Acheron die helsce riviere,
»die altoos bernet gelijc den viere,
»in die graven sevenvout
»alomme liepe met gewout;
»ende haer oever van sulfur waren,
»die altoos bernen, sonder sparen;
»ende die casteel vol ware van spisen
»ende van ridderen in alre wisen,
»ende gewapent ooc ter cure;
»nochtan en mochten die aventure
»van mi altoos niet bescermen,
»dat icken dan liete gehermen!"

Maar toen zijn leger op de vlucht sloeg, wierp ook Darius zich op een paard en vlood vandaar: den liebaard ontging hij om in handen te vallen van het booze serpent! Alexander joeg hem na

f. 48 b. alse een steen uut ere pederiere,
geliker wijs alsmen siet
hoe dat ene sterre sciet
jegen storm in die lucht.

Maar der Perzen vorst ontkwam over de Like, waarin veel ridders, door het gedrang op de brug, omkwamen.

Darius bood den overwinnaar op nieuw aan zijne moeder en zijn harem voor groote schatten los te koopen; en als deze dit weigerde, zond hij om hulp aan Porus van Indië. Alexander verheerde inmiddels zijn geheele land: ook Babylon werd hem opgegeven, en bij den feestelijken intocht waren de huizen met kostbare tapijten behangen, waarin leeuwen, pelikanen, fenixen, enz. geweven stonden, hetgeen den dichter gelegenheid geeft

tot een uitstapje op het gebied der natuurlijke historie. Geheel de stad was op de been, oud en jong, arm en rijk:

f. 51 d. Die menestrevele (*sic*) quamen daer mede
vor dien conine in die stede
ende loofdene met haren sange.
Daer was menech trompe langhe,
vedelen, harpen, symphonien,
cytolen die wael leren vrien,
salterien, orgelen ende stiven:
men speelde met swerden ende met eniven.

Nooit werd eenig man met zooveel eer verwelkomd, zelfs niet Julius Caesar of Augustus, en toch hadden deze het verdiend! En dan volgt er eene breede uitweiding waarin Caesars geschiedenis verhaald wordt met die van Augustus.

Met de betuiging dat Alexander meer roems verdiende dan deze twee (zie de aanhaling boven, bl. 210), wordt dit boek besloten, en de laatste regels zijn:

f. 53 a. Die vijfte boec geet hier uut.
God geve haer also menech saluut
alse wort in dien boeke staen,
die mi dit te Dietsce dede anvaen.

6. Alexander, die te voren alle goede eigenschappen had, verloorze in Babylon, waar hij zijn tijd in »dronkenscap ende ledechede" doorbracht, en waar menige schoone vrouw »sijn lede crankede". Intusschen belegerde hij weldra Uxien, 'tgeen omstandig verhaald wordt; en op de bede van Darius moeder eerbiedigt de overwinnaar de privilegiën der stad. Na eenig wisselvallig krijgsgeluk werd ook het rijke Persepolis ingenomen en uitgeplunderd; en hier vindt de dichter gelegenheid om iemand eene lange tirade in den mond te leggen over de onstandvastige vriendschap der meeste menschen, waarbij de vrouwen vooral worden doorgestreken; want

f. 57 b. si sijn wandelre dan die wint,
ende nieloper dan een kint,

ende wreder dan enich tirant,
ende harder dan een adamant (1).

Een ander weêrlegt dit, en voert ten bewijs van het tegendeel de volgende fabel aan, die ook elders voorkomt (2).

Eertijds waren er twee kooplui, de een uit Bagdad, de ander uit Egypte, die met elkander handel dreven. Die van Bagdad bevond zich eens bij zijn vriend en werd daar ziek uit liefde tot eene jonkvrouw, die den anderen verloofd was; maar om zijnen vriend te redden, deed deze afstand van de schoone en gafze hem ten huwelijk met haren rijken bruidschat. Later verviel de Egyptenaar tot armoede en begaf zich tot zijn vriend te Bagdad, waar hij op zekeren nacht naakt en hongerig aankwam. Hij nam de wijk in eene kerk, waar kort daarop een man werd vermoord. Men hield hem voor den moordenaar, en hij ontkende dit niet, daar de dood hem meer welkom was dan de nijpende armoede. Toen men hem ter galg leidde, herkende hem zijn vriend, die onder de menigte stond, en verklaarde dat hij de moordenaar was, om op die wijs zijn vriend, aan wien hij alles te danken had, te redden. Men maakte zich van hem meester en liet den anderen gaan. De ware moordenaar kwam daardoor tot inkeer en gaf zich nu op zijne beurt bij het gerecht aan, tot groote verbazing van den rechter, die de zaak voor den koning bracht, welke aan allen kwijtschelding beloofde als men hem de ware toedracht der zaak wilde bekennen. De koopman

(1) Dit is nog al vreemd in een gedicht dat ter eere eener jonkvrouw geschreven werd: de onkieschheid van den vertaler valt nog meer in 't oog bij de verzen die er onmiddelijk voorafgaan, en die hier kwalijk kunnen worden overgenomen.

(2) Volgens eene aanteekening van Schmeller staat zij ook in Lydgates Two merchants of Egypt; Petri Altonsi de Cler. disc. fab. 2; Gesta Roman. cap. 170; Le Grand d'Aussy, Fabliaux, III, 262; Boccacio, Giorn. X, nov. 8; Ellis Specimens, I, p. 135.

van Bagdad deelde daarop zijne have met zijn vriend, die naar Egypte wederkeerde. Daaruit mocht blijken, dat er ook trouwe vrienden waren. —

Intusschen verzamelde Darius in Bactria een nieuw heir, en trachtte de zijnen te bewegen met hem te overwinnen of te sterven; maar weinigen waren daartoe gezind. En Bessus met Narbesines, die er over dachten hoe zij zich best met Alexander zouden verzoenen, drongen bij hem aan dat hij afstand mocht doen van de kroon. Zijne fiere weigering doet hun kwaad bloed zetten, en schijnbaar verzoend, besluiten zij zich te wreken door hem te dooden.

7. Het zevende boek vangt aan met eene schildering van 's konings toestand. De verraders hadden den nacht uitgekozen tot den moord; Darius was neêrslachtig: de zon die stond onder te gaan, scheen te treuren en verwijlde aan den hemel om 's konings leven te rekken; de maan marde omdat zij de schanddaad niet wilde zien. Maar wat God besloten heeft moet geschieden! De zon daalt eindelijk aan de kim en Darius stort zijn hart voor de Goden uit, in wier bescherming hij zich beveelt. Dit baat niet: de verraders komen, binden hunnen heer, maken zich van zijnen schat meester, werpen hem op een wagen en trekken met hem weg. Als Alexander dit verneemt snelt hij toe om zijnen vijand, die »worden es keytijf", te beschermen. Als hij in de nabijheid des legers van de verraders kwam, namen hunne soldaten de vlucht. Bessus wilde den gevangen koning dwingen te paard te stijgen en met hen te vlieden, maar Darius weigerde dit met fiere woorden, en daarop

f. 65 b. si scoten op Darise haren here
menegen spiet ende menegen gere,

en namen de vlucht, terwijl zij hem ter dood gewond lieten liggen. De Grieken maken eene groote slachting onder de vijanden, en eindelijk vindt men den zieltoo-

genden vorst, die weldra den adem uitblaast. De dichter vlecht hier de volgende moralizatie in, ten betooge dat men beter zou leven als men steeds gedachtig was aan de pijnen der hel of de zaligheden der hemels.

f. 66 d—67 a. Salich waren alle sielen,
wisten wi eer wi vielen
in die quaetheit, in die sonden,
wat tormente dat wi vonden
daermen die sonden in becoopt,
diemen in dit lijf beloopt.
Wisten wi in dit leven mede
hoe groot es die claerhede
daer die salege selen varen,
so en souden wi niet begaren
anders goet, ende verkiesen
daer wie die siele bi verliesen:
onsuverheit van lichaem
en soude [ons] niet sijn bequaem;
wine souden niet overjagen
lant ende pert, huus ende wagen
in dien mede, in dien wijn,
daer die goliase gerne in sijn;
wijn, clareit ende bruscaert
en souden niet sijn so waert,
datmen so vele soude ingieten
dat hem quame te verdrieten.
Wisten papen ende clerke,
biscop ende heren vander kerke,
dien rouwe vander helscer pine,
si souden scouwen symonine;
si souden node haren neven
die grote vette provenden geven
eer sijs te rechte werdich waren.
Men soude niet vercopen, twaren,
ons heren erve, noch verhuren,
geloofden si wale die scrifturen;
Gods erve dats kerkelic goet,
hi storter omme sijn bloet,
dat souden hebben sine liede.
Dor vrientscap ende dor miede
een rijc man, die cume can beden
sinen Paternoster ende sinen Crede,
hevet provende ende personaet;

een arme clerk die bi hem staet,
die ter cure es wael fondert,
hevet cume dat hi vertert;
hierbi wert clergie ontwert,
dies die menege heeft begert;
wisten si dien loon vander daet,
si souden scouwen dit baraet.
Hadde dat heerscap ooc gelove
dat grote sonde ware roven,
sine souden niet so vele striden
nochte orlogen nocht ooc beriden.
Vrederic en hadde, dats mijn waen,
den paus verdreven daen,
die geheten was Innocent,
hadde hi versien dien torment
dien hi doget al te hant.
Owi, ocht ons ware becant
die sware val, dat sware sneven,
daer menech bose in es bleven,
ende die ketel daer hi in wallet,
die quade die in die helle vallet!
Maer dit onsalich ertsce goet,
verblint so des menscen moet,
alswi volgen dien gewinne
ende der rijcheit werden in inne! *enz.*

Alexander is over dien moord zeer getroffen en zweert den koning te wreken. Hij laat inmiddels den verslagene eene prachtige tombe oprichten, en

f. 68 b. die ronde vorme van ertrike
wasser aen gemaect properlike.

En dan volgt in 1000 verzen eene schets der geografie, die wij, vooral ook omdat zij een toevoegsel is van Maerlants hand, dat niet in het origineel staat, belangrijk genoeg achten om hier achter als bijlage mede te deelen. Dat boek wordt besloten met de aankondiging dat men Darius' moordenaars zal vervolgen.

8. Alexander liet Permenion te Ebractene achter, om het land van Medië te beschermen, en trok met het overige zijns legers op. Veel moeite kostte hem het doortrekken der woestijn van Yrcanie. Narbesines, een

der moordenaren van Darius, deed Alexander voorstellen, dat hij eigenlijk geen schuld aan de ondaad had, dat hij er door Bessus toe gedreven was, en dat hij zich geheel in des overwinnaars macht wilde geven als deze hem het leven schonk: de koning beloofde daarop dat hij hem zoo hoog zou verheffen als niemand anders.

Intusschen had Talrestis, de koningin »vander maegden lant", van Alexanders groote daden hooren gewagen, en zij besloot hem een bezoek te brengen. Zij was de schoonste vrouw ter wereld:

f. 76 c—d haer haer was [kersp] ende blont,
ende ongevlochten talre stont:
dat sat utermaten scone;
daer op droech si ene crone
van finen goude wale gemaect;
maer van clederen was si naect,
want het was haers lants sede.
Si hadde wale gemaecte lede:
dat voorhooft breet, die wintbrauwen slecht,
die ogen blide, dien nese recht,
rode lier ende witte tande,
lange vinger ane haer hande,
die arme hadsi te maten grof
als ten wapen was behoef;
haer hals witte al omme,
ront alse een columme
gemaect van witten marbersteen,
haren mont te maten cleen,
ende die lippen bloet root,
ende van anderen leden was si groot
ende ridderlike gewracht.

Geen der schoonste vrouwen kon met haar vergeleken worden (verg. de aanhaling boven, bl. 211) behalve de Heilige Maagd,

f. 77 a. sonder die vrouwe die noit en dede
sonde nocht ooc dorperhede.

Dan worden de zeden der Amazonen beschreven, gelijk die bekend zijn. — Talrestis deelt den koning mede dat zij tot hem gekomen is om een kind bij hem te winnen: ware het een knaap, hij mocht den vader opvol-

gen in zijne heerschappij, ware het een meisje, het zou in haar rijk heerschen. Alexander gaf haar »leen van hare minne", en daarop vertrok de koningin weêr.

Bessus had zich inmiddels tot koning doen uitroepen, en Alexander besloot tegen hem op te trekken; maar om niet in zijne vaart belemmerd te zijn, deed hij zijn volk al de verworven schatten verbranden. Gedurende den tocht brak er eene samenzwering tegen den koning uit. Philotas de zoon van Permenion had twee schildknapen, die besloten hadden den koning te vermoorden. Toen dit toevallig ter kennisse huns meesters kwam, verzweeg deze dit, uit medelijden met de schuldigen, gedurende eenige dagen. Het kwam evenwel Alexander ter oore: de samenzweerders werden gevat en met hen ook Philotas, dien men voor hun hoofd hield. Dezen klaagt de koning voor het vergaderde heir aan, en geeft hem tevens oorlof om zich te verdedigen, omdat hij hem niet »sonder scepentale" wilde veroordeelen. De beklaagde houdt eene uitgebreide verdedigingsrede, waarin hij het pleit van Ajax en Ulisses over Achilles' wapenen, gelijk het door Ovidius wordt verhaald, vrij breedvoerig invlecht. Het einde, waar hij zijnen vader gedenkt, die door zijn dood kinderloos zal worden, is niet zonder warmte. Toen hij eindelijk op de pijnbank gebracht werd, bekende hij zijne medeplichtigheid, en werd later gesteenigd.

De koning zet nu zijn tocht tegen Bessus voort, die hem in handen valt, zoowel als Narbesines; en beiden worden voor hunne euveldaad gestraft, waarbij Alexander beweerde dat hij zijnen eed niet brak, want hij liet hen »an die *hoochste* galge" ophangen. Daarna tijgt de veroveraar in der Siten land, die hem in krachtige taal zijne heersch- en hebzucht verwijten, en hem waarschuwen aan die hartstochten niet langer toe te geven. Hij slaat in 't minst geen acht op die taal: een woedende strijd begint, waarin de Siten het onderspit delven en hun koning Baradach door Alexanders eigen hand sneuvelt.

Op de mare dier overwinning kwamen zich vele omliggende volken uit vrees onderwerpen.

9. In den aanvang van het negende boek wordt met een enkel woord vermeld hoe Alexander Clitus en eenige anderen dood sloeg, omdat zij zich beroemden den koning het leven behouden te hebben. Daarop trok hij naar Indië, waarvan eerst eene geografische beschrijving gegeven wordt. Alle vorsten van het land huldigen den veroveraar, behalve Porus, die hem op schamperen toon beveelt terug te trekken. Dit wordt met even schampere woorden beantwoord. Weldra stonden de legers tegenover elkander: de olijfanten in het vijandelijke heir deden de Grieken wijken, maar bemoedigd door den koning hervatten zij den strijd. Alexanders paard Bucifal werd hier doorschoten, en ter eere van het trouwe dier liet zijn meester eene stad stichten die hij Bucifallise noemde. Porus zelf was eindelijk genoodzaakt de vlucht te nemen. Alexander stelde nu zijnen tegenstander voor, hunne zaak door een tweegevecht te beslissen: dit werd aangenomen en Porus verscheen in 't krijt:

f. 89 c. Hi hadde drie halsberge an,
ende een curie van metale,
ende twee cousen van stale,
ende van yvoren enen witten scilt,
daer stont in van sabel een wilt,
een dier, heet een olifant;
hi hadde in siere rechterhant
ene colve van latone:
een swert hadde die degen coene,
dat was wel ses voete lanc,
ende enen enijf die was gemanc
van goude te samen ende van stale.
Hi quam gewarniert wale.

Beiden sloegen zij »coninclike slage": reeds scheen de overwinning op Porus' zij, toen Alexander hem eene gevaarlijke wonde toebracht, waarmeê de strijd beslist was. Hij deed echter den overwonnene genezen, en liet hem zijn land behouden, ja, bood hem vrij meer in leen. Porus

gaf hem rijke geschenken, alle koningen van het Oosten kwamen hem hulde doen, en de koningin Candacis van Etyopiën zond hem de kostbaarste zaken uit haar land ten vriendschapsblijk.

Nu wilde hij »dat oosteinde van ertrike" gaan bezien; maar de stad van Subdrake hield hem tegen: hij was genoodzaakt haar te belegeren. In den storm was hij de eerste op de muren: de stormladders werden door de verdedigers omgeworpen en Alexander stond alleen. Hij sprong overmoedig van den muur in de stad en plaatste zich onder een laurierboom, waar hij wonderen van dapperheid deed, maar eindelijk gewond neêrzeeg. De zijnen hadden gelukkig een wiket opengebroken en snelden hem te hulp: weldra volgde het gansche heir, en de verwoeden sloegen alles neêr »also lange alsi vonden te slaen." Alexander werd in zijne tent gedragen, en met veel moeite werd een pijl met een weêrhaak uit de wonde gehaald, hetgeen hij verduurde zonder eenig teeken van smart. Toen hij van die wonde genezen was,

f. 92 d. so hevet hi gesproken
te varen int inde van ertrike,
want hi woude haestelike
dwingen tfolc te sinen handen
dat woont in den eilanden
die liggen bi den paradise.

Zijne vrienden maanden hem aan toch eenmaal tevreden te zijn en niet steeds zijn leven te wagen; maar hij antwoordt, dat hij geen lang leven maar een grooten naam begeert, en dat hij hen de antipoden wil doen zien, waar de zon in 't Westen op en in 't Oosten ondergaat.

Hij toog op weg en was weldra ter plaatse tot waar Hercules en Liber Bacus in hunne heirtochten doorgedrongen waren: hij vond er de gouden beelden die zij er hadden opgericht. Al verder trekkende kwam hij in allerlei wonderbare landen, onder anderen bij een volk (49 a)

heet Lemnes,
dat algader sonder hoot es:
geborstelt sijn si alse swijn.
Daer vant ooc die degen fijn
vogele die achter alse lewen waren
ende voor gedaen als aren.

Ook het zilver- en goudland ziet zijne zegevierende banieren, en eindelijk begeeft hij zich op zee. Toen men lang rondgezwalkt had kwamen zij in eene dikke duisternis, en eindelijk ontdekten zij van verre eene burcht die geheel van goud scheen, zoo vurig blonken de muren. De rots, waarop zij stond, scheen tot in de wolken te reiken. Dit was het aardsche paradijs. Alexander riep naar boven, of zijn naam daar ook bekend was, en vroeg wie daar heer mocht zijn? En het antwoord luidde: »Hij die u de wereld heeft gegeven en in wiens hand uw leven is." Op zijn verzoek om een teeken, dat hij tot hier doorgedrongen was, werd hem een steen toegeworpen »die claer alse die sonne sceen", die zoo zwaar was als alle gewicht te samen, en tevens zoo licht als een korreltje aarde; hetgeen moet beteekenen, dat de mensch bij zijn leven het heerlijkste gewrocht op aarde is, en bij zijn dood niet meer dan een korrel zand!!

Op eene aanmaning uit de burcht keert Alexander »ten gemeinen lande" terug, en daarmede eindigt dit boek.

10. Alexander had er zich op verhoovaardigd, dat hij alle verborgenheden der natuur zou onderzoeken, en tevens dat geheel de aarde voor hem te klein een koninkrijk ware. Dit vergramde de natuur: zij hulde zich in eene wolk en voer ter helle. Op haren weg huldigden haar alle elementen: de lucht met zoeten wind, de aarde met bloemen, het water met visschen. Onder de helsche muren zag zij zeven burchten, waarin zeven vrouwen zaten, Vrekheid, Hoovaardigheid, Gulzigheid, Gramschap, Gierigheid, Nijd, met hare kinderen, Ver-

raad en Bedrog geheeten, en Schijnheiligheid. Binnen den muur zag zij de zielen rondwaren

f. 95 d. int vier dat bernet sonder licht.

De hel staat midden in de aarde, en brandt altijd even fel. Niet alle zielen worden echter op gelijke wijze gepijnigd, want het vuur is zoo rechtvaardig, dat het de straf naar de misdaad regelt. De zielen die zich daar alleen bevonden omdat zij den smet van Adam droegen, leden in 't geheel niet; dit verwondere niemand: als 't in den zomer heet is versmacht wel de een van hitte, terwijl de ander er geen last van heeft. — Midden in de vlam stont de »felle druut", Lucifer-Leviathan. De natuur spreekt hem toe als

f. 96 a. Vader ende wreker vanden sonden,

en zegt hem dat alle kreaturen klagen over Alexanders overmoed, die een groot deel der aarde aan zich onderworpen heeft, en die zelfs

f. 96 c. . . . sochte die eylande, dats mee,
die sijn in die donker see;

ja, die zich zelfs beroemd heeft dat »hi sal winnen dat paradijs". Ook de hel zal hij bemachtigen, tenzij men daarvoor wake, en dat wordt Lucifer aanbevolen. De booze riep nu zijne gezellen bijeen op een plein, omgeven door de vijf bekende rivieren van de onderwereld:

f. 96 d. Dese bernen ende stinken;
en mach niemen gedinken
dat hiere nie sonne sach
ofte enege dinc die helpen mach.
Daer leggen die droeve sielen
mettien duvelen die vielen,
ende dogen hare doot;
want dat es haer meeste noot,
dat si sterven sonder blijf.
Die hier leiden sondech lijf
ende altoos om sonden werven
die moeten altoos ghinder sterven.
Si mogen die deemsterhede tasten,

die droeve sielen, die altoos vasten:
nu hebben sijt heet ende nu cout;
daer es rouwe menechfout,
ende hi moet sonder ende sterven
dien die helle doet bederven.

Toen het helsche volk bijeen was,

f. 96 d. die oude viant Sathanas
wispelde driewerf, ende al die wene
was gestilt: daerne was gene
die roepen dorste doe hijt horde.

Satan verhaalt nu wat hij gehoord heeft, dat Alexander waarschijnlijk de hel zou vermeesteren, hetgeen te waarschijnlijker was, omdat de profeten voorspeld hadden:

f. 97 a. »dat een man soude sijn geboren
»met miraclen, ende, in weet wie,
»met sinen houte so sal hie
»breken onse vaste prisoen,
»ende onse sielen daer ute doen."

Verraad, de dochter van den Nijd, belooft daarin te voorzien door middel van een sterk vergif, dat haar vriend Antypater hem zal toedienen. Men was daarmede tevreden en zij ging haren voedsterling tot het feit aanzetten.

Alexander was intusschen uit zee teruggekeerd, en wilde eerst naar de woestijnen van Indië trekken, dan Afrika en geheel Europa aan zich onderwerpen. Eerst had men allerlei monsters en wilde dieren te bekampen: dieren met twee koppen en menschen met hoofden als honden. Ook de elementen schenen tegen hem saamgezworen; maar niets kon hem in zijne vaart stuiten. Eindelijk kwam hij in een woud waar de zonneboom en de maanboom stonden, die bij het opgaan van zon en maan orakeltaal deden hooren: de veroveraar vernam daar dat hij nimmer zijn vaderland zou wederzien, en dat hij in de negende maand van het volgende jaar zou sterven. Hij bezocht nu nog eenige vreemde gewesten,

waaronder het land der Bragamannen, »dat heilichste volc van ertrike". Geheel Azië was hem eindelijk onderworpen, en toen hij naar Babylon teruggekeerd was kwam ook het overige deel der bekende wereld hem hulde bieden.

f. 102 d. Cartago wart so vervaert
ende algader Affrike,
dat si waenden gemeenlike
si wouden hem sijn onderdaen.
Spanien, dat hadde ontfaen
daer te voren menegen sege,
screef dat wilde allewege
dienen alse sinen here.
Si senden hem, dat es ere,
ene fine guldene crone.
Almaniën quam hem scone,
ende Germaniën, te genaden;
Lombardien es beraden
ende Ytalien alle gemeen,
al sijn si metten starken steen
van Moniou gevest, ende metter see,
sine waenden nemmermee
Alexandere wederstaen.
Sardinien wart hem onderdaen
ende ooc die vaste Cecile,
ende Cypre, dat en was geen ghile.

Uit al deze streken kwamen boden en afgezanten naar Babylon, die met geschenken beladen waren:

f. 103 b—c. tierst quam die bode van Gallen
ende brachte vor hen allen
enen scilt gesmeet van goude,
versiert met stenen menechfoude;
want daer es van ridderscap die bloeme.
Cartago met groten roeme,
die van Affrike es heer vander stede,
brachte enen helm van goude mede,
want men daer die besten maect.
Almanien bracht al naect
te presente een swert van stale,
dat men daer can smeden wale:
van goude dien appel entie scoe.
Spanien sende dien conine doe

een ors van prise, appelgrau,
gereide ende breidel van siden blau,
ende die stegereep van goude.
Ytalien sende dor sine houde
van siden een groot pauweljoen.
Ceciliën sende na sijn doen
halsberg ende cousen een paer,
ende ene coverture van silver claer.
Norwegen ende Deenmarken
senden tellende perde sterke,
want het was tien tiden een.
Ingelant, dat wonder sceen,
sende enen cop vol diere steen;
het was Scollant doe gemeen.
Yrlant sende een scip vol scachte.
Bartanie sende daer met crachte
enen boom die ganse droech.
Nochtan en waest niet genoech:
ele conine sende scone
van goude ene diere crone,
ende daertoe purper ende scarlaken
ende alderhande diere saken:
silver, gout ende bliaude,
ende daertoe menege diere miraude,
ende wat die mensche gerne siet.

Alexander was verheugd en trotsch, dat geheel de wereld hem onderworpen was: maar er is eene andere wereld, zegt hij, daar het volk antipoden heet, die wil hij nog ten onder brengen. Intusschen wordt het nacht en er beginnen zich allerlei onrustbarende teekenen voor te doen:

f. 104 c. sterren ende maen worden bevaen
met enen swarten geswere indien
datse niemen en mochte sien;
waer so die scepeliede waren,
die bider see souden varen,
si en consten bi saken negene,
noch bi naelden, noch bi stene
die leidesterre niet gevinden.

Toen de nacht verstreek zongen de vogelen niet, de zon rees tegen haren wil op, en geen wonder, de zon der wereld zou weldra ondergaan. Als Alexander was op-

gestaan bood Antipater met Senberis hem den beker met vergiftigden wijn, en naauwelijks had hij dien gedronken of hij viel bezwijmd neêr. Alle hulp was vergeefs, en de stervende koning troostte de zijnen door de verzekering dat hij werd opgeroepen om in den hemel te regeren met Jupiter zijnen vader. Toen men hem vroeg wie hem op aarde zou opvolgen, zeî hij: »de beste".... en blies den adem uit voor dat hij een naam had kunnen noemen: hij kon slechts aan Perdicas zijn zegelring overhandigen.

Zalig ware de man die ook aan de toekomst zijner ziele dacht, want allen zijn wij sterfelijk, en wereldsche glorie doet ons maar al te dikwerf den dood uit het oog verliezen!

f. 105 d. Inder see doochtmen vrese groot
gelijc of tfolc ware verwoet,
ende al om der werelt goet.
Clerke varen te Romewaert,
dat es een vreselike vaert,
daersi ooc groot goet om verteren,
wantsi willen inpetreren
provenden met groter ere:
gevalt datsi te lande keren
so comt een cort[s] ende nemet saen
al datsi hebben begaen!

Alexander, dien de de wereld te klein was, moest met een graf van vijf voeten volstaan!

f. 105 d—106 a. Hier makic ende vander geesten.
Nu danc ic Gode, die mi die cracht
gaf dat ic heb volbracht
Alexanders aventure,
want hets worden mi te sure!
God geve haer eer ende prijs groet
die mi dede dat ict bestoet,
want si es edel ende bequame.
Die wille weten hare name,
ic segge hem waer hise mach soeken:
die ierste lettere van ses boeken
seggen hare name min no mee,

beginnet hi ter ierster *G*.
Ic bidde ooc al diengenen mede,
waer si sijn in elke stede,
die in desen boeke lesen,
sien si daer in iet bescreven wesen
daer iet ane te beteren es,
Jacob bit hem allen des,
dat sijt beteren, hets wale gedaen;
want die dat wille macht verstaen
dattie materie es hadde swaer.
Ende ooc om een half jaer
was over dien boec gedicht:
ware die materie licht,
so waert te lachteren mere,
haddicker in mesgrepen sere.
Nu biddic der Moeder ons Heren
datsi mi moete daertoe keren,
dat icker dienen moete!
Al es mi die werelt soete,
ic hope noch an haren troost,
die menege siele heeft verloost,
datsi noch mijn leven al
tenen goeden inde bringen sal;
want sijt noit manne en ontseide
die an haer sine hope leide.
Met haer moeten wi sijn vercoren
Amen! seget alle diet horen!

Zoo hebben wij dan een overzicht van dit merkwaardige werk; en zoo dit, ondanks alle beknoptheid, nog zoo uitvoerig werd, men bedenke dat het gedicht ongeveer 14,500 verzen telt (1). Slaan wij thans een blik op den vertaler en den geest van zijn werk.

(1) Het handschrift komt mij voor uit de helft der veertiende eeuw te zijn, en niet, zoo als Hoffmann (Hor. Belg. I, 29) meent, van het laatst der dertiende. Het werd in Westfalen geschreven: vandaar dat f. 76 van Alexanders' leger gezegd wordt:

datmen heet Westfeilsce platen
hadden si ane;

vandaar b.v. de volgende uitdrukking (f. 50 b.):

Die coninc quam van Babyloen
gevaren utermaten scoen.

Na den dood van Darius heet het, fo. 67 b.

Nochtan Daris, al bestu bleven,
Jacob hevet een deel bescreven
in Dietsce dijn orloghe ende dijn doen.
Meester Wouter van Castelioen
hi vorseide in Latine aldus,
also als Sinte Jeronimus
ierstwerf bescreef met groter pino
uten Griexe in Latine.
Al bestu doot, men sal di ere
ende lof spreken emmermere,
beide in Walsc ende in Ebreus,
ende in Griex ende in Caldeus,
ende in Dietsce ende in Latine.

Die verzen doen ons zien dat de vertaler met de algemeene vermaardheid van de Alexander-sage bekend was: wij leeren er tevens den naam des oorspronkelijken dichters (1) en zijnen navolger uit kennen: met den laatsten hebben wij hier alleen te doen. Hij noemt zich Jacob, en in het slot des gedichts herhaalt hij denzelfden naam, zonder bijvoeging van eenigen toenaam; maar als wij bedenken, dat Maerlant zelf in den Spieghel Histo-

---

also verre alst es vander see
tote *Westphalen* ofte mee.

Overigens laat de taal, die alles behalve zuiver mnl. is, geen twijfel omtrent den halfduitschen oorsprong van den codex: niet alleen konzonanten en vokalen zijn dikwerf verhoogduitscht (b.v. *ei* voor *ie*, *ch* voor *c*, als *machte* voor *maecte* enz.) maar zelfs geheele woorden verbasterd. Een enkel proefje; fo. 24 a.:

Des bes seker ende gewes,
dat mijn swert nemmermeer en snijt
dine *hirnen* daer so vele toe tijt
. . . . . .
wat groter leet eist datti doet
die helle dus *haen* vercoren.

Ik heb de vrijheid genomen mijne citaten daarvan te zuiveren.

(1) Zoo lezen wij ook fo. 50 d.:

Also als ic vant bescreven
van meester Wouteren Castelioen.

riael van zijne vertaling van het latijnsche gedicht gewaagt; dat dit werk allerwege de sporen draagt van den geest, die hem boven anderen onderscheidde; dat hij ook elders alleen zijn voornaam schrijft, dan zullen wij, zonder den minsten twijfel, dit werk aan hem mogen toekennen.

Ofschoon hij den Trojaanschen Oorlog reeds voltooid had, waarop hij herhaaldelijk verwijst (1), was hij nog jong toen hij dit werk schreef: hij hing de wereld aan en zij was hem »soete". Ter eere en op verzoek eener edele, schoone jonkvrouw, die zijn hart veroverd (»gevaen") had, en wie hij zooveel heil toewenschte als er woorden in zijn zang staan (boven, bl. 418), had hij zijne taak ondernomen. Hij meldt ons haren naam niet voluit, maar geeft toch den weg aan om dien te vinden: zij schijnt *Gotile* geheeten te hebben (2).

---

(1) Zie boven bl. 402, 407, 413, en in de Bijlage.

(2) Volgens de aanwijzing in het slot des werks heeft men te letten op de aanvangsletters van *zes* boeken. Daar niet gezegd wordt of het juist die der eerste boeken zijn, laten wij den eersten regel van allen volgen:

1. Goede geesten ende saghen.
2. Hierenbinnen quam die niemare.
3. Tiersten lietic die geesten staen.
4. In den derden boec so stoet.
5. Laet bliven uwe dulle wort.
6. Emmer eist recht datmen priset.
7. Hier ga ic weder ane die geeste.
8. In dien sevenden boec so stoet.
9. Dus sijn die Siten al bedwongen.
10. Alexander hevet ghesproken.

Ik moet opmerken dat dit kunstje niet van 's vertalers vinding is: de aanvangsletters van de tien boeken van Gauthiers werk vormen den naam: *Guilerimus*.

Van den aanvang van het tweede boek schijnt iets weggeraakt: er worden op die pag. veel minder regels gevonden dan elders waar een nieuw boek aanvangt. Dit belet eene juiste lezing van den naam. Dat overigens *Gotile* het vronwelijk is van den bekenden oudduitschen naam Gozilo behoeft geen betoog.

Het zal intusschen noodig zijn den tijd der vervaardiging nader te bepalen; en zoo wij er in slagen, zal de uitkomst leeren dat die tijdsbepaling meer dan iets anders in staat is om licht te werpen op de in zoo menig opzicht nog duister gehouden chronologie van de geschiedenis onzer letteren. Gelukkig dat de bewijzen zoo duidelijk zijn dat wij op weinige maanden na den bepaalden datum van dit werk kunnen aangeven, al wordt er ook juist het jaartal niet in genoemd. Ziehier eenige plaatsen die een onwraakbaar licht zullen werpen op dien datum. Fo. 70 d., heet het:

Jherusalem, daer *nu te tiden*
die heidene ute ende in riden.

Wie geen vreemdeling is in de geschiedenis der kruistochten zal zien dat dit verwijst naar het tijdperk van 1229 tot 1248. Maar wij kunnen dien kring nader afbakenen. In de boven (bl. 421—2) breeder uitgeschreven plaats, waar de dichter de gevolgen der zonde schetst, lezen wij:

Vrederic en hadde, dats mijn waen,
den paus verdreven daen,
die geheten es (1) Innocent,
hadde hi versien dien torment
dien hi doghet altehant.

Dit ziet blijkbaar op Innocentius IV, die, uit vrees voor de krijgsmacht van keizer Frederik II, den 30 Junij 1244 uit Rome naar Genua vluchtte, en zich daar nog niet veilig achtende, den 2 December naar Lyon trok. Den 17 Julij 1245 werd nu Frederik op het koncilie van Lyon in den ban gedaan en van den keizerlijken troon vervallen verklaard (2). In Mei 1246 werd daarop door pauselijken invloed Hendrik Raspe tot keizer gekozen, en weinig maanden daarop verloor Konrad, Fre-

(1) Het hs. heeft *was*, dat ik echter op rekening van den lateren afschrijver durf stellen, gelijk de heele samenhang aanwijst.

(2) Von Raumer, Geschichte der Hohenstaufen, IV, 169.

deriks zoon, den slag bij Frankfort, waarop Frederiks meeste aanhangers hem verlieten, en de banneling genoodzaakt was de vernederendste voorstellen van onderwerping aan den paus te laten doen (1). Den 17 Februarij 1247 stierf Hendrik, en de toestand van den Hohenstaufer verbeterde aanmerkelijk. Hij scheide eindelijk zelf den 13 December 1250 uit het leven.

Met het »torment", dat Frederik niet voorzien had, kan kwalijk de helsche straf bedoeld zijn: uit het pozitieve »dien hi doghet altehant" moet men wel besluiten dat er sprake is van de tijdelijke straf, den ban, de vervallen-verklaring, waarvan de geheele wereld getuige was. Dit wijst ons niet alleen op een tijdstip vóór 1250, maar bepaaldelijk op de treurige periode van Frederiks kamp van Julij 1245 tot Februarij 1247. En van eene andere zijde worden wij insgelijks op die periode gewezen; fo. 53 a. heet het immers, even voor de slotregels van het vijfde boek, met het oog op den held des gedichts:

Ware sulc een coninc te Parijs,
hi soude bejagen groten prijs:
al heidenisse soude hi dwingen,
men soude van siere doghet singhen
al van daer die sonne opgaet
tote daer si weder nederslaet.
Ware ooc die hertoghe van Brabant
sulke een ridder wael becant,
dien roveren te Rippelmonde
soude dunken grote sonde
tol te nemene met gewelt
denghenen die varen op die Scelt.

Het laatste gedeelte dezer aanhaling daarlatende, dan wijst ons de eerste helft op Lodewijk IX. In 1244 als door een mirakel van eene zware ziekte hersteld, nam hij nog op zijn ziekbed het kruis aan (2). De zorg voor zijn eigen rijk hield hem echter zoolang terug dat hij

(1) Verg. Sismondi, Hist. des Français, Tom. V, pag. 120.

(2) Von Raumer, Geschichte der Hohenstaufen, IV, bl. 282.

eerst den 12 Junij 1248 kon opbreken. Tot 12 Mei 1249 hield hij zich te Cyprus op en scheepte zich toen in naar het Land van Overzee. Na aanvankelijk met roem en geluk bekroonde wapenfeiten, liep toch de kruistocht treurig af, en na den ongelukkigen slag bij Mansura was de koning, met al wie niet waren neêrgehouwen, den Sarracenen in handen gevallen, den 5 April 1250. De aangehaalde regels kunnen onmogelijk zien op het tijdperk van 1249 tot 1250, toen Lodewijk overwinnaar was, en na April 1250 zouden die regels een onverdienden smaad werpen op den ongelukkigen vorst, voor wien wij weten dat de schrijver sympathie had. Men zou kunnen denken aan het jaar 1248—49, maar veel natuurlijker is het ons citaat te betrekken op het tijdsverloop van 1244 tot 1248, toen het dralen van den vorst den vurigen schrijver van de kruisprediking in het gedicht van den Lande van Overzee wel wat korzelig mocht gemaakt hebben.

Zoo loopt dan alles te samen om het jaar 1246 als dat der vertaling van den Alexander aan te wijzen: en daarmede hebben wij ten minste een vast punt in onze geschiedenis gewonnen.

Thans nog iets over het gedicht zelf en de wijze van behandeling.

Hoewel dit gedicht uitmunt door rijke schildering en levendige voorstelling, waarvan een aantal juist gekozen, treffende vergelijkingen en ware poëtische figuren de waarde verhoogen, gelijk onze analyze ten minste gedeeltelijk heeft doen zien, is dit nog niet genoegsaam om eene volledige levensbeschrijving tot een eigenlijk epos te verheffen. Trouwens dit heeft de vertaler ook, ondanks zijne ingenomenheid met de stof in 't algemeen en den held in 't bijzonder, niet op het oog gehad. Hij meent »historie" te schrijven, als wij reeds uit zijn proloog vernamen; en ofschoon die ook »soete te horen" zij, waarheid blijft zijn eenigst streven, daar »wijsheit

ende dachcortinghe" best te vereenigen zijn. Leering is bij uitstek zijne bedoeling, en de richting, die hij met zijn geheele leven bezegelde, is juist door den vorm, waarin zij zich hier openbaart, des te opvallender. Het oorspronkelijk verhaal is van een heilige der Kerk afkomstig (boven, bl. 434): hij twijfelt dan ook niet aan de geloofwaardigheid zijner mededeelingen, hoe zonderling die hemzelf ook soms voorkomen: hij beroept zich op ooggetuigen,

f. 65 c. Nu hoort wonderlike maniere
dat men cume gheloven mach;
het screef die ghene diet al sach.

Hetgeen intusschen niet wegneemt dat hij, even als in het vorige werk, zich zekere historische kritiek veroorlooft, als het de eer van zijn held geldt (boven, bl. 405).

Hoewel hij in den regel het origineel trouw wedergeeft, en terecht kon verklaren:

f. 44 a. Ic segghe u dat in ware dinc
also ic in Latine las,

heeft hij echter zijne persoonlijkheid doen gelden door redeneeringen en inlasschingen, waaronder b.v. de breede geografische beschrijving die wij meêdeelen. Die invoegselen putte hij uit andere schrijvers: Solinus, de Biblia Scolastica van Petrus Comestor worden door hem aangehaald, en dit verklaart ons zijn zeggen in den Spieghel Historiael dat hij zijn werk, »die jeeste", schreef

also alsemense vint in auctoren.

Dat niet geheel berusten in de overlevering van zijn zegsman kondigt ons een worstelen met zijne stof aan, die ons nog nader blijkt uit het slot des vierden boeks; uit die verklaring aan het eind des werks dat het hem zuur gevallen was, dat hij er een half jaar over gewerkt had; uit dat verzoek aan een iegelijk om er in te

verbeteren wat voor verbetering vatbaar was. Dit alles leert ons den gemoedelijken schrijver kennen, dien het niet om poëzie of kunstschoon te doen is, maar die zich aftobt om waarheid te leveren en te leeren. Hoe duidelijk blijkt ons die zucht uit de talrijke didaktische hors-d'œuvres, die hier niet altijd met den meesten takt zijn ingevlochten, maar die geen tak van menschelijke kennis onaangeroerd laten en den toekomstigen polygraaf voorspellen. Nu eens wijst hij ons op de kracht des gebeds, of moralizeert over de gevolgen der zonde; hier geeft hij een vrij volledig geografisch overzicht, daar vlecht hij wenken in over astronomie of natuurlijke historie. De geschiedenis heeft reeds nu de grootste aantrekkelijkheid voor hem, en breede stukken uit de joodsche overlevering vinden plaats naast tafereelen uit de historie van Rome of Griekenland, naast herinneringen uit de klassieke mythologie. De oude dichters zijn hem bekend: hij maakt toespelingen op het schild van Ajax en kent de schoone plaats uit Homerus, waar Juno vader Slaap uit zijne dommeling oplonkt, zoowel als de boeiende pleitrede uit het tiende boek der Metamorfozen; en zoo die klassieke tint al uit zijn origineel is overgenomen, de wijze waarop dat geschiedt, toont aan dat ook hij zin heeft voor die tooneelen, en dat hij dien zin bevorderen wil bij zijne hoorders. Maar ook de nieuwere geschiedenis sluit hij niet uit, even min als de letterkunde zijns tijds hem vreemd is: vele zijn de toespelingen op of verwijzingen naar vaderlandsche gedichten, en bij de reeds medegedeelde plaatsen mogen wij nog de aandacht vestigen op de aanhaling op bl. 417, die wellicht den Walewein op 't oog heeft, of die op bl. 428—29, welke blijkbaar het gedicht van den Levene ons Heren bedoelen. Maar wat bovenal den stempel zet op zijn karakter, wat hem meer dan dat alles tot de uitdrukking maakt van zijnen tijd, het is die burgerzin, die eerbied voor de waarde van den mensch, die zich b.v. zoo luide

kond doet in de leer die hij Aristoteles laat prediken (boven, bl. 406):

Elken man,
al en hadde hi gheen groot goet,
es hi hovesch ende vroet,
van wat lande dat hi si,
al en ware sijn gheslachte niet vri,
ware hi geheten van goeden seden,
men souden eren tallen steden;
want dieghene es edel allene,
die hovesch van seden es ende rene.

Die plaats is zoo geheel het pendant van die veel geloofde regels uit den Wapene Martijn, koep. 43:

Mine roect wiene droech of wan,
daer trouwe ende doecht es an,
ende reine es van seden,
uut wat lande dat hi ran:
dats dien ic den name an
van die edelheden;
al vercocht men 'selken man,
hens niemen diene gheroven can
sire doghedachticheden;

dat zij alleen genoegsaam zou zijn om ons te overtuigen dat beide werken van één dichter zijn.

En nu ten slotte: zoo de Alexander als kunstprodukt in zijn geheel niet hoog is aan te slaan, zoo hem de stempel des vervals is opgedrukt, geen gedicht is misschien voor de geschiedenis onzer letterkunde gewichtiger, omdat het ons veroorlooft, wat maar zelden het geval is, de wijze aan te geven hoe de eene richting in de andere overgaat; omdat het bovendien den geheelen Maerlant van het volgende tijdperk in zijne kiem aan onze belangstelling vertoont.

Ook de fransche bewerking der sage werd hier vertaald: een fragment van drieduizend verzen van dat gedeelte, dat de Vœu du Paon betiteld is, staat in een handschrift dat eenmaal aan het Instituut toebehoorde.

Willems, die daarvan afschrift nam, gaf er eene proeve van in zijn Heelu (bl. 148, 271); daar het echter overigens nog geheel onbekend is kunnen wij er hier niet langer bij stil staan.

5.

LEGENDEN.

Naarmate wij het didaktische tijdperk meer naderen zal noodzakelijk ook de geestelijke poëzie meer uitbreiding moeten erlangen: helden des vredes zullen in hunnen vromen ijver geschilderd worden, heiligen en martelaren meer en meer geliefkoosde onderwerpen worden eener kunst, die zich op de verbetering en leering van het menschdom geheel ging toeleggen. Maar wat die richting bovenal met een enkel woord zal kenschetsen en verduidelijken tevens, is de bloote herinnering dat wij spreken van de eeuw van den heiligen Dominicus en Franciscus. De laatste vooral, »il glorioso poverello di Christo", dien Bossuet genoemd heeft »le plus désespéré amateur de la pauvreté", had onbegrijpelijken invloed; zijne prediking van verachting der wereldlijke have sleepte bijna geheel Europa mede; en de monnikenorden, door hen beiden gesticht, verbreidden zich met ongeloofelijke snelheid. Ook de Maria-dienst vond in die beide mannen de grootste voorstanders: de een predikte de onbevlekte ontvankenis, de andere stelde den rozenkrans in; terwijl een paus het heerlijke Stabat Mater dichtte, schreef de H. Bonaventura haar ter eer twee psalmbundels; en meer dan ooit was de geheele eeuw met haren naam vervuld (1), en het *Ave Maria* begon algemeen in aller mond te leven.

(1) »Toutes les œuvres et toutes les institutions de cette époque, surtout toutes les inspirations de l'art telles qu'elles nous ont été con-

Als wij dat in het oog houden zal het ons niet verwonderen dat wij ook in de tweede helft der dertiende eeuw, toen dat alles zijn beslag had gekregen en in het noord-westelijke Europa was doorgedrongen, dat wij ook nu op het gebied onzer letterkunde de geestelijke poëzie zich zien vermenigvuldigen in gedichten ter eer der Heilige Maagd, in levens van heiligen en martelaren, in bespiegelingen over dood en eeuwigheid, en dogmatizeerende verhalen, die soms tot de breedte van een roman uitdijen.

Tot de laatste soort behoort het gedicht van Barlaäm en Josaphat. Oorspronkelijk in het Grieksch opgesteld en aan Joh. Damascenus toegeschreven, werd het weldra in alle bekende talen overgebracht of omgewerkt, en werd ook ingevlochten in het Speculum Historiale van Vincent van Beauvais, waaruit het weder door een mnl. vertaler is overgenomen. Daar Maerlant dit gedeelte niet aan zijne volledige vertaling van dat werk toevoegde, schijnt de gissing van mijn vriend M. de Vries (1) niet onaanneemlijk dat het reeds in mnl. gewaad bekend was vóór hij zijn werk begon; en dit wijst dan ons gedicht vanzelf hier zijne plaats aan in onze geschiedenis, met welke periode het karakter van het stuk volmaakt instemt. De inhoud komt hierop neêr:

Toen de machtige koning Abenner in Indië regeerde, drong het christendom ook in zijn rijk door: vele inwoners, en daaronder zelfs des konings getrouwste vriend en voornaamste landvoogd, lieten zich bekeeren, en menigeen koos de afzondering van het klooster boven de genietingen der wereld.

---

servées dans ses grandes cathédrales et dans les chants de ses poëtes, nous montrent un développement immense, dans le cœur du peuple chrétien, de sa tendresse et de sa vénération pour Marie."

De Montalembert, Hist. de Ste Elisabeth, Tom. I, pag. 79.

(1) In de Jagers Taalk. Magazijn, IV, bl. 11.

Den koning werd een zoon geboren, van wien voorspeld werd dat hij de nieuwe leer zou omhelzen, tot groot afgrijzen zijns vaders, die hem in een afgelegen paleis deed opsluiten, waar geen vreemde tot hem werd toegelaten. Maar eindelijk toch moest hij den jeugdigen Josaphat verlof geven om nu en dan het slot te verlaten; en het gezicht van blinden en zwakken bracht den jonkman tot nadenken, tot angst over zijne toekomst, over den dood die hem eenmaal wachtte. Een vrome monnik, Barlaäm, wist zich toegang tot hem te verschaffen en onderrichtte hem in de christelijke leer, zoodat de prins zich weldra liet doopen. Barlaäm werd eindelijk genoodzaakt te vertrekken, en liet den jongeling achter in vasten en gebeden, hetwelk Zardan, die met het oppertoezicht over hem belast was, uiterst verlegen maakte, zoodat hij besloot den koning kennis te geven van het gebeurde. Abenner liet Barlaäm opsporen, maar te vergeefs: en ongelukkige monniken die hem in handen vielen werden onder hevige folteringen ter dood gebracht. Men wil den jongen vorst nu van zijne denkbeelden terugbrengen door een pseudo-Barlaäm al de christelijke leerstukken als dwalingen te doen herroepen; maar Josaphat was door een droom gewaarschuwd, en haalde door zijne overtuigende taal zelfs zijnen tegenstrever tot het christendom over. De toovenaar Theodas ried nu den verbolgen koning zijn zoon door verleiding van schoone vrouwen van de nieuwe leer af te trekken; maar met het teeken des kruises weerde Josaphat alle verzoeking af, waarvoor hij in een droom met een heerlijk gezicht van de toekomstige gelukzaligheid der vromen beloond werd. Ook de toovenaar, die zich in een redetwist met hem inliet, werd door hem bekeerd en liet zich doopen; en nu was Abenner ten einde raad en liet de helft van zijn rijk aan zijn zoon over, die dan in zijn gebied het christendom beschermde en zich zooveel naams verwierf dat eindelijk zijn vader zich de christelijke leer door

hem liet ontvouwen en die dan omhelsde, waarop hij het geheele rijk aan Josaphat overliet en in stille afzondering zijn leven eindigde. Maar ook de jeugdige koning deed weldra afstand van het gebied, begaf zich naar de woestijn en ontmoette daar, na twee jaar zoekens, den ouden Barlaäm, in wiens gezelschap hij een heilig leven leidde, tot beiden deze wereld verlieten, maar ook na hun dood in één graf vereenigd bleven.

Dit werk heeft tot zeer verschillende oordeelvellingen aanleiding gegeven: sommigen hebben het met opgewondenheid een belangwekkend verhaal genoemd van innerlijke voortreffelijkheid; anderen hebben er laag op neêr gezien en er zelfs de godsdienstige geestdrift in vermist die aan zoodanig werk alleen warmte kan geven. Wij moeten ons scharen aan de zijde der laatsten; en zoo wij mannen als Val. Schmidt, H. Heine en M. de Vries tegen ons hebben, wij schrijven hun oordeel alleen daaraan toe, dat zij berust hebben in de hoofdidee zonder den vorm al te streng te wegen waarin die wordt verzinnelijkt. De drie mnl. fragmenten die ons de Vries heeft leeren kennen zijn uitvoerig genoeg om ons een blik te laten slaan in de détails der bewerking — ik spreek niet eens van het latijnsche voorbeeld dat ons toegankelijk is; — en wij zoeken daarin te vergeefs naar poëzie. Alles is hier koude geleerdheid, en wij vragen met Gervinus: wien zou dergelijke stof kunnen gevallen, als waar Barlaäm om den jongen vorst in het christendom te onderrichten hem een uittreksel uit het Oude en Nieuwe Testament voorhoudt, een mengsel van dorre historie, gedwongen geestdrift, van oppervlakkige verhalen en dorre namen, van allegoriën, voorzeggingen en vervulling daarvan, en wonderen, die dezen wankelenden jongeling hadden moeten bedwelmen! Hoe kunnen wij warm worden en sympathie gevoelen als ons verhaald wordt dat door die koude opsomming, door die halfduistere gelijkenissen en voorbeelden, door die onbegrijpe-

lijke geloofsartikelen en dogmen eene verandering in zijn harte wordt te weeg gebracht, waarvan wij noch de oorzaak noch het eigenlijke wezen begrijpen! Schoolsch-theologische geleerdheid alleen vinden wij hier voorgedragen, niet verwarmd of opgeluisterd door de veelvuldige allegorieën of ingeweven gelijkenissen, naar wier bijzondere »schoonheid" wij te vergeefs gezocht hebben. Daarbij is de stijl mat en ruw: »esel" en »sot" zijn de woorden waarmeê de jonge vorst op de argumenten zijner bestrijders inrammeit!

Mede uit het latijn vertaald is het mirakel van Theophilus, dat ter eere der Heilige maagd gedicht was. Met het voorgaande werk maakt het een sterk kontrast, door den gloed en de naïveteit tevens, die er over verspreid ligt; door den lyrischen toon, waarop het gestemd is, die op den duur aan het kerkelijk gezang herinnert, en eene nog hoogere vlucht neemt als het de eer der Heilige Jonkvrouwe geldt, die den booze overwonnen heeft. Ware niet dit gedicht hier en daar gerekt en ietwat langdradig, had de vertaler zijn moralizatiën kunnen achterwege houden, wij zouden het onder de beste voortbrengselen onzer geestelijke poëzie durven rangschikken. De inhoud die aantrekkelijkheid genoeg heeft, is ongeveer deze:

Een vroom man, Theophilus, de vriend Gods, geheeten, wordt om zijne deugden de bisschoppelijke waardigheid aangeboden. Hij weigert dit uit ootmoed; maar als nu weldra de laster hem zijn ambt en de achting des aartsbisschops doet verliezen, brengt de booze hem in verzoeking. Hij raadpleegt een Jood, die den duivel toebehoorde: deze voert hem op een kruisweg bij duisteren nacht tot zijnen heer, dien nu Theophilus manschap doet en den voet kust, terwijl hij bij geschrifte God en de Heilige Maagd afzweert en verzaakt. Later tot inkeer gekomen beweent hij zijnen afval, en uit vreeze voor het oordeel Gods, wendt hij zich tot de Maagd

Maria om hulp. Vergeeft zij hem zijne zonde, zijn geheel volgend leven zal boete zijn; zoo niet,

»en hoort si niet mine claghe,
»ic sal hare te domesdaghe
»verwiten, daer sijt selen horen
»die noit van wiven sijn gheboren,
»datsi mi ter noot ghebrac,
»ende datse sonde op mi wrac!"

Het jonkvrouwelijke hart wordt echter vermurwd door zijne tranen en zijn berouw: Maria verschijnt hem en spreekt hem woorden van hoop en troost toe: eindelijk verwerft zij hem genade, en in den slaap krijgt hij het geschrift terug, waarbij hij zijne ziel aan den duivel verpand had.

Alvorens van de heiligen-levens te spreken, die ter naauwernood iets met de kunstidée gemeen hebben, maar thans veelvuldig beginnen voor te komen, schijnt het hier de plaats te zijn om te gewagen van een gedicht dat, zoo al niet in epischen toon geschreven, geheel en al den geest des tijds ademt. Ik bedoel het door Blommaert achter zijn Theophilus in het licht gegeven vizioen »vander sielen ende vanden lichame", dat eene vertaling behelst der zoogenaamde Visio Philiberti (1), een latijnsch gedicht in vierregelige berijmde strofen, dat een gesprek inhoudt tusschen ziel en ligchaam, die elkander verwijten dat zij de oorzaak zijn van de eeuwige straf die hun te wachten staat. De stof zelf is overoud, en was gedurende de middeneeuwen, vooral sedert de twaalfde eeuw, algemeen geliefd en verbreid, en het bekende latijnsche origineel wordt aan Walter Map, die veel dergelijken geschreven heeft (2),

(1) Uitgegeven door Theod. von Karajan, in zijne Frühlingsgabe, s. 85 ff. Verg. ook Belg. Mus. II, 57. Een ander is de samenspraak »met beurtelings afwisselende rymklanken", vermeld Belg. Mus. III, 204, verg. 211.

(2) Onder anderen het bekende: Mihi est propositum in taberna mori!

toegekend; en hoewel dit door anderen betwijfeld wordt, behoort het toch in allen gevalle tot de twaalfde eeuw gebracht te worden. In alle talen overgezet, werd het ook in mnl. gewaad gestoken, en naar mij voorkomt in de periode waarvan wij spreken. Over het gedicht is niet veel te zeggen: het vond, blijkens verscheiden afschriften, veel bijval, hoewel de stijl niet uitmunt door kracht of cierlijkheid; maar men houde in het oog dat de verlater bijzondere moeielijkheden had te overwinnen, daar hij den vorm van het oorspronkelijke op den voet volgde, en in vierregelige koepletten schreef op slechts éénen rijmklank uitgaande.

Wat de levens van Heiligen aangaat, daartoe behoort vooreerst een leven van Ste. Lutgardis door Willem van Afflighem, waarvan wij alleen weten dat het tusschen 1232 en 1280 uit het Latijn van Thomas Cantipratanus vertaald werd (1). Voorts bevatte een handschrift der abdij van Eename eene verzameling geestelijke gedichten, waaronder de volgende voorkomen die tot ons onderwerp behooren: Legende van Ste. Maria van Egypten en Zosimus, legende van Ste. Eustachius, legende van Ste. Agatha, die van Ste. Catharina, die van St. Werner. Van het bedoelde handschrift zijn breede fragmenten bewaard, waarvan de heer D. J. van der Meersch een verslag gaf in het Belgisch Museum (III, 197—218), en hij trachtte daar te betoogen, dat al die stukken gevloeid zijn uit de pen van zekeren Martijn van Thorout, die zich den schrijver noemt van een mede in denzelfden codex voorkomend gedicht, dat den titel draagt: vander biechten. Het daar gevoerde bewijs is echter alles behalve overtuigend: slechts dit schijnt vast te staan, dat de legende van Ste. Maria van Egypten in het jaar 1290 vertaald werd in de genoemde abdij.

De geschiedenis van het martelaarschap der apostelen

(1) Verg. Bormans, Leven van Sinte Christina, bl. XIV—XV.

en hunne jongeren, vond men in een handschrift, waarvan het fragment van 275 regels, dat Willems liet drukken in het Belg. Mus. IX, bl. 418 vlgg., slechts een zeer klein gedeelte uitmaakte. Dat de fragmenten door de Vries en mij te Frankfort gevonden en in de Verslagen en Berigten der »Vereeniging" (III, 65—72) gedrukt, tot hetzelfde gedicht behooren, komt mij meer dan waarschijnlijk voor. Over de litteraire waarde van dit werk valt weinig te zeggen, evenmin over die van het passionaal waarvan Willems in het 1e deel zijns tijdschrifts een brokstuk meêdeelde (bl 276 vlgg.), en waarin gedeeltelijk de marteling van St. Christoffel, der heilige Margaretha en van St. Justinus behouden is gebleven.

Ook Maerlant heeft op dit gebied den geest des tijds gehuldigd: legende, hagiologie, Maria-mirakelen, godsdienstige ontboezemingen van allerlei aard, hebben wij aan zijne pen te danken; en zoo die al hier ter rechter plaatse zouden staan, mogen wij ons niet ontveinzen dat het beter is die te doen dienen tot eene zelfstandige schets van Maerlants veelbeteekenende figuur, waarmede het volgende boek zal worden geopend.

Wat de aangehaalde martelaars-legenden betreft, kunnen wij volstaan met deze bloote opsomming van namen dier fragmentarische werken, die ons niet de minste aanleiding geven om nader het onbeduidende van hunne poëtische waardij aan te toonen. Over het genre zelf hebben wij boven, bl. 260—261, reeds onze meening gezegd, en in het volgende deel zullen wij betere gelegenheid hebben dan hier, om die meening nog nader te bevestigen. —

En nu wij wederom aan het slot zijn gekomen eener periode onzer letterkundige geschiedenis, zal het nu noodig zijn een blik terug te slaan en lang te staren op den afgelegden weg, om ons rekenschap te geven van de vervorming van den geest des tijds, van den smaak

der natie, en van de natuurlijke oorzaken die dit bewerkten? Ik vertrouw dat dit overbodig mag geacht worden, en dat wij gaandeweg genoegsaam levendige indrukken omtrent de ontwikkeling der voorouderlijke poëzie verkregen hebben om eene rekapitulatie hier niet meer noodzakelijk te maken, en om ons voor te bereiden op de groote omkeering die wij in het volgende boek zullen zien tot stand gekomen, en die als het ware den eersten schemerschijn uitmaakt van onze hedendaagsche beschaving.

BIJLAGE.

GEOGRAFISCH OVERZICHT UIT DEN ALEXANDER.

68 b. Die werelt es gedeelt in drien,
als men wael hier mach sien.
Dat een deel hiet Asia,
68 c. dat ander deel Europia,
Affrica heet dat derde deel.
Ane Asia so es geheel
die een helfte van ertrike.
Dat alderierste coninerike
dat es dat ertsce paradijs,
daerin staet dat selve rijs
daer Adam bi brac tgebot:
daerbi sloten onse here God
met enen mure claer vierijn,
daer salege sielen in sijn.
Daer es een boom heet lignum vite
daeraf so vintmen wonders me:
Wie so vander vrucht ate,
hi bleve altoos in eenre mate,
sonder evel ende sonder doot;
dit es van houte wonder groot.
Daer comen vier rivieren,
die ghi moget horen visieren:
Phison, die heet ooc Ganges,
comt van enen berge, heet Cocobaces,
ende loopt dor dlant van India;
Geon heet die ander daerna,

ende Nilus so heet si mede:
si loopt dor menege goede stede,
ende dor Egypten, dat heilge lant,
dat es menegen man becant;
bi Alexandrien no min no me
so valt si in die roode see:
si es gedeelt in seven sticken,
dat hebbic gelesen veel dicke.
Tigris heet die derde riviere,
die vierde Eufrate. Dus esser viere.
Dor Ermenien springen dese twee,
die ene loopt al dor Caldee
68 d. ende dor doude Babylone.
Eufrates es een riviere scone,
naest dien paradyse si es,
daer bi menech lant, des sijt gewes,
allen lieden onbecant;
want daer es menech serjant
ende vreselike beesten,
dat seggen ons die geesten.
Dat alderierste coninerike daerna,
dat es dlant van India,
ende geet suut toter roder see;
aen die nortside min noch me
steet een berch, hiet Caucasus,
aen die westside Occeanus.
In Endi, na minen wane,
es een eylant, heet Approbane;
daer tien stade binnen staen:
eles jaers sijn daer, sonder waen,
twe somer ende twe winter mede,
ende daer in die selve stede
groit dat cruut in allen tijt;
die vogele hebben daer groot delijt.
Twe eylande sijn daerna,
dat een heet Argette, dander Crisa,
daer sijn die berge gulden root,
ende daertoe menech drake groot,

ende die vogelegrijp die daer wachten
jegen alle man met crachten.
Die berge van Caspia
sijn ant lant van India,
daer Alexander die coninc
menegen coninc in bevinc,
tusscen der see ende dien berge,
van resen ende van dwerge,
van Goch ende Magochs geslachte,
69 a. in weet wat duvel dar brachte;
dese eten liede ende ooc beesten
ende drinken bloet, seggen die geesten.
In India liggen waerlike
XLVIII coninerike,
ende daertoe menegerande liede,
die ic u een deel can bedieden.
Ten iersten sijn daer Germane,
ende Coacren ooc, als ic wane;
alselke boom ooc daer staen,
datsi boven den wolken slaen.
Int geberchte wonen pigmene,
liedekijn harde clene,
die jegen die cranen houden strijt,
want si in dien oegstetijt
nemen willen haer coren
ende haer lant al testoren.
Si dragen kinder tot drie jaren.
Daer wast peper ooc te waren:
het es wit van rechten aerde;
dan jagen si ute haerre vaerde
die serpente al met viere,
dus werdet van bruunre maniere.
Binnen acht jaren werden si out
datsi verliesen haer gewout.
Daer wonen inne Acrobine,
grote liede ende siene,
die sijn twaelf ellen lanc:
daer es lettel ieman so cranc,

si en houden menegen strijt
jegen dies vogelsgrijps gebijt:
achter sijn si lybarde, voren aren;
dus eest bescreven te waren.
Daer es volc van Buricolet,
daer elc man sinen vader et
69 b. ofte siere moeder, alsi sterven,
ofte alsi van oude bederven:
diere niet en et heves scande,
want hets sede in dien lande.
Daer sijn liede die rau vleesch eten;
so starc sijn si ende so vermeten,
datsi enen verwinnen wel;
ende achter swemmen si sijn so snel,
datsi drinken die sout see.
Daerna so es wonder mee:
daer sijn liede met breden voeten,
gescepen alst waren loeten,
die ander huus geen en maken
dan si opheffen met vlaken
ende bescermen hem [van] dien regen.
Ander liede wonen daer jegen
die hebben an elke hant
sestien vinger, dats becant;
aen elken voet sestien teen,
dat en es logen en geen.
Daer sijn liede, dats wael cont,
die hoofde hebben als een hont,
ende liede met langen clauwen:
gecleet sijn si met huden grauwen,
ende alsi spreken talre stont
bassen si ocht ware een hont.
Ooc hoor ic in boeken sagen
dat daer somme vrouwen dragen
grauwe kinder: in haer oude
werden si swart, ende si behouden
haer lijf so menich jaer.
Ander liede wonen daer,

die kinder dragen vive te samen,
dits als waer als amen:
maer acht jaer en mogen si leven.
69 c. Ander liede wonen daerneven,
die men heet Arismaspi:
maer een oge en hebben si,
die steet hem int forhoot voren.
Ander volc es daerna geboren,
die op enen voet ooc gaen;
een arm es hem gestaen
in hare borst te middenwerde.
Si lopen harder danne perde,
gelijc als een vogel vloge
ofte alsmen scote met enen boge.
Daer sijn liede sonder hovet,
ende hem staet ooc, dies gelovet,
in haer scouderen [toghe]; haer mont es
in haer borst, des sijt gewes;
geborstelt sijn si alse swijn.
Ander liede daerbi ooc sijn,
die biden roke van enen appel leven,
Ganges die flume loopt hen beneven;
ruken si ooc enen stanc,
si sterven daeraf, si werden so cranc.
Serpent mach men daer ooc vinden
so starc, dat si dien herte verslinden,
ende si swemmen over die see.
Nochtan vintmen wonders mee:
in Ganges so vintmen ale
dertich voet lanc bi getale;
daer sijn worme met tween armen,
so starc, sine laten niet geharmen
enen starken olifant,
sine verdruckene al te hant.
In die see ooc van Endi
vintmen slecken, so groot sijn si,
dattie liede huse maken
van haren scellen, in waren saken,

69 d. ende en es logene en geen.
Daer so vintmen selke steen
ende adamante, die sijn so sterc,
en machse breken en geen werc,
sonder des bocs bloet allene:
dats wonder van enen stene.
Tusscen Inden ende Tigris
leegt een lant, dat geheten es
Partia: in sine wike
sijn drie-en-dertich coninerike.
Partia hetet bi rechter namen
om liede diere ierst in quamen,
die Perten hieten te voren:
vanden Citen waren si geboren.
Dat een rike hetet Artusia
dor een porte, daer[t] na
wilen eer geheten was,
also als ic in dien boeke las.
Assuria, dats ware dinc,
dat van Assur dien coninc
ontfinc sine rechte name,
ende bleef hem ooc sint bequame,
omdat was talder ierst sijn lant, —
dat leget daerna altehant.
Sijn oudervader was Noë,
die voer over die rode see,
ende sijn vader dat was Sem,
die ierste coninc van Salem.
Daerna dat lant van Meden,
met meneger goeder vaster steden:
dat na dien coninc Medus heet.
Daerna leest men dat Percen steet,
dat somme liede heten Perci,
dat heet na dien coninc vri
Perceuse, Jupiters sone;
70 a. hi maecte ene stat wel scone,
die Alexander brac te sticken:
genoemt hebbicse dicken,

Persepolis es si genant,
daermen tiersten binnen vant
die yvorie, dies sijt gewes.
Daer es een steen, heet Perides,
die een mensce bescout
als men iewent vaste hout.
Dien Smeliten vintmen daer mede:
sine grote crachtechede
die waster beide ende waent
metter mane in elker maent.
Van Tygris toter Eufraten
leget een groot lant utermaten,
dat heet Mesopotamia:
dore een lant daerna
ierstwerf geheten was (*sic*).
Ic dar mi wel vermeten das,
dat daer inne staet Ninive,
drie dachvart lange ende mee,
die maecte Ninus hier te voren,
die ute Grieken was geboren,
die ierste orlogsman [in] ertrike;
dit es waerheit sekerlike.
Daer es dat rike van Babylone,
dat Menfroet makede harde scone.
Ninus wijf Semiramis
makede dien mure die daer is:
twee hondert ellen es hi hoge,
dat seide die gene die niet en loge,
ende vijftich ellen es hi dicke,
van sconen stenen wel gemicke;
ende viertich milen es die omganc,
met hondert porten, sonder wanc,
70 b. gegoten al van metale,
starc ende groot ende gemaect wale.
Dor die stat loopt die Eufrate,
daer an steet dat oude gesate,
die oude tor dien Menfroet wrachte,
vier milen hoge, met sinen geslachte.

Daerbi es dlant van Caldee,
daer vroeder liede wonen mee,
van sterren, dan in enich lant
dat nu ter werelt es becant:
Astronomie was daer eerst vonden,
also als ons die boeke orconden.
Daerbi dat lant Arabia;
daerbi die goede stat van Sabba,
daer Sibilla was geboren,
die versochte hier te voren
Salamone dien coninc, here;
want hi conste wijsheden mere
dan iemen conste verre oft na:
die stat steet in Etyopia.
Nu hoort allegader hierna:
int lant van Arabia
leget een berch heet Sinay,
daer leget ene maget vri
begraven, sente Kateline,
die die ingel groeven sonder pine;
daer ontfinc Moyses die wet,
dies moet ons allen sijn te bet.
Daer wonen die Moabiten,
Amoniten, Ydumien ende Madianiten.
Tusscen der see enter Eufraten
es een goet lant utermaten,
ende es geheten Surie
van enen coninc vrie,
daert wilen na was genant.
70 c. Daer staet in dat selve lant
ene stat die Damasch heet,
daer een flume dorgeet,
die Farfar geheten es:
daer steet inne, des sijt gewes,
Anthiocien, die wel rike stat,
daer dat kerstenheide vor sat,
ende die coninc Corbrant
verdreven met vechtender hant.

Daer es ooc der Fenicen lant,
dat van Fenix es genant,
die Agenors sone ooc was,
die Tyren makede, daer men af las
in een derden bocc te voren,
daer menech mensche bleef verloren.
In Fenisien steet Surs,
daer brachte wilen groot succurs
Markaris van Monfraet,
dat in Dietsce bescreven staet.
Daerbi so es ooc geset
ene edel stat, heet Jaset.
Een berch, heet Lybanus,
leget in Fenisien, segt men dus,
datter die cederboom op staen:
daerin springet, sonder waen,
die Jordaen, die daer loopt,
daer onse here was in gedoopt.
Palestine es ooc daer mede,
dat na ene goede stede
was geheten, Palestyn,
die noch leget ooc daerin,
ende nu heet si Ascalion,
dordat die hertoge van Bolion
dode menegen Sarasijn,
dus moete hi gelovet sijn!
70 d. Daerna es Jodenlant,
dat na Judas es genant,
Jacobs sone, dies patriarken.
Daer steet dat hoot van allen kerken,
Jherusalem, daer nu te tiden
die heidene ute ende in riden.
Daerna es gestaen Galilee,
daer God ghinc optie see;
ende daerna so es Nazaret;
bi Montabur es si geset,
daer onse here was gevoet,
ende daer ooc storte sijn bloet

menech edel kersten degen,
die te dien tiden waren verslegen
dat die edel conine [l. grave?] Wijt
jegen Salladine hielt strijt.
Daeran leget ooc Sodoma
ende daertoe Gomorra,
daer vijf goede stede stonden,
die God selve dor haer sonden
met sulphur ende met viere ontstac,
ende so haer sonden wrac;
want daer es die dode see,
daer en mach men no mee
in vloeten en geet te gronde.
Si ontfaet in haren monde
algader die flume Jordaen:
daerbi wonen, dat ic waen,
Agriene ende Naboriene,
ende ander geslachte tiene,
die sijn van Hismaëls geslachte,
die dit lant houden met crachte,
die selen die werelt winnen
met crachte ende sonder minnen:
al die werelt sal onder hen staen
71 a. te cheinse ende ooc in dienste gaen.
Allen dien eylanden vander see
selen si doen harde wee
ende hebbent een deel in hare gewout
der werelt richeit ende haer gout:
dus eest vorseit in waren dingen
dat Ismaëls kinder selen vulbringen.
Nu seggen papen ende klerke
dat dese liede ende haer gewerke,
dese Tatre, die nu so bout,
Asien dwingen met gewout,
dat sijn Ismaëliten,
ende provent bi abiten
dat sijt al dwingen, sonder waen,
ende hem niemen en mach ontgaen,

also alse Alexander dede.
Men leest ooc in dieselve stede
dat Alexander was ene plage
over goede ende over quade,
die God selve sende metter hant
om die quaetheit die hi vant.
Aldus selen dese comen
die wi Tateren horen nomen:
om die quaetheit diemen volbringen
wille, selen si die werelt dwingen,
ende selen Gods gesellen wesen,
als men hier af vindet [te] lesen.
Recht suut van desen lande
es Egypten al te hande,
dat alderierste heet Epla:
over ene wile daerna
wan Agistus al dat lant
ende hiet Egypten al te hant.
Die rode see es ant oostende,
(daer Moyses met genende
71 b. tfolc over leide, dies hebbe hi danc!
want Pharao aldaer verdranc)
ende geet west tote Oostrike.
Men vint geen sijn gelike,
noch daer so goede stede staen.
Nilus hevet al bevaen,
die bat op ooc Ganges heet.
Men leest dat daer binnen steet
c. m. goeder steden.
Men leest an die dage van heden
datter noit geswerc over en leec,
noch van regene en wart weec;
maer Nilus die clare riviere
hevet alsulke maniere,
dat si wast ende maect nat
algader Egyptenlant: omdat
mach men coren winnen gereet.
Daer es een stat die Teben heet,

die Tatinus maecte, Agenors sone,
ende hietse Teben na die gone
die hi maecte in Griekenlant,
die Alexander, die coene wigant,
al verbernde in dien velde,
alse u die eerste boec vertelde.
Daer was sente Maricius geboren,
die Maximianus hier te voren
ontlivede, ende die gesellen sine,
omdat si waren kerstine.
Daer ane es [die] grote woestine
daer Jozimas ende die gesellen sine,
ende daertoe menech eremite
Gode dienden met groten vlite.
Cambices dese hiet
die verwan Egypten diet,
ende maecte ene stede scone
71 c. die hi hiet Babylone.
Daer es Babylonien-kaer,
die nu thoot es, dats waer,
van algader dien conincrike.
Daer maecte hi degenlike,
Alexander die vrie,
ene stat, heet Alexandrie,
daer hi es begraven
nu ter stont, met groter haven.
Nu nemic weder mine vaert
van dien Oosten te Westenwaert,
toten berge heet Caucasus,
ende telle u daeraf aldus:
sijn oostende es een deel verheven
jegen die see ende comt gedreven
recht over tote Europen.
Binnen dien berge daer hi es open
es dat lant van Amasonia:
die Massageten sijn daerna,
ende die Tolken ende die Sarmaten:
dits wers volc utermaten:

dat es der maechden lant;
daer was Cyrus die wigant
verslegen vander coninginnen,
omdat hi dat lant waende winnen,
die was geheten Thamaris.
Ane die nortside loopt Fastis,
ene scone riviere, al te hant.
Vaste daeran ligt Bacteren lant,
dat na een water Bacteren heet,
dat daer inden lande geet,
daer Bessus die mordenare
was gevlouwen met siere scare
71 d. doen hi Darise hadde verslegen.
Een ander lant es daer jegen,
dat es geheten Yrcanie,
daer vloe met siere companie
Narbesines die felle man.
Van enen bosce, leegt daeran,
hevet Ircanie den name ontfaen,
daer vogele in sijn, sonder waen,
haer vederen scemeren met nachte.
Daerbi woont volc van crachte,
beide Siten ende ooc Hunen,
die met Ettelen den brunen
alle die lande die nu sijn
tusscen Spanien enten Rijn
dorvoren met orlogen.
Danen mocht men sien van hogen
bergen die daer liggen bi,
die heten tfolc van Yporbori.
Over dien berch an die nortside
so waeit emmer in allen tiden
die Norden oft Nordoosten wint:
hieran leget niet een twint,
ende dit heet dier Tarters lant.
Daerbi leget al te hant
Albania, omdat dat volc aldaer
geboren wert met witten haer.

Armenia dat ligt daernaer;
noch so es die arke aldaer
op enen berch, heet Ararat,
daer Noë selve binnen sat
ende voer op doen die lovie ginc,
dit es gewaerlike dinc.
Dàerna es Yberia,
ende daerna Capadocia,
die die namen souden ontfaen
72 a. van steden die daer binnen staen.
Daer sijn merien, sonder waen,
die mettien winde volne ontfaen,
ende sine leven maer altoos drie jaer:
dit leest men al over waer.
Daer es dat minder Asia
dat al omtrent welna
beloken es metter see,
daer ic u af sal tellen mee.
Ene port es in dat lant,
die Effesus es genant,
die maecten die wijf wilen eer,
doe si dlant ende daertoe meer
hadden gewonnen verre ende na,
die wijf van Amasonia.
Daer legt sente Johan ewangeliste,
die Gods verholenheit wiste.
Daerna es Micdonia,
dat te voren hiet Berica,
ende nu hetet Bitinia,
van enen coninc daerna
was geheten, Bitinus;
ooc heter ene stat aldus.
Ene stat es ooc daerna,
die heet Nijt ochte Nittena.
Dit lant van Bitinia
heet ooc dat meerre Frigia:
daer steet Smircia die stede,
die Teseus maken dede.

Gallacia dat es daerbi,
dat na Gallen hetet bidi,
want si mettien coninc Bitine
dat lant wonnen met groter pine.
Daerna so es dat minder Frigia:
ene dochter hadde Europa
72 b. daert ierst was na genant.
Daerbi so was een ander lant,
dat geheten es Dardane,
na Dardanuse, na minen wane,
die was Jupiters sone;
daer es Troien, daer die gone
van Grieken vor lagen
tien jaer eer sise gewonnen sagen.
Daerna so es Lacaone:
daer loopt ene riviere scone,
die wilen Erimis hiet,
haer sant was gout ende el niet.
Lidia so steet daerna,
die van Liduse den name wan:
sijn broeder hiet Nerinisis,
daer een porte na geheten is,
die geheten es Clariena.
Daerna so es Ysauria,
dat vander lucht ontfaet den name,
want si es daer so bequame.
Cilicia so es ooc daeran,
daer Alexander die edel man
scoffierde Darise dien coninc,
dat [van] Cilyce den naem ontfinc,
dies rijcs Agenors sone.
Daer [es] een berch als die gone
die in latine Taurus heet;
daer leest men dat Tarsen steet,
die Perceus maecte hier te voren,
daer Sinte Pauwels was geboren.
Daerna so es Licia
Ysidia, Pausilia,

ende Ponten dat grote lant,
daer Ovidius was versant,
ende ooc mede Sente Clement.
72 c. Daerop rechte die see ent.
Asien hebben wi dorlopen,
nu selen wi seggen van Europen,
dat es terde deel van ertrike.
Het was geheten, sekerlike,
na ene dochter sconincs Agenor,
die te Tieren hadde menegen tor,
ende was Europa genant:
Jupiter, die grote tyrant,
hi ontfoerdese haren vader:
daerna so heet dit algader.
Aen die nortside daerbi
liggen berge, heten Resei,
ende ene riviere hiet Taneis,
dat na enen coninc geheten is;
ende die mersce Meotides,
daert bi gesceden es
vanden lande van Asia:
bi eenre stat van Meodocia,
gaen die marchen toter see:
dus deelden si die lande ontwe.
Van Tanais rechts uut
leget een lant, dat es al uut
gedeelt metter Donouwen,
dat heet, te minen trouwen,
dat nederste Cecya;
daerna ligt Alenia,
Godlant, Lijflant ende Prusen,
Hongerien ende Rusen,
daer Kiewen es die goede stede
ende die beste veel van Kerstenhede;
Bulgerie ende Pollane,
Behem ende ooc Comane.
72 d. Tusscen Monjou enter Donouwen
legt een lant, daer scone vrouwen

harde vele binnen sijn:
Germania hetet in Latijn;
dat geet al west toten Rine.
Aen die nortwestside sine
loopt ene riviere, heet die Elve:
Swaven leget an dat selve,
daer die Donouwe springet in.
Viertich rivieren vallen daerin,
min noch meer, in die Donouwe,
dies es si alre water vrouwe.
Al meeste dragen si al scepe
van die vallen in haren grepe.
In seven stucken min noch mee
valt si dan in die see.
Van denen oever viertech milen
machmen beseffen, sonder ghilen,
haren stroom al in die see,
ende versch ooc drinken, dat es mee.
Daerna esser Vranckenlant,
Dueringen, Beieren al te hant,
Sassen ende Westfalen mede.
Algader dese goede stede
hiet Almanien wilen eer,
ende daertoe lants veel meer.
Vander Elven al nederwaert
leget Vrieslant ane die vaert;
tusseen [der] Elven ende Sineval
hiet wilen eer Vrieslant al.
Aen die nortoostside es Denemarke:
daer waren wilen helde starke;
ende bat oost so leget Sweden,
een lant met vele goeder steden,
Nortwegen es bat vort;
73 a. men vint geen lant bat nort.
Nu keric weder ten oosten waert.
Vander Donouwen ter seewaert,
ende tusseen der Narvelsee,
liggen coninckriken twee:

dat een heet Pannonia,
dat ander heet Messia.
Daeran so es Bulgerie;
Tracen dat es daer bie,
dat na Jafets sone Tyras
ierstwerf geheten was.
Constantinople die goede stede,
die Constantijn maken dede,
ende na hem es genant,
staet daer in dat selve lant.
Algader hetet Grieken, entrouwen,
tusscen dien Braes enter Donouwen;
wilen eer doen hiet Cecijn.
Een lantscap es daer in,
dat heet men Dalmatia.
Ene stat staet daerna,
die es geheten Epyrrus:
Achilles sone hietse aldus,
die selve Epirrus hiet.
Daer es ene fonteine, en liege u niet,
daer men in lescht enen brant,
ende weder ontstect al te hant.
Ene port es daerna,
die es geheten Canonia:
na Ectors broeder Helenus
Nacoen hiet menne aldus.
Daer so staet ene stede,
die Molosus maken dede,
Pirrus sone, ende daerna
hiet die port Molosia.
73 b. Atenen steet daerbi,
die Cycrops, een coninc vri,
ierstwerf maken dede,
. . . . . .
die Alexander destrueerde,
bedi dat sine verweerde.
Tessalia dat goede lant,
dat van Tessaluse es genant,

ende daertoe Macedonie,
daer Alexander die vrie
in was geboren ende gevoet,
ende daer legt sijns vader goet.
Men leest dat daer Olimpus staet,
een berch die boven dien wolken slaet.
Daer es Corinten, ene stede scone,
daer Alexander in spien crone;
Arcadia die stat daer te voren,
daer Jupiter in was verloren;
een steen es daer, heet Albestoen:
so wonderlike es sijn doen,
wort hi enewerf ontsteken,
sijn vier en mach niemen breken.
Dat hoge Pannonia es daernaer:
overwaer leest men dat daer
Sente Mertijn was geboren,
die met Gode es vercoren.
Daerbi so es Ytruria,
van enen water daert na
was genant, dat Yster heet,
dat uter Donouwen geet.
Italiaen heten in Latijn
alle die liede die nu sijn
tusscen der Suutsee ende Monju:
waerbi dat es dat seggic u.
Een coninc was in Cicille,
die daer coninc was ene wile,
73 c. die was geheten Ytalus:
daerom hetet lant aldus.
In die nortside es Lombardie,
daerin steet menege stede vrie.
Vortwart suden es Tuscane.
Spanien (?) dat es daer ane,
daer vintmen den goeden wijn,
ende vaste borge daer binnen sijn.
Daerbi es Lachie,
daer staet die edel stat, die vrie,

Roma, thoot van Europen,
daer menech hevet toegelopen,
die Romulus wilen eer stichte,
daer Ovidius veel af dichte.
Daerna so es Polien gelegen,
ende Calabrien daér jegen.
Cueningen die stat es daerna:
dat eest ende van Ytalia.
Die Rijn sprinct onder Monju,
ende loopt recht nort, seggic u,
datse die see dan ontfaet.
Alle die lantscape die nu gaet
tusseen den Rijn ende Bacterenlantse (?)
hiet Gallien, ende daertoe mee.
Doe quam Franke die coninc,
die met Eneas van Troien ontginc,
ende maecte Troien opten Rijn,
dat nu heet Santen, al vort sijn.
Het lach algader in desen wike
doen hi dlant wan eerlike;
ende nu hetet som Loreine,
som Elsaten, som Ardeine,
Tiraten ende Henegouwen,
Brabant ende Haspegouwen,
Vlaenderen ende Vermendoes,
73 d. rechte Franke ende Artoes,
Normandie ende Bertanien.
Galle gaet tote[r] Dardangen:
dat hiet wale Gecleedde Gallen,
dat en es niet cont hen allen;
een ander Gallen es daerna,
dat heet dat Haerde Gallia;
want die liede die daer waren
waren altoos met langen haren;
Bartanien es in dit Gallen
bat suut der Loren met allen,
ende gaet vort toter Ronen,.
daerin steet menege stede scone:

daerin es Berien ende Overne
ende Borgondien; ende menge taverne
es daer binnen van goeden wine.
Ende daer binnen es Limosine
ende die weelde Ricordaen.
Dus eest gedeelt na minen waen.
Tusscen dien berch enter Rone
es dat wilde lant van Nerbone,
dat heet Gebaerde Gallia,
dat willic u seggen waer na:
omdat die liede hier te voren
haer baerde niet en scoren,
beide Massage ende Colone.
Daer steet die stat van Nerbone,
Harleblanke ende Monplier
ende Provence, ende menech fier
Provencael daer binnen es.
Aerbelose, des sijt ghewes,
leget in dat Gallen mede,
ende daertoe menege goede stede.
West daerna leget Avciou
ende dat lant van Pontou,
74 a. dat heet Aquitania
om datter verre ende na
so vele rivieren lopen.
Talre west van Europen
dat es Spanien, dat goede lant,
daer Hercules, die wigant,
sine colummen heeft gesat,
dat die degen [dede] om dat,
want hi woude geweldelike
tusscen Europen ende Affrike
ene brugge over die see slaen,
daer noch sine Columben staen.
In Spanien leget altemale
dat conincrike van Portugale,
Castele, Gallicien ende Aragoene,
Cibilien ende Lisiboene,

daer Ulixus groot here was,
als men int Dietsc van Troien las.
Hier ent die tale van Europen:
nu willic vort in Affriken lopen.
Affrike ontfinc dien name
van enen man die van Habrahame
was comen, die Affer hiet;
ende gaet oost, in liege u niet,
jegen Egypten an dat sant,
ende geet nort jegen Spanien lant.
West om gaet sine strike
toten westende van ertrike;
daer eest lant dat heet Libia,
dat meeste lant van Affrica,
ende daer es dat beste corenlant
dat noit man in die werelt vant.
Daerna es een lant heet Toncis,
daer Kartago binnen is,
die beste stat van Affrike,
74 b. die maecte geweldelike
ene vrouwe, hiet Dido:
die wart seder harde onvro,
want si dor Eneas minne
so sere wart uten sinne,
dat si haer selven sloech te doot:
dat was scade harde groot.
Agenor was haer vader,
dies Tyren was al tenen gader.
Daerna so leget Getulia,
ende daerna Numedia,
daer Jugurta here in was.
Daer steet die stat daer in las
die [goede] Sente Augustijn,
die heet Ypone in Latijn.
Etyopien es danen suutwart,
dat na Etham geheten wart.
Dus vintmen Etiopien drie:
dat een es, dat sechtmen mie,

boven Egypten dat Etyopen,
daer Nilus uut comt gelopen:
die ander staet bat Indien na,
daer staet die stat hiet Sabba,
daar Sibilla vrouwe af was,
alsmen hier te voren las;
dat derde es in Affrike.
In ele vintmen, sekerlike,
swarte More menech een,
dat en es logene engeen.
Suutwart van desen Etyopen
liggen grote woestinen open,
allen lieden onbecant;
want daer es menech serpant,
ende daertoe menech dier
allen lieden wel ongehier;
74 c. ende dor die hitte vander sonnen
es dat lant al ongewonnen.
Daerna so es die grote see:
daerin vintmen wonders mee;
dat sonnenscijn maectse so heet,
dat si wallet also gereet
alst water doet over dat vier;
daer es menech vesch ongehier.
Daer leghet een berch, heet Adalas,
daerna een conine geheten was:
Affrike was hem onderdaen,
Adlas heet hi, sonder waen.
Op dien berch sat die conine vrie
ende screef Astronomie;
Protheus was sijn vader mede,
die een beelde ooc spreken dede.
Affrike es een groot lant:
dat meeste deel es onbecant
al dien lieden die nu sijn,
om dat heet sonnenscijn.
Affrike laten wi nu staen
enten wilden eylande gaen.

Cypren legt in die suutsee
jegen Surien min no mee:
bat oosten leghet een eilant,
dat na dien conine Creten es genant;
bat oost so leghet Avidos
ende daerna so leghet Colcos
ende daerna leghet, sijts ghewes,
XLIII Cyclades:
eylande sijn also genant
die leggen jegen Asien lant:
dat meeste daervan heet Delos;
ende daerna leghet Samos,
daer was geboren Pittagoras,
74 d. die vinder van musiken was.
Erdene potte waren daer
ierst gemaect, dat was waer.
Cycilien dat leget daerna
bi den lande van Ytalia:
daes es die berch van Vulcane,
die altoos bernet als ic wane.
Bi Cicilien in die wilde see
liggen lande, heten Olee,
die bernen ooc in allen tiden,
dat seggen si dier bi liden.
Bi Anase, dat in Affriken es,
liggen eylande, heten Gorgades:
over waer seggic u mee,
bat ute in die hete see
lach dat grote eylant,
dat hadde enen merren rant
dan Europen of Affrike,
dat verdreef gemeinlike
met al dien volke dat daer sat:
Plato bescreef ons al dat.
Daers nu die see gestormt van hitten,
dat seggen si die daer bi sitten.
In Nilus so es een eylant
dat Meroe es genant:

in dien somer so en es daer
engene scaduwe, dat es waer,
alse die sonne es te middage.
Daer in steet, dats gene sage,
ene stat, heet Sienee,
daerin es noch wonders mee:
in die stede so es een pit:
alse die sonne ten hoochsten sit
scijnt si recht tote op dien gront
recht neder ter selver stont.
75 a. Dien put maecten die philosofiene
xxx ellen diep ende ooc tiene.
Daerna es dat verlorne lant,
dat allen lieden es onbecant,
ende leget west van Affrike:
men vindet in eertrike
lant so scone noch so goet,
noch daert so goet in wesen doet,
ende dat heet dat Verloren Lant.
Het es gesciet dat ment vant,
ende alsemen daer ave sciet
en conde ment gevinden niet.
Wi lesen dat Sente Brandaen
in dien lande [was], sonder waen,
die bider see ende opt lant
wonders vele ondervant.
Buten Europen liggen eylande
vele, die noit man en becande,
ende andere die [ic] nomen sal,
som breet, som smal:
Majorke ende Minorke mede,
ende Maroch, daer menege stede
wel geaisiert binnen es,
ende xxiiij Orcades.
Buten Bartanien es Ingelant,
Waloes, Scotlant ende Yrlant,
ende een eylant, heet Tanacos:
het maect dier serpente los

waer datmen die erde hevet
die an dien eylande clevet.
Buten Nortwegen es Tyle;
dat seggic u al sonder ghile
dat daer die lover niet en vallen
van dien bomen al met allen.
Daer eest dach dien somer lanc
75 b. ende nacht des winters bedwanc:
ses maent nacht ende ses maent dach:
dus screef diegene diet sach.
Nort ende suut van desen lande
leget die grote see te hande.
Die see hevet in haer gewont
die winter: daer eest altoos cout,
ende si es vervroren verre ende wide,
ende si en doit genen tide.
Al dit wonder vander see,
vanden lande daertoe mee
hadde Apelles al bescreven
op Daris graf, ende daer beneven
bescreef hi daer die properheide
vanden landen ende die chierheide:
die sal ic u nomen gereet.
Dat archste corenlant dat men weet,
dat es dat hete Libia;
Amonts lant es daerna,
dats tallen tiden sonder regen.
Egyptenlant dat es daer jegen,
dat Nilus [doet] wesen rike.
Cartago van Affrike
staet met groten coren daer:
Atthenen stont daernaer,
dat wijste volc van ertrike.
Roma stont daer hoverdechlike,
Spanien was daer gevisiert
met Ercules palen versiert.
Saba die stont daer ooc,
daer men vint dien wierooc.

Doverste es Francrike
ende die blome van al ertrike.
Goet wijn so es in Spanien;
dul sijn si van Bartanien,
75 c. want het es tgelove van hen somen
dattie coninc Artur sal wedercomen.
Condich so es die Norman;
die Ingelsce wel smeken can;
aldervreeste sijn die Lombarde:
die Duutsce sijn wreet metten swarde,
die van Bolonien hebben den prijs,
dat si sijn van loien wijs.

EINDE VAN HET TWEEDE DEEL.

VERBETERINGEN.
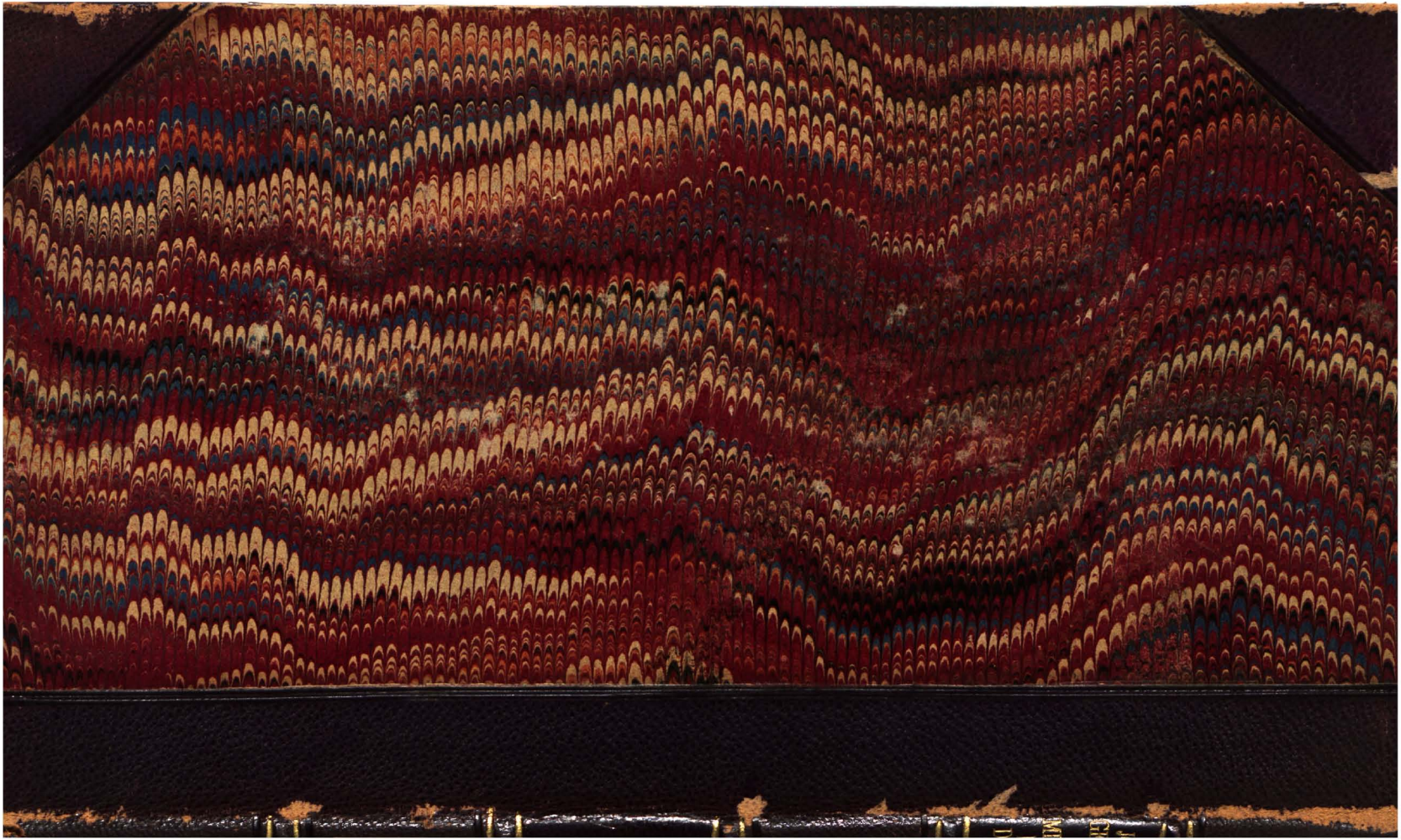
Bl. 5	reg.	3	veranderen *l.* veranderde.
„ 66	„	4 v. o.	*Voeg achter het citaat uit den Rother in:* Zoo leest men ook in de Vie de St-Remi, aangehaald door Mone, Uebers. s. 7: *Toringe* estoit adonc nommée la terre qui ore est nommée *Tiesche-Terre.*
„ 73	„	9	*l.* bl. 301 en vooral 327, waar van Willem van Oranjes vraatzucht in het klooster gewaagd wordt.
„ 151	„	5 v. o.	*laat de woorden* „en dan nog wel eene uit het laatste vierendeel der dertiende eeuw" *wegvallen: de aanhaling uit den Alexander op bl.* 210—211 *leert dat het vóór* 1246 *vertaald werd.*
„ 155	„	9	kwam en, *l.* kwamen.
„ 231	„	20	breede *l.* haarfijne.
„ 301	„	10	De inh. *l.* Den inh.
„ 363	„	3	*Het exemplaar van den heer Tydeman heb ik verkeerdelijk, op het voetspoor van v. d. Bergh, een* unicum *genoemd. De heer Alberdingk Thijm bezit eene* 4⁰ *uitgave van dat volksboek, geapprobeerd in* 1606 *en* 1638*; en te Antwerpen is steeds een moderne druk in* 8⁰ *te verkrijgen bij Jos. Thijs in de Paen op de Vlasmerkt.*
„ 388	„	13	hun *l.* haar.